

MERKEZ KAZAKİSTAN'IN TOPLAMA

KAMPLARI (1930-1960)

Doktora Tezi

Arailym SADYKOVA

Eskişehir 2025

MERKEZ KAZAKİSTAN'IN TOPLAMA KAMPLARI
(1930-1960)

Arailym SADYKOVA

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Burhan Sayılır

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mart 2025

Eskişehir

JURİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Arailym Sadykova'nın "Merkez Kazakistan'ın Toplama Kampları (1930-1960)" başlıklı tezi 11 Şubat 2025 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmenliğinin 37. Maddesi uyarınca Tarih Anabilim Dalı Tarih Programında, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı)	:Prof. Dr. Burhan Sayılır	
Üye	:Prof. Dr. Şaduman Halıcı	
Üye	:Prof. Dr. Zafer Koşlu	
Üye	:Prof. Dr. Oktay Berber	
Üye	:Doç. Dr. Murat Burgaç	

Prof. Dr. Nafiz Öncü Can

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

“MERKEZ KAZAKİSTAN’IN TOPLAMA KAMPLARI (1930-1960)”

Arailym Sadykova

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şubat 2025

Danışman: Prof. Dr. Burhan Sayılır

GULAG sadece bir yönetim ve cezalandırma sistemi değil, aynı zamanda bolşevik rejiminin iktidara geldikten sonraki totaliter varlığının tüm temelidir. Bu doğrultuda “Merkez Kazakistan’ın Toplama Kampları (1930-1960)” başlığını taşıyan çalışmamız, Kazakistan topraklarında ceza infaz sistemini ve bu sistemin ele alınan bölgede kurulan özel kamplardaki uygulanma sürecini analiz edebilmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Tez, giriş bölümü dışında dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde GULAG’ın tanımı yapılarak, sistemin kuruluşu ve gelişimi ile ilgili arşiv belgeleri ve döneme dair ikinci el kaynaklar üzerinden kapsamlı bilgi verilmektedir. Ardından bu sistemin, Kazakistan’ın merkez bölgesinde yer alan Karaganda vilayetinde kurulması, dönemin isimlendirmesiyle KARLAG çalışma ve ıslah kamplarının kuruluş ve işleyiş özellikleri konusu ele alınmaktadır. İkinci bölümde II. Dünya Savaşı sonrası GULAG’a bağlı olarak KARLAG bünyesinde kurulan ve “vatan hainleri”, ağır ceza suçluları gibi hükümlüler için kurulan özel kampların kuruluşu irdelenmekte; her bir özel kamp hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Üçüncü bölümde, özel kamplardaki mahkumların gündelik yaşantısı ve çalışma koşullarından bahsedilmektedir. Son bölümde ise GULAG’ın uygulamalarının akıbeti ve tasfiyesiyle yeni bir cezalandırma sisteminin oluşumu anlatılmaktadır.

Çalışmanın ana kaynakları ağırlıklı olarak arşiv belgelerine, monografilere ve araştırma makalelerine dayanmaktadır. İncelenen konudaki arşiv kaynaklarının dağınıklığı ve “gizlilik” nedeniyle pek çok arşiv kaynağına hâlâ erişim olmaması tezin en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, GULAG, Kazakistan, KARLAG, özel Kamplar.

ABSTRACT

“CONCENTRATION CAMPS OF CENTRAL KAZAKHSTAN (1930-1960)”

Arailym Sadykova

History Department

History Programme

Anadolu University, Graduate School of Education, February 2025

Supervisor: Prof. Dr. Burhan Sayılır

The GULAG was not merely an administrative and punitive system; it constituted the very foundation of the Bolshevik regime’s totalitarian existence after coming to power. In this context, our study, titled “Labor Camps of Central Kazakhstan (1930-1960),” aims to analyze the penal system in Kazakhstan and its implementation in the special camps established in the studied region.

Apart from the introduction, the thesis consists of four chapters. The first chapter provides a definition of the GULAG and presents a comprehensive discussion on its establishment and development based on archival documents and secondary sources from the period. It then examines the founding and operational characteristics of the KARLAG labor and correctional camps, established in the Karaganda region of central Kazakhstan. The second chapter investigates the special camps founded within KARLAG after World War II, designated for “traitors to the motherland” and high-security convicts, providing detailed information on each camp. The third chapter explores the daily lives and working conditions of prisoners in these special camps. The final chapter discusses the fate of the GULAG system, its dissolution, and the formation of a new penal system.

The primary sources of this study are predominantly archival documents, monographs, and research articles. A major limitation of the thesis is the inaccessibility of many archival materials due to their scattered nature and the classification of certain records as “confidential.”

Keywords: GULAG, KARLAG, ALJİR, special Camps, USSR.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında desteğini esirgemeyen, çalışmanın her bir satırında emeği geçen başta danışmanlarım Doç. Dr. Murat Burgaç ve Prof. Dr. Burhan Sayılır'a; bilgisine ve ilgisine her daim arkamı yasladığım değerli hocalarım Prof. Dr. Şaduman Halıcı ve Prof. Dr. Zafer Koylu'ya; Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nden Prof. Dr. Seyfi Yıldırım'a; her zaman maddi ve manevi olarak desteğini esirgemeyen kıymetli annem Saira Sadykova ve sevgili kız kardeşim Aigerim Bermukhanova'ya; değerli yorumlarıyla tezimi tekrar gözden geçirmemi sağlayan İstanbul Üniversitesi, Tarih bölümü doktora öğrencisi, kıymetli arkadaşım Sümeysa Ünal'a; Eskişehir Teknik Üniversitesi Kimya bölümü mezunu arkadaşım Dr. Samal Berdibekova'ya; "KAS Metal Elektronik şirketi" muhasebe departmanı şefi Hülya Karatepe'ye; her zaman bana destek olan tüm hocalarıma; üniversite arkadaşlarıma; Karaganda Vilayeti Devlet Arşivi müdürü J. J. Tursınova'ya; arşiv bölüm başkanı O. İ. Berkun'a; Karaganda Devlet Üniversitesi tarih bölümü başkanı Doç. Dr. D. A. Djumabekov'a bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

11/02/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Arailym SADYKOVA

(imza)

11/02/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken (ChatGPT, Gemini, DALL-E vb.) üretken yapay zekâ programlarından destek almadığımı beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Arailym SADYKOVA

(imza)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	15
KARAGANDA ÇALIŞMA KAMPININ (KARLAG) ORGANİZASYONU VE İŞLEYİŞİ	15
1.1. GULAG'ın Kuruluş Süreci	15
1.2. KARLAG'ın Kuruluşu ve Gelişimi	22
1.3. KARLAG'ın Mahkumları	28
1.3.1. Mahkumların Sayısı ve Milliyetleri	28
1.3.2. Mahkumların Yaş Gruplarına ve Suç Türlerine Göre Dağılımı	30
1.3.3. Mahkumların Beslenme Düzeni	33
1.4. KARLAG'daki Güvenlik Önlemleri ve Güvenlik Personeli	38
1.5. KARLAG'daki Salgın Hastalıklar ve Ölümlemleri	43
1.6. KARLAG'da Mahkum Emeği Kullanımı	48
1.6.1. Mahkumların Tarım İşlerinde Çalıştırılması	48
1.6.2. Mahkumların Kömür Madeni İşlerinde Çalıştırılması	51
1.6.3. Mahkum Emeğinin Ekonomik Değeri ve Mahkumları Teşvik Yöntemleri	53
İKİNCİ BÖLÜM	61
ÖZEL KAMPLARIN KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ	61

2.1. Özel Kamplarının Kuruluş Tarihçesi.....	61
2.2. Stepnoy (Bozkır) Kampı.....	65
2.2.1. Stepnoy Kampındaki Mahkum Sayısı.....	68
2.2.2. Stepnoy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulunduğu Suçlar	69
2.2.3. Stepnoy Kampı'ndaki Mahkumların Uyrukları	70
2.2.4. Stepnoy Kampı'ndaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı	71
2.3. Peşçaniy Kampı	75
2.3.1. Peşçaniy Kampı'ndaki Mahkum Sayısı	79
2.3.2. Peşçaniy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulunduğu Suçlar	80
2.3.3. Peşçaniy Kampı'ndaki Mahkumların Uyrukları	81
2.3.4. Peşçaniy Kampı'ndaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı	83
2.4. Lugovoy Kampı.....	88
2.4.1. Lugovoy Kampındaki Mahkum Sayısı.....	91
2.4.2. Lugovoy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulunduğu Suçlar	92
2.4.3. Lugovoy Kampı'nda Tutuklu Bulunan Mahkumların Uyrukları	93
2.4.4. Lugovoy Kampındaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı	93
2.5. Dal'niy Kampı	95
2.5.1. Dal'niy Kampındaki Mahkum Sayısı.....	97
2.5.2. Dal'niy Kampı'ndaki Mahkumların Uyrukları	97
2.5.3. Dal'niy Kampındaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı.....	97
2.6. ALJİR Kampı.....	99
2.6.1. ALJİR Kampı'ndaki Mahkum Sayısı.....	103
2.6.2. ALJİR Kampındaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı	105
2.7. Özel Kamplardaki Savaş Esirleri.....	108
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	119

ÖZEL KAMPLARDAKİ YAŞAM KOŞULLARI VE MAHKUMLARIN GÜNDELİK HAYATI.....	119
3.1 Özel Kamplarda Barınma Koşulları	119
3.2. Özel Kamplarda Sağlık Hizmetleri.....	121
3.2.1. Kamplardaki Sağlık Hizmet Birimlerine Dair.....	121
3.2.2. Tıbbî Malzeme ve Sağlık Personelinin Durumu	123
3.3. Özel Kamplarda Kültür ve Eğitim Çalışmaları	125
3.3.1. Kamp Yaşamında Bilim ve Sanat	128
3.3.2. Kamplarda Basının Gelişimi	146
3.4. Siyasî Eğitim ve Beyin Yıkama Politikasının Değerlendirilmesi.....	164
3.5. Kamplardaki Firar Olayları.....	170
3.6. Kamplardaki Kötü Muamele ve Anarşi Olayları.....	174
3.7. Kamplarda Ayaklanmalar: “Kengir” Ayaklanması	178
3.8. Kamplarda Meydana Gelen Hırsızlık Olayları	185
3.9. Cezalandırma Prosedürü	188
3.9.1. Cezaların Sonuçları	191
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	195
KAMPLARIN KAPATILMA SÜRECİ VE MÜZE HALİNE GETİRİLMESİ	195
4.1. Stalin’in Ölümü ve Baskı Politikasındaki Hızlı Değişimler.....	195
4.2. Kruşçev’in İktidara Gelmesi ve Yumuşama Siyaseti	197
4.3. “Kişi Kültü” Politikasından Arındırma	203
4.4. Kamp Sayısının Azalması.....	213
4.5. Normal Ceza Sistemine Geçiş	218
4.6. Kampların Anıt Müzeleri.....	224
4.7. Mahkumların Anıları ve Hatıraları	228

KAYNAKÇA..... 247

EKLER.....

Özgeçmiş.....

KISALTMALAR LİSTESİ

ALJİR	:Akmolinskiy Lager Jon İzmennikov Rodını (Vatan Hainleri Eşlerinin Akmola Kampı)
ASSR	:Avtonomnaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika (Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti)
DALULON	:Dal'nevostoçnoye Upravleniye Lagerey Osobogo Naznaçeniya (Özel Öneme Sahip Uzak Doğu Kampı İdaresi)
GARF	:Gosudarstvenniy arhiv Rossiyskoy Federatsii (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi)
GLAVLİT	:Glavnoye Upravleniye po Delam Literaturnoy i İzdatel'stv (Edebiyat ve Yayıncılık Genel Müdürlüğü)
GOST	:Gosudarstvenniy Standart (Devlet Standartı)
GPU	:Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye (Devlet Siyasî Dairesi)
GUİTK	:Glavnoye Upravleniye İspravitel'no-Trudovih Koloniy (Çalışma ve Islah Evleri Genel Müdürlüğü)
GUİTLK	:Glavnoye Upravleniye İspravitel'no-Trudovih Lagerey i Koloniy (Çalışma ve Islah

	Kampları ve Islah Evleri Genel Müdürlüğü)
GULAG	:Glavnoye Upravleniye Lagerey (Kamplar Genel Müdürlüğü)
GULGMP	:Glavnoye Upravleniye Lagerey Gorno-Metallurgiçeskoy Promışlennosti (Maden ve Metalürji Endüstrisi Genel Müdürlüğü Kampları)
GULGTS	:Glavnoye Upravleniye Lagerey Gidrotekhnîçeskogo Stroitel'stva (Hidrolik Mühendisliği İnşaat Kampları Ana Müdürlüğü)
GULJDS	:Glavnoye Upravleniye Lagerey Jeleznodorojnogo Stroitelstva (Demiryolu İnşaat Kampları Ana Müdürlüğü)
GULPS	:Glavnoye Upravleniye Lagerey Promışlennogo Stroitel'stva (Endüstriyel İnşaat Kampları Ana Müdürlüğü)
GUPR	:Glavnoye upravleniye prinuditel'nykh rabot (Zorla Çalıştırma Genel Müdürlüğü)
GUŞOSDOR	:Glavnoye Upravleniye Şosseynıkh Dorog (Otoyol ve Yol İnşaatı Ana Müdürlüğü)
İTL	:İspravitel'no-Trudovoy Lager' (Çalışma Kampı)
KARLAG	:Karagandinskiy Ispravitel'no-Trudovoy Lager' (Karaganda Çalışma ve Islah Kampı)

KAZULON

:Kazahstanskoye Upravleniye
Lagerey Osobogo Naznaçeniya
(Kazakistan Özel Amaçlı
Kamplar Müdürlüğü)

KGB

:Komitet Gosudarstvennoy
Bezopasnosti (Devlet Güvenlik
Komitesi)

KPSS

:Kommunistiçeskaya Partiya
Sovetskogo Soyuza (Sovyetler
Birliği Komünist Partisi)

KVÇ

:Kul'turno Vospitatel'naya Çast'
(Kültür ve Eğitim Bölümü)

KVO

:Kul'turno-Vospitatel'nıy Otdel
(Eğitim Departmanı)

MVD

:Ministerstvo Vnutrennih Del
(İçişleri Bakanlığı)

MGB

:Ministerstvo Gosudarstvennoy
Bezopasnosti (Devlet Güvenlik
Bakanlığı)

NARKOM

:Narodniy Komissariat (Halk
Komiserliği)

NİS

:Nauchno İssledovatel'skiy
Seminar (Bilimsel Araştırma
Semineri)

NKVD

:Narodniy Komissariat
Vnutrennih Del (İçişleri Halk
Komiserliği)

NKYU

:Narodniy Komissariat Yustitsii
(Adalet Halk Komiserliği)

OGPU

Ob'yedinonnoye
Gosudarstvennoye Politiceskoye
Upravleniye (Birleşik Devlet
Siyasî Dairesi)

RSFSR	:Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialistiçeskaya Respublika (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti)
SHOS	:Sel'skokhozyaystvennaya Opıtnaya Stantsiya (Tarımsal Deney İstasyonu)
SİBULON	:Sibirskoye Upravleniye Lagerey Osobogo Naznaçeniya (Sibirya Özel Amaçlı Kampının Yönetimi)
SNK	:Sovet Narodnykh Komissarov (Halk Komiserleri Konseyi)
ŞİZO	:Ştrafnoy Izolyator (Ceza Hücresi)
TSİK	:Tsentral'naya Izbiratel'naya Komissiya (Merkezi Yürütme Komitesi)
TSK VKP (b)	:Tsentral'nıy Komitet Kommunistiçeskoy Partii (bol'shevikov) (Tüm Birlik Komünist Partisi (bolşevikler) Merkez Komitesi)
ULLP	:Upravleniye Lagerey Lesnoy Promıslennosti (Orman Endüstrisi Kampları Müdürlüğü)
USAZLON	:Upravleniye Sredneaziatskih Lagerey Osobogo Naznaçeniya (Türkistan Kampı)
USEVLON	:Upravleniya Severnih Lagerey Osobogo Naznaçeniya (Kuzey Özel Amaçlı Kamplar Müdürlüğü)

USLON

:Upravleniye Solovetskih lagerey
osobogo naznaçeniya (Solovetski
Özel Amaçlı Kampının
Yönetimi)

UVLON

:Upravleniye Vişerskih Lagerey
Osobogo Naznaçeniya (Vişersk
Özel Amaçlı Kamplar
Müdürlüğü)

VÇK

:Vserossiyskaya Çrezvyçaynaya
Komissiya (Tüm Rusya Acil
Durum Komisyonu)

VOHR

:Voyenizirovannaya Ohrana
(Paramiliter Güvenlik)

VTSİK

:Vserossiyskiy Tsentral'nıy
İсполnitel'nıy Komitet (Tüm
Rusya Merkez Yürütme
Komitesi)

GİRİŞ

Sovyet Rusya’da Stalin dönemiyle özdeşleşmiş bir cezalandırma sistemi olarak kabul edilen GULAG; Rusça *Glavnoye Upravleniye Lagerey* yani Kamplar Genel Müdürlüğü’nün kısaltmasıdır. Bahsi geçen müdürlük, kendisine bağlı olarak kurulan zorunlu çalışma kamplarındaki mahkumların kayıtlarının tutulmasından istihdamına, kamplardaki denetim ve güvenlik işlerinin yürütülmesinden personel ihtiyacının teminine kadar tüm kamp sisteminin işleyişindeki en yetkili organdır.¹

GULAG kampları Stalin döneminde on binlerce insanın ölmesine yol açan kamp sistemi olarak bilinmesine karşın, sistemin kökleri Çarlık zamanında Sibiry’a kurulmuş olan zorunlu çalışma taburlarına kadar dayanmaktadır. Bolşevik rejimi Çarlık Rusyası’ndan miras aldığı bu cezalandırma sistemini Lenin döneminde geliştirmeye başlamış ve 1921 yılına kadar ülkede 84 kamp oluşturulmuştur. Sistemin tam olarak kurulması ve geniş kapsamlı kullanımı ise, Sovyetler Birliği lideri Josef Stalin’in 1930’larda iktidara gelmesiyle birlikte hayata geçirilmiştir. Stalin sanayileşmeyi hızlandırmak ve ülkenin uzak noktalarında bulunan kaynakları ekonomiye kazandırmak amacıyla GULAG kamplarının sayısını artırmış, kampların sayısı 1950’lerin başında doruk noktasına ulaşmıştır. Sistem temelde, rejim muhaliflerini “ıslah etmek” ve potansiyel tehditleri ortadan kaldırmak hedefi doğrultusunda şekillenmişti. Ama aynı zamanda GULAG kamplarındaki tutukluların ucuz iş gücü olarak kullanımı ülkenin ücra köşelerindeki kaynakları ekonomiye kazandırmak ve sanayileşmesini hızlandırmak noktasında son derece işlevsel bir rol oynamıştır. Nitekim Stalin’in ölümüne (1953) kadar GULAG kamplarından yaklaşık 18 milyon insanın geçtiği düşünülecek olursa kamplardaki ucuz iş gücünün Sovyet ekonomisi açısından değeri çok daha iyi anlaşılabilir. GULAG kampları tek merkezde toplanmış kamplar değildi. Bunlar Moskova’nın merkezinden Beyaz Deniz’in adalarına, Leningrad banliyölerinden Karadeniz kıyılarına, Kutup çizgisinden Türkistan’a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsayan bir bölgede kurulmuş ve toplam sayısı 427’yi bulan bir çeşit “takım adalar” görünümündeydi.

Bu bağlamda Kazakistan’da da 1930’lar itibarıyla GULAG’a bağlı toplama kampları kurulmaya başlanmış ve bunun için özellikle o dönem Merkez Kazakistan

¹Tsepkalova, A.A. (2012). *Promişlennoye stroitel’sтво v sisteme GULAGa v 1940-e godı (İstoçniki i metodi issledovaniya)* (Yayın numarası 005007811) [Doktora Tezi, Moskova Devlet Üniversitesi], s. 3.

olarak adlandırılan Karaganda vilayeti seçilmiştir.² Bu seçimin altında yatan temel nedenlerden biri Karaganda vilayetinin son derece sert iklim koşullarına sahip olmasıydı. Bu durum mahkumları acımasızca cezalandırmak isteyen GULAG yönetimi için önemliydi. Ayrıca bölgenin zengin yeraltı kaynakları ile tarım ve hayvancılığa uygun olması da mahkumların iş gücünden azamî ölçüde yararlanmak isteyen yöneticilerin burayı tercih etmesinde etkili olmuştur. Nitekim Kazakistan'da kurulan kampların beşi bu bölgede bulunmuş ve ilerleyen yıllarda KARLAG (*Karagandinskiy Lager*) olarak adlandırılacak söz konusu kamplar Kazakistan tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Kazakistan'da zorunlu çalışma kamplarına dair bilimsel çalışmaların başlangıcı, ülkenin bağımsızlığını kazanmasıyla 5 Nisan 1997'de başa geçen ilk Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in "Repressiya Kurbanlarını Anma Günü Bildirgesi"ni kabul ettiği güne tesadüf etmektedir.³ Konuya dair ilk çalışma araştırmacı-gazeteci E. B. Kuznetsova'nın "*Tel Örgünün İki Tarafında: KARLAG (KARLAG: Po Tu Storonu Kolyuçki)*" adlı eseridir. Ardından V. Nikolayev'in ve V. Dik'in kamplardaki ekonomik faaliyetlere ve üretim yapısına dair kaleme aldığı bilimsel makaleler karşımıza çıkmaktadır. Bu makaleler *Kazahstanskaya Pravda* gazetesinde yayımlanmıştır. Araştırmacılar D. A. Şaymuhanov ve S. D. Şaymuhanova'nın kısa monografisinde de Karaganda zorunlu çalışma kampının faaliyetlerine dair arşiv belgeleri ışığında bilgiler verilmiştir. Bahsi geçen çalışmada KARLAG'ın bağımsız bir kamp olarak oluşum ve gelişim aşamaları ana hatlarıyla aktarılmıştır. Ayrıca eserde mahkumların tutukluluk koşullarına, kampın üretim misyonuna ve tarzına, ekonomik düzenine, kamplardaki kültür-eğitim faaliyetlerine dikkat çekilmiştir.

2000'li yılların başında S. D. Dil'manov'un "*SSCB İçişleri Halk Komiserliği – İçişleri Bakanlığı'nın Kazakistan Topraklarındaki Çalışma ve Islah Kampları (1930-1950'ler) [İspravitel'no-Trudoviye Lagerya (30-e-50-e Godı XX Veka)]*" adlı doktora tezi kamp konularıyla ilgili en geniş hacimli çalışmalardan biridir. Bu çalışmada yazar ilk kez Rusya Federasyonu'nun Kırgız Cumhuriyeti'nin arşiv kaynaklarını ve devlet arşivlerini kullanarak Kazakistan topraklarında faaliyet gösteren kamplar hakkında birinci el kaynaklara dayalı önemli bir eser ortaya koymuştur. S. D. Şaymuhanova'nın "*Kazakistan'daki Siyasî Baskılar (Politiçeskiye Repressii v Kazahstane)*" adlı

²Kazakistan'daki zorunlu çalışma kamplarının haritadaki konumları için bkz EK.1.

³Dyatlenko, P.İ. (2014). Osobennosti reabilitatsii jertv politiçeskikh repressiy stalinskoy epohi v Kazahstane. *Vestnik Kirgızsko-Rossiyskogo Slavyanskogo Universiteta*, 14 (11), s. 29-31.

monografisi, KARLAG mahkumlarına dair bilgilerle beraber KARLAG'ın Özel Akmola Kampı'na değinmesi, kamplardaki mahkumların durumunu değerlendirmesi ve kamplardaki kadınların yaşadıklarından söz etmesi hatta bu kişilerin adlarına da yer vermesi sebebiyle önem taşımaktadır. Monografinin ana kaynaklarının devlet arşivleri, devletin ilgili departmanlarının özel fonları ve süreli yayınlar olması eserin değerini artırmaktadır. S. V. Yeleuhanova'nın "*KARLAG Tarihi: Güvenlik, Mahkumların Beslenme Düzeni (İstoriya KARLAGa: Ohrana, Rejim Soderjaniye Zaklyuçyonnih (1930-1956 gg.)*)" adlı tez çalışmasında KARLAG'ın tarihini araştıran yazar, o dönemin savaş esirlerinin ve mahkumlarının tutukluluk koşullarına ve Karaganda vilayetindeki zorunlu çalışma kamplarında ve özel kamplarda paramiliter muhafızların VOHR oluşumuna özellikle yer vermektedir. Araştırma konusuyla bağlantılı bir diğer eser M. Samaldikov ve S. Bastemiyev'in ceza infaz sisteminin ilk dönemindeki sorunlarından bahsettikleri "*GULAG: 20'li-30'lu Yıllarda Kazakistan Topraklarındaki Hapis Yerleri (GULAG: Mesta Zaklyuçeniya Na Territorii Kazahstana v 20-30-ye godı)*" adlı makaledir.⁴ Konuya dair araştırmalar yapan bir başka isim A. R. Kukuşkina'dır. Alanında ilk çalışmaları vermiş olsa da yazar, KARLAG'ın organizasyonu ve işleyişi hakkında derinlemesine bilgi ve değerlendirme sunamamıştır. Yazarın araştırmaları kamp bölümlerinin yapısına ve konumuna; mahkumların sayısına ve milliyetine; mahkumlar için yaşam destek sisteminin tesisine; KARLAG'daki mahkumların iş gücünün kullanılma derecesine ve hacmine dair bilgiler vermesi hasebiyle önemli bir başvuru kaynağıdır.

Literatürde, Kazakistan'da GULAG sisteminin bir parçası olarak kurulan kamplarla ilgili yukarıda zikredilen eserler önemli olmakla birlikte hâlâ konunun her noktasına nüfuz edilmemiş olması, özellikle kampların bulunduğu bölgelerdeki ekonomik değişime, başka bir deyişle, kampların bölge ekonomisine etkisine dair çalışmaların olmayışı konuyu taze ve bakir kılmaktadır. Bu hususların yanı sıra, Kazakistan'da kampların bulunduğu bölgelerin vilayet arşivlerinin kullanıma açılmasıyla birlikte konuya ilişkin yazılı envanter de artmıştır. Bu noktadan hareketle yaptığımız tez çalışmasında Kazakistan'ın merkez vilayetlerinde (Karaganda ve Ulıtau vilayetleri) kurulan toplama kampları konu olarak seçilmiştir.

⁴Samaldikov, M.ve Bastemiyev S. (1996). GULAG. Mesta zaklyuçeniya na territorii Kazahstana v 20-30-e godı. *Mısl', (II)*, s. 85-89.

Çalışmanın temel amacı, KARLAG'ın kuruluş sürecini, işleyiş özelliklerini, kamplarda mahkumların iş gücünün kullanımı konusunu ve kampların Merkez Kazakistan'ın büyük bir sanayi bölgesine dönüştürülmesindeki rolünü arşiv belgelerine dayanarak irdelemek ve analiz etmektir.

Çalışmanın kaynak tabanı ağırlıklı olarak GAKO'nun fonlarından elde edilmiş çok sayıda belge ve materyalden oluşmaktadır. Bahsi geçen fon ilk kez bu tez çalışmasında kullanılmıştır. Ayrıca Prof. Dr. N. O. Dulatbekov'un ilk kez bilim insanlarının kullanımına sunduğu kişisel arşivi ve GARF'ın bazı belgeleri de araştırmanın ana kaynakları arasında yer almaktadır.

Arşiv fonlarındaki veriler ışığında kampların oluşumu, işlevi, hedefleri, bu kampların sayılarının artış süreçleri sebep-sonuç ilişkisi kapsamında incelenmektedir. Ayrıca Karaganda bölgesindeki GULAG'ın yönetim sistemi, çalışma kamplarının kuruluş evreleri ve bunların KARLAG'ın kontrolü altında işlerini nasıl yürüttüğü, kamplardaki mahkumların günlük yaşamı, tutukluluk süreci ve kampta tutuldukları bölümlerin işleyişi ve son olarak mahkumların kamplarda iş gücü kaynağı olarak üstlendiği roller ele alınmaktadır.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öncelikle GULAG kuruluş tarihine dikkat çekilmektedir. Ardından SSCB'nin ceza infaz sistemi oluşumunun öncüllerinden bahsedilmektedir. Tezin coğrafi çerçevesi, Merkez Kazakistan (Karaganda bölgesi), Akmola bölgesi (ALJİR Özel Kampı), Pavlodar bölgesi (Uzak veya Ekibastuz Kampı Özel Kampı) gibi bölgesel kampları kapsamaktadır. Bu nedenle ilk olarak en büyük kamp olan KARLAG'ın kuruluş tarihinden söz edilmektedir. Ayrıca, 1920'lerin başında Kazakistan'daki kamp sistemine dair bilgilere yer verilmektedir. Akabinde kamp şubelerinin organizasyonuna ve yerleşim noktalarına, kamp birimlerinin özelliklerine, farklı dönemlerde başa gelmiş KARLAG yöneticilerine dair verilere değinilmektedir. Aynı zamanda KARLAG'daki mahkumların sayısı ve etnik durumları, mahkumların özellikleri, güvenlik ve barınma koşulları, beslenme düzenleri, fiziksel durumları, aldıkları tıbbî hizmetler ve bu konu dahilinde ölüm oranları, mahkumların kömür madenciliğindeki istihdamı ve diğer iş kollarında ucuz iş gücü olarak rolleri ve son olarak bunun karşılığında aldıkları ücretler konusu ele alınmaktadır.

Tezin ikinci bölümü Merkez Kazakistan topraklarında oluşturulan GULAG'ın özel kamplarına ayrılmaktadır. Bu bölümde özel kampların sayıları ve adları hakkında

bilgilere yer verilmektedir. Bölümün alt başlıklarında özel kampların her birinin kuruluş tarihleri, mahkum sayıları, burada tutulan mahkumların hüküm giydikleri suçların türleri, mahkumların milliyetleri ve çeşitli kamp işlerinde çalıştırılma yöntemleri hakkında veriler aktarılmaktadır. Ayrıca kamplardaki Alman ve Japon savaş esirlerine ve bu esirlerin kamp işlerinde kullanılması konusu da burada ele alınmaktadır.

Tezin üçüncü bölümü, özel kamplardaki yaşam koşulları, mahkumlara sunulan tıbbî ve sıhhi hizmetler gibi konuları kapsamaktadır. Ayrıca bu bölümde kamplardaki kültür ve eğitim faaliyetleri, mahkumların siyasî eğitimleri ve kamplarda yapılan komünizm propagandası gibi konulardan bahsedilmektedir. Bölümün alt başlıklarında mahkumların kaçış girişimleri, kavgalar, idarenin kararlarını ihlal vakaları, hırsızlık olayları ve ceza sistemi meselelerine odaklanılmaktadır. Bölümde ayrıca Stepnoy (Bozkır) Özel Kampı'ndaki isyana dair ayrı bir alt başlık da bulunmaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde ise, GULAG'ın tasfiye edilmesine giden süreç nedensellik çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bölümde liderin (Stalin'in) ölümüne, "Kruşçev döneminin çözülme politikası"na ve Stalin'in tanrılaştırılmasına (sorgulanamaz, kült bir şahsiyet haline getirilmesine) yönelik eleştirilere yer verilmektedir. Ayrıca bölümün alt başlıklarında kamptaki askerî güvenliğe, mahkumların sanatsal faaliyetlerine, kamptaki gazetecilik faaliyetlerine, bilim ve ekonominin gelişimine yönelik politikalara ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Bölümün sonunda kampların tasfiyesi ve bazılarının GULAG'a ait anıt/müze kamplarına dönüştürülmesi, aynı zamanda modern ceza sisteminin oluşturulması meselelerinden de bahsedilmektedir.

A. Problem

20. yüzyılın en baskıcı rejimlerinden biri olan Sovyetler Birliği toplumsal ve siyasal muhalefeti kontrol altına almak amacıyla geniş çaplı bir ceza infaz sistemi kurmuştur. Bu sistemin temel taşlarından biri olan GULAG (Glavnoye Upravleniye Lagerey - Ana Kamplar İdaresi), özellikle Merkez Kazakistan'daki toplama kampları ile tarihsel olarak önemli bir yere sahiptir.⁵ 1930-1960 yılları arasında etkin olan bu kamplar, sadece Sovyetler Birliği'ndeki mahkumların değil aynı zamanda etnik azınlıklar, rejim muhalifleri ve savaş esirlerinin de tutulduğu merkezler hâline gelmiştir.⁶ Ancak bu kampların işleyişi, mahkumların günlük yaşam koşulları, çalışma rejimi ve Sovyet

⁵Applebaum, A. (2003). *Gulag: A History*. Doubleday., s. 112.

⁶Khlevniuk, O. V. (2015). *Stalin's general: The life of Georgy Zhukov*. Yale University Press., s. 87.

ideolojisinin burada nasıl uygulandığı gibi konular tarih yazımında yeterince ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır.

Sovyetlerin Kazakistan'daki toplama kampları bölgenin coğrafi konumu ve izolasyonu nedeniyle diğer GULAG kamplarından bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Step dalgalarıyla kaplı geniş ve zorlu doğal ortam mahkumların hayatta kalma mücadelesini daha da zorlaştırmış aynı zamanda bu kampların Sovyet ekonomisine katkı sağlayan zorunlu iş gücü merkezleri olarak işlev görmesine yol açmıştır.⁷ Buna rağmen, Kazakistan'daki GULAG sisteminin detayları, mahkumların toplumsal yapısı ve kampların Sovyet ceza politikası içindeki özel konumu hakkında yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bu konunun araştırılmasını zorlaştıran temel faktörlerden biri arşiv belgelerinin eksikliği ve dağınıklığıdır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte bazı belgelere erişim sağlanmış olsa da özellikle NKVD ve KGB arşivleri gibi kritik belgelerin büyük bir kısmı ya kaybolmuş ya da hâlâ gizlilik nedeniyle araştırmacılara kapatılmıştır.⁸ Ayrıca bu kamplarda hayatta kalanların sayısının giderek azalması sözlü tarih çalışmaları yoluyla elde edilebilecek verileri de kısıtlamaktadır.

Dijital çağda tarih araştırmalarının yeni yöntemlerle desteklenmesi GULAG sistemi üzerine yapılan çalışmaları genişletme potansiyeli taşımaktadır. Fakat Kazakistan'daki toplama kamplarına dair tarihsel anlatılar, genellikle Sovyet merkezli yorumlarla ele alınmış ve mahkumların bireysel deneyimleri göz ardı edilmiştir. Bu çalışma, Merkez Kazakistan'daki toplama kamplarının tarihini, mahkumların yaşam koşullarını ve kampların Sovyetler Birliği'nin politik gündemindeki yerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Ayrıca Kazakistan'daki toplama kamplarının Sovyet politikalarına nasıl hizmet ettiğini, buradaki mahkumların sosyal ve etnik yapısını, bu kampların tarihî miras açısından günümüzde nasıl değerlendirildiğini analiz etmek, geçmişin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle bu kampların yerel halk üzerindeki uzun

⁷Barnes, S. A. (2011). *Death and redemption: the Gulag and the shaping of Soviet society*. Princeton University Press., s. 56.

⁸Gould, R. (2017). *Gulag Voices: oral histories of soviet incarceration*. NC: McFarland & Company., s. 134.

vadeli etkileri, hafıza politikaları ve tarihî travmanın toplumsal yansımaları gibi konular da araştırmanın önemli boyutlarından biri olarak ele alınacaktır.

B. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı, Merkez Kazakistan'daki toplama kamplarının (1930-1960) tarihsel gelişimini, işleyişini ve toplumsal etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak Sovyetler Birliği'nin totaliter ceza infaz sisteminin bölgedeki yansımalarını ortaya koymaktır. Özellikle KARLAG gibi büyük ölçekli çalışma ve ıslah kamplarının kuruluş süreçleri mahkumların gündelik yaşamları ve bu sistemin Sovyet ideolojisinin sürdürülmesindeki rolü araştırmanın odak noktalarından biri olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında, 1991'den günümüze kadar yapılmış bilimsel çalışmalar ve arşiv kaynakları taranarak Sovyet ceza infaz sisteminin Kazakistan'daki yapısını anlamlandırmaya yönelik tarihsel bir çerçeve oluşturulacaktır. Çalışma, GULAG sisteminin Kazakistan'da nasıl uygulandığını, bu kampların Sovyet devlet politikalarındaki yerini ve ekonomik, siyasî hedefler doğrultusunda nasıl şekillendirildiğini sorgulamaktadır. Ayrıca Kazakistan'daki sanayi merkezlerinin kurulma sürecinde toplama kamplarının zorunlu iş gücü kaynağı olarak nasıl kullanıldığı da araştırma kapsamında ele alınacaktır. Bu kapsamda örneklem olarak toplama kamplarında hayatta kalan mahkumların tanıklıklarına ve arşiv belgelerine dayalı veri analizi yapılacaktır. Bu analiz sürecinde kamp mahkumlarının sosyo-ekonomik yapıları, kamplardaki çalışma ve yaşam koşulları, uygulanan cezaî yaptırımlar ve Sovyet yönetiminin bu kamplara bakış açısı gibi unsurlar incelenecektir. Aynı zamanda kampların bölgesel etkileri ve günümüz Kazakistan'ındaki tarihsel mirası da tartışmaya açılacaktır.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

- 1) Merkez Kazakistan'daki toplama kamplarının kuruluş süreçleri ve işleyiş mekanizmaları nasıl şekillenmiştir?
 - a) KARLAG ve diğer büyük ölçekli kampların kuruluş amaçları nelerdir?
 - b) Toplama kamplarının Sovyet ekonomisi ve sanayileşme sürecindeki yeri nedir?

c) Bu kampların Sovyet ideolojisinin devamlılığı açısından işlevi nasıl olmuştur?

2) Mahkumların toplama kamplarındaki yaşam koşulları nasıldı?

a) Mahkumların sosyo-ekonomik ve etnik profili nasıldı?

b) Günlük yaşam, zorunlu çalışma ve cezaî uygulamalar hangi sistem çerçevesinde belirleniyordu?

c) Hayatta kalan mahkumların anlatımları ve arşiv belgeleri ışığında kamp deneyimleri nasıl değerlendirilmektedir?

3) GULAG sisteminin Kazakistan'daki yansımaları nelerdir?

a) Kazakistan'daki toplama kampları diğer GULAG kamplarıyla kıyaslandığında ne gibi farklılıklar göstermektedir?

b) Sovyet ceza infaz politikaları Kazakistan'da nasıl uygulanmıştır?

c) Toplama kamplarının yerel halk üzerindeki etkileri nasıl olmuştur?

4) Kazakistan'daki toplama kamplarının tarihsel mirası günümüzde nasıl ele alınmaktadır?

a) Kampların günümüzdeki anıtsal ve akademik mirası nedir?

b) Kazakistan toplumunda bu dönemin hatırlanma ve yorumlanma biçimleri nelerdir?

c) Toplama kamplarının tarihsel anlatılar üzerindeki etkisi nasıl şekillenmiştir?

Bu çalışma, Sovyet dönemindeki toplama kamplarının tarihsel önemini ve totaliter yönetimlerin baskı mekanizmalarının nasıl çalıştığını anlamaya yönelik bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda ceza infaz sisteminin bölgesel etkilerini ortaya koyarak bu kampların Kazakistan'ın siyasî ve ekonomik yapısına nasıl entegre edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır.

C. Önem

Yapılan alan yazın incelemesinde GULAG sisteminin Kazakistan'daki varlığına dair derinlemesine ve özgün araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle Merkez Kazakistan'da yer alan toplama kamplarının tarihsel gelişimi, mahkumların yaşam koşulları ve Sovyetler Birliği'nin totaliter ceza infaz politikalarındaki rolü üzerine yapılan akademik çalışmalar yetersizdir. Mevcut literatür genellikle GULAG sisteminin genel yapısına odaklanmış, Kazakistan özelinde kamp sisteminin işleyişi, bölgesel sosyo-ekonomik etkileri ve mahkumların deneyimleri gibi konular detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu araştırma, Kazakistan'daki GULAG sistemine dair yeni ve kapsamlı bir perspektif sunarak tarihsel anlatılardaki eksiklikleri gidermeye katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Sovyetler Birliği'nin baskıcı yönetimi altında uygulanan toplama kampları, yalnızca birer ceza infaz kurumu olarak değil aynı zamanda devletin ideolojik ve ekonomik stratejilerinin bir parçası olarak işlev görmüştür. Ancak bu kampların sanayileşme sürecine katkısı, zorunlu iş gücü sisteminin bölge ekonomisi üzerindeki etkileri ve Kazakistan'daki kampların diğer GULAG merkezlerinden farkları gibi önemli sorular hâlâ yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmanın sonuçları, totaliter rejimlerin ceza infaz mekanizmalarını anlama konusunda yalnızca tarihsel değil aynı zamanda günümüz baskı politikalarına dair karşılaştırmalı bir analiz imkânı sunması açısından da önem arz etmektedir.

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlık kazanan ülkeler geçmişlerini yeniden değerlendirme sürecine girmiş ve Sovyet dönemine dair tarihsel belleklerini yeniden inşa etmeye başlamıştır. Bu süreçte, GULAG sisteminin Kazakistan'daki varlığına dair araştırmaların artması toplumsal hafızanın şekillendirilmesine ve tarihsel travmaların anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Kazakistan'daki toplama kamplarının sosyal, ekonomik ve politik etkilerini değerlendiren bu çalışma, yalnızca tarihçiler ve siyaset bilimciler için değil aynı zamanda hukuk, insan hakları ve hafıza çalışmaları alanında çalışan akademisyenler ve araştırmacılar için de değerli bir kaynak niteliği taşıyacaktır. Ayrıca çalışmada kullanılacak arşiv belgeleri ve sözlü tarih yöntemleri, bugüne kadar yeterince incelenmemiş kaynaklara ışık tutarak akademik alanda yeni veriler sağlayacaktır. Böylece, GULAG sistemi üzerine ileride yapılacak araştırmalar için sağlam bir temel oluşturulacak ve Kazakistan'daki toplama kamplarına dair uluslararası

akademik literatürdeki boşlukların doldurulmasına katkıda bulunulacaktır. Bu bağlamda araştırma aşağıdaki açılardan önem taşımaktadır:

- GULAG sisteminin Kazakistan'daki işleyişine dair eksik kalan tarihsel anlatıların tamamlanmasına katkı sunması;
- Totaliter rejimlerin ceza infaz politikaları ve zorunlu çalışma sistemleri üzerine günümüz analizlerine ışık tutması;
- Bağımsız Kazakistan'ın Sovyet geçmişini yeniden değerlendirme sürecine destek vermesi;
- Kazakistan'daki toplama kamplarının sanayileşme süreci ve yerel ekonomi üzerindeki etkilerini ortaya koyması;
- Sovyet dönemine dair tarihsel bellek çalışmalarına katkı sunarak toplumsal hafızanın şekillendirilmesine yardımcı olması.

Sonuç olarak, bu araştırma GULAG sisteminin yalnızca bir baskı mekanizması olarak değil aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve ideolojik projelerinin bir parçası olarak nasıl işlediğini anlamaya yönelik çok disiplinli bir katkı sunacaktır. Çalışmanın bulguları insan hakları, tarih, siyaset bilimi ve hafıza çalışmaları alanlarında ileride yapılacak araştırmalara yeni bir perspektif kazandıracaktır.

D. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, tarihsel analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmış, arşiv belgeleri, monografiler ve akademik makaleler incelenmiştir. Veriler, doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve Sovyet ceza infaz sistemine dair bütüncül bir bakış açısı geliştirmek amacıyla yorumlanmıştır. Arşiv belgelerine erişim konusundaki kısıtlamalar nedeniyle araştırmada çeşitli ülkelerde bulunan kaynaklar da incelenmiştir.

E. Varsayımlar

Bu araştırma belirli varsayımlar temelinde yürütülecektir. Araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla aşağıdaki varsayımlar kabul edilmiştir:

Kazakistan'daki GULAG kamplarına ilişkin arşiv belgelerinin güvenilir ve geçerli olduğu kabul edilmektedir. Çalışmada kullanılan arşiv materyalleri, dönemin resmi belgeleri, devlet raporları ve akademik kaynaklar üzerinden doğrulanacaktır.

Araştırmada kullanılan kaynakların dönemin gerçeklerine uygun bilgiler içerdiği varsayılmaktadır. SSCB dönemine ait belgeler ve tarihsel anlatılar, ideolojik çarpıtmalar barındırabilse de çapraz kaynak analizi ile bu çarpıtmalar minimize edilmeye çalışılacaktır. Mahkumların yaşam koşulları ve kampların işleyişine dair ulaşılan verilerin Sovyet ceza infaz sisteminin genel yapısını yansıttığı kabul edilmektedir. Kampların çalışma düzeni, cezai uygulamalar ve mahkumların sosyal yapısı diğer GULAG kamplarıyla benzerlikler göstermektedir. Sözlü tarih çalışmaları ve tanıklıklara dayalı anlatımlar GULAG sisteminin bireysel ve toplumsal etkilerini anlamak açısından geçerli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Hayatta kalan mahkumların ve tanıkların ifadeleri, tarihsel belgelere ek olarak Sovyet dönemine dair mikro düzeyde bilgiler sunacaktır. Kazakistan'daki toplama kamplarının Sovyet sanayileşme ve ekonomi politikaları çerçevesinde kurulduğu varsayılmaktadır. Bu kampların yalnızca birer ceza infaz merkezi olmadığı aynı zamanda zorunlu iş gücü aracılığıyla bölgesel ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir.

Sovyet yönetiminin GULAG sistemini yalnızca kriminal suçluları cezalandırmak için değil aynı zamanda siyasî muhalifleri ve etnik grupları kontrol altında tutmak için kullandığı varsayılmaktadır. Kazakistan'daki kampların mahkum profili, Stalinist dönemin baskı politikaları ve zorunlu sürgünler ile doğrudan bağlantılıdır. Bu varsayımlar çerçevesinde araştırma yürütülecek ve elde edilen bulgular tarihsel anlatıların yeniden değerlendirilmesine katkı sunacaktır.

F. Sınırlılıklar

Bu araştırma belirli sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışmanın kapsamı ve veri erişim süreçleri dikkate alındığında aşağıdaki sınırlılıklar belirlenmiştir:

1. Arşiv belgelerinin bir kısmına gizlilik nedeniyle erişim sağlanamaması araştırmanın veri çeşitliliğini kısıtlamaktadır:
 - Sovyetler Birliği dönemine ait bazı belgeler -özellikle NKVD ve KGB arşivleri- hâlâ kapalı olup, yalnızca belirli araştırmacıların erişimine açıktır. Bu durum, bazı verilerin yalnızca dolaylı kaynaklardan değerlendirilmesine neden olmaktadır;
2. Sovyet dönemi kaynaklarının propaganda etkisi taşıması bilgilerin nesnelliği konusunda dikkatli bir değerlendirme gerektirmektedir:

- Sovyet resmî belgeleri tarihsel anlatıyı devlet politikaları doğrultusunda şekillendirmiş olabilir. Bu nedenle çalışma boyunca farklı akademik kaynaklar, sözlü tarih verileri ve alternatif anlatılar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir;
3. Araştırma Kazakistan'ın merkez bölgesindeki toplama kamplarına odaklanmaktadır:
- Çalışma, özellikle KARLAG ve çevresindeki kampları incelemektedir. Diğer GULAG bölgelerindeki (örneğin Sibiry veya Ural bölgesindeki) kamplar detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu durum bölgesel farklılıkların tam anlamıyla karşılaştırılmasını sınırlamaktadır;
4. Sözlü tarih çalışmalarının zaman aşımı nedeniyle sınırlı olması mahkum anlatılarının kapsamını daraltmaktadır:
- GULAG sistemine tanıklık eden mahkumların büyük bir kısmı hayatını kaybettiğinden dolayı sözlü tarih çalışmalarında tanıklık sayısı sınırlıdır. Ayrıca mevcut tanıklıklar bireysel hafızaya dayandığı için subjektif yorumlar içerebilir;
5. Çalışma, toplama kamplarının yalnızca tarihsel ve sosyo-politik boyutlarını ele almakta olup, hukukî boyutları kapsamamaktadır:
- Sovyetler Birliği'nin ceza infaz yasaları ve hukukî süreçleri araştırmanın genel çerçevesinde yer almakla birlikte çalışma uluslararası hukuk veya insan hakları perspektifinden derinlemesine bir analiz içermemektedir;
6. Araştırma 1991 sonrası yayımlanan akademik çalışmalar ve açığa çıkan belgelerle sınırlıdır:
- Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından açılan arşivler ve yapılan akademik çalışmalar araştırmanın temel kaynakları arasındadır. Ancak SSCB dönemi boyunca yayımlanan bazı eserler ve belgeler eksik veya sansürlenmiş olabilir.

Bu sınırlılıklar göz önüne alındığında, çalışmanın temel amacı Kazakistan'daki GULAG sistemine dair kapsamlı ve güvenilir bir analiz sunmak olsa da bazı veri eksiklikleri ve bölgesel odak sınırlamaları nedeniyle araştırmanın belirli açılardan genişletilmeye açık olduğu unutulmamalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmaların farklı

bölgelerdeki kampları içerecek şekilde genişletilmesi ve yeni açılan arşivlerden elde edilecek verilerle desteklenmesi önerilmektedir.

G. Tanımlar

Araştırmada kullanılan temel kavramlar aşağıda tanımlanmıştır:

- **GULAG:** Sovyetler Birliği'nde mahkumların zorla çalıştırıldığı çalışma ve ıslah kamplarının genel adı;
- **KARLAG:** Kazakistan'ın Karaganda bölgesinde bulunan ve SSCB'nin en büyük çalışma kamplarından biri olan GULAG alt sistemine bağlı kamp;
- **Totaliter Rejim:** Devletin, bireylerin tüm yaşam alanlarını kontrol altına aldığı baskıcı yönetim biçimi;
- **Ceza İnfaz Sistemi:** Mahkumların cezalarını çekmesi amacıyla oluşturulmuş hukukî ve idarî düzenlemeler bütünü.

H. ALAN YAZIN

GULAG sistemi üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalar, ekseriyetle Sovyetler Birliği'nin genel ceza infaz politikalarını ele almakta ve bu doğrultuda geniş çaplı analizler sunmaktadır. Robert Conquest'in *The Great Terror* adlı eseri, Stalin dönemi baskı rejimini ve çalışma kamplarını ayrıntılı bir biçimde incelemekte; Anne Applebaum'un *GULAG: A History* adlı çalışması ise Sovyet çalışma kamplarının yapısını ve mahkumların tecrübelerini kapsamlı bir perspektifle ele almaktadır. Bununla birlikte, Kazakistan özelinde yürütülen araştırmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bu çerçevede, GULAG kamplarının Kazakistan'daki yansımalarına dair gerçekleştirilen araştırmalar arasında Kazak akademisyenlerin yürüttüğü arşiv çalışmaları ve tarihsel analizler dikkat çekmektedir. Özellikle KARLAG ve ALJİR gibi büyük ölçekli kampların tarihine yönelik incelemeler bölgenin GULAG sistemindeki mühim konumunu vurgulamaktadır. Sovyet arşivlerinin erişime açılmasıyla birlikte, tarihçiler ve araştırmacılar GULAG sistemine ilişkin daha geniş bir bilgi havuzuna ulaşma imkânı bulmuşlardır. Ancak kimi belgelerin hâlen gizli tutulması ve çeşitli ülkelerde dağınık halde bulunması konunun akademik bağlamda derinlemesine incelenmesini zorlaştırmaktadır. Bu itibarla, mevcut çalışma Kazakistan'daki toplama kamplarının tarihî süreç içerisindeki yerini ayrıntılı bir şekilde ele alarak alan yazına mühim bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAGANDA ÇALIŞMA KAMPININ (KARLAG) ORGANİZASYONU VE İŞLEYİŞİ

1.1. GULAG'ın Kuruluş Süreci

Sovyet Cumhuriyeti topraklarındaki ilk zorunlu çalışma kampları 1918 yazında ortaya çıkmıştır. Bu dönem ülke genelinde köylü ve işçi ayaklanmalarının birbiri ardına patlak verdiği dönemdi. Bu yeni ceza kurumlarının kuruluşu, Halk Komiserleri Konseyi'nin 5 Eylül 1918 tarihli “Kızıl Terör Üzerine” kararnamesiyle resmîyet kazanmıştır. Bahsi geçen kararnameye göre, gerek askerî yöntemlerle gerekse katı rejimle, anarşi yaratanlara karşı mevcut düzeni güvence altına almak doğrudan bir gerekliliktir. Bunun için “Beyaz Muhafız örgütü mensuplarıyla, komploların ve ayaklanmaların herhangi bir şekilde şüphe duyulan kişiler” kurşuna dizilecek; “sınıf düşmanları” toplama kamplarında tecrit edilerek Sovyet Cumhuriyeti korunacaktır.

Zorunlu çalışma kampları sisteminin korunması ve genişletilmesi, VÇK başkanı Feliks Edmundoviç Dzerjinski tarafından sürekli olarak savunulmuştur. F. Dzerjinski'nin 1919'da dile getirdiği gibi: “bu toplama kamplarının kurulması, mesleği olmadan yaşayan beyefendilerin, belirli bir zorlama olmadan çalışmayanların iş gücünü kullanabilmek için” büyük önem arz etmektedir.⁹ Böylece mahkumların hapishanelerden ziyade kamplarda, yani şehirlerden uzakta tutulması ve çalışmak zorunda bırakılmaları süreç içerisinde bir kural haline gelmiştir.

Elbette Sovyet cezalandırma politikasının temeli sözde “sınıf yaklaşımı” idi. Bu yaklaşım, F. Dzerjinski'nin 8 Ocak 1921 tarihli ünlü emrinde “Burjuvazi için hapishane, işçiler ve köylüler için yoldaşça/dostça ikna etme” sloganıyla en açık şekilde ifade edilmiştir. Dzerjinski'nin fikrine göre, suçlu işçiler ve köylüler “sınıf düşmanlarımız olarak görülmemeli” ve bu nedenle onlara ve ziyarete gelen akrabalarına karşı “mümkün olan en büyük nezaketle” yaklaşılmalıdır. Aynı emirde “işçi ve köylüleri, sınıfımıza düşman burjuvaziden ayırmak için burjuvaziye karşı baskının yoğunlaştırılması” öngörülmüştür. Elbette “burjuvaziye” erken tahliye uygulanmasının kabul edilemezliği de vurgulanmıştır. Emirde ayrıca gözaltı yerlerinde “burjuvazinin tutuklanan işçi ve köylülerden izole edilmesi” gerektiği fikri de açıkça ifade edilmiş ve devamında

⁹Zorunlu çalışma kamplarının kurulmasına dair kararname için **bkz.** EK.2.

“burjuvazi için özel toplama kampları kurmak” fikri ileri sürülmüştür. Yıllar geçtikçe bu ilkeler değişime uğramış, burjuvazi ortadan kalkmış ancak Dzerjinski’nin emri yürürlükte kalmıştır. Artık Ceza Kanunu’nun siyasî maddeleri uyarınca sözde “devrime karşı işlenen suçlar” nedeniyle suçlanan ve mahkum edilen herkese bu ilkeler uygulanmıştır. Siyasî maddelerden hüküm giyenlerin tutukluluk koşulları ile diğer suçlardan hüküm giyenlerin tutukluluk koşulları arasında hâlâ önemli farklar vardı. Resmî olarak; özel amaçlı kamplar, genel toplama kampları, üretim kampları, savaş esiri kampları ve dağıtım kampları olmak üzere beş tür zorunlu çalışma kampı bulunmaktaydı. Ancak NKVD belgelerinde “zorunlu çalışma kampı” ve “toplama kampı” terimleri genellikle eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra “toplama çalışma kampları” adına da rastlanmaktadır, dolayısıyla bu ayrımın büyük ölçüde resmî kullanım farkından kaynaklanması muhtemeldir.

GULAG kamplarının oluşturulması ve misyonu bizzat kurucusu, Marksizmin fikir babası V. İ. Lenin tarafından “zenginleri, haydutları (dolandırıcılar), tembelleri (işsizler ve ‘parazitler’ kastediliyor) kontrol altına almak ve pratikte kitlesel olarak kullanılacak işçi grupları yaratılarak şehir ve köylerde bu işe yaramaz kişileri değerlendirmek” olarak izah edilmiştir. Sovyet yönetiminin ilk yıllarında zorla çalıştırma, başlıca ceza yöntemi olarak görülmüş, sonrasındaysa ekonomik planın bir parçası haline gelmiştir. Lenin’in kararnameleri rüşvet alanları, kaçak mal ticareti yapanları ve diğer halk düşmanlarını mümkün olan en ağır şartlarda, zorla çalıştırarak cezalandırmayı gündeme getirmiştir.¹⁰

Teorik olarak mahkumların iş gücüne başvurulmasının bir ihtiyaç haline gelişini F. E. Dzerjinski, SSCB Merkez Yürütme Komitesi’nin 17 Şubat 1919’daki toplantılarından birinde şöyle değerlendirmiştir: *“Toplama kamplarını, mahkeme kararlarının yanı sıra idarî kararlar ışığında nazar-ı dikkate alma vaktidir. Toplum işlerinde mahkumların iş gücü pek kullanılmamaktadır, bu nedenle ben, toplama kamplarını ön plana alarak tutukluların, işsizlerin, görevini yerine getiremeyen, işine öncelik tanımayan, işe gecikme gibi birçok disiplinsiz tutumlarda bulunanlara Sovyet kurumlarına uygun bir ceza uygulanmasını*

¹⁰Frayman, A.L. (1972). Dekret sovyeta narodnih komissarov o revolyutsionnom tribunale peçati. *Vspomogatel’nye İstoriçeskiye Distsiplini, Leningrad, (4), s. 15-29.*

*teklif etmekteyim. Bu ceza türü ile bizler kendi çalışanlarımızın iş potansiyelini artıracacağız. Böylece bir iş gücü okulu kurmayı öneriyoruz!*¹¹”

30 Aralık 1921’de gerçekleştirilen IX. Sovyetler Kongresi’nde, VÇK ve bağlı kurumlarının faaliyet alanını sınırlandırmaya karar verilmiştir. Bununla da Sovyet cumhuriyetlerinin yasalarını ihlal edenler üzerindeki denetim adlî makamlara devredilmiştir. VÇK’nın yeniden yapılandırılması meselesi 6 Şubat 1922’de Merkez Komite tarafından ele alınmış, VÇK’nın ve yerel organlarının feshedilmesi kararlaştırılmıştır. NKVD ise şu görevler tevdi edilmiştir: haydutluk dahil açık devrime karşı faaliyetlerin bastırılması, casuslukla mücadele edilmesi, demiryolu ve su yollarının korunması, sınırların siyasî olarak güvence altına alınması ve kaçakçılıkla mücadele. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi amacıyla Merkez Komite tarafından NKVD bünyesinde GPU’nun kurulmasına karar verilmiştir. Bu karar VÇK’nın tamamen tasfiye edilmediği, yalnızca isminin değiştirilerek GPU olarak yeniden örgütlendiği anlamına gelmekteydi. NKVD’ye bağlı GPU’nun yapısı VÇK ile büyük ölçüde benzerliğini korumuş, yalnızca bünyesinde bazı ek birimler oluşturulmuştur. Böylece GPU hem işlevsel hem de yapısal açıdan VÇK’nın doğrudan halefi olmuştur. GPU Şubat 1922’den 1923 yılının sonuna kadar NKVD’nin bir parçası olarak faaliyet göstermiştir.

SSCB’nin kurulmasının ardından, 15 Kasım 1923 tarihli Yürütme Komitesi Kararnamesi ve 1924 SSCB Anayasası’nın 61. maddesi uyarınca, SSCB Cumhuriyetleri’nin siyasî ve ekonomik karşı-devrim, casusluk ve haydutlukla mücadele çabalarını birleştirmek amacıyla OGPU kurulmuştur. OGPU’nun yönetmeliği, 15 Kasım 1923’te Halk Komiserleri Konseyi tarafından onaylanmış ve F. E. Dzerjinski başkan olarak atanmıştır. 28 Mart 1924’te, OGPU bünyesinde yargısız infazların temel organlarından biri olarak faaliyet gösterecek olan Özel Konsey (*Osoboje Soveşaniye*) kurulmuştur. 12 Haziran 1924’te OGPU başkanının emriyle, V. R. Menjinski, G. G. Yagoda ve G. İ. Bokiý Özel Konsey üyeleri olarak atanmıştır. Bu dönemde, cezalandırma organları arasında yer alan Özel Konsey ve yargı kurulları (troykalar) kitlesel baskıların uygulanmasında karanlık bir rol üstlenmiştir. Özel Konsey “sosyal açıdan tehlikeli” olarak değerlendirilen kişilere çeşitli cezalar verme yetkisine sahipti. Bu cezalar arasında; NKVD tarafından belirlenen bölgelerde kamu gözetimi altında beş yıla kadar sürgün,

¹¹İshakov, V.M. ve Mel’nik, E.V. (2016). Pravoviye osnovı i organizatsiya trudoispol’zovaniya zaklyuçennih v mestah lişeniya svobodı v period 1917-1930 gg. *Vestnik Moskovskogo Universiteta MVD Rossii*, (2), s. 43-48.

başkent ve büyük şehirlerde ikamet yasağı ile kamu gözetimi altında beş yıla kadar sınır dışı edilme, ıslah çalışma kamplarında beş yıla kadar hapis cezası ve yabancı uyrukluların SSCB’den sınır dışı edilmesi yer almaktaydı.¹²

SSCB’deki ıslah çalışma kamplarını yönetme işlevi, SSCB Halk Komiserleri Konseyi’nin 7 Nisan 1930 tarihli kararnamesi uyarınca OGPU’ya devredilmiş ve bu görevi yerine getirmek için 25 Nisan 1930 tarihinde OGPU bünyesinde ULAG kurulmuştur. F. İ. Eichmans ULAG’ın ilk daire başkanı olarak atanmıştır¹³. 80 kişilik personele sahip olan müdürlük aynı yılın sonbaharında “ana bölüm” statüsüne yükseltilmiş ve Kasım 1930’dan itibaren GULAG ismiyle anılmaya başlanmıştır. Nitekim “GULAG” ifadesi ilk defa resmî kayıtlarda 9 Kasım 1930’daki kararnamede karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihten itibaren SSCB’nin OGPU NKVD’sine bağlı olarak zaman içerisinde yeniden adlandırılmasına rağmen orijinal GULAG kısaltmasını her zaman muhafaza etmiştir. 25 Ekim 1933’te OGPU, aşağıdaki içeriğe sahip bir genelge yayımlamıştır: “OGPU, yeni hüküm giymiş, meslek erbabı mahkumları sistematik olarak dağıtmak ve zanaatlarından daha iyi faydalanmak için GULAG’a tüm kalifiye meslek erbapları hakkında ayrıntılı rapor vermelidir. Troykanın¹⁴ yetkili temsilcileri tarafından hapis cezasına çarptırılanlara ve aynı zamanda OGPU topraklarında bulunan NKYU¹⁵ organları tarafından mahkum edilenlere; mühendislere, teknisyenlere, profesörlere, bilim adamlarına, doktorlara, ziraat mühendislerine, iktisatçılara ve idarî işlerde

¹²Dil’manov, S.D. (2002). İspravitel’no-trudoviye lagerya na territorii Kazahstana (30-e-50-e godı 20 veka). (Yayın numarası D20031176) [Doktora Tezi, Ç. Valikhanov ad. Tarih ve Etnoloji Enstitüsü], s. 58-62.

¹³**Bkz.** Lyamin, İ.V. (2015). Stanovleniye regional’noy sistemi ispravitel’no-trudovih lagerey SSSR v 1920-e-1930-e gg. (na primere Dal’nego Vostoka), *Sovremenoye oşçestvo i pravo*, (3), s. 27-31.

¹⁴Troyka - NKVD Troykaları ilk olarak devrimci dönemde kuruldu ve 1937’de yeni bir biçimde ortaya çıktılar. NKVD Troykalarının faaliyetleri “Sovyet karşıtı unsurları” bastırma operasyonunun bir parçası olarak yürütüldü. Başlangıçta Troyka’ların yetkileri “halk düşmanlarını” tespit etmek ve onları idam mangalarına göndermeyi amaçlıyordu, ancak operasyonun başlamasından bir ay sonra ikinci kategorideki “Sovyet karşıtı unsurları” tutuklamaya geçmelerine izin verildi. Kurşuna dizilecek kişilerin belirlenmesine uygun sınırlar getirildi. Daha sonra, GULAG’a sürgün de dahil olmak üzere baskıya tâbi “sınırlar” genişletildi. **Bkz.** Jolobova, G.A. ve Romanyuk, A.V. (2020). Troyki nkvd-çrezvıçayniy organ repressivnoy politiki sovetskogo gosudarstva 1037-1938 godov. *İnformatsionnoye obşçestvo i gosudarstvenno-pravovaya sistema: pravovaya harakteristika, sootnoşeniye, vzaimosvyaz’*, s. 58-60.

¹⁵NKYU; (Narodniy Komissariat Yustitsii) yani “Halk Adalet Komiserliği”; SSCB’nin merkezi birlik-cumhuriyetçi hükümet organıdır. 1936-1946 yılları arasında var olan ve mahkemelerin ve diğer yasal kurumların örgütsel yönetiminin yanı sıra Sovyet mevzuatının sistematizasyonu ve kodifikasyonu alanındaki yasal çalışmalar yoluyla adaletin idaresini sağlayan SSCB’nin merkezi sendika-cumhuriyetçi devlet yönetimi organı. **Bkz.** Zaharova, P.V. (2020). Verhoviy sud RSFSR i narodniy komissariat yustitsii rsfsr: Osobennosti vzaimodeystviya v 1923-1936 godı. *Rossiyskiy konstitutsionalizm i kontitutsionnaya reforma: zamışlı i predeli*, s. 17.

çalışanlara (müdürlere, derneklere ve tröst¹⁶ kurulu üyelerine) dair bilgi gönderilir. OGPU'nun yetkili temsilcisinden bilgi alındıktan sonra GULAG, hükümlü uzmanları kamplara yollamak için şahsi bir emir gönderir."¹⁷

1935'lerde mahkum sayısındaki sürekli artış ve yeni devasa kamp komplekslerinin inşasıyla orantılı olarak Kamplar Genel Müdürlüğü'nün merkezî ve yerel ofislerindeki personel yetersizliği had safhaya ulaşmıştı. Elbette GULAG, sadece devlet emniyet teşkilatındaki görevinden alınan personellerle doldurulmamaktaydı. Dışarıdan da personel alımı vardı ancak çok azı kendi özgür iradesiyle gelmekteydi. Herkesin Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne üye olması savaş öncesinde kamp personel istihdamında ana kaynaklardan biri olmuştur. 1938'in başında 3000'den fazla komünist ve üniversiteden yeni mezun olmuş 1200'den fazla uzman kampta çeşitli memuriyetlere getirilmiştir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (bolşeviklerin) Merkez Komitesi ve Moskova Şehir Komitesi personellerinden, Planlama Akademisi'nden olan yüzlerce komünist GULAG'ın merkezî bürosunda çalışmaya başlamıştı.¹⁸ Kampların farklı bölümlerine gönderilen bu kişilerden vazifelerini en iyi şekilde yerine getirmeleri beklenmekteydi. Örneğin, kampların siyasî şubesinde Komünist Partisi'nin çalışmaları hakkında propaganda dersleri vermek ve mahkumlarla konuşmak bu vazifelerdendi. Aylık yapılan çalışmalar hakkında sunulan raporda; propagandanın, cezasını çekenler üzerinde ne derece etkili olduğu değerlendirilmekteydi. Bütün bu veriler kamp sisteminin, kampların kurulduğu yerlerde günden güne nasıl kök saldıgını göstermektedir.

¹⁶Tröst (Rusça *Tröst*); Sovyet dönemindeki kolhozlardaki sendika oluşumlarıdır. SSCB'de tröstlerin oluşumu yeni ekonomi politikasının görev ve hedefleriyle bağlantılıydı. Aynı sektördeki işletmelerin kendi kendini destekleyen birlikleri olarak oluşturuldular ve üretim araçlarının kamu mülkiyetine dayanıyorlardı. 1923 yılının ortalarında Tüm Birlik Ulusal Ekonomi Konseyi sisteminde 477 tröst vardı. Tüm Birlik Merkez Yürütme Komitesi ve Ulusal Ekonomi Halk Komiserleri Konseyi'nin 10 Nisan 1923 tarihli kararnamesinde tröst, "kendileri için onaylanan tüzüğe uygun olarak faaliyetlerinin üretiminde bağımsızlık tanınan ve kar elde etmek amacıyla ticari hesaplama temelinde faaliyet gösteren bir devlet sanayi kuruluşu" olarak tanımlanmıştır. Ulusal ekonominin restorasyonunun tamamlanması ve sanayileşmenin başlamasıyla birlikte, tröstlerin endüstriyel yönetim sistemindeki konumu değişmiştir. Bu durum, tröstlerin ekonomik bağımsızlığını genişleten 29 Haziran 1927 tarihli "Devlet Sanayi Tröstleri Yönetmeliği"ne de yansımıştır. Bununla birlikte, 1. Beş Yıllık Plan'ın (1929-1932) başında kapsamlı sermaye inşasıyla bağlantılı olarak yeni büyük sanayi işletmeleri ortaya çıktı ve üretim ölçeğinin genişlemesiyle beraber işletmenin, ekonomik aygıtın yapısındaki rolü arttı. 1929'da endüstriyel yönetim sistemindeki değişikliklerin bir sonucu olarak, tröstlerin işlevleri sınırlandırıldı. Ara, idarî bir bağlantıya dönüşen tröstler, 1. Beş Yıllık Plan'ın ortasında tasfiye edildi. **Bkz.** Prohorov, A.M. ve Gusev, A.A. (1980). "Tröst", *Sovetskiy Entsiklopedçeskiy Slovar*, C.12, Moskva: İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya., s. 1353.

¹⁷Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (1999). GULAG: Strukturi i kadri. Stat'ya 7, *Svobodnaya mysl*, 3(106), s. 123-124.

¹⁸Ivanova, G.M. (2006). *İstoriya GULAGa, 1918-1958 gg. Sotsial'noekonomičeskiy i polito-pravovoy aspekti*, Moskva: Nauka., s. 185.

Stalin baskısı nedeniyle GULAG'ın kamp, ıslah evi ve hapishanelerine 1937'nin ortasından itibaren eşi görülmemiş bir mahkum akını başlamıştır. 9 ay boyunca (1 Temmuz 1937'den 1 Nisan 1938'e kadar) GULAG'daki mahkumların sayısı 800 bin kişi artarak toplamda 2 milyonu aşmıştı. 1 Nisan 1938 itibarıyla kamplarda 1.149.779 mahkum ve GULAG'ın bölgesel hakimiyet alanı dışındaki yerlerde mesken tutmuş 899.635 kişi vardı.¹⁹ Bu köklü değişiklikler öncelikle Stalin'in baskıcı politikası, daha sonra SSCB'de savaş sonrası cezalandırma politikasının başlaması ve çeşitli nedenlerle farklı sosyal kesimlerden insanların mahkum ve esir edilişiyle bağlantılıydı. Kamplardaki mahkum sayısının artmasıyla birlikte mahkumların bakımıyla ilgili zorluklar da baş göstermişti. Bu zorluklar arasında giyecek, yiyecek, tıbbî malzeme yetersizliği ve psikolojik problemler başta gelmekteydi. Bu nedenle kamplarda çalıştırılan kişilerin kendi kendilerine yetmelerini sağlamak ve iş gücü verimliliğini artırmak için çeşitli önlemler alınmıştı.

Milyonlarca insanı “toz zerresi kadar anlamsız ve değersiz” varlıklar derecesine indiren Stalin'in baskı mekanizması beraberinde yeni bir sosyo-ekonomik ve siyasî yapıyı doğurmuş, yeni bir kamp-sanayi kompleksinin kurulmasına yol açmıştır. Bu yeni yapının askerî ve endüstriyel misyon ve görevlerinin önemi, yönetimin üst kademelerini kampların durumunu kontrol altında tutmak için daima yeni önlemler almaya, yeni çözüm ve revizyonlara başvurmaya itmiştir. Bu yönde alınan önlemler genel itibarıyla sert yaptırımlardı. Örneğin 1938-1939'da SSCB Yüksek Mahkemesi'nin Askerî Koleji, farklı yıllarda başkanlık yapmış ve sonrasında “vatan hainlerinin suç ortağı Troçkistler” olmakla suçlanan 4 eski GULAG müdürünü ölüm cezasına çarptırmıştı. Bunlar F. İ. Eichmans, L. İ. Kogan, M. D. Berman, İ. İ. Pliner'dir. Bu olayın ardından kampın yönetimi Şubat 1939'da, daha önce Ana Polis Departmanı'na başkanlık yapmış Halk İçişleri Komiser Yardımcısı V. V. Çernişov'a devredilmiştir. Çernişov'un ana görevi “GULAG'ın işleyişine ket vuranların, isyan edenlerin eylemlerini bertaraf etmek” olarak belirlenmişti. Yeni müdürün önderliğinde GULAG'ın yapısı yeniden inşa edilerek mahkumlar üzerindeki kontrol gözle görülür bir şekilde artırılmıştı. Kaçma teşebbüslerinin sayısı belirgin şekilde azalmış, bunun yanı sıra üretimin verimliliği de yükselmiştir. GULAG'ın ülke maliyesine beklenmedik katkılarını iyi gözlemleyen Çernişov, kamp çalışanlarından “mahkumların iş gücünden en iyi nasıl faydalanılacağını

¹⁹Smirnov, M. B. ve diğerleri. (1998). *Sistema mest zaklyuçeniya v SSSR. 1929-1960. Sistema ispravitel'no-trudovih lagerey v SSSR, 1923-1960*. Zven'ya., s. 38.

öğrenmelerini” istemişti. Kamp çalışanlarının sosyal statüsünü yükseltmeye çalışmış, GULAG işçilerine özel rütbelere verilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Bu iş için ayrılmış özel bir fon oluşturarak ekonomik desteği artırmaya çalışmıştır. GULAG’a ek yardımlar yapılmasını ve mahkumlara başarı belgesinin verilmesini önermiştir.²⁰ Fakat tüm bu değişikliklere rağmen hızlı ve etkili sonuçlara o kadar çabuk ulaşamamıştır. İyi planlanmamış muhasebe bilançosu, gerekli yardımların alınamaması, bir türlü önlenemeyen gıda hırsızlığı, hem liderlere hem de mahkumlara gelen giyim ödeneklerinin çalınmasından dolayı ödeneğin yerine ulaşmaması bu başarısızlığın temel sebepleri idi.

1 Temmuz 1944 itibarıyla GULAG’da; doğrudan GULAG’ın merkezî idaresine bağlı 56 kamp, 69 bölgesel şube, zorunlu çalışma kampları ve ıslah evi bölümleri vardı. Bu kamp kompleksinde toplam 910 ayrı kamp birimi ve 424 ıslah evi bulunmaktaydı. Savaş, mahkumların karakterinde olumsuz yönde ciddi değişimlere sebep olmuştu. Siyasî suçlardan hüküm giyenlerin (karşı-devrimciler) oranı 1941’de %29,6 iken 1944’te %43’e yükselmiştir. Kadın mahkumların sayısında da hızlı bir artış söz konusuydu. 1 Ocak 1941’de toplam kadın hükümlü sayısı GULAG’ın %9,3’ünü oluşturmaktaydı. Bu oran 1944 yazında %26’ya yükselmişti.²¹ Öte yandan, bu dönemin üzerinden geçen kısa zaman diliminde – 1950’lerde kampların sayısının giderek azalmaya başladığı görülmektedir. Bu durum savaş esirlerinin ülkelerine geri gönderilmesi, kamp noktalarının tasfiyesi, büyük kamplar ve özel kampların kendi içinde birleştirilmesi gibi durumlarla açıklanabilir.

Bu dönemde kamplar, cezaevleri ve 1940 yılındaki GULAG’ın diğer işçi yerleşkeleri dışında özel yerleşim yerleri de kurulmuştu. İşçi yerleşkelerinde genellikle idare tarafından ikamet yerinden uzaklaştırılan şahıslar; özel yerleşimlerde ise mülteciler ve Leh göçmenler barınmaktaydı. Kasım 1940’da işçi yerleşkeleri ve özel yerleşim yerlerinin nüfusu 1.173.170’ti.²² Her iki grup yerleşimci de baskı altında, cebren çalıştırılmaktaydı. 1 Ocak 1941’de toplama kamplarında ve cezaevlerinde toplam 1.876.834 mahkum vardır ve bunların 555.589’u karşı-devrimcilikle suçlanan kişilerdi.

²⁰Dulatbekov, N.O. (2012). *Karlag*. Bolaşak., s. 208.

²¹Kokurin, A. İ. ve N.V. Petrov, (2000). *GULAGa: Glavnoye Upravleniye Lagerey, 1917-1960*. MFD. Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (2000). *GULAG 1918-1960*, Dokumenti. MFD., s. 182.

²²Zemskov, V.N. (2003). *Spetsposelentsı v SSSR: 1930-1960, Federal’noye gosudarstvennoye unitarnoye predpriyatiye akademiçeskiy nauçno-izdatel’skiy, proizvodstvenno-poligrafiçeskiy i knigorasprostranitel’skiy tsentr*. Nauka., s. 91.

1.321.245 kişi görev ihlali ve savaş suçlarını işleyenlerdi. GULAG'ın genel mahkum sayısı 1.701.467'si erkek (90,7%) ve 175.367'si kadın (9,3%) olmak üzere toplamda 1.876.834 kişiydi.²³ İçişleri Halk Komiserliği'nin cezaevlerinde ise 470.639 kişi tutulmaktaydı. II. Dünya Savaş'ının ilk başlarında kamp ve cezaevlerindeki mahkumların sayısı resmî kayıtlara göre 2 milyon 35 bin teşkil etmekteydi.²⁴

GULAG'ın etkin olduğu süreçte milyonlarca insan doğrudan veya dolaylı şekilde toplama kamplarına gönderilmiş ancak Sovyet halkının, baskıcı rejimin sınırlarına dair hiçbir fikri olmamıştı. O zamanlarda halk medyada dile getirilen her şeyi doğru olarak kabul etmekte ve sorgulamamaktaydı. GULAG hakkında gerçekler yazılmazdı, nitekim bunu yapmak yasaktı. Yönetim için her şeyin gizli kalması ilk sırada gelmekteydi. Bu, aynı zamanda görevin en önemli noktasıydı. Öte yandan, bütün bu gizlilik politikasına rağmen totaliter rejim “kampları ve cezaevlerini gizleyememişti” denebilir. Söz konusu rejimin esas fiğ ranları baskıcı politikayı şiddetle uygulamışlardı. Bunun bir parçası ve aracı olarak ise insanların beyinlerini yıkamaya, fikirlerini istedikleri gibi yönlendirmeye çalışmışlardı. Sonuç olarak GULAG, insanların kaderini değiştirmede ve baskıcı siyaseti uygulamada bir araç hatta bir silah olarak kullanılmıştı.

1.2. KARLAG'ın Kuruluşu ve Gelişimi

1929 yazına kadar, OGPU sisteminde yalnızca bir USLON görev yapmaktaydı. Haziran 1929'da Ust Sıolsk merkezli USEVLON kurulmuş ve kamp 26 Mart 1930'da Sıktıvkar olarak yeniden adlandırılmıştır. Temmuz 1929'da merkezi Ural Bölgesi (şimdiki Perm Bölgesi) Krasnovişersk şehri olmak üzere UVLON kurulmuştur. 1929 sonbaharında OGPU'nun yerel organlarının emriyle merkezi Habarovsk olan bir DALULON, merkezi Novosibirsk olan bir S BULON ve USAZLON da yeni kamplar arasında yerini almıştır. Taşkent ve Kazakistan'da (KAZULON) kontrolün sağlanması ile kampların merkezi Almatı şehri olmuştur.²⁵

Yukarıda adı geçen bölgelerdeki kampların kurulmasındaki temel gerekçeler şunlardır: Birincisi, kampların başkentten veya merkezî alanlardan uzak yerlerde kurulması gerekliliği, mahkumların çevreyle olan etkileşimini minimuma indirmek isteğinden kaynaklanmaktadır. İkincisi, hammadde kaynaklarına yakınlık söz konusudur.

²³İvanova, 2006, **a.g.k.**, s. 215.

²⁴Smirnov ve diğerleri., **a.g.e.**, 1998, s. 48.

²⁵Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (1999). GULAG: Struktura i kadrı. Statya 1, *Svobodnaya mısl*, (21), Moskva, s. 110-111.

Şöyle ki, kampların gelecekte sanayinin gelişimi için gerekli olan hammadde ve minerallerin yoğunlaştığı az gelişmiş bölgelerde kurulması ekonomik strateji paralelinde planlanmıştır. Ancak bu sözde “gelişmemiş topraklar” 20. yüzyılın başında Kazakların yarı göçebe bir halk olması, hayvancılıkla uğraşması ve düzenli olarak bu topraklarda tarımla meşgul olmaması gibi sebeplerden dolayı bölge toprakları henüz işlenmemiş, boş arazilerdi. Ancak göçebe Kazak kültürünün ortadan kaldırılması gerektiğine inanan Sovyet hükümeti için bu arazi ilgi çekici ve önemli bir konumdaydı. Üçüncü sebep ise, bu bölgelerin iklim koşulları, ayrıca cezaevi ve kampların kendi içindeki zorlu şartlar mahkumların hayatta kalmasını çok zor hale getirmekteydi, ki bu da kamplardaki mahkum sayısının doğal bir şekilde azalmasına yol açmaktaydı.

Mayıs 1930’da KAZULON, “Akmola ve Karkaralı ilçelerinde 110.000 hektarlık nominal arazi alanının tahsisi” için Kazak ÖSSC Halk Komiserleri Konseyi’ne başvuruda bulunmuştu. Bu talebin onaylanmasının ardından tahsis edilen bölgede KAZULON’un Karkaralı Şubesi oluşturulmuştu. Aynı yılın Ekim ayında bu şube yeniden düzenlenmiş ve merkezi Tokarevka Köyü olan “KAZULON’un 1. Departmanı” adıyla yapılandırılmıştı. 1 numaralı nokta Kazak demiryolu yapımına hizmet ederken, 2 numaralı nokta yapım aşamasındaki Gigant Devlet Tarım Çiftliği’ni kapsamaktaydı.²⁶ Eylül 1931’de OGPU’nun direktifleri doğrultusunda Gigant Devlet Çiftliği’nin birinci departmanı bünyesinde yeni bir zorunlu çalışma kampı kurulmuş ve bu süreçte Kazak Islah Kampı tasfiye edilmiştir.²⁷ Böylece Halk komiseri A. A. Andreyev ve OGPU²⁸ tarafından 1930’da oluşturulan Gigant Devlet Çiftliği temelinde 17 Eylül 1931’de Merkez Kazakistan’da Karaganda bölgesinde 246 posta kodlu Dolinka köyünde faaliyet gösteren Karaganda Islah Çalışma Kampı tesis edilmiştir. Zamanla Karaganda bölgesindeki kampların sayısı artacak ve bu kampların tümünün ana idare merkezini ifade etmek üzere KARLAG kısaltması kullanılacaktı.

Merkez Kazakistan topraklarında Karaganda, Balkaş ve Karsakbay gibi üç güçlü sanayi merkezi stratejik olarak bir araya gelerek kesişim noktası oluşturmaktaydı. Bu bölgede Kazakistan’ın merkez kesimindeki zengin maden kaynaklarının işlenmesi ve geliştirilmesi hedeflenmekteydi. Aynı zamanda Nura ve Sarısu nehirleri arasında büyük

²⁶KARLAG’ın kuruluşuna dair yayımlanan beyanneme için **bkz.** EK. 3.

²⁷Samaldıkov, M.ve Bastemiyeve S., **a.g.m.**, s. 91.

²⁸OGPU - Birleşik Devlet Siyasî Yönetimi. SSCB’nin özel devlet güvenliği organı. 1923-1934 yıllarında hizmet vermiştir. İçişleri Halk Komiserliği kurulduğunda birimleri bu kuruma transfer edilerek kaldırılmıştır.

ölçülü hayvan çiftlikleri ile bakır eritme tesislerinin inşası planlanmaktaydı. Bu politik ve ekonomik hedeflerin yanı sıra, suçluların yeniden eğitilmesine yönelik sosyo-politik görevler de önemli bir yer tutmaktaydı. Böylelikle suçluların tarımsal üretim süreçlerinde çalıştırılarak kolektif çalışma bilinci kazanmaları amaçlanmaktaydı.²⁹

KARLAG'ın tamamen ıssız ve yerleşime uygun olmayan bir bozkırda kurulduğuna dair yaygın kanaatler gerçeği yansıtmamaktadır. Kampın tahsis edildiği geniş topraklarda Kazaklar, Ruslar, Almanlar ve Ukraynalılar tarafından önceden kurulmuş yerleşimler mevcuttu. Bilindiği üzere, Kazaklar bu bölgelerde tarih boyunca yaşamaktaydı. Alman, Rus ve Ukraynalı nüfus ise 1906-1910 yılları arasında bölgeye göç etmiş olup, 1911 yılı itibarıyla bölgede 2.630 kişi ikamet etmekteydi.³⁰

Gigant çiftliği Karaganda bölgesinin Nurkenskij, Telmanovskij, Karaganda, Şet ve Jana-Arka olmak üzere beş idarî bölgesinin kesiştiği noktada konumlandırılmıştı. Kamp alanında toplam 52 üretim arazisinden oluşan ekilebilir tarım alanları ile koyun ve sığır çiftlikleri organize edilmişti. 1932 yılı itibarıyla KARLAG'da Volkovskoye, Samarskoye, Koturskoye, Dolinskoye, Çurubay-Nurinskoye, Prostornenskoye, Bidaikskoye, Kaktun-Kulskoye, Burminskoye, Ortavskoye ve Merkezi Üretim Departmanı olmak üzere toplam 11 departman faaliyet göstermekteydi.

Sovyetler Birliği'nin en büyük toplama kamplarından biri olan KARLAG, Moskova'daki GULAG'ın bir parçası olarak doğrudan İçişleri Halk Komiserliği'ne bağlıydı. Bölgesel Sovyet organlarının kamp yönetimi üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktaydı; KARLAG OGPU NKVD adeta Moskova metropolünün sömürge tipi bir uzantısı olarak işlemekteydi. Kampın yönetimi idarî ve malî işlerden kültür ve eğitime, tarımdan ulaşıma kadar çok sayıda birimle oldukça karmaşık ve ağır bir yapıya sahipti. Kampın idare ve maliye, muhasebe ve dağıtım, kontrol ve planlama, kültür ve eğitim, ikmal, ticaret, ulaşım, siyasî şube, savcılık, kamp mahkemesi ve hapishane gibi kendi birimleri vardı.

Farklı tarihlerde KARLAG'a müdürlük yapmış kişilerin isimleri şu şekildedir:

➤ 1931-1932 arasında Korinman (KARLAG'daki müdürlük vazifesine kadar Gigant Tarım Çiftliği'nin müdürlüğünü yapmıştır);

²⁹Dil'manov, 2002, **a.g.t.**, s. 111.

³⁰Şaymuhanov, D. A. ve Şaymuhanova, S. D. (1997). *Karlag*. Natsional'noe agenstvo po delam pečati i massovoy informatsii., s. 17.

- 1932-1933 arasında M. M. Çutonov;
- 1933-1938 arasında O. G. Linin (Devlet Güvenliği'nin kıdemli bir teğmeni olmuş, daha sonra görevden alınarak işi kötüye kullanma ve başarısızlık suçuyla yargılanmıştır);
- 03.01.1939'den bilinmeyen bir zamana dek, İç Kuvvetlerde³¹ sınırlı yetkisi olan geçici albay P. L. Nikiforov;
- 22.06.1939-08.03.1944 arasında kıdemli binbaşı V. P. Juravlyev;
- 03.08.1944-18.03.1949 arasında Devlet Güvenliği Komitesi'nde kıdemli Binbaşı V. P. Skolov;
- 18.03.1949-03.01.1951 arasında Albay V. M. Mayevskiy;
- 03.01.1951-14.01.1955 arasında Yarbay Z. P. Volkov;
- 24.08.1956'da Yarbay D. A. Nepryahin;
- 03.09.1956'ten bilinmeyen bir süreye dek Yarbay İ. N. Vitenko.

Bu bilgilerden yola çıkarak baskıcı politikaların sert bir şekilde uygulanacağına dair inanç doğrultusunda yetkililerin, KARLAG yönetimine yalnızca askerî eğitim almış uzmanları getirmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Kampın ana faaliyet alanı tarım ve hayvancılıktı. Kamp geniş ziraî arazilere yayılmış; ekilebilir alanlar, hayvan çiftlikleri ve deneysel tarım istasyonlarıyla hem hayvancılık hem de bitkisel üretim alanında önemli bir üretim üssü haline getirilmişti. Bitkisel üretim için Ziraî Deney İstasyonu ve hayvancılık için İlim Araştırma İstasyonu organize edilmişti. Her iki istasyonun da kendi deneysel üsleri vardı. Büyükbaş hayvancılık ve koyun besisi için özel araştırma grubu bile tanzim edilmişti. Böylelikle 1930'ların başında KARLAG'da kendi üretim alanlarına sahip toplam 20 kadar devlet çiftliği bulunmaktaydı.³²

1 Ocak 1938 itibarıyla KARLAG arazisi, Telman, Janaarka, Nura ve Şet isimli dört idarî bölgenin kesişim noktasında yer alan 11 devlet çiftliğine ayrılmış durumdaydı. Arazinin yaklaşık üçte ikilik kısmı Telman bölgesine dahildi. Bu dönemde KARLAG'ın ziraî üretimi 75.935 hektarlık ekilebilir arazi ve 57.265 hektarlık ekin alanıyla dikkat çekici bir büyüklüğe ulaşmıştı. Kampın ziraî faaliyetleri çiftliklerin coğrafi konumlarına

³¹İç Kuvvetler günümüz jandarmasına denktir.

³²Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 134.

ve üretim özelliklerine göre iki ana grupta toplanmıştı: Güney bölgesinde yer alan Ortau, Bidaik, Koktinkul, Prostornoye ve Burma çiftlikleri daha çok koyun yetiştiriciliğiyle öne çıkmaktaydı. Tarla ve bahçe tarımı ise minimum düzeydeydi. Buna karşın, kuzeydeki Volkovskoye, Koturskoye, Dolinskoye, Samarskoye, Merkezi Endüstriyel Bahçe ve Şerubay-Nura çiftlikleri ise koyun yetiştiriciliğinin yanı sıra büyükbaş hayvancılık, sebze ve meyve üretiminde uzmanlaşmıştı.³³ Bu ziraî yapı Sovyetler Birliği'nin KARLAG'daki zorla çalıştırılan mahkumları yerel üretim faaliyetlerinde yoğun bir şekilde değerlendirme politikasını yansıtmaktaydı. Coğrafi ayırım ve üretim çeşitliliği hem kampın ekonomik hedeflerini hem de Sovyet tarım politikalarının bölgesel uygulamalarını şekillendirmekteydi.

Kamp bölümlerinin çoğu demiryolu hatlarından uzak bölgelerde konumlanmıştı. Demiryoluna yakın olan az sayıdaki yerleşimler ise Karabas, Burma ve Balhaş'tı. Tsentralny Hutor, Tortaul ve Bidaik kamp bölümleri demiryolundan 20 kilometre (km) uzaktaydı. Diğer tüm kamp merkezleri demiryolu hatlarından 20-80 km uzakta yerleştirilmişti. Bu koşullar KARLAG İdaresi'nin ilkbahar ve kış aylarında kamp departmanları ile iletişim kurmasını zorlaştırmakta ve bazen 10-15 gün boyunca iletişimde kesintilere neden olmaktaydı. KARLAG'ın geniş arazisindeki iletişim, dönemin teknik araçlarıyla sağlanmaktaydı. Dolinka köyü ile Karabas, TDİ, ÇPO ve Spassk arasında telefon aracılığıyla bağlantı kurulurken, Balhaş ile iletişim telgraf üzerinden sürdürülmekteydi.³⁴ Bunun yanı sıra, kampın diğer bölümleriyle iletişim radyo ile sağlanmaktaydı. Ancak bu teknik olanaklar bile geniş coğrafi alan ve ulaşım zorlukları nedeniyle iletişimde aksamaların önüne geçmek için yeterli değildi.

Kamp organizasyonu zamanla genişleyerek farklı bölümleri bünyesine katmıştı. 7 Nisan 1943 tarihinde Jezkazgan kampının kapatılmasıyla bu kampın bölümleri KARLAG'a devredilmişti.³⁵ 1 Ocak 1946 itibarıyla KARLAG kamp kompleksi Karajar, Dolinskoye, Sareptsikoye, Samara, Espinskoye, Koturskoye, Jartasskoye, Toparskoye, Tortaulskoye, Burminskoye, Prostornenskoye, Batıkskoye, Bidaikskoye, Koktynkulskoye, Ortauskoye, Kızıltauskoye, Akmola, Karabasskoye ve OLP (ayrı yerleşim bölgesi) Karaganda gibi toplam 24 kamp bölümünden oluşmaktaydı.³⁶ 1948

³³Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 234.

³⁴Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 235.

³⁵Smirnov ve diğerleri., **a.g.e.**, 1998, s. 108-285.

³⁶Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 237.

yılında KARLAG'ın kapsamı daha da genişledi. 7 Ocak 1948'de Jezkazgan bölgesi Bozkır kampına bağlandı. Aynı yılın 15 Eylül'ünde eski Jilstroy kampı ve diğer çalışma ve ıslah kamplarının bölümleri KARLAG'a devredilse de 25 Aralık 1948'de Jilstroy'un inşaatı sırasında eski kamp bölümleri KARLAG'dan ayrılarak Karaganda bölgesindeki İçişleri Bakanlığı'nın Islah Evleri İş Bölümleri'ne geçti.³⁷ Bu genişleme ve yeniden yapılanma süreci KARLAG'ın hem üretim hem de idarî yapısının dinamik bir şekilde değiştiğini göstermekteydi.

01 Ocak 1949 itibarıyla Yarbay Mihaylov'un yönetimine geçen Saransk kamp bölgesi Ugolnaya istasyonuna 30 km uzaklıktaki Saran köyünde yer almaktaydı. Kamptaki mahkumlar "Jilstroy", "Stroymaterialov" ve "Glavşahstroy" güven tesislerinde çalışmaktaydı. Ekonomik kuruluşlar Akaryakıt İşletmeleri İnşaat Bakanlığı Sistemi'ne bağlıydı. Saransk kamp bölgesinde 6 kamp bulunmaktaydı. Bunlardan 1 Numaralı Kamp kıdemsiz teğmen Poleonov'un yönetiminde inşaat projeleriyle ilgilenirken, 6 Numaralı Kamp Naumov'un başkanlığında revir hizmetleri vermekteydi. 3 Numaralı Kamp kaptan Trotsenko'nun, 5 Numaralı Kamp ise kıdemli teğmen Nagaev'in başkanlığında "Stroymaterialy" ve "Glavşahstroy" tesislerinde inşaat malzemeleri üretimi ve maden inşaatı işlerini yapmaktaydı. 1 Numaralı Kamp Saransk Yeni Madenler Müdürlüğü (YMM) ve Glavşahstroy tesislerinde çalışma yapmakta ve maden inşaatıyla uğraşmaktaydı.³⁸

1 Ocak 1951 itibarıyla KARLAG'ın toplam toprakları 2 milyon hektara veya 20.000 km²'ye ulaşmıştı. Aynı tarihte Teğmen Petropavlovsk yönetimindeki 1 Numaralı Saransk Kampı Bol'shaya Mihaylovka istasyonuna 22 km uzaklıktaki Saran köyünde faaliyet göstermekteydi. Bu bölgedeki mahkumlar "Jilstroy", "Leningradugol", "Saranpromstroytrest", "Stroymaterialov", "Saranşahstroy" ve "Promjilstroy" gibi endüstriyel tesislerde çalışmaktaydı. Bu kuruluşlar Kömür Endüstrisi Bakanlığı Sistemi'ne aitti. 8 Ocak 1951'de KARLAG'ın bünyesinde 24 kamp bölümü, 106 kamp alanı ve 106 çiftlik bulunmaktaydı. Mevcut 100 konut ve 13 sanayi bölgesinden yalnızca 54 konut ve 7 sanayi bölgesi USVO-43'ün ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. 10 Ocak 1951 itibarıyla KARLAG birliği 23 ayrı kamp biriminde tutulmakta; yerleşim bölgeleri, sanayi bölgeleri, sahra kampları ve yaz kampları, ayrıca 1000 ziraî üretim noktası

³⁷Smirnov ve diğerleri., a.g.e., 1998, s. 284-285.

³⁸Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 237.

bulunmaktaydı. Bu alanlarda mahkumların korunması ise VOHR muhafızlarının periyodik devriyeleriyle sağlanmaktaydı. 1 Ocak 1952'ye gelindiğinde KARLAG, toplam 30.170 mahkumu bünyesinde barındırmaktaydı. Bunlardan 64 erkek ve 39 kadın yerleşim yeri elde tutulurken, 12.320 mahkum kamp alanlarının dışında farklı bölgelere yerleştirilmişti. Aynı yıl itibarıyla mahkumlar 160 site, çiftlik ve sahra kampını içeren 13 OLP'de barındırılmaktaydı. 11 Şubat 1952 itibarıyla KARLAG'da toplam 22 ayrı kamp birimi bulunmaktaydı.³⁹

10 Ekim 1953'te SSCB Adalet Bakanlığı'na bağlı zorunlu çalışma kampında, Kamp Yönetiminden 1 ila 160 km uzaklıkta yer alan toplam 19 kamp bölgesi vardı. Bunlardan 17'si ziraî, biri endüstriyel ve biri transit bölgeydi. 1955 yılında SSCB İçişleri Bakanlığı'nın Karaganda Zorunlu Çalışma Kampı Ofisi Karaganda şehrine 40 km uzaklıkta bulunan Dolinka köyünde kuruldu.⁴⁰ Bu süreç, KARLAG'ın sürekli genişleyen yapısını ve Sovyet zorunlu çalışma sisteminin mahkumların iş gücünü nasıl organize ettiğini açıkça göstermekteydi.

1.3. KARLAG'ın Mahkumları

1.3.1. Mahkumların Sayısı ve Milliyetleri

KARLAG mahkumlarının sayısını ve bileşimini belirlenme konusu uzun süredir Kazakistan tarihinin en tartışmalı konularından biridir. Gerçi SSCB'nin dağılmasından sonra çoğu araştırmacının birçok belgeye erişimi olmuştur ancak yine de KARLAG'daki mahkumların sayısını ve bileşimini belirlemek çeşitli sebeplerden dolayı zordur.

Bu zorlukların başında 1930'ların dosya kayıtlarının özellikleri gelmektedir. Mahkum sayıları ve bileşimleriyle ilgili en temel kaynaklar GULAG'ın Halk Dışişleri Komitesi'ne bağlı muhasebe ve dağıtım departmanının kayıtlarına dayanmaktadır. Bu belgeler, kamp nüfusunun büyüklüğü hakkında özet verileri, makaleleri aynı zamanda mahkumların yaşadığı koşulları, onlarla ilgili cinsiyet, yaş, uyruk ve çalışma yeteneği gibi unsurların yer aldığı bilgileri içermekteydi. Ancak 1923'ten 1936'ya kadar olan dönem için bu tür veriler eksiktir ve yalnızca belirli kısımlar halinde korunmuştur. Başka bir kaynak grubu, farklı üretim sektörlerine ait genel bilgileri içeren materyallerden

³⁹Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 236-237.

⁴⁰Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 240-242.

oluşmaktadır. Ancak bu verilerin de dinamik yapısı, belirli bir tarihteki ortalama aylık veya üç aylık bazda kesin bilgilere ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Mahkumların sayısını belirlemedeki diğer bir zorluk ise onların kamp içinde ve diğer kamplar arasında sürekli yerlerini değiştirmeleriydi. Diğer kamp noktalarından ya da alıkonuldukları yerlerden gelen mahkumların gelişleri, kaçaklar, ölüm oranları, salıverilmeler, yeniden alıkonulmalar, sınır dışı edilmede yapılan hatalar ve askere alınma gibi durumlar bu süreci daha da karmaşık hale getirmekteydi. Belirli bir tarihe ait belgeler genellikle sadece o an kampta bulunan mahkumları yansıtmakta ve hareketlilik bu hesaplamalarda göz ardı edilmekteydi.

1932'den 1935'e kadar mahkum sayısında 10 binden 35 bine kadar hızlı bir artış yaşanmıştır. 1936'da mahkum sayısı 38.199'a çıkarken, yılın ortasında keskin bir düşüşle Temmuz ayında 28.843'e gerilemiştir. Ortalama mahkum sayısı bu yıl 30.272 olarak kaydedilmiştir. 1937'de ise mahkum sayısı 27.504 ile 34.229 arasında değişmiştir. 1932-1936 dönemindeki bu değişiklikler KARLAG'ın mahkum sayısının genel olarak tüm Sovyetler Birliği'nde gözlemlenen eğilimleri yansıttığını göstermektedir. 1938 yılında mahkum sayısında yeniden bir artış gözlemlenmiş; Şubat ayında 32.395 olan sayı Haziran ayında 41.400'e ulaşmıştır. Bu artış baskı politikalarının yoğunlaştığı ve mahkum akışının arttığı Temmuz 1937 ile Nisan 1938 arasındaki dönemin bir yansımasıdır. 1939'da mahkum sayısı Ocak ayında 29.119'dan Kasım ayında 37.921'e yükselmiştir. 1940'ta bu değişimlerde önemli bir farklılık olmamış, sayı 31.890 ile 34.332 arasında seyretmiştir. 1944 yılı mahkum sayısındaki artışla dikkat çekmektedir. Ocak ayında 50.080 olan sayı Kasım ayında 54.482'ye yükselerek savaş öncesi yılların tamamını geride bırakmıştır. 1946'da mahkum sayısı 61.151 ile zirveye ulaşmıştır. 1949'da ise bu sayı Ocak ayında 65.673 ile rekor seviyeye çıkmış, ardından Şubat'tan itibaren azalarak Ağustos'ta 53.622'ye gerilemiştir. 1950-1953 yılları arasında mahkum sayısında kademeli bir azalma gözlemlenmiştir. 1953 yılının başında kampta 42.214 mahkum bulunurken yıl sonunda bu sayı 21.295'e düşmüştür. Bu azalma 1953 affı ve belirli mahkum kategorilerinin Özel Kamplara nakledilmesiyle açıklanabilir. 1954 yılında ise hapisane nüfusu Ocak ayında 26.618'ken Temmuz ayında 28.533'e yükselmiştir. 1955'te mahkum sayısı Ocak ayında 20.880'den Ekim ayında 32.303'e çıkmış, ardından

1956-1958 döneminde kademeli bir azalmayla Ocak 1959'da 16.957'ye kadar düşmüştür.⁴¹

Arşiv belgeleri incelendiğinde kayıtların 3 ayda bir, ayın ilk gününde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yöntemde de doğruluk ve güvenilirlik sorunları öne çıkmaktadır. Basit kayıt hataları bile önemli sapmalara neden olmaktadır. Mahkumlara dair doğru bilgi toplamanın en güvenilir yolu kişisel dosyalarının işlenmesi sırasında elde edilen verilerdir. Temel kurala göre, her kampta mahkumlara dair bilgilerin saklandığı standart dosya dolapları bulunmaktaydı. Bu dolaplar mahkumların temel özelliklerinin yer aldığı dosyaların düzenli bir şekilde tutulması için kullanılmaktaydı. Ancak ne yazık ki bu tür dosya dolapları araştırmacıların erişimine kapalı ve bölgesel içişleri departmanlarının sıkı denetimi altında tutulmaktadır. Ayrıca İçişleri Müdürlüğü'ndeki dosya dolaplarının iyi korunmaması da sorun teşkil etmektedir. Birçok kamp dağılma sırasında arşivlerini yanlarında taşımış ve başka yerlere götürmüştü. Bu nedenle kaynakların bir kısmı kampın faaliyet gösterdiği bölgede bulunmaz, ki bu da araştırmacıların işini daha da zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, mevcut kart indekslerinin bazıları sivil erişime tamamen kapalı durumda olup, yalnızca yetkililer tarafından kullanılabilir. Tüm bu nedenler KARLAG ve benzeri kamplardaki mahkum sayısının ve mahkumların demografik yapısının belirlenmesini hem tarihçiler hem de araştırmacılar için büyük bir güçlük haline getirmektedir. Bu durum yalnızca dönemle ilgili tarihsel belirsizlikleri artırmakla kalmayıp, aynı zamanda GULAG sistemi hakkında daha net bir anlayış geliştirme çabalarını da sekteye uğratmaktadır.

1932-1956 yıllarını kapsayan bir dönemi ele alan Profesör N. O. Dulatbekov'un GARF'ta yaptığı kapsamlı araştırmalar KARLAG mahkumlarının sayısına ve uyruklarına dair dikkat çekici veriler sunmaktadır. Bu bulgular hem kampın işleyişini hem de GULAG sisteminin genel eğilimlerini anlamak açısından önemlidir.

1.3.2. Mahkumların Yaş Gruplarına ve Suç Türlerine Göre Dağılımı

KARLAG'daki mahkumlar demografik özellikler açısından geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Ocak 1938 itibarıyla toplam mahkum sayısı 31.548 olarak kaydedilmiştir. Bu mahkumların %58,22'sini yani 18.362 kişiyi 21-40 yaş arası - aktif çalışma çağındaki bireyler oluşturmaktaydı. Etnik dağılımda ise mahkumların %63,6'sı

⁴¹KARLAG'daki mahkum sayısı ve sayılardaki değişim tablosu için **bkz.** EK. 4.

Ruslardan, %9,4'ü Ukraynalılardan, daha az oranlarda ise Çuvaşlar, Beyaz Rus göçmenler ve Kazaklardan oluşmaktadır.⁴²

Suç türleri açısından incelendiğinde 1938 yılında mahkumların %23,3'ünün, yani 7.364 kişinin devrime karşı işlenen suçlardan hüküm giydiği görülmektedir. Ancak bu oran 1947 yılında %50'ye kadar yükselmiş ve devrime karşı işlenen suçlar bu dönemde mahkumlar arasında en belirgin suç türü haline gelmişti. 1950'li yıllarda ise bu suçtan hüküm giymiş mahkumların sayısı sürekli bir düşüş göstermiş, 1959 yılına gelindiğinde yalnızca 61 kişi devrime karşı işlenen suçlardan hükümlü olarak kalmıştı.⁴³

Karaganda Vilayeti Devlet Arşivi'ndeki belgeler, 26 Ocak 1945 tarihli KGB kararnamesine dayanarak Saransk kampının inşası ve mahkumlar arasındaki hareketlilikle ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. Bu belgeler ayrıca kamplar arasında yapılan transferler ve mahkumların iş gücü olarak değerlendirilmesine yönelik de kapsamlı veriler sunmaktadır. Örneğin, GULJDS çerçevesinde Karstroy'un 29 numaralı eski birimine ait topraklarda, Bolşaya Mihaylovka istasyonunda 2 numaralı birim organize edilmişti. Bu birim, daha önce çalışan özel mahkumları bir araya getirmek ve yeni gelen mahkumları entegre etmek amacıyla oluşturulmuştu. Podrem'den gelen 59 kişiden oluşan seferber edilmiş Alman müfrezesi bu birime dahil edilmişti. Ayrıca 1 numaralı birimden 42 özel yerleşimci bu yeni birime transfer edilmişti. GULJDS üssünde bulunan 40 özel yerleşimci de bu birime eklenmişti.⁴⁴ Bu düzenleme, birliğin iç hareketlerini ve yol çalışmalarındaki katılımını açıkça ortaya koymaktadır. Seferber edilmiş müfrezelerin ve özel yerleşimcilerin belirli bir birimde toplanması hem iş gücünün daha etkili kullanılmasını sağlamış hem de demiryolu projelerinin inşasında stratejik bir rol üstlenmiştir.

Altaistroy'dan yeni bir mahkum grubunun alınması ve Saransk şantiyesinde işlerin hızla başlatılması ihtiyacına yönelik olarak bir kararname yayımlanmıştı. Bu karar çerçevesinde, 315 kadın ve 32 erkekten oluşan yeni gelen mahkum kafilesi düzenlenerek 3 numaralı kayıtlı bir grup haline getirilmişti. Bu grubun başına Yoldaş Malaev atanmış, üretim işçisi olarak ise Yoldaş Razjivin görevlendirilmişti.⁴⁵ Ayrıca NKVD Altaylag'dan

⁴²Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 240-242.

⁴³Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 240-242.

⁴⁴Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR s №1 po №312 za 1945 god", (16.03.1945). 102-1-1. s. 9-446.

⁴⁵Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR s №1 po №312 za 1945 god", (16.03.1945). 102-1-1. s. 53-446.

bir mahkum grubunun daha alınması ve kireç ocağıyla Saransk şantiyesinde işlerin hızlandırılması amacıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 373 kişilik ayrı bir inşaat grubu oluşturulmuş ve bu gruba 4 numaralı kayıt verilmiştir. 4 numaralı grubun başına Yoldaş Zakurdaev, üretim işçisi olarak Yoldaş Zozulya, taş ocağı işçisi olarak ise Yoldaş Prasolov atanmıştır. 4 numaralı grup geçici olarak eski 3 numaralı grubun topraklarında barındırılmaktaydı. Bununla birlikte, bu gruba bir kireç ocağının geliştirilmesi için derhal harekete geçilmesi talimatı verilmişti. 8 Mayıs 1945 tarihinde 200 işçiyi barındıracak yeni alanların hazırlanması amacıyla 50 kişilik iki ekip iş yerine gönderilmişti.⁴⁶

18 Mayıs 1945 tarihli Karaganda Kararnamesi'ne göre ise, Altaylag'dan gelen mahkumların Saransk şantiyesinde düzenlenmesi ve iş gücünün etkili bir şekilde organize edilmesi amaçlanmaktaydı. Bu kapsamda alınan kararlar şu şekildedir: mahkumlar arasından 260 kişilik bir inşaat grubu oluşturulup, 5 numaralı kayıtlı Volynka kireç taşı ocağında görevlendirilmekteydi. Grubun başına Yoldaş Gordienko atanmıştı. Atölye ve dikiş fabrikasında çalışan hatta el arabasıyla taşıma yapan 112 mahkum geçici olarak feshedilmiş ve yönetim görevine Yoldaş Murjevsky getirilmişti. Seferber edilen 94 kişilik Alman mahkum grubu ise 2 numaralı gruba aktarılmıştır. 5 numaralı grubun muhafızlarının geçici olarak barınması için Teknik servis departmanı başkanı Yoldaş Protopov'a 5×5 boyutlarında ek bir çadır tahsis edilmişti. 4 numaralı grubun başkanı Yoldaş Zakurdaev'e taş ocağındaki tüm mahkumların Saransk sahasına aktarılması ve 5 numaralı grubun yönetimini devralması talimatı verilmişti. Çevre koruma başkanı Yoldaş Berberiuze ve teknik servis departmanı Başkanı Yoldaş Protopov'a, yeni gelen mahkumların tüm mülk ve maddi varlıklarının üsse taşınması ve 5 numaralı gruba gerekli araç, malzeme ve ev eşyalarının temin edilmesi görevi verilmişti. Ayrıca planın onaylanmasına kadar geçici olarak 3 at da 5 numaralı gruba tahsis edilmişti.⁴⁷

9 Haziran 1945 tarihli bir başka kararnamede ise, Altaylag'dan gelen mahkumların sanayi komplekslerine ve çeşitli iş kollarına transfer edildiğini görmekteyiz. Bu kapsamda araba sürücüsü, değirmenci ve dört muhasebeciden oluşan toplam 6 kişiden ibaret bir grup ve 9 erkek uzman mahkum, birlikte Podrem'e teslim edilecekti. Sanayi

⁴⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR s №1 po №312 za 1945 god", (16.03.1945). 102-1-1. s. 69.

⁴⁷Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı (Kopii) po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR za 1945 god", (18.05.1945). 102-1-8. s. 21.

komplekslerine yapılan transferlerde 1 numaralı gruptan 61 kişi (tedavi gören hastalar da dahil), 5 numaralı gruptan 13 kişi ve 4 numaralı gruptan 4 sürücü yer alacaktı. Bu transferlerle toplamda 93 kişi yer değiştirecekti. 37 kişilik Alman mahkumlar grubu 2 numaralı gruba transfer edilmek üzere nakledilsin. Bu grup dışında kalan diğer Alman mahkumlar da tamamıyla 2 numaralı gruba aktarılacaktı. Geri kalan 30 kadın ve 19 erkekten oluşan bir grup ise 6 numaralı grup olarak organize edilecekti. Bu yeni grup toprak işleme ve tutma faaliyetlerinde görevlendirilecekti.⁴⁸

Arşiv kayıtları kamplar ve kamp noktaları arasındaki yoğun mahkum hareketliliğini ve tam da bu nedenle KARLAG'daki mahkum sayılarını ve uyruklarını belirleme noktasında neden zorlukla karşılaşıldığını açıkça göstermektedir. Ayrıca söz konusu kayıtlar mahkumların iş gücü olarak kullanımı ve bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin üretim planlamasındaki rolünü anlamak için önemli bilgiler sunmaktadır. Bu konu tezin ilerleyen kısımlarında ayrıntılı şekilde işlenecektir.

1.3.3. Mahkumların Beslenme Düzeni

KARLAG'da mahkumlar için temel gıda maddeleri kamp tarafından sağlanmaktaydı. Ancak bitkisel yağ ve baharat tedarikinde yaşanan kesintiler beslenme düzeninde önemli aksaklıklara neden olmaktaydı. Sebze eksikliği mahkumların diyetinde un ve tahıl ağırlıklı yemeklerin baskın olmasına yol açarak monoton bir beslenme düzeni oluşturmaktaydı. Kamp, kendi çiftliklerinde yapılan zorunlu kesimlerle istihkaka uygun şekilde et tedarik etmekteydi. Ancak özellikle ilkbahar ve yaz aylarında temin edilen etin düşük kalitesi mahkumların beslenmesini olumsuz yönde etkilemekteydi.

Kampta toplamda 287 mutfak ve 119 kantin bulunmaktaydı fakat bu mutfakların sayıca fazla olması ve düzensiz dağılımı yemek hazırlama süreçlerini daha da karışık hale getirmekteydi. Çoğu mutfak büro departmanında menülerin düzenlenmemiş olması nedeniyle mahkumlar genellikle monoton ve düşük kaliteli yemeklerle beslenmek zorunda kalmaktaydı. Bazı kamp bölgelerinde kantin bulunmaması mahkumların yemeklerini barakalarda ya da açık alanda yemelerine neden olmaktaydı. Yiyecek depoları ve kilerlerin durumu ise oldukça kötüydü; bu depoların çoğu barakalarda yer almakta, yetersiz boyutlara sahip olmakta ve gerekli ekipmandan yoksun durumdaydı.

⁴⁸Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı (Kopii) po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR za 1945 god", (09.06.1945). 102-1-8. s. 52.

Ayrıca kemirgen kontrolü sağlanamamış, depoların korunması mahkumların bireysel çabalarına bırakılmıştı.

KARLAG mahkumları için yemek organizasyonu hakkında bilgi son derece sınırlı olmasına rağmen elimizde 1941 ve 1950'ler dönemleri için veriler bulunmaktadır. SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 378 ve 358-50 numaralı emirleri mahkumlar için yemek organizasyonuna dair açık talimatlar içerse de bu talimatların çoğu kampta uygulanmamıştı. Kamp yönetimi ve sıhhi hizmetlerin görev dağılımının olmaması mahkumlara sağlanan yiyeceklerin kontrolsüz bir şekilde sunulmasına neden olmaktaydı. Mutfakların ve kantinlerin hijyen koşulları standartların oldukça altında kalmıştı.

Yapılan teftişlerde ortaya çıkan bulgular depo ve kilerlerin küçük ve bakımsız durumda olduğunu, bazılarının konut kışlalarında yer aldığını, sandık ve raflarla yeterince donatılmadığını göstermekteydi. Kemirgenlerle mücadelede etkin önlemler alınmamış, SSCB İçişleri Bakanlığı'nın belirlediği talimatlara büyük ölçüde uyulmamıştı. Bazı kamp birimlerinde kantin bulunmaması mahkumların barakalarda yemek yemesine neden olmuş, çabuk bozulan ürünlerin saklanması için buzlukların eksikliği ise özellikle yaz aylarında ürün kalitesini olumsuz etkilemişti.⁴⁹ Ayrıca mahkumlara kadın elbiseleri ve battaniye gibi temel ihtiyaçların sağlanmadığı tespit edilmişti. Depoların güvenliği, kabul edilemez suçları (SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 0833 sayılı kararı ihlal edenler) olan mahkumlar tarafından sağlanmaktaydı. Bu da yukarıda bahsedilen yetersizliklere ek olarak güvenlik açığının meydana gelmesine yol açmıştı.

1953 yılı itibarıyla mahkumlara günlük üç öğün sıcak yemek verilmesi uygulamaya konulmuş olsa da şikayetler devam etmekteydi. Mahkumlar yemeklerin monotonluğundan, şeker yerine son kullanma tarihi geçmiş tatlıların kullanılmasından (Şahan kampında) ve düşük kaliteli darı gibi ürünlerin verilmesinden dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmekteydi. Tüm bu bulgular KARLAG'daki yemek organizasyonunun yetersizliğini ve bu durumun mahkumların yaşam koşullarını ne derece olumsuz etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁰

Özetleyecek olursak; KARLAG'daki mahkumlar için yemek düzeni SSCB NKVD'nin belirlediği istihkaka uygun şekilde hazırlanmış olmasına rağmen uygulamada ciddi eksiklikler ve sorunlar gözlemlenmiştir. Yiyecek hazırlama süreci de kamp

⁴⁹Bu şeraitte 1186 ruble 69 kopeklik gıda eksikliği, 1272 ruble 26 kopeklik de gıda fazlalığı ortaya çıkmıştır.

⁵⁰Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 295-296.

bünyesindeki çok sayıda büro biriminin dağınıklığı nedeniyle yeterince iyi organize edilememişti. Bazı kamp bölgelerinde kantinlerin bulunmaması sebebiyle mahkumlar yemeklerini barakalarda veya sokaklarda yemekteydi. Mahkumlara sunulan yiyecekler genellikle belirlenen standarttaki ürünlerden değil, mevcut ve kolayca temin edilebilen malzemelerden hazırlanmıştı. Bu durum da zaten yetersiz olan diyetin monotonlaşmasına neden olmuştu. Çeşitlilikten yoksun olan bu beslenme düzeni ise mahkumların fiziksel dayanıklılığını ve moralini olumsuz etkilemişti. Ayrıca çabuk bozulan gıdaların depolandığı alanlarda soğutucu sistemin bulunmaması özellikle yaz aylarında ürünlerin kalitesini olumsuz etkilemişti.

Karabas kampı departmanı hariç, KARLAG'ın hiçbir departmanında mahkumları beslemek için kantin ya da büfeler ücretli hizmet vermemekteydi. Ancak bu uygulama bile yemek organizasyonundaki diğer temel eksiklikleri gidermeye yetmemişti. Yemeklerin hazırlanması ve dağıtım sürecinde yetkililerin doğru şekilde kontrolü sağlayamaması hijyen ve düzen açısından büyük zafiyetler oluşturmuştu.

KARLAG'da mahkumların günlük gıda istihkakı belirli planlara göre düzenlenmekteydi. Bu düzenlemelere göre, her mahkuma günlük 400 gram ekmek, 5 gram buğday unu, 55 gram tahıl veya makarna, 15 gram et ve et ürünleri, 80 gram balık, 8 gram yağ (bitkisel veya hayvansal) ve 5 gram şeker verilmekteydi. Ayrıca 450 gram patates ve sebze, 10 gram domates püresi, 0,1 gram kırmızı biber, 0,1 gram defne yaprağı, 10 gram tuz ve 2 gram çay da günlük istihkak içerisinde yer almaktaydı.⁵¹ Ancak bu ölçüler üretim standartlarını karşılamakta yetersiz kalmış ve beslenme düzeninde önemli eksikliklere yol açmıştır.⁵²

GULAG kamplarındaki mahkumlar için temel alınan 8 Aralık 1941 tarihli 1 numaralı istihkak planı tüm çalışma kampları ve ıslah evleri için bir rehber niteliği taşımaktaydı. Bu plana göre, mahkumlara verilen gıdalar belli standartlara dayandırılmış fakat uygulamada bu standartlara uyulması her zaman mümkün olmamıştır.

Bakım evlerinde bulunan 0-4 yaş arası çocuklar için günlük gıda miktarı da belirlenmişti. Bu kapsamda, her çocuğa 100 gram siyah ve beyaz ekmek, 10 gram makarna, 20 gr ırmik, 10 gr karabuğday, 10 gram pirinç, 40 gram et, 25 gram balık, 30 gr hayvansal yağ ve 0,5 adet yumurta verilmekteydi. Bunun yanı sıra, çocuklar için 500 gr

⁵¹İstihkak Planı 1 tablosu için **bkz.** EK. 5.

⁵²Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 295.

süt, 20 gram beyaz peynir, 20 gram kaymak, 20 gram kuru meyve, 75 gram taze meyve, 3 gram meyveli şeker ve 5 gram kurabiye, 200 gram sebze, 100 gram patates, 0,2 gram çay, 45 gram şeker ve 5 gram patates unu da günlük gıda listesinde yer almaktaydı.⁵³

Saransk kampının istihkak düzenlemelerini KARLAG ile karşılaştırmak amacıyla, 20 Eylül 1945 tarihli Karaganda 338 Numaralı emir doğrultusunda hazırlanan verilere dayanarak bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede mahkumlar için belirlenen günlük gıda miktarı gram cinsinden detaylandırılmıştır. İstihkak Planı No. 1 olarak adlandırılan bu düzenlemede mahkumlara kişi başına günlük 650 gram ekmek tahsis edilmiştir. Buna ek olarak, her birey için 5 gram un, 115 gram tahıl veya makarna, 15 gram et ya da et ürünleri, 55 gram balık veya balık ürünleri, 10 gram yağ (bitkisel ya da hayvansal), 650 gram patates ve sebze, 14 gram şeker, 2 gram çay, 15 gram tuz, 10 gram domates püresi ve 0,2 gram defne yaprağı sağlanması öngörülmüştür.⁵⁴

Bu istihkak planı mahkumların temel gıda ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflese de uygulamada eksiklikler ve aksaklıklar yaşanmıştır. Mahkumların çoğu bu gıda miktarının üstünde, üretim hedeflerini yükselttiklerinde ekmek istihkaklarında azalmalarla karşı karşıya kalmıştır. Kolon başkanlarına tanınan yetkiyle üretim görevlerini %50'den %75'e çıkaranlar için ekmek miktarının 200 gram, görevlerini %75'ten %100'e çıkaranlar içinse 100 gram azaltılması mümkün kılınmıştır. Bu düzenleme üretim verimliliğini artırmayı amaçlamasına karşın, mahkumların zaten yetersiz olan beslenme durumunu daha da olumsuz etkileyen bir uygulama olarak kayıtlara geçmiştir.

İstihkak planlarının resmî belgelerde yer alan miktarlara rağmen sahada uygulama zamanı eksikliklerle dolu olduğu ve bu durumun mahkumlar arasında ciddi mağduriyetlere yol açtığı belgelerle desteklenmiştir. Yetersiz ve düzensiz gıda dağıtımı kamplarda yaşam koşullarını daha da ağırlaştırmıştır.⁵⁵

2 Numaralı İstihkak Planı'na göre tıbbî kurumlarda özellikle revirlerde yatan mahkumlar için hazırlanan beslenme planları onların sağlık durumlarına ve özel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmişti. Bu planlar arasında temel hastalık menüsü, pellagra hastalarına yönelik beslenme düzeni ve iskorbüt hastaları için ek beslenme programları

⁵³Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 295. 0-4 yaş arası çocuklar için bakım evlerinde 1 günlük ortalama gıda istihkakına dair tablo için **bkz.** EK. 6.

⁵⁴Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR s №313 po №395 za 1945 god", (20.09.1945). 102-1-2. s. 37-38.

⁵⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR s №313 po №395 za 1945 god", (20.09.1945). 102-1-2. s. 37-47. Mahkumların 1 Numaralı İstihkak Planı'na göre yiyeceklerinin istatistiksel tablosu için **bkz.** EK. 7.

yer almaktaydı. Çavdar ekmeği günlük olarak temel hastalık menüsünde ve pellagra hastaları için 300 gram iken, iskorbüt hastaları için yalnızca 200 gram olarak belirlenmişti. Buna ek olarak, buğday ekmeği temel menüde ve pellagra hastaları için 300 gram, iskorbüt hastaları için ise 400 gram olarak tahsis edilmişti. Diyet tahıllar, balık, hayvansal ve bitkisel yağlar gibi diğer besin maddeleri de mahkumların ihtiyaçlarına göre değişen oranlarla sunulmaktaydı. Revirlerdeki beslenme düzeni de belirli kurallara göre uygulanmaktaydı. Örneğin, pellagra hastaları için özel olarak tahsis edilen beslenme düzeni yalnızca yatalak hastalara verilerek diğer hastane yemeklerinin yerini almaktaydı. İskorbüt önleyici besinler ise yalnızca tıbbî komisyonun kararına göre ek besin desteği olarak sunulmaktaydı. Hastane yemeklerinin hazırlanması ve dağıtımı sağlık personelinin sıkı gözetimi altında gerçekleştirilmekteydi.⁵⁶

Sağlık merkezlerinde tedavi gören mahkumlar için 3 numaralı istihkak planı hazırlanmıştı. Buna göre, hazırlanan yemekler günlük kişi başına 650 gram ekmek, 5 gram un, 215 gram tahıl veya makarna, 80 gram et, 110 gram balık ve 40 gram yağ gibi temel gıda maddelerini içermekteydi. Ayrıca 750 gram patates ve sebze, 15 gram şeker, 20 gram domates püresi, 10 gram kuru meyve, 30 gram tuz ve diğer baharatlar da bu yemeklere dahildi. Aynı zamanda hastane beslenme düzeninde maya üretimi için un tüketimi özel bir önem taşıdığı için 100 gram maya başına 13-15 gram un kullanımı da yine mahkumların ekmek istihkakından karşılanmaktaydı. Bunun dışında, sağlık çalışanlarının, servis personelinin ve mutfak görevlilerinin mahkumlara tahsis edilen yemekleri aynı kazandan almaları kesinlikle yasaktı.⁵⁷

Arşiv belgeleri kamplardaki beslenme standartlarında önemli eksikliklerin bulunduğunu ve birçok ürünün depolarda mevcut olmadığını göstermişti.⁵⁸ Bu durum mahkumların beslenme düzeninde monotonluğa yol açmış, besin yetersizliğini artırmıştı. Ek olarak, depolardan yapılan ürün hırsızlığı da sıkça rapor edilen durumlardandı. Kamplardaki işçilerin bu tür hırsızlıkları gerçekleştirdiği ve çoğu zaman cezalandırılmadığı belgelenmişti. Yiyecek organizasyonundaki temel sorunlar arasında güvenlik departmanının gıda birimlerini yeterince denetlememesi ve sağlık çalışanlarının yemeklerin kalitesini kontrol etmemesi de yer almıştı.

⁵⁶2 Numaralı İstihkak Planı tablosu için **bkz.** EK. 8.

⁵⁷3 Numaralı İstihkak Planı için **bkz.** EK. 9.

1.4. KARLAG'daki Güvenlik Önlemleri ve Güvenlik Personeli

KARLAG'da mahkumların alıkonma rejimine ve kamptaki güvenlik personeline dair konular geçmişte yapılan pek çok çalışmaya yansımaya rağmen, bu meselelerin belirli yönleri üzerine gerçekleştirilen incelemelerin yetersizliği ve eksiklikleri dikkat çekmektedir. Özellikle bu rejimin temel özelliklerini, işleyişini ve sonuçlarını detaylı bir şekilde ele alan çalışmaların eksikliği mevcut literatürün kapsamını sınırlamakta ve bu alandaki bilimsel çabaların daha ileriye taşınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda GAKO ve GARF gibi kaynaklarda yer alan olgusal ve istatistiksel verilerin geniş çaplı kullanımı konuya dair derinlemesine bir anlayış geliştirmek adına önemli fırsat sunmaktadır. Büyük ölçüde bahsi geçen arşiv belgelerine dayanarak yazılan bu başlıkta, KARLAG'daki tutukluluk koşulları ve güvenlik rejiminin çeşitli yönlerini ayrıntılı olarak analiz etmek ve alanı daha kapsamlı bir şekilde aydınlatmak hedeflenmektedir. Konuya ilişkin değerlendirmeler birbirinden bağımsız değil, bütüncül bir anlayış içinde ele alınmaktadır. Ayrıca düzenleyici çerçeve ve normatif belgeler, konunun karmaşıklığına rağmen kısa ve öz bir şekilde ifade edilmektedir. Bu yaklaşımlar ışığında konumuzun, yalnızca geçmişteki sorunların anlaşılması açısından değil, aynı zamanda dönemin ceza politikalarının ve uygulamalarının daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesi bakımından da önemli olduğu vurgulanmalıdır.

10 Ocak 1951 itibarıyla KARLAG, 23 ayrı kamp birimine bölünerek yerleşim yerleri, sanayi bölgeleri, sahra kampları ve yaz kampları şeklinde düzenlenmişti. Kampın geniş coğrafyasına yayılan bu birimler 100 konut, 13 sanayi bölgesi ve 1000'den fazla ziraî üretim noktasıyla dikkat çekmekteydi. Güvenlik hizmetleri kapsamında günlük ortalama 2.400 personel görevlendirilmekte ve mahkumların korunmasını sağlamak amacıyla 13 tümen ile 10 ayrı müfreze görev almaktaydı. Ancak kampın konut ve sanayi bölgelerindeki altyapı ve güvenlik düzenlemeleri, SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 0097-51 sayılı emrinde belirtilen gereklilikleri karşılamaktan çok uzaktı. Bölgelerin çoğu zayıf aydınlatmaya sahipti, sinyal verme ve güvenlik birimleriyle iletişim kurma imkânları ya bulunmamakta ya da işlevsiz kalmaktaydı. Bu tür yetersizlikler güvenlik düzenlemelerinde ciddi zaafılara yol açmıştı. Nitekim 1951 yılında sekiz aylık bir süre boyunca kamptan 41 mahkum kaçmayı başarmış ve bunların 25'i yakalanamamıştı. Bu kaçışların başlıca nedenleri arasında güvenlik organizasyonundaki eksiklikler, muhafızların dikkatsizliği ve birim komutanlarının görev üzerindeki denetim zafiyetleri

yer almaktaydı. Bu durum kamp yönetiminin hem idarî hem de operasyonel yetersizliklerini ortaya koymuştu. Kampın güvenlik sorumluluğunu üstlenen korumaların eğitim seviyeleri de güvenlik düzenlemelerinin başarısızlığını açıklamaktaydı. Altyapı eksiklikleriyle birleşen bu sorunlar KARLAG'daki mahkumların korunma ve denetim altına alınma sisteminde ciddi anlamda boşluklar olduğunu göstermekteydi. Bu tablo kamp yönetiminin yalnızca iş gücünü verimli kullanmaya odaklanarak mahkumların güvenliğine yeterince önem vermediğini açıkça ortaya koymaktaydı.⁵⁹

KARLAG'da görev yapan koruma memurlarının eğitim düzeyi kampın güvenlik düzenlemelerindeki eksiklikleri tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Eğitim seviyelerine bakıldığında yalnızca iki kişinin lisans mezunu olması, kalan kesimin önemli bir kısmının ise 7. sınıfa kadar eğitimi dahi tamamlamamış olması dikkat çekicidir. Kamp bünyesinde 10 kişi ortaokul mezunu, 21 kişi ise 7. sınıf kadar okumuş insanlardır. 4.-7. sınıf arasında bir eğitim seviyesine sahip olanların sayısı 48 iken, 3 kişi de 4. sınıfa kadar aldığı eğitimle görev yapmaktaydı. Eğitim düzeyindeki bu yetersizlik koruma görevlerinin etkinliğini büyük ölçüde baltalamaktaydı. Askerî ve özel eğitim açısından durum nispeten daha iyi görünse de yine de sorunlar vardı. Kamp muhafızlarından 18'i askerî okullardan ya da İçişleri Bakanlığı özel okullarından mezun, 51'i ise kısa dönemli - sadece belli sürelerde askerî ve özel kurslara katılmış kimselerdi. Ancak 15 kişi herhangi bir resmî eğitim almadan yalnızca koruma görevlerindeki deneyimlerine dayanarak askerî rütbe kazanmıştı.⁶⁰ Eğitimsizliğin bu denli yaygın olması koruma düzenlemelerinde karşılaşılan sorunların temel nedenlerinden biriydi.

Saha kamplarındaki mahkumların güvenliği ise ağırlıklı olarak devriye hizmetleriyle sağlanmaya çalışılmaktaydı. Ancak bu yöntem sadece mahkum tugayların periyodik kontrolleriyle sınırlı kalmakta ve üretim tesislerinde sürekli bir güvenlik hizmeti sağlanmasını mümkün kılmamaktaydı.

Güvenliği artırmak için devriyelerde kullanılmak üzere dürbünlere ihtiyaç duyulmasına rağmen kamp yönetimi bu konuda gerekli adımları atmamış, yalnızca 205 dürbün bulunabilmişti. Oysa asgarî ihtiyaç 500 ila 600 dürbün arasında değişmekteydi. Dinlenme ve geceleme sırasında mahkum tugayları kışlalarda, geçici sığınaklarda ya da kulübelere barındırılmaktaydı. Ancak bu alanların güvenliği genellikle seyyar yer

⁵⁹Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 265.

⁶⁰Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 265-266.

direkleriyle sağlanmaya çalışılmış, binalara çit gibi temel güvenlik önlemleri alınmamıştı. Kamp bölgelerinin çevresi çoğu zaman sadece toprağı sürerek işaretlenmiş hatta bu yöntem bile birçok kampta uygulanmamıştı. Bu nedenle resmî düzenlemelerin hayata geçirilmesi için nöbetçi karakollarının kurulması kararlaştırılmıştı.⁶¹

Kamp departmanına bağılı hastanede tedavi gören mahkumlar için de herhangi bir güvenlik önlemi alınmamakta, dolayısıyla mahkumların kaçış riski artmaktaydı. Mahkumların güvenliği yalnızca sahada değıl, tüm güvenlik düzenlemelerinde görülen yetersizlikler nedeniyle ciddi bir şekilde tehlikeye atılmaktaydı. Bütün bunlar KARLAG'ın güvenlik sistemindeki temel sorunları ve yönetsel yetersizlikleri açıkça gözler önüne sermektedir.

KARLAG'da muhafızlar arasında disiplin sorunu had safhadaydı. Sarhoşluk, görev başında uyuma, mahkumlarla uygunsuz ilişkiler ve diğerk ahlakî sorunlar sıklıkla yaşanmaktaydı. Bu tür ihlallere karşı etkili önlemler alınmamış ve düzeni bozanlar genellikle cezasız bırakılmıştı. Özellikle askerî muhafızlar arasındaki bu tür sorunlar kampın güvenlik ve kontrol mekanizmasını ciddi şekilde zayıflatmıştı. Mahkumların kadın ve erkek olarak ayrı tutulması amacıyla bölümler düzenlenmiş olsa da bu alanların birbirine yakınlığı ve gardiyanların yetersiz denetimi nedeniyle kadın ve erkek mahkumlar serbestçe iletişim kurabilmekte ve bir arada yaşamaktaydı. Bu durum disiplin ve kontrol eksikliğini daha da belirgin hale getirmişti.

1951 yılının ikinci yarısında kaçma eğiliminde olan mahkumlar sıkı denetim altındaki yapım ekiplerine nakledilmiş, bu mahkumlar yalnızca gündüzleri çalıştırılmıştı. Korumalar bu tür tugaylardan kaçışlar konusunda bilgilendirilmiş olsa da alınan önlemler kaçışları tamamen engelleyememişti. Yıl boyunca KARLAG'dan 47 mahkum kaçmış ve bunların 12'si yakalanamamıştı. Kazak SSC topraklarında bulunan diğerk kamplarda ise toplam kaçış sayısı 91'e ulaşmıştı. Kaçışların temel nedenlerinden biri mahkumların yalnızca periyodik devriyelerle kontrol edilen bölgelerin dışında yaşamasıydı. Bu da güvenlik açığının önemli bir göstergesidir. Bir önceki yıl gardiyanların devriye yapmaması nedeniyle 25 mahkum kaçmıştı. 1951'de de 19 mahkum gardiyanların ihmalleri sonucu kaçmayı başarmıştı. İki mahkum ise denetim personelinin hataları nedeniyle firar etmeyi başarmıştı. 1 Ekim 1951 itibarıyla KARLAG kamp bölümlerinde bölge dışında yaşayan toplam 13.931 mahkum bulunmaktaydı. Bunların 8.941'i erkek,

⁶¹Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 266.

4.990'ı ise kadındı. Bölge dışında bu kadar yoğun bir mahkum nüfusu bulunması güvenlik açıklarını daha da artırmıştı.⁶²

KARLAG'daki koruma ve güvenlik rejimini değerlendirdiğimizde özellikle 25 Haziran 1951 tarihinde alınan SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 00235 sayılı ve Kazak SSC İçişleri Bakanlığı'nın 067 sayılı emirlerinin uygulanmasında belirgin adımların atıldığı görülmektedir. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı tarafından Karaganda bölgesi için sekiz kişilik bir Genel İçişleri Dairesi Başkanlığı oluşturulmuş, aynı zamanda bu birimde görevlendirilecek personelin kamp hayatı ve yönetimi konusundaki bilgi eksikliklerinin giderilmesi hedeflenmişti.

Bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla Kazak SSC İçişleri Bakanlığının, SSCB İçişleri Bakanlığı'nın talimatları doğrultusunda koruma, refakat, mahkumların tutulma ve tecrit rejimi ile iş gücü kullanımını içeren bir dizi çalışma yürütmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar Karaganda bölgesindeki gözaltı yerlerinde tutulan hükümlülerin güvenliğini sağlamayı, barınma koşullarını iyileştirmeyi, operasyonel çalışmaları geliştirmeyi, işçilik düzenini artırmayı ve sıhhi hizmetleri düzeltmeyi amaçlamaktaydı.

SSCB ve Kazak SSC İçişleri Bakanlıkları ile GULAG'ın emir ve direktiflerinin kamp yönetimlerine zamanında ve titizlikle uygulanması gereken standartlar olarak iletilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede İçişleri Bakanlığı'nın çalışma kampları dairesi kendisine verilen görevleri şu şekilde yerine getirmeliydi:

Kamplar ve ıslah evlerinin mevcut durumları düzenli olarak kontrol edilerek bu alanlardaki çalışmaların iyileştirilmesi için sistematik ziyaretler düzenlenmeliydi. Ayrıca çalışma raporlarının hazırlanması ve bu raporlar ışığında alınacak önlemlerin belirlenmesi gerekmektedir. Liderlik ve operasyonel personelin yanı sıra, gözetim ve koruma personelinin seçimi, yerleştirilmesi ve eğitimi konusunda da destek sağlanacaktı. Kamp yönetimi, özellikle organize suç unsurlarını tespit ederek bu kişileri katı rejimli özel kamp birimlerine nakledecek ve diğer mahkumlardan tecrit edilmesini sağlayacaktı. Ayrıca kamplarda kaçış, haydutluk, sabotaj ve sosyalist mülke yönelik suçları önlemek için istihbarat ve operasyonel çalışmaların yapılması hedeflenmekteydi. Gardiyanlar ve operasyon birimleri yerel polis yetkilileriyle iş birliği içinde alıkonma yerlerinden kaçan mahkumların aranmasını organize ederek onların yakalanmasını amaçlamaktaydı.

⁶²Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 274.

Mahkumların işledikleri suçların niteliğine göre doğru yerlere yerleştirilmesi, uygun sağlık ve yaşam koşullarının sağlanması konusunda kontrol mekanizmalarının güçlendirilmesi planlanmaktaydı. Bu düzenlemeler ve uygulamalar 1951 yılında KARLAG'ın güvenlik sisteminin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştı fakat bu süreçte yönetsel ve operasyonel sorunların giderilmesi için kapsamlı bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir.⁶³

Bu bölümde sunulan olgusal ve istatistiksel materyaller KARLAG'ın yönetimi ve işleyişine dair önemli sonuçlar çıkarılmasını mümkün kılmaktadır. KARLAG mahkumlarının yönetimi ve güvenliğini ele alan materyallerin bir kısmı düzensiz ve parçalanmış olsa da sunulan rakamlar ve veriler konunun temel yönlerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Belirli dönemlere ait bilgiler genel eğilimlerin anlaşılması için yeterli bir çerçeve sunmaktadır. KARLAG'ın varlığı boyunca yönetim bazı temel sorunlarla mütemadiyen muhatap olmaktaydı. GULAG'ın normatif tüzüğünün yetersizliği hatta zaman zaman tamamen bu tüzüğün terk edilmesi tutukluların tutulma ve barınma koşullarında ciddi ihlallere yol açmaktaydı. Ayrıca kampın yetersiz malzeme ve teknik donanımı, hassas tesislerin eksikliği ve kampın bölgesel özellikleri yönetim açısından önemli sıkıntılar ortaya çıkarmaktaydı. Belirli mahkum gruplarının özellikleri de suç oranlarında artışa neden olmaktaydı. Operasyonel faaliyetler çeşitli nedenlerle hedeflenen gereklilikleri karşılayamamaktaydı. Bunlara ek olarak personel sayısındaki yetersizlik ve mevcut personelin düşük nitelikli olması da kamp yönetiminde aksamalara yol açmaktaydı. Mahkum gruplarının heterojen yapısı, sürekli yenilenen birlikler ve kamp birimlerinin geniş bir alana yayılması operasyonların etkinliğini olumsuz etkilemekteydi.

Mahkumların güvenliği konusunda çeşitli eksikliklerden dolayı yetersizlikler vardı. Gözaltı yönetmeliği sürekli olarak ihlal edilmekte, koruma personelindeki eksiklikler ve mevcut güvenlik görevlilerinin niteliksizliği güvenliğin sağlanmasını zorlaştırmaktaydı. Tesislerin donanımındaki eksiklikler, iletişim ve sinyalizasyon araçlarının bulunmaması ve operasyonel çalışmaların düşük seviyede kalması, güvenlik önlemlerinin zayıflatmasına sebep olmaktaydı.

1954 yılından itibaren yürütülen siyasî çalışmalar ve eğitim faaliyetleri mahkumların yeniden eğitilmesi yerine, üretim ve ekonomik görevlerini gerçekleştirme

⁶³Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 276.

kapasitesini artırmaya odaklanmıştı. Fakat bu süreçte bile siyasî eğitmenler, propagandacılar ve konuşmacılar hem nitelik hem de nicelik yönünden yetersiz kalmıştı.

KARLAG personeli açısından da sorunlar mevcuttu. Kampın açılışından itibaren devam eden bu eksikler 1950'lerde kısmen giderilecek olsa da ciddi bir kadro eksikliği yaşanmıştı. Subay kadrolarının niteliksel düzeyi işleyiş boyunca yetersiz kalmış, personel devri bu sorunu daha da derinleştirmişti. Personelin seçimi ve yerleştirilmesi kamp yönetiminin gereksinimlerini karşılayamamış, alt kademedeki işçilerin önemli bir kısmının mahkumlardan seçilmesi işlevsel görevlerin tam olarak yerine getirilememesine sebep olmuştu.

1.5. KARLAG'daki Salgın Hastalıklar ve Ölümler

Zorlu yaşam koşulları, temel gereksinimlerin eksikliği, ağır fiziksel çalışma, yetersiz beslenme, düşük seviyede tıbbî ve hijyenik hizmetler ve kamp yaşamının diğer olumsuz faktörleri mahkumlar arasında hastalıkların yayılmasına yol açmaktaydı. Salgın hastalıklar arasında özellikle tifüs dikkat çekmekte ve mahkumların yaşamlarını ciddi şekilde tehdit etmekteydi. Bu hastalığın kamp içerisindeki yayılımı, hem mevcut mahkum gruplarındaki enfeksiyonlardan hem de kamp çevresinde yaşayan nüfus arasında geniş yayılmasından kaynaklanmaktaydı.⁶⁴

1933 yılında tifüs vakaları KARLAG'da zirveye ulaştı. Ocak ayında 39 vakayla başlayan salgın yıl boyunca dalgalanarak Kasım ayında 163 vakaya çıktı. Aralık ayında 56 vaka kaydedilen kampta toplamda 1933 yılında 468 tifüs vakası rapor edilmişti. Bu yüksek sayı hem mahkumlar arasındaki hastalık taşıyan yeni grupların kampa gelişlerinden hem de kamp yakınındaki yerel nüfusun kötü hijyen koşullarında yaşamalarından kaynaklanmaktaydı.

1934 yılı salgının azalma eğilimine girdiği bir dönemdi. Bu yıl boyunca yalnızca 42 tifüs vakası kaydedilmiş, hastalık büyük ölçüde kontrol altına alınmıştı. Benzer şekilde 1935 yılında da toplam vaka sayısı 46 olarak belirlenmişti. Bu yıllarda görülen düşüş, kamp yönetiminin ve tıbbî personelin çabalarıyla ilişkilendirilebilir.

1936 yılı tifüs vakalarının yeniden yükselişe geçtiği bir yıl olarak kayıtlara geçti. Şubat ayında 181 vaka ile zirve yapan hastalık toplamda 266 sayısına ulaştı. Bu durum

⁶⁴Dulatbekov, 2012, a.g.k., s. 306-308.

hastalığın tamamen kontrol altına alınamadığını ve yetersiz hijyen koşullarının devam ettiğini göstermekteydi.

1933-1937 yılları arasında tifüs nedeniyle hastalanan mahkumların toplam sayısı 888 olarak belirlenmişti. Bu rakam, SSCB NKVD genelindeki kamplarda rapor edilen 1933 yılındaki toplam 3.037 tifüs vakasının önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. 1934 ve 1935 yıllarında bu oran ciddi şekilde düşmüş fakat 1936 yılında yeniden artış göstermişti. Tifüs salgınının en şiddetli olduğu dönem olan 1933 yılı, hem yeni gelen mahkum gruplarının taşıdığı enfeksiyonlar hem de kamp çevresindeki yerleşimlerin kötü hijyen koşullarından etkilenmiştir. Bu salgın, kamplardaki yetersiz sağlık altyapısını ve mahkumların fiziksel durumunun kırılganlığını açıkça gözler önüne sermekteydi.⁶⁵

Tifüs salgını kadar büyük sorun teşkil eden başka bulaşıcı hastalıklar da vardı. Bunlar arasında özellikle tifo ve dizanteri dikkat çekmekteydi. Nitekim 11 Mart 1942 itibarıyla Karabas Kampı'nda yeni gelen mahkumlar arasında tifo ve dizanteri hızla yayılmıştı. Bu durum özellikle Karabas şubesinin çamaşırhanesindeki hijyen eksikliklerinden kaynaklanmaktaydı. Burada temiz ve kirli çamaşırlar aynı odada tutulmaktaydı. Hamam ve çamaşırhanede yeterli su bulunmamasının yanında mahkumlara içme suyu da kaynatılmadan verilmekteydi. Bu tür yetersizlikler hastalıkların yayılmasında başlıca etkendi. Dolinsk yatılı okulunda çocukların yataklarında tahta kurusu ortaya çıkarken, anaokulunda bazı çocukların bitlendiği gözlemlenmişti.⁶⁶ Bu sorunlar kampın genel sağlık koşullarının ne kadar kötü olduğunu açıkça göstermekteydi. Ayrıca kamp, cilt ve deri altı doku hastalıkları, dolaşım organları rahatsızlıkları, soğuk algınlığı ve grip gibi rahatsızlıklarla başvuran ayakta hasta sayısı ile rekor düzeye ulaşmıştı.

07 Ocak 1951 tarihi itibarıyla kampın tıbbî hastanelerinde ve yarı hastane kamplarında toplam 3.078 hasta mahkum bulunmaktaydı. Tüberküloz, bruselloz ve kan dolaşım organları hastalıkları, mahkum yataklarının büyük bir kısmını doldurmaktaydı. Özellikle tüberküloz hastalarının durumu oldukça kötüydü. Kampta 397'si açık formda olmak üzere toplam 1.967 tüberküloz hastası bulunmakta ve bu hastalar asgari yaşam gereksinimlerini bile karşılamayan koşullarda tutulmaktaydı. Kamp yönetiminin tüberküloz hastalarına özel bir hastane inşa etmemesi tedavi süreçlerini daha da olumsuz

⁶⁵Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 306. 1933-1936 arası Tifüs salgınına dair istatistiksel veri tabloları için **bkz.** EK. 10.

⁶⁶Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 306.

etkilemekteydi. 1949 yılında tüberküloz hastaları için inşa edilmiş olan 200 yataklı hastane binasının, 7423 sayılı askerî birliğin karargahı olarak kullanılmış olması ise bu sorunun çözülmesini daha da zorlaştırmıştı.⁶⁷

KARLAG'da tüberkülozla mücadelede etkili bir politika izlenmemesi hem mahkumlar hem de sivil halk arasında enfeksiyonun hızla yayılmasına neden olmaktaydı. Tüberküloz hastalarının diğer mahkumlardan izole edilmemesi enfeksiyon riskini daha da artırmıştı. Bu durum yalnızca mahkumlar arasında değil, aynı zamanda sivil halk ve çocuklar arasında da ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Tüberküloz hastalarının toplam hasta sayısının %63,9'unu oluşturması kamp yönetiminin bu hastalıkla mücadelede ne kadar başarısız olduğunu gözler önüne sermektedir. 20 Haziran 1952 itibarıyla KARLAG'daki tüberküloz hastalarının tedavi ve barınma koşulları son derece yetersiz hale gelmişti. O dönemde kampta 423'ü açık formda olmak üzere toplam 1.670 tüberküloz hastası bulunmaktaydı. Bu hastalar kampın farklı birimlerine dağıtılmış ve sıhhi koşullara uymayan ortamlarda tutulmuştu. Mahkumlar için tasarlanan sağlık kurumlarının çoğunun kamp bölgesi dışında ve köylerin merkezinde yer alması ise tedavi süreçlerini daha da zorlaştırmaktaydı.⁶⁸

Kamp sorunlarının merkezinde mahkumların ölüm oranlarının seyri yer almaktadır. KARLAG'da mahkum ölümleri konusuna gelince, bu meselenin hâlâ yeterince incelenmemiş olduğunu belirtmemiz gerekir. Mevcut yayınlar ve araştırmalar bu konunun kapsamını derinlemesine ele alamamakta, bu da arşiv kaynaklarının yetersizliği nedeniyle bireysel yayıncılar arasında çeşitli spekülasyonlara zemin hazırlamaktadır. Fakat elde ettiğimiz arşiv materyalleri KARLAG mahkumlarının ölüm oranlarının seyrine dair bazı açıklamalar yapmayı mümkün kılmaktadır. Her ne kadar KARLAG'ın bazı dönemleri için konuya dair net veriler bulunmasa da elimizdeki mevcut materyaller, kampın tüm varoluş süresi boyunca mahkumların ölüm oranlarının seyrini ve bu sürecin doğasını anlamak için yeterli imkanı sunmaktadır.

16 Aralık 1938'de KARLAG'da tutuklu annelerin çocukları arasında yüksek ölüm oranı kaydedilmişti. Kampta bulunan toplam 514 çocuk arasında yalnızca Eylül ve Ekim aylarında 98 çocuk hayatını kaybetmişti. Bu ölümlerin %50'sine zatürre neden olmuştu. Akciğer iltihabından kaynaklanan ölümler ise tıbbî müdahalelerin son derece yetersiz

⁶⁷Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 308.

⁶⁸Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 308.

oluşu, hastaların zamanında hastaneye kaldırılmaması ve kreşteki önleyici çalışmaların eksikliği gibi nedenlere bağlanmaktaydı. Bu ihmaller de soğuk algınlığı vakalarının akciğerlerde komplikasyonlara dönüşmesine ve ölümlerin artmasına yol açmaktaydı.⁶⁹

Mayıs 1940'ta KARLAG'da yalnızca 60 kişi hayatını kaybetmiş; bu ölümlerin 53'ü sağlık kurumlarında, 7'si ise sağlık kurumlarının dışında gerçekleşmişti. 1940 yılının dördüncü çeyreğinde mahkumların ölüm nedenleri incelendiğinde, dolaşım sistemi hastalıklarından kaynaklanan ölümler dikkat çekmekteydi. Ekim ayında 13 kişi (%19,69), Kasım ayında 13 kişi (%19,11) ve Aralık ayında 24 kişi (%35,29) dolaşım sistemi hastalıklarından hayatını kaybetmişti. Bunun dışında, solunum yolu hastalıklarından kaynaklanan ölümler Ekim ayında 2 kişi (%3,03), Kasım ayında 4 kişi (%5,88) ve Aralık ayında 9 kişi (%10,11) olarak kaydedilmişti. Sindirim sistemi hastalıkları nedeniyle ölenlerin sayısı ise Ekim ayında 2 kişi (%3,03), Kasım ayında 4 kişi (%5,88) ve Aralık ayında 10 kişi (%11,23) olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰

1943 yılında kamplar ve ıslah evlerinde toplam 278.963 mahkum yaşamını yitirmiştir. Bu ölümlerin 160.878'i (%1,85) kamplarda, 118.085'i (%1,80) ise ıslah evlerinde gerçekleşmişti. KARLAG'daki ölüm oranı ise 13.510 kişi ile toplam ölümlerin %24,2'sine tekabül etmekteydi.⁷¹ 1942-1943 yıllarında mahkum ölümlerinin nedenleri hakkında bilgi veren KARLAG Operasyon-Çekist Departmanı Başkanı Binbaşı G. B. Yalomkoviç "Ölümlerin büyük bir kısmı soğuk algınlığı ve yorgunluk nedeniyledir. Ateşi yüksek olan hastalar günlerce soğuk kışlalarda tutulmuş, çoğu zaman durumu ağırlaşanlar hastaneye kaldırıldığında tedavi edilemeyecek hale gelmiştir. Bazı mahkumlar ise herhangi bir yardım görmeden kışlalarda yaşamını yitirmiştir" açıklamasını yapmıştı.⁷²

Bu noktada GULAG ve KARLAG ölüm oranlarının karşılaştırmasını yapmamız gerekmektedir. 1935-1940 yılları arasında GULAG'da toplam 341.226 mahkum hayatını kaybetmiştir. Yıllara göre dağılım şu şekildedir: 1935'te 32.659 kişi, 1936'da 26.479 kişi,

⁶⁹Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s.118-119. KARLAG'daki ölüm oranları tablosu için **bkz.** EK. 11.

⁷⁰Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 312.

⁷¹Bezborodova, İ.V. ve Hrustalev, V.M. (1997). *İstoria stalinskogo GULAGA, konets 1920-h - pervaya polovina 1950-h godov. Sobraniye dokumentov v 7-i tomah, T.4: naseleniye GULAGa: çislennost i usloviye soderjaniya*, Rossiyskaya političeskaya entsiklopedia. ROSSPEN., s. 512.

⁷²Şaymuhanov, D.A. ve Şaymuhanova, S.D. 1997, **a.g.k.**, s. 53.

1937’de 33.499 kişi, 1938’de 126.585 kişi, 1939’da 65.301 kişi ve 1940’ta 58.703 kişi yaşamını yitirmiştir.⁷³

KARLAG’da ise 1932-1940 yılları arasında toplam 9.943 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde ölüm oranlarının zirve yaptığı yıl 1933 yılı olmuştur. Sonrasında azalma eğilimi görülmesine karşın, 1938’de yeniden artış yaşanmıştı. Özellikle 1942, 1943 ve 1944 yıllarına ait eksik verilere göre, KARLAG’da toplam 14.391 kişi hayatını kaybetmiştir. 1943 yılı ölüm oranlarının en yüksek olduğu yıl olarak dikkat çekmektedir. GULAG genelindeki ölüm oranlarının zirve yaptığı yıl 1942 yılıydı. O yıl her ay ortalama 30 binden fazla insanın hayatını kaybettiği bir dönemdi. KARLAG’da ise 1942 yılında en az 6500 kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. 1942-1944 yılları arasındaki yüksek ölüm oranları, savaş yıllarının olumsuz etkilerini ve mahkumların yaşam koşullarındaki zorlukları gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, elimizdeki arşiv belgeleri KARLAG’ın tüm varlığı boyunca toplam ölüm sayısını kesin olarak belirlemeye olanak tanımamaktadır.⁷⁴

Yukarıdaki verilere dayanarak KARLAG’da mahkumların sağlık koşulları ve ölüm oranlarına ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kitle hastalıkları arasında dolaşım sistemi hastalıkları, tüberküloz, zatürre, akut mide-bağırsak hastalıkları ve pellagra ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bulaşıcı hastalıklar arasında 1930’lu yıllarda ortaya çıkan tifüs salgını da dikkat çekmektedir. Bu hastalıklar mahkumların sağlığını ciddi şekilde tehdit etmiş ve birçok ölüm vakasına yol açmıştır.

KARLAG’da mahkumların ölüm oranlarının seyri şu şekilde özetlenebilir:

1933 yılı ölüm oranlarında kayda değer bir artışın yaşandığı dönemdi. 1935 yılı ölüm oranlarında gözle görülür bir düşüşün gerçekleştiği bir dönemdi. 1936-1938 yılları ölüm oranlarında yeniden artışın yaşandığı yıllar olarak öne çıkmaktadır. 1930’ların sonları ve 1940’ların başları ölüm oranlarında önemli bir düşüş kaydedilmişti. 1940’ların ilk yarısı, özellikle 1943 yılında ölüm oranlarında felaket boyutunda bir artış yaşanmıştı. 1950’lerde, özellikle bu on yılın ikinci yarısında ölüm oranlarında keskin bir düşüş görülmüştü.⁷⁵

⁷³Zemskov,V.N. (1997). Zaklyuçenniye v 1930-e godı: sotsial’no-demografiçeskiye problemi” *Oteçestvennaya İstoria*, (4), s. 63.

⁷⁴İvanova, 2006, **a.g.k.**, s. 56.

⁷⁵Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 314-315.

1930'lu ve 1940'lı yılların neredeyse tamamı boyunca KARLAG mahkumlarına sunulan tıbbî ve sıhhi bakımın maddi ve teknik altyapısı kamp birliğinin tedavisiyle ilgili temel sorunları çözmek için tamamen yetersiz kalmıştı. Bu durum, hastaneler, poliklinikler, eczaneler, tıbbî ekipman ve sağlık personelinin eksikliğiyle kendini göstermekteydi. 1940'ların sonlarından itibaren, özellikle 1950'lerde malzeme ve teknik altyapının kademeli olarak güçlendiği görülsede bu gelişmeler mahkumlara tam teşekküllü bir tıbbî bakım sağlamak için yeterli düzeye ulaşamamıştı. 1950'lerin ikinci yarısı dışında KARLAG, neredeyse tüm işleyiş dönemi boyunca sunulan tıbbî bakım, sağlık personeli eksikliği ve malzeme güvenliğinin zayıflığı nedeniyle son derece yetersiz ve kalitesiz kalmıştı. Bu durum kitle hastalıklarının yayılmasına, mahkumların fiziksel olarak zayıflamasına ve nihayetinde yüksek ölüm oranlarına yol açmıştı. Mahkumların sağlık sorunları kamp yönetiminin tıbbî hizmetleri düzenleme ve uygulama konusundaki eksikliklerini açıkça göstermekteydi.

1.6. KARLAG'da Mahkum Emeği Kullanımı

1.6.1. Mahkumların Tarım İşlerinde Çalıştırılması

KARLAG'ın ekonomik faaliyeti Fransa topraklarına eşit büyüklükte bir alanda gerçekleşmiş ve 1930'ların başlarında burada 65.000'den fazla özel yerleşimci ve mahkum yaşamıştır. KARLAG organizasyonunun ana hedeflerinden biri, Merkez Kazakistan'ın hızla gelişen kömür-metalürji ve tarım endüstrisine geniş bir hammadde kaynağı oluşturmaktır. Bu hedef doğrultusunda söz konusu endüstrilerin oluşum ve gelişimi için mahkumların iş gücü temel kaynak olarak görülmüştür. KARLAG ekonomisinin hayvancılık yönü organizasyonun ilk aşamasından itibaren belirlenmiş ve 1930'dan itibaren kampın kendi hayvan sürüsünü oluşturmaya başlamasıyla bu hedef hayata geçirilmiştir. Çalışmalar kampın kendi çiftliği ve Kazakistan çalışma kampı aracılığıyla yürütülmüş, aynı zamanda Almatı, Taldı-Kurgan, Karaganda, Karkaralinski, Semipalatinsk, Pavlodar gibi bölgelerden canlı hayvan tedariki gerçekleştirilmiştir.⁷⁶

Karaganda bölgesinin gelişimi ve KARLAG mahkumlarının iş gücü kullanımı konularının incelenmesinde Karaganda çalışma kampının tarihini genel çerçevede anlamak önemli bir kilit noktadır. Materyalin sistematik ve mantıklı bir şekilde sunulması amacıyla önce mahkumların statüsü ve iş gücü kullanımına ilişkin düzenleyici konuları,

⁷⁶Şaymuhanov, S.D. (2011). Vklad v naučno-issledovatel'skuyu deyatel'nost' repressirovannih v Karlage. *Sovremennyye Problemy Nauki i Obrazovaniya*, (1), s. 15.

ardından ekonomik süreçte mahkumların iş gücü kullanımının niteliğini, ölçeğini ve sonuçlarını vurgulamak gerekir.

2 Mart 1931 tarihli OGPU Kamplar Ana Müdürlüğü'nün 177 sayılı emriyle, mahkumlar iş gücü kapasitelerine göre üç kategoriye ayrılmıştı. Birinci kategori, her türlü fiziksel ve endüstriyel işi yapabilecek tam kapasiteli işçileri içerirken, ikinci kategori vasıflı iş gücüne daha az uygun bireylerden, üçüncü kategori ise yalnızca hafif fiziksel işleri yapabilecek ya da çalışmaya uygun olmayan engelli bireylerden oluşmaktaydı. Mahkumların çalışma durumları özel bir talimatname ve muayene çerçevesinde hareket eden kalıcı tıbbî çalışma komisyonları tarafından belirlenmekteydi.⁷⁷

Kamptaki mahkum sayısındaki sürekli artış (1 Ocak 1934'ten sonraki yıla dek 510.307 kişiyken, 1 Ocak 1935 itibarıyla bu sayı 725.438 kişidir) GULAG'ın iş gücü kaynaklarının muhasebesi için hibrit bir sistem geliştirmesini gerektirmekteydi. Bu doğrultuda GULAG başkanı M. D. Berman, 11 Mart 1935 tarihli direktifinde iş gücü kullanımını sistematikleştiren dört grup tanımladı: "A" grubu üretimde çalışanları, "B" grubu idarî işler ve hizmet personelini, "C" grubu ise çalışamayan hasta ve engellilerle 3 günü geçmemek üzere geçici olarak işten izin alanları içermekteydi. "D" grubu ise çeşitli nedenlerle çalışmayan diğer mahkumları oluşturmaktaydı. Bunlar tıbbî karantinadakiler, kamp içi transferler sebebiyle çalışmayanlar, soruşturma geçirenler, kaçaklar ve bordrodan düşürülmemiş halen işçi gözüken ancak ölü ya da serbest bırakılmış mahkumlardı. Bu sınıflandırma GULAG raporlarında ve sertifikalarında standart bir muhasebe sistemi oluşturarak mahkumların iş gücü kullanımının genel bir tablosunu ortaya koymuştu.⁷⁸

GULAG tarihinin saygın araştırmacılarından G. M. Ivanova, kamp iş gücü için kabul edilen muhasebe sisteminin GULAG'ın tüm raporlarında ve sertifikalarında standart bir uygulama haline geldiğini ifade etmektedir. Ivanova'ya göre, bu sistem mahkumların iş gücü kullanımına dair nispeten doğru ve resmî bir tablo sunmuş olsa da raporlara yapılan eklemeler ve tahrifatlar nedeniyle sistemin, gerçek durumu hangi ölçüde yansıttığı kesin olarak belirlenememektedir. Aynı zamanda Ivanova, özellikle "B" grubunda meydana gelen keskin artışlar ve bazı kamplarda "A" grubunda görülen

⁷⁷Dulatbekov, 2012, **a.g.k.**, s. 362.

⁷⁸Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V., 1999, **a.g.m.**, s. 117.

azalmaların o kamptaki olumsuz koşulların ve sistemdeki sorunların bir göstergesi olabileceğini vurgulamaktadır.⁷⁹

KARLAG'da mahkumlar fiziksel durumlarına ve çalışma kapasitelerine göre dört farklı kategoriye ayrılmaktaydı. Birinci kategori, fiziksel olarak sağlıklı ve her türlü ağır fiziksel işte çalışabilecek kişileri, ikinci kategori, hafif işlerle meşgul olan servis personeli içeriyordu. Üçüncü kategori, geçici olarak çalışamayan hasta mahkumlardan oluşurken, dördüncü kategori tamamen çalışmaya uygun olmayan engellileri kapsamaktaydı. Fakat bütün bu ayrımlara rağmen birçok kamp bölümünde üçüncü ve dördüncü kategoride yer alan mahkumların bile birinci kategoridekilerle birlikte ağır fiziksel işlerde çalıştırıldığı bilinmekteydi.

KARLAG'ın ekonomik faaliyetleri geniş toprakların ziraî ve ekonomik kullanıma kazandırılmasını hedeflemekteydi. Bu amaçla KARLAG yönetimi, yeni kurulan çiftliklerde görev yapacak mahkumlar arasından kalifiye personel seçerek onlara gerekli ekipmanları sağlamıştı. 1940 yılı itibarıyla KARLAG yönetimi geniş bir traktör ve otomobil filosuna sahipti. Toplamda 301 traktör, 106 biçerdöver ve 162 kamyon tarım faaliyetlerinin yürütülmesinde kullanılmaktaydı. Savaş sonrası yıllarda KARLAG tarımı, büyük bir başarıya imza atmıştı. Tahıl ürünlerinde %118,8, sebzelerde %102 ve patatesten %107 oranında verim hedefi gerçekleştirilmişti. Devlete her yıl en ucuz ekmeği sağlayan KARLAG 1952'de bir sentlik tahıl üretiminin maliyetini 29 rubleye düşürmüştü. Bunun yanı sıra, tarım ürünlerinin işlenmesi için kapsamlı bir sanayi ağı da kurulmuştu. KARLAG, yılda 12 bin ton kapasiteli 12 değirmen, 6,5 bin ton tahıl işleyen 9 değirmen, 2,5 ton peynir üreten bir yağ değirmeni ve 155 ton peynir işleyen bir tesisin sahibiydi.⁸⁰

Bu kapsamlı tarım faaliyetleri büyük ölçüde kamptaki mahkumların emeğiyle gerçekleştirilmişti. Savaş öncesi dönemde ekili alanlar 168.831 hektara kadar genişletilmiş, bu da tahıl ve sebze üretiminde ciddi bir artış sağlamıştı. Örneğin, KARLAG'ın "Gigant" adlı devlet çiftliği, 1940 yılında 15.900 ton, 1941 yılında ise 40.384 ton patates ve sebze üretmişti. Ayrıca kamp çiftlikleri devletin tahıl ve ekmek tedarikinde önemli bir rol oynamaktaydı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında tahılların yanı sıra sebze ve patates üretiminde kayda değer bir artış yaşanmıştı. 1945 yılında 51.952 hektar ekili alanın 40.619 hektarı tahıl ürünlerine ayrılmış ve tahıl hasadı

⁷⁹Ivanova, a.g.e., 2006, s. 183.

⁸⁰Suleymenova, M.Y. ve diğerleri. (2013). İspol'zovaniye truda zaklyuçennih filialov GULAGa dlya razvitiya narodnogo hozyastva tsentral'nogo Kazahstana v 30-40-e godı XX veka. *Uspehi sovremennogo estestvoznania*, (4), s. 141.

42.554 sentner olarak gerçekleşmiştir.⁸¹ Bu başarı KARLAG'ın tarım faaliyetlerinde mahkum emeğinin ne denli etkili bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

1.6.2. Mahkumların Kömür Madeni İşlerinde Çalıştırılması

Mayıs 1929'da Sovyetler Birliği'nde sanayileşmenin ivme kazandığı ve üretim oranlarının %136 artırılmasının hedeflendiği ilk beş yıllık plan kabul edilmişti. Bu süreç ülkenin geniş endüstriyel dönüşümünü hızlandırmıştı. Bu bağlamda Karaganda havzasının kömür madenlerinin inşası ve işletilmesi için “Kazstroyugol” adlı bir tröst kurulmuştu. Fakat bu büyük çaplı sanayi projesinin daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi adına 13 Ocak 1931'de SSCB Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi, “Kazstroyugol” tröstünü yeniden yapılandırarak doğrudan SSCB Yüksek Ekonomik Konseyi'ne bağlı bağımsız bir işletme olan “Karagandaugol” adıyla düzenlemişti. Bu yeniden yapılanma Karaganda kömür yatağının geliştirilmesine yönelik merkezi bir organizasyon sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ülkenin üçüncü büyük kömür üretim üssünün inşasını gerçekleştirecek büyük çaplı projelerin uygulanmasını mümkün kılmıştı. 21 Ocak 1931'de “Karaganda kömür yatağının geliştirilmesi planı”na⁸² ilişkin özel bir karar alınarak bölgenin endüstriyel dönüşümünde yeni bir dönemin kapıları aralanmıştı. Bu süreç mahkum emeğinin yoğun bir şekilde kullanıldığı, geniş çaplı bir ekonomik ve toplumsal dönüşüm projesi haline gelmişti.⁸³

Karaganda kömür havzasının gelişimi Kazakistan'ın zorunlu sanayileşme döneminde hayata geçirilmiş ve Sovyetler Birliği'nin stratejik önceliklerinden biri olmuştu. Karaganda havzasının SSCB'nin üçüncü büyük kömür üretim üssüne dönüştürülmesi yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda ulusal ölçekte büyük bir önem taşımaktaydı. Bu hedef doğrultusunda Sovyet hükümeti havzanın geliştirilmesi için 20 milyon rublelik bir bütçe ayırmış ve büyük miktarda teknik ekipman sağlamıştı. Ancak bu devasa projenin önündeki en temel sorunlardan biri yeterli sayıda kalifiye işçi temini ve bölgeye iş gücü çekilmesiydi.⁸⁴ Gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde yetkililerin, bölgeye yoğun kömür endüstrisi için gerekli personeli sağlamak için

⁸¹Suleymenova ve diğerleri., **a.g.m.**, 2013, s. 142.

⁸²<https://istmat.org/node/54449> (Erişim Tarihi: 10.08.2023).

⁸³Sadikov, T.S. (2019). Spetspereselentsı v kazakhstane v 1930-ye godu (K voprosu osvoyeniya Karagandinskogo ugol'nogo basseyna). *İstoričeskaya demografiya*, (2), s. 30-36.

⁸⁴Kim, M.YU., (2017). *Karaganda. Jizn' lyudey v gorode uglya. 1931-1941 gg.*, Političeskaya entsiklopediya., s. 124.

imkanları yetersizdi. Karaganda bölgesinde kronik bir gıda kıtlığı, konforlu konut eksikliği, tam teşekküllü tıbbî bakım eksikliği vardı. Bu nedenle Karaganda bölgesinde kalmak isteyen çok az insan vardı. Çözüm ise bunu cebren yaptırmakta bulunmuştu.

Bu cebri çalışmanın yükünü taşıyanlar zorunlu çalışma kamplarının mahkumları olmuştu. Söz konusu kampların temel ekonomik faaliyetleri arasında tomrukçuluk, değerli metallerin, kömürün ve diğer enerji kaynaklarının çıkarılması gibi ağır endüstriyel işler yer almaktaydı. Ayrıca bölgede radyum, tuğla gibi malzemelerin üretimi de önemli bir faaliyet alanı oluşturmaktaydı. Bunlara ek olarak GULAG kamplarında büyük miktarlarda tüketim malı üretilmekteydi. Ayakkabı, örgü ipi, alüminyum mutfak eşyaları, hırdavat, at koşum takımları ve mobilya gibi çeşitli ürünler bu üretim yelpazesinin bir parçasını teşkil etmekteydi.

29 Aralık 1947 tarihli bir arşiv belgesine göre, Stalin'in beş yıllık planının uygulanması çerçevesinde, 1 Ocak 1948'den itibaren tüm madenlerin yüksek performanslı çalışması gerektiği ve kömür madenciliği için çift taraflı bir planın hayata geçirilmesi öngörülmekteydi. Bu plan kapsamında üretimin 10.100 ton seviyesine ulaşması hedeflenmekteydi. Aynı zamanda 31 Aralık 1948 tarihine kadar tüm inşaatların orman ürünleriyle temin edilmesi emredilmişti. Üçüncü vardiyada ise çalışmayan işçilerin ve kömür almak için yüzeye çıkan işçi sayısını artırmak planlanmaktaydı. Ayrıca kömür madenlerinde bir nöbet sisteminin oluşturulması gerektiği belirtilmişti. Bu düzenlemeler mahkumların fiziksel ve psikolojik sınırlarını zorlayan ağır iş yükünü daha da artırmaktaydı.⁸⁵

1944 yılı için Karaganda 4 Numaralı kömür madeni kapsamlı hedefleri olan inşaat planı belirlemişti. Bu planın ilk hedefi, Mart ayına kadar açık ocak madeninin kalıcı işletmeye alınması için tüm hazırlıkların tamamlanmasını içermekteydi. Açık ocağın açılması, çöplük yönetiminin düzenlenmesi, yapay yapılar ve üst yapıya dair çalışmaların 1944 yılının ilk çeyreğinde tamamlanması planlanmıştı. Ayrıca 1 Mart 1944 tarihinde Bakanlıklar Arası Kabul Komisyonu'nun görüşlerine dayanarak mevcut eksikliklerin giderilmesi ve açık ocağın sürekli işletmeye alınması öngörülmüştü. İkinci hedef ise,

⁸⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Karstroy NKVD SSSR. Kontrol'no-Planoviy Otdel. Godovoy Plan Kontrol'nih Rabot Stroitel'stva na 1944 g. Plan Kapital'nih Rabot Upravleniya Po Stroitel'stvu Upravleniya Po Storitel'stvu Uglerazreza No.4 Na 1944 g.", (29.12.1947). 108-1-18. s. 244.

güneydeki kömür kalıntılarının, drenaj cihazlarının ve yol balastlarının yapımı ile ilgili tüm çalışmaların ikinci çeyrekte tamamlanarak hepsinin “Karagandaugol” Kombinesi’ne devredilmesi idi. Planın onaylanan ana göstergeleri arasında sermaye yatırımlarının toplam hacmi 9.500 ruble olarak belirlenmişti. Bu yatırımların yapısında 9.274,2 bin ruble inşaat işleri için, 66,7 bin ruble kurulum gerektiren ekipman için, 18,1 bin ruble kurulum çalışmaları için ve 141 bin ruble diğer sermaye yatırımları için ayrılmıştı. Planın iş türleri ise toprak işleri, çöplüklerin temizlenmesi ve kömür madenciliği olarak belirtilmişti.⁸⁶

Kömür madenciliği esasen açık yöntemle gerçekleştirilmekteydi ancak bu yöntem işçiler ve mahkumlar üzerinde son derece olumsuz etkiler yaratmaktaydı. Örneğin, G. M. Ivanova, araştırmalarında mahkumların sağlık durumunun son derece kötü olduğu vurgulamaktadır.⁸⁷ Ciddî kalp rahatsızlıkları, iskorbüt ve distrofi gibi hastalıklarla mücadele eden mahkumların Magadan kampındaki hastanelere sürekli olarak sevk edildiği belirtilmektedir. Bu zorlu koşullar nedeniyle mahkumlar madende uzun süre çalışamamışlardı. Bazı kamplarda mahkumların sayısı hızla azalmış ve ölüm oranları ciddi boyutlara ulaşmıştı. Ayrıca mevsimsel hastalıklar da yaygın bir sorun haline gelmişti. Kış aylarında donma vakaları sıklıkla yaşanırken ilkbaharda parlak ışık ve kar yansımalarından kaynaklanan göz hastalıkları sıkça görülmekteydi. Bu ise bazı durumlarda tam körlüğe yol açarak mahkumların yaşam koşullarını daha da zorlaştırmıştı. Karaganda 4 Numaralı Kömür Madeni’nde gerçekleşen bu ağır çalışma koşulları hem insan sağlığı üzerindeki etkileri hem de mahkumların yaşadığı zorluklar açısından ciddi bir endişe kaynağıydı.

1.6.3. Mahkum Emeğinin Ekonomik Değeri ve Mahkumları Teşvik Yöntemleri

GULAG kamp ekonomisi karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahip olup, Sovyet çalışma kampı sisteminin işleyişinin merkezinde yer almaktaydı. Bu ekonomi, yalnızca bir zorla çalıştırma mekanizması olarak kalmamakta aynı zamanda devletin ekonomi politikasının temel unsurlarından biri gibi karşımıza çıkmaktadır. Kaynakların son derece kıt olduğu koşullarda bile bu kamplar ulusal ekonomi için mal ve hammadde üreten bir

⁸⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Karstroy NKVD SSSR. Kontrol’no-Planoviy Otdel. Godovoy Plan Kontrol’nih Rabot Stroitel’sva na 1944 g. Plan Kapital’nih Rabot Upravleniya Po Stroitel’stvu Upravleniya Po Storitel’stvu Uglerazreza No.4 Na 1944 g.”, (01.01.1944). 108-1-18. s. 1.

⁸⁷Ivanova, a.g.k., 2006, s. 352.

tür fabrikaya dönüştürülmüştü. Mahkumların emeğiyle tomrukçuluk, inşaat ve madencilik gibi ekonominin kilit sektörlerindeki iş gücü açığının kapatılması sağlamaktaydı. Fakat kamp ekonomisi insan hayatının asgari değere sahip olduğu şiddet ve sömürü döngüleri üzerine kurulmuş bir sistem olarak da dikkat çekmektedir. Tarih, bu köle işçiler tarafından gerçekleştirilen önemli miktarda işin altını çizmektedir. O. V. Hlevnyuk, zorla çalıştırma ekonomisinin Stalinist sistemin temel direklerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda GULAG kamp ekonomisi, hem Sovyet ekonomi politikasının hem de otoriter yönetim biçiminin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.⁸⁸

Bu açıdan bakıldığında Merkez Kazakistan'da kurulan toplama kampları da askerî-endüstriyel potansiyelin büyümesi, kamplarda üretim ve araştırma merkezlerinin kurulması gibi stratejik hedeflerle ilişkilendirilebilir. Kamp sistemindeki iş gücünün faydaları yadsınamaz bir gerçeklik olarak görülmekle birlikte, mahkumlara yönelik tutum çoğu zaman insanî standartların oldukça altında kalmaktaydı. Bu durum, mahkumların iş gücünden yeterince yüksek verim alınamamasına rağmen ucuz iş gücü olmasından dolayı kampların, ekonominin vazgeçilmez bir parçası haline gelmesine neden olmuştu.

1930-1950 yılları arasında Sovyet kamplarındaki esir iş gücünün kölecî niteliği, siyasî ve ekonomik açılardan farklı şekillerde kendini göstermekteydi. Siyasî açıdan Stalinist diktatörlük, bu sistemi toplumun her kesiminde muhalefeti bastırmak için bir araç olarak kullanmaktaydı. Ekonomik açıdan ise kamp iş gücünün büyük bir kısmı, gönüllü yerleşime uygun olmayan bölgelerdeki yoğun sömürüye dayanmaktaydı. Bu üçra bölgelerin kalkınması, tüm Sovyet halkının büyük fedakârlıkları ve mahkumların ağır fiziksel yoksunlukları pahasına gerçekleştirilmekteydi. Stalinist rejim hem erkeklerin hem de kadınların kas gücünden ilkel yöntemlerle yararlanmaktaydı. “Büyük inşaat projeleri” ve savaş yıllarından sonra bu model ekonomik açıdan verimsiz bir hale gelmiş ve sürdürülebilirliği sorgulanır olmuştu.⁸⁹

Savaş öncesinde GULAG'ın üretim hedefleri temelinde SSCB NKVD tarafından bir dizi uzmanlaşmış üretim birimi kurulmuştu. Örneğin, 26 Şubat 1941 tarihinde maden ve metalürji işletmeleriyle bu işletmelere hizmet eden kampları yönetmek amacıyla

⁸⁸Hlevniyuk, O.V. (1992). Prinuditel'nyy trud v ekonomike sssr: 1929-1941 godı. *Svobodnaya Mysl'*, (13), s. 73-84.

⁸⁹Berdinskiy, V.A. (2014). GULAG: problemı ekonomiki (mini-monografiya). *KLİO*, 6(90), s. 73-74.

GULGMP, aynı yılın başında GULAG'ın Demiryolu İnşaat Departmanı temelinde SSCB NKVD'nin GULJDS oluşturulmuştu. Bu düzenlemeler Sovyet sanayileşmesinin hızlanmasında ve stratejik altyapının inşasında mahkum iş gücünün ne denli merkezi bir rol oynadığını açıkça ortaya koymaktadır.⁹⁰ Bahsi geçen kurumların ana görevleri, SSCB NKVD'nin merkezi departmanlarının bir parçası olan kampların inşaatlarını ve bu kamplara bağlı işletmelerin üretim faaliyetlerini yönetmekti. Söz konusu faaliyetler esas olarak mahkumların zorla çalıştırılmasına dayandırılmaktaydı. Bu ana kamp üretim birimleri görece bağımsız bir yapıya sahipti. Ancak sistemin sürekli çalışmasını sağlamak adına mahkumlar için uygun çalışma ve yaşam koşulları, tıbbî ve sıhhi standartların oluşturulması oldukça zor bir meseleydi.

Devletin, üretim planlarını her türlü yolla yerine getirme zorunluluğu İçişleri Bakanlığı'nı bu sorunları çözmek için farklı yöntemler aramaya mecbur bırakmıştı. Bu bağlamda 21 Haziran 1948 tarihinde Dalstroy'un üretim planlarını yerine getirmek ve kuzeydoğu kamplarında -özellikle 5 Numaralı Beregovoy Kampı'nda tutulan mahkumların çalışma verimliliğini artırmak amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından özel bir talimat dosyası hazırlanmıştı. Bu talimat SSCB Bakanlar Kurulu'nun 22 Mayıs tarihli kararnamesini esas alarak İçişleri Bakanlığı ve başsavcılığın ortak emriyle yürürlüğe konmuştu. Talimat, mahkumların yanı sıra, tüm çalışanların mahsup ağır iş cezasına çarptırılmasını öngörmekteydi. Bu cezalandırma sürecinde mahkumların ceza süresi, suç maddesi veya kampta geçirdikleri süre gibi etkenler göz önünde bulundurulmamaktaydı.

Mahkumların çalışma performanslarını ödüllendirme sistemi de bu talimatın bir parçası olarak belirlenmiştir. Üretim göstergelerinin sağlanmasına ve kamp rejimine uyum gösterilmesine bağlı olarak ödeme ve mahsup hesaplamaları yapılmaktaydı. Örneğin, aylık üretim oranı %100 ile %110 arasında karşılandığında bir iş günü, mahkumun ceza süresinden 1,5 gün olarak düşülmekteydi. Bu oran %121'den %135'e çıktığında ceza süresinden 2 gün düşülmekte, %136'dan %150'ye ulaştığında ise bu süre 2,5 gün olarak hesaplanmaktaydı. Üretim oranının %151'i aşması durumunda ise bir iş günü 3 gün olarak sayılmaktaydı.⁹¹ Bu talimat başlangıçta kuzeydoğu kamplarındaki mahkumlar için geçerli kılınmışken kısa bir süre sonra diğer kamp, işletme ve şantiyelerde çalışan özel hizmetlileri de kapsayacak şekilde genişletilmişti. Böylece zorla

⁹⁰Smirnov ve diğerleri., **a.g.e.**, 1998, s. 108-111.

⁹¹Kokurin, A.İ. ve Morukov, Y.N. (2011). GULAG: struktura i kadri. Stat'ya 16, *Svobodnaya mysl'*, 21(1), s. 112.

çalıştırma sistemi yalnızca üretim planlarının karşılanmasını değil, aynı zamanda mahkumların ceza süresini azaltma yoluyla çalışma motivasyonlarını artırmayı hedefleyen bir araç haline gelmişti.

Mahkumların yalnızca %27'sinin çalışma günleri için kredi almaya hak kazandığı bir dönemde ücretler savaş sonrası süreçte çalışmaya yönelik en önemli teşvik unsurlarından biri haline gelmişti. Zorunlu çalıştırma kapsamında kısmen de olsa ücret ödemeleri 1948 yılında başlamıştı. Bu adım iş gücü verimliliğini artırmayı ve mahkumların daha etkili bir şekilde çalıştırılmasını sağlamayı hedeflemekteydi. SSCB Bakanlar Kurulu 13 Mart 1950 tarihinde aldığı kararla, özel kamplarda tutulanlar dışındaki tüm mahkumların maaş sistemine geçirilmesini onayladı.⁹² Fakat iş gücü verimliliğinin artırılmasına yönelik bu maaş düzenlemeleri bile kamp ekonomisindeki derinleşen krizi çözmede yeterli olmadı.

NKVD'nin 4 Numaralı Karaganda kömür madeni inşaatında çalışan işçilere yönelik ücretlerin hesaplanması belirli bir prosedür çerçevesinde gerçekleştirilmekteydi. Normal işçilerin ve saatlik çalışanların ücretleri tamamlanmış üretim birimleri üzerinden hesaplanmaktaydı. Bu üretim birimleri adet, küp, metrekare, doğrusal metre, ton veya kilometre gibi ölçülerle ifade edilmekteydi. Birim çıktı başına belirlenen ücretler ilgili kategorideki günlük sekiz saatlik çalışma oranlarının, yine sekiz saatlik üretim oranına bölünmesiyle hesaplanmaktaydı. Yapılan işe göre belirli bir kategoride çalışan işçilerin, pratikte çalıştıkları saatlere dayalı olarak ücretleri belirlenmişti. Genel inşaat işlerinde çalışan ve saatlik ücret alan işçilere 23 Mart 1940 tarihli SSCB Halk Komiserleri Kararnamesi'nin 395 sayılı düzenlemesine uygun şekilde ödeme yapılmaktaydı. Bu ödemeler ilgili kararnamede yer alan ve 0,974 düzeltme faktörü kullanılarak hesaplanan oranlar üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Tüm bu düzenlemelere rağmen ücretlendirme ve teşvik sistemlerinin iş gücü verimini artırmada etkili olduğu kadar kamp ekonomisinin yapısal sorunlarını çözmek konusunda yetersiz kaldığı görülmekteydi.⁹³ Genel inşaat işlerinde çalışanlar için belirlenen tahmini ücret oranları da çalışılan süreye ve işçilerin nitelik düzeyine göre değişiklik göstermekteydi. İnşaatçılar ve metalürji işçileri için

⁹²İvanova, a.g.k., 2006, s. 363.

⁹³Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Karstroy NKVD SSSR. Kontrol'no-Planoviy Otdel. Godovoy Plan Kontrol'nih Rabot Stroitel'stva na 1944 g. Plan Kapital'nih Rabot Upravleniya Po Stroitel'stvu Upravleniya Po Storitel'stvu Uglerazreza No.4 Na 1944 g.", (09.06.1943). 108-1-3. s. 9.

günlük ve saatlik ücretler üretim miktarına, çalışma saatine ve iş türüne göre hesaplanmaktaydı.

Saat başına çalışan inşaat işçileri için günlük ücret oranları en düşük 5,80 ruble ve en yüksek 20,87 ruble arasında değişmekteydi. Saatlik ücret oranları ise 0,72 ruble ile 2,61 ruble arasında belirlenmişti. Metalürji işçileri için bu oranlar biraz daha yüksek tutulmuş, günlük ücretler 6,08 ruble ile 21,88 ruble arasında, saatlik ücretler ise 0,76 ruble ile 2,73 ruble arasında olacak şekilde kararlaştırılmıştı. MESAİDE çalışan inşaat işçileri için ücret oranları daha düşük tutulmuş, günlük ücretler 4,49 ruble ile 16,15 ruble arasında, saatlik ücretler ise 0,56 ruble ile 2,02 ruble arasında değişmişti. Benzer şekilde MESAİDE çalışan metalürji işçilerinin günlük ücretleri de 4,82 ruble ile 17,33 ruble arasında, saatlik ücretleri ise 0,60 ruble ile 2,16 ruble arasında belirlenmişti. Günlük ücretler genellikle 8 saatlik bir iş gününe dayandırılmıştı. Bütün bunlara ek olarak işçilerin üretim hedeflerini aşmaları durumunda fazla mesai ve artan üretim oranları dikkate alınarak ek ödeme yapılmaktaydı. Örneğin, bir iş günü 10 saat olduğunda üretim kotası %25 artırılmakta ve bu artış katsayı ile hesaplara yansıtılmaktaydı.

Genel ve teknik malzemelerin yüklenmesi ve boşaltılması gibi işlerde çalışan işçilere SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin 2 Temmuz 1940 tarihli kararı gereğince 0,974'lük bir düzeltme katsayısı uygulanmaktaydı. Ayrıca ayda 205 saati aşan çalışma saatleri için fazla mesai ücreti ödenmekteydi. Bu fazla mesai ücreti ilk 51 saat için kotaya dayalı olarak, sonraki saatler için ise %25 oranında hesaplanmaktaydı. Tarife kemeri sistemine göre saat başına çalışan işçilerin oranları işçi rütbelerine ve çalışma sürelerine bağlı olarak belirlenmekteydi. Örneğin, birinci rütbedeki işçiler için günlük ücret 8,28 ruble iken, üçüncü rütbedeki işçiler için bu oran 12,42 ruble olarak hesaplanmaktaydı. Saatlik ücretler ise sırasıyla 1,03 ruble ve 1,55 ruble olarak belirlenmişti. Ücretlendirme sistemi üretim hedeflerini karşılamayı teşvik eden bir yapıya sahip olmakla beraber, işçilerin hata yapması durumunda ürün miktarına ve kalitesine göre ödeme yapılmasını öngörmekteydi. Bu kapsamda, ödeme oranları ve katsayılar işçilerin performansına ve çalışılan saatlere göre sürekli olarak güncellenmekteydi. Anlatılan ücret sistemi savaş sonrası dönemde işçilerin daha yüksek verimlilikle çalışmasını sağlasa da mahkumlar için iş ve yaşam koşullarının iyileştirilmesinde yalnızca sınırlı bir etki yaratmıştı.⁹⁴

⁹⁴Ücretlendirme tarifesini bütüncül olarak görmek için bkz. EK. 12.

Sisteme göre günlük ücretler 8 saatlik çalışma gününe uygun olarak belirlenmekteydi. Ödeme oranlarında 0,974 ve 1,20 katsayıları dikkate alınmaktaydı. Genel ve teknik malzemeler için araba yükleme ve boşaltma işlerinde çalışan işçilere, saatli veya tam zaman çalışan işçilere 2 Temmuz 1940 tarihli ve 762 sayılı SSCB Halk Komiserleri Konseyi uyarınca Ekonomik Konsey Kararnamesi tarafından 0,974'lük bir düzeltme payıyla belirlenen tahmini oranlarda ödeme yapılmaktaydı. Saatlik çalışan işçilerin ücretlendirilmesini ve çalışma düzenlemeleri “Tarife Kemerleri”yle belirlenmekteydi. İşçi rütbelerine göre düzenlenen bu tarife sisteminde her rütbe için günlük ve saatlik ücret oranları tanımlanmıştı.

Birinci rütbe işçileri için günlük oran 8,28 ruble, saatlik oran 1,03 ruble 4 kopek olarak belirlenmişti. İkinci rütbede bu oranlar sırasıyla 10,71 ruble ve 1,33 ruble 9 kopek iken, üçüncü rütbede günlük ücret oranı 12,42 ruble, saatlik ücret oranı ise 1,55 ruble 3 kopek olarak kararlaştırılmıştı. Çalışanların sayısı ise bir gün için ortalama 7,45 kişi ile 0,93 kişi arasında değişmekteydi. Bu sistem üretim ve iş düzenlemelerinde standart bir çerçeve oluşturmayı hedeflerken işçilerin verimliliği ve adil ücretlendirme mekanizmasını sağlamayı da amaçlamaktaydı. Tarife kemerleriyle bağlantılı olarak aşağıdaki önemli notlar da dikkate alınmalıdır: Günlük ücretler 8 saatlik bir çalışma gününe dayanmaktaydı. Ödeme oranları 0,974 ve 1,20 katsayıları dikkate alınarak hesaplanmaktaydı. Üretim oranları çalışma gününün uzunluğuna göre sabit oranlara bir katsayı eklenerek belirlenmekteydi. Örneğin, 10 saatlik bir iş günü için hesaplanan üretim kotası %25 artırılarak 1,25 katsayısı ile yeniden düzenlenmekteydi. Fazla mesai yapan işçilere ek ücret ödenmekte olup, fazla mesai saati için saat ücreti %25 oranında artırılmaktaydı. Ayda 205 saati aşan ilk 51 fazla mesai saati için kota üzerinden ek ücret hesaplanmaktaydı.⁹⁵

Vardiyalı üretim hedefinin⁹⁶ (kotasının) %100 oranında yerine getirilmesi durumunda mahkuma tâbi olduğu tarifeye göre bir ikramiye verilmekteydi. Zamanında çalışan mahkumlar da aynı tarife ölçeğine göre ikramiye almaktaydı. Ayrıca vardiya üretim hızının kotayı aşması halinde mahkumlar günlük görevlerini yerine getirdikten

⁹⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Karstroy NKVD SSSR. Kontrol’no-Planoviy Otdel. Godovoy Plan Kontrol’nih Rabot Stroitel’suva na 1944 g. Plan Kapital’nih Rabot Upravleniya Po Stroitel’svu Upravleniya Po Storitel’svu Uglerazreza No.4 Na 1944 g.”, (09.06.1943). 108-1-3. s. 10.

⁹⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Karstroy NKVD SSSR. Kontrol’no-Planoviy Otdel. Godovoy Plan Kontrol’nih Rabot Stroitel’suva na 1944 g. Plan Kapital’nih Rabot Upravleniya Po Stroitel’svu Upravleniya Po Storitel’svu Uglerazreza No.4 Na 1944 g.”, (09.06.1943). 108-1-3. s. 15.

sonra tamamlanan ürünler için parça başına ek kazanç sağlamaktaydılar. Bu ek kazançlar, hesaplanan oranın çıktı oranına bölünmesiyle belirlenmekteydi.

Tablo farklı rütbelerdeki işçilerin ücret oranlarını ve hesaplama katsayılarını içermekteydi. Rütbeler işçilerin beceri seviyesine ve yaptıkları işin zorluğuna göre sıralanmış ve her rütbe için belirli bir tarife katsayısı uygulanmıştı. İnşaatçılar ve metalürji işçileri için hesaplama oranları detaylandırılmıştı. İnşaatçılar için hesaplama oranları birinci rütbeden yedinci rütbeye kadar sırasıyla 2,28, 2,67, 3,16, 3,90, 4,90, 6,27 ve 8,21 olarak belirlenmişti. Metalürji işçileri için bu oranlar aynı sıralamada 2,50, 2,92, 3,50, 4,28, 5,87, 6,87 ve 9,00 şeklindeydi. Kotanın %100 oranında yerine getirilmesi durumunda işçilere günlük parasal ödemeler yapılmaktaydı. Bu ödemeler birinci rütbe için 25 ruble, ikinci rütbe için 40 ruble, üçüncü rütbe için 50 ruble, dördüncü rütbe için 70 ruble, beşinci rütbe için 85 ruble, altıncı ve yedinci rütbeler için ise sırasıyla 1,0 ve 1,10 katsayısına göre belirlenmişti. Parasal kısım katsayısı ise işçilerin verimliliğine göre artırılmaktaydı. Bu katsayı birinci rütbede 1,0, ikinci rütbede 1,60, üçüncü rütbede 2,00, dördüncü rütbede 2,84, beşinci rütbede 3,4, altıncı rütbede 4,0 ve yedinci rütbede 4,40 olarak uygulanmaktaydı.⁹⁷

Mahkumların çalışma performanslarının değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak ücretlendirilmesi belirli standartlara göre gerçekleştirilmekteydi. Sözleşme hükümleri ve çalışma günü uzunluğunda meydana gelen bir değişiklik durumunda belirlenen ücret katsayıları değişmezdi. Mahkumların çalıştıkları günlerin değerlendirilmesi şu şekilde yapılmaktaydı: yapılan işin kategorisi standart bir referans kitabına göre belirlenmekteydi. Tahmini oran üretim oranına bölünerek birimin ürün başına fiyatı hesaplanmaktaydı. Daha sonra bu birim fiyat, kotanın %100'ünü aşan üretilen birimlerin sayısı ile çarpılmaktaydı. Sonuç olarak kazanç miktarı elde edilerek kotanın %100'ünü aşan kazanç miktarına kotanın %100'ü için belirlenen ödül eklenmekteydi. Böylece o gün için toplam ödül miktarı hesaplanmaktaydı.

Aynı yöntemle tahmini oran üretim oranına bölünerek çıktı birimi başına fiyat yeniden belirlenmekteydi. Birim fiyat, yine kotanın %100'ünü aşan üretilen birimlerin sayısı ile çarpılarak sonuçta bir kazanç miktarı elde edilmekteydi. Kotanın %100'ünü aşan kazançla kotanın %100'ünü yerine getirme ödülü eklenerek toplam günlük ödül miktarı bulunmaktaydı. Gece vardiyalarında çalışan mahkumlara herhangi bir indirim

⁹⁷Rütbelere göre işçi ücretlerinin tarifelenmesi için **bkz.** EK. 13.

yapılmaz ve ek bir ücret ödenmezdi. Ayrıca reddedilen ürünler dikkate alınmaz, eğer düzeltilebilir durumdaysa bu ürünlerin işlenmesi için harcanan süre de değerlendirmeye alınmazdı.

Aylık bir vardiya görevinin gereğinden fazla yerine getirilmesi durumunda her fazla yerine getirilen %'lik oran için aylık ek ücret oranı %5'lik bir ek ücretle ödüllendirilmekteydi. Bu ek ücret oranı çalışılan vardiya sayısına ve ilgili kategorinin günlük ücretiyle çarpılarak hesaplanmaktaydı. Örneğin, bir ekskavatör şoförü ayda 26 gün çalışmış ve görevini %25 oranında aşmışsa bu durumda aylık ana ödülü $26 \text{ gün} \times 9 \text{ ruble} = 234,00 \text{ ruble}$ şeklinde hesaplanmaktaydı. Görevini %25 oranında aşması durumunda ise ana ödülüne %125 eklenmekteydi. Bu hesaplama da $234 \text{ ruble} \times 125 \div 100 = 292,50 \text{ ruble}$ şeklinde yapılmaktaydı.⁹⁸

Sonuç olarak ekskavatör şoförünün toplam aylık ödülü 292,50 ruble olacaktı. Bu verilerden kamplarda çalışan siviller ve mahkumlar arasındaki ücret oranlarında büyük farklılıklar olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Ayrıca başlangıçta iş gücü üretkenliğini teşvik etmek için mahkumlara ödeme yapılması bir zorunluluk olarak getirilse de aslında bu sistem, mahkumlar ile sivil çalışanlar arasındaki adaletsiz gelir dağılımını gözler önüne sermektedir. Mevcut arşiv belgeleri ve araştırmalar GULAG yönetiminin motivasyon ve zorlama arasında bir “denge” bulmaya çalıştığını ancak bunun yalnızca yüksek üretim performansı için herhangi bir gereklilik olmaksızın insanları iş faaliyetine çekme misyonunun aleniyetini göstermektedir. Asıl amaç, asgari düzeyde yeterli gıda kaynaklarını ve kabul edilebilir yaşam koşullarını koruyarak mahkumların üretim süreçlerine katılımını en üst düzeye çıkarmaktı. Bu nedenle yetkililer, GULAG'ın ekonomik tesislerinde mahkumları en uç koşullarda bile zorla çalıştırmak ve üretim sorunlarını çözmek için katı zorlama yöntemlerle beraber kapsamlı bir teşvik planını da uygulamak zorunda kalmıştı.

⁹⁸Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Karstroy NKVD SSSR. Kontrol’no-Planoviy Otdel. Godovoy Plan Kontrol’nih Rabot Stroitel’sva na 1944 g. Plan Kapital’nih Rabot Upravleniya Po Stroitel’stvu Upravleniya Po Storitel’stvu Uglerazreza No.4 Na 1944 g.”, (09.06.1943). 108-1-3. s. 21.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZEL KAMPLARIN KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ

2.1. Özel Kamplarının Kuruluş Tarihçesi

Sovyetler Birliği'nin çalışma ve ıslah kamp sistemi savaş öncesinde olduğu gibi savaş sonrasında da faaliyetlerini sürdürmüş ve bu süreçte daha da gelişmişti. Komuta ve idarî mekanizmalar giderek güçlenmiş, Stalin'in yüceltilmesi ve kolluk kuvvetlerinin artırılıp güçlendirilmesi öncelikli bir politika hâline gelmişti. Bu politikalar yalnızca çalışma ve ıslah kamplarında değil, aynı zamanda cezaevlerinde de benzer şekilde uygulanmıştı. Sovyet yönetimi, sistemi için potansiyel bir tehdit oluşturabilecek fikrî veya fiilî kişilere karşı suç sınıflandırmalarını genişletmiş ve bu kişilerin toplumdan tamamen tecrit edilmesi gerektiği kanısına varmıştı.

Savaş sonrasında vatana ihanetle suçlananlar “Sovyet devleti için tehlike oluşturanlar” adı altında yeni bir suçlu sınıfı olarak tanımlanmaktaydı. Bunun yanı sıra, SSCB'nin sınırlarına dahil edilen Letonya, Litvanya, Estonya ve Batı Ukrayna'da Sovyet yönetimine karşı silahlı direniş gösteren “milliyetçi haydut örgütleri” üyeleri de bu sınıfa dâhil edilmekteydi.⁹⁹ Bu listeye faşistler tarafından işgal edilen topraklarda onlarla işbirliği yapan veya yardım eden Sovyet sivilleri de eklenmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından devrime karşı işlenen suçlar gerekçesiyle hüküm giyen ve çalışma kamplarında tutulan kişilerin sayısında belirgin bir artış yaşanmaktaydı. 1945-1946 yılları arasında toplamda 246 bin kişi devlete karşı işlenen suçlardan dolayı mahkum edilmişti. 1947 yılının ortalarına gelindiğinde devlet suçlularının sayısı hapis cezasına çarptırılanların toplam sayısının neredeyse üçte birine ulaşmıştı. Bu durum savaş sonrası dönemde Sovyet rejiminin suç tanımlamalarını genişlettiğini ve baskı mekanizmalarını yoğunlaştırdığını açıkça göstermektedir.¹⁰⁰

İlk başta, hükümlüler 1920'lerin sonlarından beri faaliyette olan ve devrim karşıtlarının tutuklanması için tasarlanmış olan çalışma ve ıslah kamplarına gönderilmişti. Ancak yukarıda belirtilen koşullar ve savaşın acımasız sonuçları Sovyet makamlarınca devrimcilerin cezalarının daha katı uygulanması konusunu gündeme getirmesi için zemin

⁹⁹Perlik, M.İ. (2016). Osobiye lagerya v sovetskom ispravitel'no-trudovoy sisteme poslevoyennogo vremeni i spetsifika proyavleniya v nih massovih protestov zaklyuçennih. *Jurnal Obşçestvo i Pravo*, 3(57), s. 32.

¹⁰⁰Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (2002). *GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey. 1918-1960, Ed. A.N. Yakovleva*. MFD., s. 318.

hazırlamıştı. Bu doğrultuda, bireylerin özgürlüklerinden tamamen mahrum bırakılmasını amaçlayan yeni birimler oluşturulmuş, özel çalışma ve ıslah kampları yanında özel hapisanelerin de inşa edilmesi fikri gündeme gelmişti.¹⁰¹ SSCB’de bu özel kampların kurulmasına ilişkin ilk adım 21 Şubat 1948 tarihli ve 416-159ss sayılı SSCB Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile atıldı (bkz.EK.14).¹⁰² Ardından 28 Şubat 1948 tarihinde İçişleri Bakanlığı 00219 sayılı bir karar yayımlayarak İnta, Norilsk, Kolıma, Mordovya ve Karaganda bölgelerinde özel kampların düzenlenmesini resmî olarak ilan etti. Bu kamplarda “casuslar, sabotajcılar, teröristler, Troçkistler, sağcılar, Menşevikler, SR’ler¹⁰³, anarşistler, milliyetçiler, Beyaz göçmenler ve diğer Sovyet karşıtı örgüt ya da grupların üyeleriyle Sovyet karşıtı bağlantıları veya düşman faaliyetleri nedeniyle tehlikeli görülen kişilerin” tutulması kararlaştırılmıştı. Bu mahkumlar başlangıçta genel çalışma ve ıslah kamplarındaki hükümlüler arasından seçilmiş (ağır hastalar ve engelliler hariç), daha sonra Güvenlik Bakanlığı’nın talimatlarına göre kontenjanlar belirlenmişti. Bu kampların güvenliği İçişleri Bakanlığı’na bağlı konvoylara¹⁰⁴ emanet edilmiş ve kamplarda sürekli olarak sıkı yönetim uygulanmıştı. Mahkumlar arasında başka suçlardan hüküm giymiş kişilerle bu grupların bir arada tutulması, ceza indirimi uygulanması ya da başka türden yardımlarda bulunulması kesinlikle yasaktı. Bununla beraber, bu suç kategorisindeki mahkumların yalnızca ağır beden işlerinde çalıştırılması zorunlu hale getirilmişti.¹⁰⁵ Bu politika mahkumların özel çalışma ve ıslah kamplarında tutulma koşullarını düzenleyen yasal düzenlemelerde de açıkça belirtilmişti. SSCB İçişleri Bakanlığı tarafından 1951 yılında onaylanan ve özel çalışma ve ıslah kamplarındaki mahkumların alıkonma, çalıştırılma ve korunma rejimini düzenleyen talimat, bu düzenlemelere dair önemli bilgiler sunmaktadır. Talimata göre, mahkumların toplumdan kesin bir şekilde izole edilmesi, kamp dışındaki kişilerle herhangi bir yasadışı temas

¹⁰¹<https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/48870-postanovlenie-sm-sssr-locale-nil-416-159ss-locale-nil-ob-organizatsii-lagerey-i-tyurem-so-strogim-rezhimom-dlya-soderzhaniya-osobo-opasnyh-gosudarstvennyh-prestupnikov-i-o-napravlenii-ih-po-otbytii-nakazaniya-na-poselenie-v-otdalennyye-mestnosti-sssr-locale-nil-21-fevralya-1948-g> (Erişim tarihi: 25.01.2023).

¹⁰²Kokurin, A. ve Petrov, N.V. (2000). *GULAGa: glavnoye upravleniye lagerey, 1917-1960*. Delo №41, Prikaz MVD SSSR №00219 Ob organizatsii osobih lagerey MVD. MFD., s. 135-137.

¹⁰³SR; Şubat Devrimi’nden sonra Rus İmparatorluğu’nun, daha sonra Rusya Cumhuriyeti’nin, RSFSC’nin devrimci bir siyasi partisiydi. Erken 20. yüzyılın en büyük neo-milliyetçi örgütüydü. **Bkz:** Prohorov, A.M. (1978). “R”, *Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, (1978). T.30, Esklibris-YaYa, İzd-vo Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya, s. 246-247.

¹⁰⁴Konvoy; Saldırıya karşı korumak veya kaçmayı önlemek için birine eşlik eden birkaç silahlı adamdan oluşan bir koruma grubuydu. Tutuklanan kişiye bir konvoy eşlik ediyordu. **Bkz:** Prohorov, A.M. (1973). “Konvoy” *Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, T.12, Kvarner-Kongur, İzd-vo Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya, s. 615.

¹⁰⁵Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (2000). *GULAG 1918-1960, Dokumenti*. MFD., s. 135.

kurmalarının (örneğin, akrabalarla yazışmalarının) engellenmesi ve kaçma ihtimallerini tamamen ortadan kaldıracak katı bir gözetim rejiminin uygulanması esas alınmıştı. Mahkumlar erken tahliye hakkından yararlanamamakta ve ağır fiziksel işlerde çalışmak zorunda bırakılmaktaydı. Bu düzenlemelerin o dönemde yürürlükte olan 1933 tarihli RSFSR İslah İş Kanunu'ndan daha sert koşullar içerdiği açıktı. Söz konusu düzenlemeler Sovyet rejiminin, özellikle savaş sonrası dönemde, baskıcı politikalarını daha da yoğunlaştırdığını göstermektedir.¹⁰⁶

Özel kamplarda tutulan her mahkuma kimliklerini belirlemek amacıyla kişisel bir numara verilmekte ve bu numaralar mahkumlara tahsis edilen giysilerin üzerine damgalanmaktaydı. Numaralandırma sistemi her kamp birimi için ayrı ayrı düzenlenmekte olup 1'den başlayarak 100'e kadar sıralanmakta ve ardından a, b, c gibi harflerle devam etmekteydi. Mahkum sürgüne gönderildiğinde veya özel kamptan serbest bırakıldığında bu giysiler geri alınmakta ve yerine sivil kıyafetler verilmekteydi. Kamp kurallarını ve iş gücü kotasını kasten ihlal edenler, kaçmaya meyilli olanlar, anarşi çıkaranlar ve haydutlar gibi suçlu görülen kişiler için her kamp birimi özel olarak donatılmaktaydı. Bu birimler 15-20 kişilik ortak hücreler ya da taş veya ahşap binalarda bulunan tek kişilik hücreleri ihtiva etmekteydi. Özel kamplarda işlenen suçlardan hüküm giyen mahkumlar da burada tutulmaktaydı.¹⁰⁷

Mahkumların genel çalışma ve ıslah kamplarından özel kamplara naklini sağlamak üzere üç komisyon oluşturulmuştu:

1. Merkez Komisyon: Bu birim SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı; İçişleri Bakan Yardımcısı, Devlet Güvenlik Bakan Yardımcısı, SSCB İçişleri Bakanlığı GULAG Başkanı, SSCB Devlet Güvenlik Bakanlığı A Bölümü Başkanı, Operasyonlardan Sorumlu GULAG Başkan Yardımcısı, Devlet Güvenlik Bakanlığı İkinci Ana Müdürlüğü (devrime karşı istihbarat) 2-L Bölümü Başkanı ve Cezaevlerinin Denetlenmesinden Sorumlu Başsavcılık Ofisi Başkanı'ndan oluşmaktaydı.
2. Yerel Komisyonlar: Bu komisyonlar SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerde, vilayetlerde ve illerde faaliyet göstermekte olup, İçişleri Bakan Yardımcısı ve

¹⁰⁶Perlik, **a.g.m.**, 2016, s. 33.

¹⁰⁷Uporov, İ.V. (2017). Osobiye lagerya i rejim soderjaniya v nih zaklyuçennih v pozdnestalskiy period. *Sbornik materialov vi mejdun. nauçn.-prakt. konf. nauçno-tehniçeskiy progress: aktual'niye i perspektivniye napravljeniye buduşçego, Zapadno-Sibirskiy nauçnyy tsentr, T.1, Kemerovo*, s. 81-84.

Devlet Güvenlik Bakan Yardımcısı tarafından yönetilmekte ve yerel savcılarının katılımıyla işleyişini sürdürmekteydi.

3. Kamp Komisyonları: Çalışma ve ıslah kamplarında görev yapan bu komisyonlar, operasyonel ve güvenlik işlerinden sorumlu kamp şefi yardımcısı, Devlet Güvenlik Bakanlığı temsilcisi ve kamp savcısının katılımıyla faaliyet göstermekteydi.¹⁰⁸

SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerde, vilayetlerde ve illerde kurulan çalışma ve ıslah kamplarındaki komisyonlar, RSFSC Ceza Kanunu'nun 58. maddesi ile Sovyet Cumhuriyetleri'nin Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri kapsamınca suçlu bulunan hükümlülerin kişisel dosyalarını incelemekteydi. Bu dosyalar kampların operasyon birimlerinde ve Çekist¹⁰⁹ envanterlerinde bulunan bilgilerle birlikte değerlendirilmekteydi. İncelemeler sonucunda, suçlanan kişiler hakkında üç temel karar alınmıştı. Buna göre; hükümlülerin genel itibarıyla özel kampa nakledilmesine, ağır hasta olanların ve cezası 1948'de sona erenlerin özel kampa gönderilmemesine ve genel çalışma ve ıslah kampları veya cezaevlerinde bulunanların bu kapsam dışında tutulmasına karar verilmişti.¹¹⁰

1948-1954 yılları arasında SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı toplamda 12 özel kamp kurulmuştu. Bu kampların her biri farklı tarihlerde hizmete açılmış ve faaliyet süreleri değişiklik göstermişti. Özel kuvvetlerin çalışmalarında yüksek güvenlik ve gizlilik sağlanması amacıyla 10 Mayıs 1948 tarihli ve 00508 sayılı emirle bu kamplara numaralar verilmişti. Bu kamplardan biri olan Mineral'ıy Kampı ya da 1 Numaralı Kamp 28 Şubat 1948'de Komi Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin İnta bölgesinde kurulmuş ve 1954'te düzenli bir çalışma kampına dönüştürülmüştü. Aynı tarihte Norilsk bölgesinde kurulan Gorniy kampı ise 25 Haziran 1954'te kapatılmıştı. Dubravniy Kampı, Mordovya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Temnikov bölgesinde kurulmuş ve 1954'te düzenli bir çalışma kampına dönüştürülmüştü. Stepnoy (Bozkır) Kampı Kazak SSC'nin Karaganda bölgesinde hizmete sunulmuş ve yine 1954'te düzenli bir çalışma

¹⁰⁸Kokurin, A.İ. ve Morukov, Y.N. (2011). GULAG: struktura i kadri. Stat'ya 16, *Svobodnaya mysl'*, 21(1), s. 106.

¹⁰⁹Devrim karşıtlığı ve sabotajla mücadele için VÇK çalışanlarının isimlendirmesi.

¹¹⁰Starikova, O.N. (2015). Pravovaya reglamentatsiya obrazovaniya i deyatel'nosti osobih lagerey i osobih tyurem MVD SSSR, problemı istorii obşestva, gosudarstva i prava. *Sbornik nauchnyh trudov*, (3), Ekaterinburg: *Federal'noye gosudarstvennoye byudjetnoye obrazovatel'noye učrejdeniye visşego obrazovaniya Ural'skiy Gosudarstvennyy Yuridičeskiy Universitet.*, s. 351.

kampına dönüştürülmüştü. Beregovoy Kampı Kolıma'da kurulmuş ve 25 Haziran 1954'te kapatılmıştı. Reçnoy Kampı 27 Ağustos 1948'de Vorkuta bölgesinde açılmış ve 26 Mayıs 1954'te kapatılmıştı. İrkutsk bölgesinde 7 Aralık 1948'de kurulan Ozerniy Kampı 1954'te düzenli bir çalışma kampına dönüştürülmüştü. Pesçanıy Kampı 5 Eylül 1949'da Kazak SSC'nin Karaganda bölgesinde kurulmuş ve 24 Ağustos 1955'te kapatılmıştı. Lugovoy Kampı 10 Ekim 1949'da Kazak SSC'nin Karaganda bölgesinde hizmete başlamış fakat tehlikeli suçluların azlığı nedeniyle 1 Eylül 1951'de Spasskiy Kampı adıyla yeniden düzenlenmişti. Kamışoviy Kampı 30 Nisan 1951'de Kemerovo bölgesinde kurulmuş ve 4 Ekim 1954'te ise kapatılmıştı. Dal'niy Kampı 24 Nisan 1952'de Kazak SSC Pavlodar bölgesinde kurulmuştu. Vodorazdel'niy Kampı ise 25 Ekim 1952'de Komi Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Aikino-Koslan bölgesindeki ormanlık alanda kurulmuş, 29 Nisan 1953'te kapatılmıştı.¹¹¹

Kazakistan topraklarında Stepnoy (Bozkır), Pesçanıy, Lugovoy ve Dal'niy adında dört özel kamp bulunmaktaydı. Ayrıca "Vatan Hainleri Eşlerinin Akmola Kampı" olarak bilinen ve ALJİR adı verilen bir başka özel kamp da mevcuttu. Bu kampta yalnızca kadın mahkumlar tutulmaktaydıdır. KARLAG'ın faaliyet gösterdiği yıllarda onun yönetimine bağlı bulunan ALJİR, bu yapı içinde 26. nokta olarak adlandırılmaktaydı. Günümüz idarî bölünmesine göre bu kamp Akmola bölgesine aitti. Fakat Sovyet dönemi idarî düzenlemesine göre kamp, Karaganda vilayetinin bir parçası sayılmaktaydı. Aynı şekilde Dal'niy Özel Kampının günümüzde Pavlodar bölgesinde yer almasına karşın, burası Sovyetler Birliği döneminde Karaganda vilayetinin bir parçası olarak değerlendirilmişti. Bu nedenle özel kampların tarihinin incelenmesi sırasında Sovyet dönemindeki idarî bölünme kuralları esas alınmanka ve ALJİR ve Dal'niy kampları da bu bölümde incelenmektedir.

2.2. Stepnoy (Bozkır) Kampı

Stepnoy Kampı SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 29 Haziran 1948 tarihli emriyle Spassk'taki eski savaş esiri kampı ve Spassk'a 8 km uzaklıktaki Jumabek kampı temelinde 4 Numaralı Özel Kamp olarak kurulmuştu.¹¹² 4 Numaralı Özel Kamp olan Stepnoy Kampı Mayıs 1948'den itibaren Karaganda bölgesindeki (kömür endüstrisi de dahil) sanayi kuruluşlarının gelişiminde önemli bir rol oynamaktaydı. Kamp bünyesinde

¹¹¹Starikova, "Pravovaya Reglamentatsiya...", **a.g.m.**, 2015, s. 354-355.

¹¹²Dulatbekov, N.O. (2014). *Osoblagi v Kazahstane: Pesçanıy. Lugovoy. Dal'niy*, Almatı, s. 24.

bir yönetim merkezi bir GULAG şubesi ve bir GULAG noktası vardı. Kampın yönetim merkezi Karaganda'da, daha sonra ise Jezkazgan'da bulunmaktaydı.¹¹³ Bu dönemde GULAG sistemine bağlı olarak çalışan kamplar ülkenin savunma ve sanayi kuruluşlarının inşasında ve bakımında mahkumları iş gücü olarak kullanmaktaydı. SSCB genelinde sadece madencilik ve metalürji işletmelerinde 171 bin mahkum çalıştırılmaktaydı. Örneğin, Jezkazgan'daki bakır eritme tesislerinde üç bin mahkum bakır üretimi için çalışmaktaydı. Ayrıca mahkumlar Doğu Konrad madeninde molibden ve Jezda madeninde manganez çıkarmışlardı.¹¹⁴

Stepnoy Kampı, 1948 yılı Eylül ayında Karsakpay'dan Balkaş'a dek uzanan, kısmen KARLAG bölgesindeki daha evvel tasfiye edilmiş olan 39 numaralı Jezkazgan savaş esiri kampını kapsayacak şekilde genişletilmişti. Kamp yönetimi başlangıçta Rudnik yerleşiminde, ardından Karaganda demiryolunun Novorudnaya istasyonunda ve Kengir yerleşiminde konuşlandırılmaktaydı. Son olarak Bol'soy Jezkazgan çalışma yerleşimine taşınmış, 1954'ten sonra da Jezkazgan şehri kurulmuştu.¹¹⁵ Kampın başında şef olarak 8 Nisan 1948'den 7 Nisan 1954'e kadar Albay A. A. Çeçev, 7-11 Ağustos 1954 arasında da şef vekili olarak bulunmuştu. 11 Ağustos 1954'ten 7 Mart 1956'ya kadar Yarbay V. S. Burdyug şef, 26 Ekim 1951'e dek Yarbay N. N. Burkin de vekili olmuştu. Stepnoy Kampı SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 24 Nisan 1956 tarihli emriyle kapatılmış, birimleri de Kazak SSC İçişleri Bakanlığı'na bağlı UITLK'ye¹¹⁶ devredilmişti.¹¹⁷

SSCB Bakanlar Kurulu ve GULAG yönetimi tarafından belirlenen görevler doğrultusunda Stepnoy Kampı iki temel ekonomik yönü benimsemişti: ilki, diğer

¹¹³Miheyeva, L.V. (2010). *Spassk: İstoriya v Dokumentah*, Karaganda, s. 13.

¹¹⁴Kokurin A.İ. ve Petrov, N.V. (2002). *GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey. 1918-1960*, Ed. A.N. Yakovleva, Moskva, MFD., s. 276-277.

¹¹⁵Stepnoy Kampı'nın baş harflerinin kısaltması yani *literi** İA, aynı zamanda kampın telgraf kodudur. Posta adresi; Karaganda Oblastı, Jezkazgan yerleşimi, Telgraf kodu: 392'dir. Daha sonra Jezkazgan Kengir yerleşimi, Telgraf kodu: İA-392 olmuştur. Kamp, 1954'te İTL içinde yeniden kurulmuştur. 28 Şubat 1948'den itibaren SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı GULAG, 28 Mart 1953'ten itibaren İçişleri Bakanlığı Ana Cezaevi Dairesi, 8 Şubat 1954'ten itibaren SSCB İçişleri Bakanlığı GULAG, Eylül 1955'ten itibaren Kazak SSC İçişleri Bakanlığı UITLK'ye bağlı hale gelmiştir. *UITLK*; Islah Çalışma Kampları ve Islah Evleri Dairesi'nin kısaltması olup 1930-1950'lerde SSCB'nin mahallî bir merkezinde bulunan GULAG'ın bölgesel alt birimlerinden biridir. *Liter; "harf" anlamına gelip, kampın bir veya iki harfli kod tanımlamasıdır. Bu kodlar resmî ve öncelikle sınıflandırılmamış belgelerde kullanılıp, resmî adın yerine geçmektedir. Harfler Aralık 1945'te İçişleri Halk Komiserliği'nin özel bir emriyle kullanılmaya başlanmış ve başlangıçta sadece çalışma kamplarına özgü kılınmıştır. Daha sonra gözaltı yerlerinin yerel birimleri de harflerle kodlanmıştır. **Bkz.** Smirnov, M. B. (1998). *Sistema ispravitel'no-trudovyyh lagerey v SSSR, 1923-1960: Spravochnik*. Zven'ya., s. 38.

¹¹⁶Upravleniye İspravitel'no-Trudovyykh Lagerey i Koloniy / Islah Çalışma Kampları ve Kolonileri Dairesi.

¹¹⁷Smirnov ve diğerleri., **a.g.e.**, s. 403.

bakanlıklara bağı ekonomik kuruluş ve işletmelerin ihtiyaç duyduğu ölçüde iş gücünün sağlanması, ikincisi kampın kendi tarım faaliyetleriyle kendi ihtiyaçlarını karşılamasıydı.

Ekim 1949'a kadar Stepnoy Kampı'nda oluşturulan toplam dokuz koğuşun her biri farklı bölgelerde konumlandırılmakta ve çeşitli sanayi kuruluşlarına hizmet etmekteydi. İlk koğuş Jezkazgan-Rudnik'te, kamp yönetimine 1 km, Novo-Rudnaya tren istasyonuna ve Karaganda demiryoluna 4 km mesafede yer almaktaydı. Bu koğuş Balkaş ve Karsakpay eritme tesislerine bakır cevheri çıkarımı ve sevkiyatı yapan Metalürji Sanayi Bakanlığı'na bağı Jezkazgan Bakır Kombinası ile Baykonur yataklarından kahverengi kömür çıkaran Kazmedstroy'a hizmet etmekteydi. İkinci koğuş Spassk'ta, Kamp Müdürlüğü'ne 700 km ve Karaganda tren istasyonuna 45 km uzaklıkta konumlandırılarak özellikle tehlikeli devlet suçlularının engelli birliklerinin bakımı için kullanılmaktaydı. Bu koğuşun bünyesinde tarım faaliyetleri (hayvancılık da dahil) yürüten bir kamp istasyonu da bulunmaktaydı. Üçüncü koğuş Jezkazgan-Kengir'de, kamp yönetimine 25 km ve Jezkazgan tren istasyonuna 2 km mesafedeydi. Bu koğuş, işletme ve konut inşaatı yapan Ağır Sanayi İnşaat İşletmeleri Bakanlığı Kazmedstroy'a hizmet etmekteydi. Dördüncü koğuş Kamp Ofisi'ne 4 km ve Novo-Rudnaya istasyonu demiryoluna 1 km mesafede yerleşmekteydi. Bu koğuş, Karaganda demiryolu, Kazmedstroy ve Jezkazgan Bakır Kombinası'nın ağaç işleme tesislerine hizmet etmekteydi. Beşinci koğuş Jezda'da, kamp yönetimine 45 km ve Jezda tren istasyonuna 8 km uzaklıkta bulunmaktaydı. Burası Metalürji Sanayi Bakanlığı'na bağı Jezda Manganez Cevheri Departmanı'na hizmet ederek manganez cevheri madenciliğı ve sevkiyatı yapmaktaydı. Altıncı koğuş, kamp yönetimine 35 km ve Jezkazgan tren istasyonuna 8 km mesafedeydi. Bu koğuş kampın sebze ve hayvancılıkla uğraşan tarım bölümünü oluşturmaktaydı. Yedinci koğuş Baykonur'da, kamp yönetimine 120 km ve Baykonur demiryolu istasyonuna 1 km mesafede konumlanmıştı. Bu koğuş Jezkazgan Kombinası'nın ihtiyaçları için kahverengi kömür madenciliğı ve sevkiyatı yapmaktaydı. Sekizinci koğuş Balkaş'ta, kamp yönetimine 800 km ve Bertis tren istasyonuna 8 km uzaklıktaydı. Bu koğuş Pribalkaşstroy'a ve molibden cevheri madenciliğı için Balkaş eritme tesisine hizmet etmekteydi. Dokuzuncu koğuş ise Ekibastuz'da, kamp yönetimine 2.500 km ve Ekibastuz tren istasyonuna 3 km uzaklıkta konumlandırılarak yeni kömür

madenleri ve konut inşaatı yapan Ağır Sanayi İnşaat İşletmeleri Bakanlığı Glavkaragandajulstroy'a hizmet vermektedir.¹¹⁸

Tüm kamp koşulları kısa bir süre içinde inşa edilmişti ve ideal bir konumda bulunmaktan oldukça uzaktı. Koşullar her zaman düzgün ve tertipli değildi, yapısal düzensizlikleriyle dikkat çekmekteydi. Tüm bu yapılar kamp bölgelerinin gelişimi sırasında oluşturulmuştu. Ancak bu durum Kazakistan'ın orta bölgelerinde hammadde çıkarılmasını ve mahkumların emeğinin yoğun bir şekilde sömürülmesini engellememişti.

2.2.1. Stepnoy Kampındaki Mahkum Sayısı

Kamptaki mahkum sayısı, işleyişinin farklı dönemlerinde önemli ölçüde değişiklik göstermişti. Stepnoy mahkumlarının sayısı maksimum 28 bine ulaşmıştı. Kampın varlığının ilk döneminde mahkum sayısında özel bir artış gözlemlenmişti. “Kazakistan'daki Özel Kamplar: Stepnoy. Peşçaniy. Lugovoy. Dal'niy” adlı monografide sunulan istatistiksel verilerin analizine bakıldığında, 1 Ocak 1949'da kampta 17.912 mahkumun bulunduğu, bu sayının Temmuz ayında 24.876'ya, Aralık ayında ise 27.855'e yükseldiği görülmektedir.¹¹⁹ Mahkum sayısı 1950 yılında 27.877 ile zirveye ulaşmış ve 1956 yılına kadar kademeli bir düşüş göstermişti.¹²⁰

Kampın mahkum kapasitesi de zaman içinde değişiklik göstermişti. 28 Şubat 1948'de kamp kapasitesinin üst sınırı 10.000 kişi olarak belirlenmiş, bu sayı 29 Temmuz 1948'de 16.000'e, 12 Nisan 1949'da 23.400'e, 11 Ağustos 1949'da 28.000'e çıkarılmıştı. Ancak 17 Ekim 1950'de kapasite 19.000'e düşürülmüş, ardından 16 Temmuz 1951'de 7 Numaralı Özel Kamp'ın kapasitesinin 6.000 azaltılmasıyla 25.000'e yükseltilmişti. 1954 yılının Mart-Nisan aylarında kampa 3.000 “özel birlik mahkumunun” ve 1.000 “genel mahkumun” getirilmesi planlanmıştı.¹²¹

Kampta tutulanlar arasında ağır işlerde çalıştırılmak üzere sürgün cezasına çarptırılmış 4.311 kişi bulunmaktaydı. Hükümlüler beş farklı kamp birimine yerleştirilmişti. Devrime karşı işlenen suçlardan hüküm giymiş 1.600 mahkumun ise kişisel dosyalarında özel kamplarda tutulmalarına ilişkin nihaî bir karar

¹¹⁸Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 248-250.

¹¹⁹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 55-56.

¹²⁰Yerjanova, M.YU ve Zuyeva, L.İ. (2016). Stepnoy Lager' na territorii tsentral'nogo kazahstana: çislennost', rejim soderjaniya i ispol'zovaniye katorjnogo truda zaklyuçennih. *Aktual'nyye voprosy sovremennoy nauki*, (43), Novosibirsk, s. 29.

¹²¹Smirnov ve diğerleri., “Sistema Mest...”, s. 404.

bulunmamaktaydı. Özel kamp mahkumlarının tutuklanmalarına ilişkin kararlar, yerel komisyonların mahkumların suçlarına göre seçim yapması esasında alınmaktaydı.¹²²

Kampta çeşitli ülke vatandaşlarından oluşan bir grup mahkum da yer almaktaydı. Bu kişiler arasında 162 Fransa vatandaşı, 165 Macaristan vatandaşı, 10 Avusturya vatandaşı, 62 Çin vatandaşı ve 27 Japon vatandaşı olmak üzere 447 yabancı mahkum bulunmaktaydı. Stepnoy Kampı'nın özel birim başkanı Teğmen Ryabi'nin 10 Mayıs 1949 tarihli raporuna göre, mahkumların etnik yapısı bu çeşitlilik içinde incelenebilmekteydi.

2.2.2. Stepnoy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulunduğu Suçlar

Stepnoy Kampı'ndaki mahkumlar çeşitli suçlardan hüküm giymekteydi. Bu durum, kampın nasıl bir kontrol ve baskı mekanizması üzerine kurulu olduğunu gözler önüne sermektedir. Mahkumların büyük bir kısmı “vatana ihanet” suçuyla yargılanmış ve bu suçtan hüküm giyenlerin sayısı 16.449 olarak kaydedilmişti. “Casusluk” suçundan hüküm giyenlerin sayısı 1.177, “terör” suçundan hüküm giyenlerin sayısı 326'ydı. Bunun yanı sıra, “terörist niyetlerle” suçlanan 119 kişi, “sabotajla” suçlanan 308 kişi ve “zarar verme” suçuyla itham edilen 39 kişi de kampta bulunmaktaydı. Ayrıca “kampta çalışmayı reddetme” nedeniyle suçlanan 9 kişi de tutukluydu. “Sovyet karşıtı örgütlere katılım” gerekçesiyle suçlananların sayısı 997, “Sovyet karşıtı propaganda” nedeniyle hüküm giyenlerin sayısı ise 129'du. “İsyan ve siyasî haydutluk” suçlarından yargılanan 1.735 kişi kamptaki diğer önemli suç grubunu oluşturmaktaydı.¹²³

Kampta, toplamda bu suç kategorileri altında hüküm giyen 21.309 mahkum bulunmaktaydı. Ek olarak “kamu malının zimmete geçirilmesi” suçuyla itham edilen 57 kişi ve “kişisel mülkiyetin korunmasına ilişkin ihlaller” nedeniyle yargılanan 44 kişi de buradaydı. “Devlet malının zimmete geçirilmesi” suçuyla yargılananların sayısı 506'ydı. “Spekülasyon” suçundan yargılananların sayısı 46, “çetecilik” ve “silahlı soygun” nedeniyle yargılananların sayısı 27, “kasıtlı cinayet” suçuyla yargılananların sayısı ise 11 olarak belirtilmişti.

Diğer suçlular arasında “yasadışı sınır geçişi” suçundan hüküm giyen 14 kişi, “kaçakçılıktan” yargılanan 3 kişi ve “büyükbaş hayvan hırsızlığı” nedeniyle suçlanan 45

¹²²Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 253.

¹²³Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 254.

kişi yer almaktaydı. “Askerî suçlar” kapsamında ise 16 kişi yargılanmaktaydı. Kamp yönetimi tüm bu suç türlerinden toplam 22.989 mahkumu gözetim altında tutmaktaydı.¹²⁴

2.2.3. Stepnoy Kampı’ndaki Mahkumların Uyrukları

Stepnoy Kampı’ndaki mahkumların uyrukları da tıpkı suç türleri gibi çeşitlilik göstermekteydi. 27 Mart 1950 tarihli verilere göre hazırlanan rapor, kampın demografik yapısını detaylandırmakta ve Sovyet ceza sisteminin yapısal özelliklerini açıklayan önemli bir bakış açısı sunmaktaydı. Bu rapor Özel Daire Başkanı Teğmen Ryabi tarafından derlenerek Stepnoy Kampı’ndaki mahkumların nasıl bir sınıflandırmaya tâbi tutulduğunu göstermekteydi. Bu sınıflandırmalar Sovyet rejiminin ideolojik ve politik hedefleri doğrultusunda şekillendirilmekteydi. Raporun içeriğine göre mahkumlar arasında en büyük grubu Ukraynalılar oluşturmaktaydı ve toplam sayıları 15.427’ydi. Bunu 5.406 Rus, 1.554 Beyaz Rus, 1.364 Litvanyalı, 875 Letonyalı ve 472 Estonyalı takip etmekteydi. Ayrıca 289 Kazak, 169 Özbek, 155 Moldovalı, 145 Gürcü, 140 Azerbaycanlı, 130 Yahudiler, 128 Ermeni, 120 Tatar, 89 Tacik, 56 Türkmen, 42 Kırgız, 10 Çuvaş, 23 Finli ve Kareyalı mahkum kampta yer almaktaydı. Bunun dışında, Çeçenler (110 kişi), Kalmuklar (22 kişi), Macarlar (163 kişi) ve diğer milletlerden 464 mahkum da kampta bulunmaktaydı.¹²⁵

SSCB dışındaki diğer milletlerden mahkumlar arasında Almanlar 545 kişi ile en büyük grubu oluşturmaktaydı. Bunu 373 Leh, 106 Macar, 61 Japon ve 45 sığır hırsızlığı suçuyla mahkum edilen kişiler takip etmekteydi. Ayrıca kampta 176 Çinli, 84 Koreli, 42 Romanyalı, 34 Bulgar ve 20 Yunan mahkum bulunmaktaydı. Anglo-Saksonlar arasından Fransızlar 6 kişi ile en çok mahkum sayısına sahipken, İsveçliler, Norveçliler, Danimarkalılar, İspanyollar ve Portekizliler gibi diğer Avrupa halkları daha küçük sayılarla yer almaktaydı. Bunlar dışında 13 Avusturyalı, 7 Afgan, 4 İranlı ve 1 Moğol mahkuma da kayıtlarda rastlanmaktadır.¹²⁶

Toplamda Stepnoy Kampı’nda 27.357 mahkum bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, yukarıdaki veriler, kampta hem SSCB içinden hem de dışarıdan çok çeşitli milletlerin bulunduğunu ve kampın çok uluslu yapısını gözler önüne sermektedir.¹²⁷

¹²⁴Osoblagi v Kazahstane..., **a.g.k.**, 2014, s. 254-255. Stepnoy Kampı’ndaki mahkumların tutuklu bulundukları suç türlerini bütüncül halde görmek için **bkz.** EK.15.

¹²⁵Osoblagi v Kazahstane..., **a.g.k.**, 2014, s. 263.

¹²⁶Osoblagi v Kazahstane..., **a.g.k.**, 2014, s. 264.

¹²⁷Stepnoy Kampındaki mahkumların uyruklarına göre dağılımı için **bkz** EK. 16.

Verilen bilgilere göre, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Stepnoy Kampı'nda 34'ten fazla milletten mahkum bulunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında özellikle Ukrayna ve Litvanya'da sözde "isyancı milliyetçi harekete" katıldıkları gerekçesiyle mahkum edilen 20.698 kişiden 9.596'sının Ukraynalı, 2.690'ının ise Litvanyalı olması dikkat çekici bir durumdur. Bu mahkumların yarısından fazlası 15 ila 25 yıl arasında değişen uzun hapis cezalarına çarptırılmıştı.¹²⁸

Kamptaki mahkumların uyruklarına ilişkin tablo, Ukraynalıların mahkumlar arasında ilk sırada yer aldığını ve onları Rusların takip ettiğini göstermektedir. Ayrıca Estonyalılar, Letonyalılar ve Litvanyalılar gibi Baltık halkları da kayda değer bir şekilde yargılandığı görülmektedir. Bu verilere dayanarak söz konusu halkların Sovyet rejimine, özellikle Stalinist yönetim politikalarına karşı mücadele eden gruplar arasında yer almış olabileceği sonucuna varılabilir. Bu durum, Sovyet rejiminin bahsi geçen gruplara karşı neden sıkı bir baskı uyguladığını ve onları uzun süreli hapis cezalarına çarptırdığını açıklamaktadır.

2.2.4. Stepnoy Kampı'ndaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı

Karaganda bölgesindeki GULAG sisteminin tarihindeki en dikkat çekici meselelerden biri mahkumların iş gücünün ulusal ekonomide nasıl kullanıldığıdır. Mahkumların iş gücü Sovyet ekonomisinin gelişiminde önemli bir rol oynamış ve yeniden eğitim sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmişti. Ekonomide taşıyıcı kolon vazifesi gören iş gücünün planlı şekilde kullanılması üretim maliyetlerini önemli ölçüde azaltmış, bakım, onarım ve güvenlik yönetmeliklerine uygun olması sayesinde ciddi tasarruflar sağlanmıştı.

Pek çok araştırmacıya göre, Sovyet ekonomisinde mobilizasyon modeli 1920'lerin sonlarında şekillenmeye başlamıştı. Bolşevizmin doğuşu, ideolojik önermelerinin -üretim araçlarının kamu mülkiyetinin ve paranın geleneksel işlevlerinin ortadan kaldırılması; yeni bir insan formasyonunun eğitimi- ekonomik kalkınmanın gerçekçi hedefleriyle birleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Bu hedefler arasında yıkımın üstesinden gelmek, ekonomik iyileşme, sanayileşme ve sosyal sorunların çözümü bulunmaktaydı. Sovyet seferberlik ekonomisinin belirgin özellikleri arasında; tek yönlü biçimde ağır sanayiye odaklanma, savunma alanına yönelik üretim, aşırı merkeziyetçilik, piyasasız bir ekonomik model, komutaya bağlı sert yöntemlere

¹²⁸ Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 263.

dayalı ekonomik yönetim, etatizm (ekonomik faaliyetlere devletin doğrudan müdahalesi) ve otarşi (bir ekonominin dış dünyadan bağımsız, kendi kendine yeterli hale getirilmesi) yer almaktaydı.¹²⁹

Profesör N. O. Dulatbekov'un kişisel arşivine göre, kampta tutulan mahkumlar çeşitli işlerde çalıştırılmaktaydı. Mahkumların % 55,1'i inşaat işlerinde, % 21,6'sı yeraltı madenciliğinde, % 12,5'i cevher çıkarma ve yüzey madenciliği işlerinde, % 7,7'si tarımda ve % 3,1'i kampın kendi iç işleriyle ilgilenmekteydi.¹³⁰ 15 Mayıs 1949 itibarıyla İçişleri Bakanlığı'na bağlı Stepnoy Kampı'nda toplam 22.989 mahkum bulunmaktaydı. Bu mahkumların 21.909'u özel kontenjan kapsamında yer alırken, özel kamplarda gözetim altında tutulmayan mahkumlar ise 1.680 kişi olarak kaydedilmişti.¹³¹

İş gücü kullanım planı şu tablodaki gibi düzenlenmiştir:

Tablo 1.

№	İsim	Plana Göre		Aslında Olan	
		Miktar	İş gücü fonunun %'si	Miktar	İş gücü fonunun %'si
1.	"A" Grubu	11.908	82,7	11.236	78,5
2.	"B" Grubu	985	6,8	857	6,3
3.	"C" Grubu	1.320	9,2	1.447	10,1
4.	"D" Grubu	196	1,3	740	5,1

Tablodaki veriler planlama ile gerçekleşen durum arasındaki farklılıklarla iş gücü fonunun etkin kullanımında bazı aksaklıklar olduğunu ortaya koymaktadır. A ve B grupları hedeflerin altında kalırken C ve D grupları hedeflerin üzerine çıkmaktaydı. Özellikle D grubu'ndaki sapma, planlamada bu grubun iş gücü ihtiyacının yanlış tahmin

¹²⁹Maksimova, L. A. ve Lyamtseva, L. V. (2005). Sovetskaya model' mobilizatsionnoy ekonomiki. *Fundamental'nyye issledovaniya*, (1), s. 77-79.

¹³⁰Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Materialı Perepiski Po Organizatsii i Deyatel'noti Pesçanogo İTL (Osoblag No.8)", (26.01.1949). 9414 Sç-1-1855. s. 11.

¹³¹A.y., s. 114.

edildiğini veya operasyon sırasında beklenmeyen bir iş gücü talebi ortaya çıktığını düşündürmektedir.

Stepnoy Kampı'ndaki iş gücü yetersizliği çeşitli faktörlere bağlanabilir. Özellikle 1949'un ilk yarısında çok sayıda engelli kontenjanının bulunması ve güvenlik önlemlerinin yetersiz olması nedeniyle iş gücü verimliliğinde önemli bir düşüş yaşanmıştı. Bu dönemde 173 bin günlük iş gücü kaybı meydana gelmişti. Kitleler halinde yeni mahkumların gelişi ve kampa yerleştirilmesinin yanı sıra, tüberküloz, distrofik hastalıklar, dolaşım hastalıkları gibi sağlık sorunları olan ve genel olarak zayıf haldeki mahkumların gelişiyle B grubunun büyümesi iş gücü kullanımı üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştı. Sonuç olarak iş gücü verimliliği Ocak ayında %96,9'dan Kasım 1949'da %113,6'ya yükselmesine rağmen iş gücü kullanımı planındaki hedeften %4,2 oranında geri kalmıştı.¹³²

Mahkumların iş gücü kullanımı ağırlıklı olarak Metalürji Sanayi Bakanlığı'na bağlı işletmelerde ve ağır sanayi işletmelerinin inşaatında yoğunlaşmaktaydı. Hükümlülerin önemli bir kısmı bakır ve manganez madenlerinin çıkarılmasında aynı zamanda Karsakpay bakır eritme tesisi ve bakır fabrikası için kahverengi kömür çıkarılan madenlerde çalıştırılmaktaydı.

Kampta inşaat işlerinde çalışan mahkumlar malzeme ve alet eksiklikleri nedeniyle çalışma sürelerinin %50'sini boşa geçirmekteydi. Kamp alanında toplam 11 baraka inşası planlanmış fakat bu planın yalnızca bir kısmı hayata geçirilebilmişti. Planlanan yapılar arasında 700 ton kapasiteli bir sebze depolama tesisi, gıda ve giyim için iki depo, üç askerî birliğin muhafız kampı için evler, hizmet köpekleri için konaklama alanı, bir mutfak, yemek odası ve çamaşır odası yer almaktaydı. Mahkumlar kampın 9. bölümüne getirildikten sonra kamp alanında çeşitli inşaatlar gerçekleştirilmişti. Kamp alanının kendisi ve 300x330 ölçülerinde bir hapisane güvenlik çiti talimatlara uygun olarak inşa edilmişti. Ayrıca nöbetçiler için yedi kule, bir nizamiye kapısı ve elektrikli çan sinyalizasyon sistemi kurulmuş; bir dış aydınlatma güç hattı, kapıcı dairesi ve çift çıkış

¹³²Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Literaturnoye Delo Osobogo Lagerya No.4, Stepnoy za 1950 g.", (02.06.19498). P9414 Sç-1-1870. s. 48-49.

kapısı inşa edilmişti. Kamp planında, toplam alanı 4.194 metrekare olan dokuz kışla öngörülse de sadece 2.736 metrekarelik altı barakanın yapımı tamamlanabilmişti.¹³³

Ayrıca bazı önemli yapılar planlandığı halde inşa edilememişti. Bu yapılar arasında iki konut barakası, tecrit koğuşu ve ceza hücresi için taş bir baraka, üç çerçeve ve dolgu baraka, mutfak ve yemek odası, günlük 9 ton ekmek üretecek bir fırın, sebze turşusu için iki sebze deposu, beş araba kapasiteli bir garaj, 16 at için bir ahır ve askerî birliğe ev sahipliği yapacak bir baraka bulunmaktaydı.¹³⁴ Planın tamamlanamamasının başlıca nedeni, İrtişuglerazrezstroy'un (kömür maden işletmesi) inşaat müdürü Yoldaş Karaçuk'un malzemenin zamanında şantiyeye ulaştırılmasını sağlayamamasıydı.

1 Aralık 1949 itibarıyla kampta toplam mahkum sayısı 1.252'ydi. Bunların 138'i birinci iş gücü kategorisine, 1.077'si ikinci iş gücü kategorisine, 37'si ise engelli kategorisine dahildi. Birinci ve ikinci kategorideki mahkumlar kamp bölgesindeki inşaat işleri ve taş madenciliğinde, yükleme ve boşaltma işleri, askerî birlik konut inşaatı ve sebze depolarının yapımı gibi çeşitli ekonomik faaliyetlerde kullanılmaktaydı.¹³⁵ Ancak kamp bölgesindeki ve diğer inşaat alanlarındaki tüm bu işlerde malzeme teslimatındaki aksaklıklar ve alet yetersizlikleri nedeniyle ciddi kesintiler yaşanmıştı. İnşaat malzemesi eksikliği, ekipman yetersizliği, inşaat alanlarının tam zamanında sağlanamaması ve ulaşımda yaşanan gecikmeler özel amaçlı kampların karşılaştığı temel sorunlar arasında yer almaktaydı. Bu sorunlar, mahkumların ciddi iş günü kaybetmelerine neden olmakta ve planların tamamlanmasını engellemekteydi. Ayrıca mahkumların çeşitli sağlık sorunları, çalışmayı reddetmeleri ve ceza hücrelerinde beklemeleri gibi etkenler de iş gücü verimliliğini düşürmekteydi. Zaman zaman hastalıklarla mücadele eden mahkumların iyileşmesi beklenmiş ve bu süreç inşaat projelerinde daha fazla gecikmeye yol açmıştı. Tüm bu faktörler Stepnoy Kampı'ndaki mahkumların iş gücü verimliliği üzerinde ciddi bir olumsuz etki yaratmıştı. Bu durum ise, Sovyet özel amaçlı kamplarının temel zorluklarını ortaya koymaktadır.

¹³³Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Materialı Perepiski Po Organizatsii i Deyatel'nosti Peşanogo İTL (Osoblag No.8)", (26.01.1949). 9414 Sç-1-1855. s. 48-49.

¹³⁴Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Perepiska Po Organizatsii Deyatel'nosti Osobih Lagerey MVD SSSR (Osobiy Lager' No.4 - Stepnoy)", (13.12.1949). 1705-1-99 s. 48-49.

¹³⁵Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Perepiska Po Organizatsii Deyatel'nosti Osobih Lagerey MVD SSSR (Osobiy Lager' No.4 - Stepnoy)", (13.12.1949). 1705-1-99 s. 203.

2.3. Peşçanıy Kampı

Peşçanıy Kampı SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 5 Eylül 1949 tarihli ve 00828 sayılı emriyle 8 Numaralı Özel Kamp olarak kurulmuştu. Çalışma ve ıslah kampının (İTL)¹³⁶ adı ve posta kodu "Peşçanıy No.419" olarak belirlenmişti. Kamp Kazak SSC'nin Karaganda şehrinde yer almakta ve Karaganda kömür havzasında faaliyet göstermekteydi. Peşçanıy Kampı, 99 Numaralı savaş esiri kampı temelinde kurulmuş bir yerleşke olarak karşımıza çıkmaktadır. 99 numaralı Spasozavodsk Kampı Karaganda Kampı'nın Spasskiy şubesi olarak eski Spasskiy Bakır Eritme Tesisi'nin topraklarında yer almaktaydı. 20. yüzyılın başlarında Spassk, Merkez Kazakistan'daki Sarı-Arka bozkırlarında İngiliz anonim şirketine ait Spasskiy Bakır Madenleri'nin bulunduğu endüstriyel bir kent merkeziydi.¹³⁷ Ancak zamanla Spassk kasabası, Merkez Kazakistan'ın sanayi merkezi olmaktan çıkarak baskı altında ölen Sovyet vatandaşları, savaş esirleri ve tutuklular için büyük bir mezarlığa dönüştü. Savaş esirlerinin ölümü ve yurda geri dönüş sebepleriyle boşalan yerler ise Peşçanıy Kampı'na devredildi.

Bu noktada, Spassk'ta kurulmuş ancak birimleri ve mahkum işçi gücü 1948'teki tasfiyesiyle Peşçanıy Kampı'na devredilmiş olan 99 Numaralı kampa bağlı 5, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 19, 20 ve 22 numaralı kamp bölümlerinden bahsetmemiz gerekir:

5 Numaralı kamp bölümü, Kirovugol tröstünün 31 numaralı madeninde yer almaktaydı. En yakın tren istasyonu olan "Karaganda Ugolnaya" ile arasında 4 km mesafe bulunmaktaydı. Konut mimarisi vagon tipi çift katlı ranzalarla (nari)¹³⁸ donatılmış olan kamp, toplamda 2.500 metrekarelik yaşam alanına sahip 4 barakadan oluşmaktaydı. Ayrıca kamp departmanı tarafından kullanılan alanda bir laboratuvar ve 200 yatak kapasiteli bir revir de bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra, 2.000 eşya kapasiteli bir mutfak, 250 kişilik bir kantin, günde 100 kg çamaşır için 80 saat çalışabilecek bir hamam-çamaşırhane, 150 ton sebze depolayabilen bir sebze deposu, yiyecek ve giyecek depoları da mevcuttu. Fakat kampın konut mimarisinin teknik durumu tatmin edici olmaktan uzaktı. %80 oranında büyük onarımlar yapılması gerekmektedir. Isıtma sistemi soba ile sağlanmakta, aydınlatma elektrikle ve su temini de borulu sistemle yapılmaktaydı. Bölge tüm bina ve tesislerle birlikte Kirovugol Tröstü'ne aitti.¹³⁹

¹³⁶İTL; *İspravitel'no-Trudovoy Lager*'in kısaltmasıdır ve "ıslah edici çalışma kampı" anlamına gelir.

¹³⁷Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 197.

¹³⁸Narı; kamp ve cezaevlerinde mevcut ranza yataklarına verilen addır.

¹³⁹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 204.

7 Numaralı kamp bölümü, Zapadny yerleşiminde bulunan Molotovugol tröstünün 64 numaralı madenine konuşlandırılmıştı. En yakın tren istasyonu olan Karaganda Ugolnaya'ya 15 km, kamp idaresine ise 8 km mesafedeydi. Kampın barınma kontenjanı çoğunlukla sığınak olarak kullanılan vagon tipi ranzalarla donatılmakta ve toplamda 1.700 metrekarelik yaşam alanına sahip 10 barakadan oluşmaktaydı. Bu bölümde 40 yataklı bir poliklinik ve revir, 2.000 öğün yemek kapasitesine sahip bir mutfak, 250 kişilik bir kantin, günde 150 saat çalışmak üzere 300 kg çamaşır için uygun bir hamam-çamaşırhane, yiyecek ve giyecek depoları bulunmaktaydı. Ancak bu konutların da mimarîsinin teknik durumu tatmin edici değildi ve barakaların zeminlerinin yeniden inşa edilmesi gerekmekteydi. Isıtma sistemi soba ile sağlanırken, aydınlatma elektrikle, su temini ise borulu sistemle yapılmaktaydı.¹⁴⁰

8 Numaralı kamp bölümü Karaganda şehri (eski şehir) yakınlarında, Kirovugol tröstünün 3 numaralı madeninde yer almaktaydı. Konut kontenjanı vagon tipi ranzalarla donatılmış olan kamp, toplam 2.000 metrekarelik yaşam alanına sahip altı barakadan oluşmaktaydı. Bu bölümde 60 yataklı bir revir, bir mutfak, 250 kişilik bir kantin, bir hamam ve çamaşırhane, 400 ton sebze depolamak için bir depo, bir adet yiyecek ve giyecek deposu bulunmaktaydı. Konutların mimarîsinin teknik durumu tatmin ediciydi, ancak bazı büyük onarımlar gerekmekteydi. Isıtma soba ile sağlanmakta, aydınlatma elektrikle ve su temini borulu sistemle yapılmaktaydı.¹⁴¹

9 Numaralı kamp bölümü, Leninugol tröstünün 20 numaralı madeninde yer almaktaydı. Burası da vagon tipi ranzalarla donatılmış ve toplam 1.700 metrekarelik yaşam alanına sahip yedi konut barakası ve sığınaktan oluşan bir kampti. Bu bölümde 30 yataklı bir revir, bir mutfak, 300 kişilik bir kantin, bir hamam ve bir çamaşırhane, 200 ton sebze depolamak için bir depo, bir adet yiyecek ve giyecek deposu bulunmaktaydı. Konutların mimarîsinde teknik durum tatmin ediciydi, ancak büyük onarımlar gerekmekteydi.¹⁴²

12 Numaralı kamp bölümü Dubovka yerleşiminde yer almaktaydı. Mimari yapısı, vagon tipi ranzalarla donatılmış ve toplamda 3.000 metrekarelik yaşam alanına sahip 20 barakadan oluşmaktaydı. Bu bölümde 80 yataklı bir revir, bir mutfak, 300 kişilik bir kantin, bir hamam ve çamaşırhane, 200 ton sebze depolama kapasitesine sahip bir depo,

¹⁴⁰ A.y., s. 204.

¹⁴¹ A.y., s. 204.

¹⁴² Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 204.

günde 2.000 kg ekmek pişirme kapasitesine sahip bir fırın, yiyecek ve giyecek depoları bulunmaktaydı. Konut mimarisinin teknik durumu tatmin ediciydi. Bu alanı kampa Glavkaragandaşahstroy inşaat ofisi sağlamıştı.¹⁴³

13 Numaralı kamp bölümü, Karaganda şehri yakınlarında yer almaktaydı. Mimari yapısı, vagon tipi ranzalarla donatılmış ve toplam 450 metrekarelik yaşam alanına sahip 20 konut barakası ve sığınaktan oluşmaktaydı. Burada 50 yataklı bir revir, bir mutfak, 200 kişilik bir kantin, bir hamam ve çamaşırhane, 200 ton sebze depolama kapasitesine sahip bir depo, yiyecek ve giyecek depoları bulunmaktaydı. Konut mimarisinin teknik durumu tatmin edici olsa da önemli tamirat işlerine ihtiyaç vardı. Bölge Glavkaragandaşahstroy inşaat ofisi tarafından kampa kazandırılmıştı.¹⁴⁴

15 Numaralı kamp bölümü, Jilstroy Glavkaragandaşahstroy tröstünün Karaganda Kombinasi'nda yer almaktaydı. Mimari yapısı, vagon tipi ranzalarla donatılmış ve toplamda 3.000 metrekarelik yaşam alanına sahip tek katlı 7 barakadan oluşmaktaydı. Bu bölümde 50 yataklı bir revir, bir mutfak, 250 kişilik bir kantin, bir hamam ve çamaşırhane, 200 ton sebze depolamak için bir depo, yiyecek ve giyecek depoları bulunmaktaydı. Konut mimarisinin teknik durumu tatmin ediciydi fakat bazı önemli tamirat işlerine ihtiyaç vardı.¹⁴⁵

19 Numaralı kamp bölümü, Karaganda bölgesindeki Fedorovka semtinde yer almaktaydı. Mimari yapısı, vagon tipi ranzalarla donatılmış ve toplamda 2.000 metrekarelik yaşam alanına sahip tek katlı tuğladan yapılmış 3 evden oluşmaktaydı. Bölge 20 yataklı bir revir, bir mutfak, 150 kişilik bir kantin, bir hamam ve çamaşırhane, 80 ton sebze depolayabilecek bir depo, yiyecek ve giyecek depoları ile donatılmıştı. Konut mimarisinin teknik durumu iyiydi ve alan, Glavkaragandaşahstroy'un 2 numaralı inşaat ofisi tarafından kampa kazandırılmıştı.¹⁴⁶

20 Numaralı kamp bölümü, Saran kasabası topraklarında yer almaktaydı. Mimari yapısı, vagon tipi ranzalarla donatılmış ve toplamda 2.600 metrekarelik yaşam alanına sahip tek katlı kerpiçten 7 baraka ve sığınaktan oluşmaktaydı. Burada 50 yataklı bir revir, bir mutfak, 300 kişilik bir kantin, bir hamam ve çamaşırhane, 200 ton sebze depolama kapasitesine sahip bir depo, yiyecek ve giyecek depoları bulunmaktaydı. Konut

¹⁴³ A.y., s. 205.

¹⁴⁴ A.y., s. 205.

¹⁴⁵ A.y., s. 205.

¹⁴⁶ Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 206.

mimarisinin teknik durumu tatmin edici değildi, önemli tamirata ihtiyaç vardı. Alan, kampa Glavkaragandaşahstroy'un inşaat ofisi tarafından kazandırılmıştı.¹⁴⁷

22 Numaralı kamp bölümü, Maykuduk yerleşiminin yakınında yer almaktaydı. Mimari yapısı vagon tipi ranzalarla donatılmış, toplamda 3.000 metrekarelik yaşam alanına sahip 6 tuğla barakadan oluşmaktaydı. Bu bölümde 50 yataklı bir revir, bir mutfak, 200 kişilik bir kantin, bir hamam ve bir çamaşırhane bulunmaktaydı. Konut mimarisinin teknik durumu tatmin edici değildi, yapı malzemelerinin tamamen değiştirilmesi ve odaların tavanlarının büyük ölçüde onarılması gerekmektedir. Alan, kampa Glavkaragandaşahstroy'un Jilstroy Tröstü tarafından kazandırılmıştı.¹⁴⁸

Verilere göre, 99 Numaralı Kampın kamp bölgelerinin Özel Peşçanıy Kampı'na aktarılmasına ilişkin raporda¹⁴⁹ hangi kamptan ne kadar mahkumun aktarılacağı şu şekilde belirtilmekteydi: bu nakil işlemi doğrultusunda Batı yerleşiminden 1.300 kişi, Maden 20-BIS bölgesinden 1.000 kişi, Maden 20 bölgesinden 1.200 kişi, Saran yerleşiminden 1.500 kişi, Maykuduk yerleşiminden 2.000 kişi ve Dubovka yerleşiminden 2.000 kişi Peşçanıy Kampı'na transfer edilmeliydi.¹⁵⁰

1 Şubat 1950 itibarıyla, SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 24 Aralık 1949 tarihli ve 001112 sayılı emrine dayanarak İçişleri Bakanlığı'na ait 99 Numaralı Kampın bazı bölümleri 8 Numaralı Özel Kamp'a nakledilmişti. Batı yerleşimindeki 1.300 kişilik 7 Numaralı Kamp Şubesi, Maden No. 20-BIS bölümündeki 1.000 kişilik 8 Numaralı Kamp Departmanı, Saran yerleşiminden 1.500 kişi kapasitesine sahip 20 Numaralı Kamp Birimi ve Maykuduk yerleşiminden 2.000 kişilik 22 Numaralı Kamp Birimi nakil edilen bölümler arasında yer almaktaydı. Ayrıca Dubovka yerleşiminden 2.000 kişilik 12 Numaralı Kamp Birimi de bu transfer işlemi kapsamında 8 Numaralı Özel Kamp'a aktarılmıştı.¹⁵¹

¹⁴⁷A.y., s. 206.

¹⁴⁸A.y., s. 206.

¹⁴⁹99 Numaralı Kampın kamp bölgelerinin Özel Peşçanıy Kampı'na aktarılmasına ilişkin rapor için **bkz.** EK. 17.

¹⁵⁰Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Dokumentı Po İstorii KARLAGa, Steplaga, Vıyavlenıye v GARF. Arhivniye Kopii s Osnovaniyami, 1934-1950", (28.01.1950). 1705-1-30 s. 1.

¹⁵¹Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Dokumentı Po İstorii KARLAGa, Steplaga, Vıyavlenıye v GARF. Arhivniye Kopii s Osnovaniyami, 1934-1950", (28.01.1950). 1705-1-30 s. 3.

2.3.1. Peşçanıy Kampı'ndaki Mahkum Sayısı

Profesör N. O. Dulatbekov'un monografisinde yer alan Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nin 1 Ocak 1950 tarihli verilerine göre, 1 Şubat 1950 itibarıyla Peşçanıy kampında 6.682 mahkum ve 6.660 özel birlik esiri bulunmaktaydı. 1 Mart 1950'de ise bu sayı 7.406'ya ulaşmıştı. 19 Aralık 1949 ile 4 Ocak 1950 tarihleri arasında 5.095 özel statüde mahkum kampa kabul edilmiş ve karantinaya alınmıştı.¹⁵²

Profesör N. Dulatbekov'un kişisel arşivindeki belgelerden, üç kamp biriminin savaş esirleriyle doldurulduğu anlaşılmaktadır. Eğer bu esirler yakın gelecekte 99 numaralı kamptan çıkarılmaz ve mahkumların barınması için bir yaşam alanı belirlenmezse (barınma yerleri boşaltılmazsa) SSCB hükümetinin kararnamesi ve İçişleri Bakanı'nın 1 Nisan'a kadar 15.000 mahkumun özel kampa transferi emri yerine getirilemeyecekti. Özel kampın örgütlenmeye başlamasından itibaren eşelonla (mahkumların transfer edildiği trenler) kamp görevlileri eşliğinde 8.150 mahkum buraya gönderilmişti ama bunlardan 6.226'sı 16 Ocak tarihinde zaten kampta bulunmaktaydı.¹⁵³

1951 yılının Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarına ait mahkumların yaş aralıklarına göre dağılımı şu şekilde özetlenebilir: 1 Ocak 1951 itibarıyla, 18 ile 25 yaş arasındaki mahkum sayısı 5.963; 26 ile 40 yaş arasındaki mahkum sayısı 7.436; 41 ile 45 yaş arasındaki mahkum sayısı 5.293; 46 ile 50 yaş arasındaki mahkum sayısı 1.245; 51 ile 60 yaş arasındaki mahkum sayısı 1.121; 60 yaş ve üstü mahkum sayısı ise 112'ydi. Toplamda 21.170 mahkum bulunmaktaydı. 1 Nisan 1951 itibarıyla 18 ile 25 yaş arasındaki mahkum sayısı 8.891; 26 ile 40 yaş arasındaki mahkum sayısı 11.668; 41 ile 45 yaş arasındaki mahkum sayısı 7.338; 46 ile 50 yaş arasındaki mahkum sayısı 2.727; 51 ile 60 yaş arasındaki mahkum sayısı 867; 60 yaş ve üstü mahkum sayısı ise 140'tı. Toplamda 31.631 mahkum bulunmaktaydı. 1 Temmuz itibarıyla, 18 ile 25 yaş arasındaki mahkum sayısı 9.189; 26 ile 40 yaş arasındaki mahkum sayısı 11.683; 41 ile 45 yaş arasındaki mahkum sayısı 7.347; 46 ile 50 yaş arasındaki mahkum sayısı 2.725; 51 ile 60 yaş arasındaki mahkum sayısı 845; 60 yaş ve üstü mahkum sayısı ise 139'du. Toplamda 31.928 mahkum bulunmaktaydı. 1 Ekim itibarıyla 18 ile 25 yaş arasındaki mahkum sayısı 8.657; 26 ile 40 yaş arasındaki mahkum sayısı 10.579; 41 ile 45 yaş arasındaki mahkum

¹⁵²Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 273.

¹⁵³Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Dokumentı Po İstorii KARLAGa, Steplaga, Vıyavlenııye v GARF. Arhivniye Kopii s Osnovaniyami, 1934-1950", (28.01.1950). 1705-1-30 s. 4.

sayısı 6.639; 46 ile 50 yaş arasındaki mahkum sayısı 2.541; 51 ile 60 yaş arasındaki mahkum sayısı 736; 60 yaş ve üstü mahkum sayısı ise 136'ydı. Toplamda 29.288 mahkum bulunmaktaydı.¹⁵⁴

Tarihçi S. Dilmanov'un doktora tezine göre, Peşçanıy Kampı'nın faaliyet gösterdiği yıllar boyunca kamptaki mahkum sayısı şu şekilde değişmişti: 1949 yılının 31 Aralık günü mahkum sayısı 4.035, 1950 yılının 25 Ekim'inde 9.276, 1951 yılının 1 Ocak günü 31.631, 1952 yılının 1 Ocak günü 39.612, 1953 yılının 1 Ocak günü 30.661, 1954 yılının 1 Ocak günü 23.626, 1955 yılının 1 Ocak günü 16.575 ve 1955 yılının 1 Eylül günü ise 9.668'di¹⁵⁵. Araştırmacıya göre, Peşçanıy Kampı'ndaki mahkum sayısındaki artış 1952 yılında zirveye ulaşmış ve bundan sonra azalma süreci başlamıştı. Bu azalmanın Stalin'in ölümünden sonra Sovyet devletindeki durumun değişmesiyle bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Ancak Karaganda Oblastı arşivindeki ilgili belgeler kesin verilere ulaşılmasını zorlaştıran önemli eksiklikler içermektedir. Bunun nedeni, belgelerin kronolojisinin ihlal edilmiş olması ve kampların tasfiyesi sırasında birçok belgenin Kazakistan dışına çıkarılmış olmasıdır. Bu eksiklikler araştırmacıların işini zorlaştıran bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca Stepnoy Kampı'nda olduğu gibi, Peşçanıy Kampı'nda da Ukrayna, Estonya, Letonya ve Litvanya uyruklu esirlerin sayısının ilk sıralarda olduğu belirtilmektedir.

2.3.2. Peşçanıy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulunduğu Suçlar

Peşçanıy Kampı'ndaki mahkumların tutuklu bulundukları suçlar yıllara göre değişiklik göstermekteydi. Bu suçların 1949-1951 arasındaki dağılımı şu şekildedir: *Ana vatana karşı ihanet* suçu 18.059 kişiden 17.759 kişiye düşerek %1,7 oranında bir azalma göstermişti. *Casusluk* suçunda da 1.655 kişiden 1.471 kişiye düşerek %11,1'lik bir azalma yaşanmıştı. *Terör* suçunda 682 kişiden 276 kişiye düşerek büyük bir azalma görülmüştü, ki bu %59,5'lik ciddi bir düşüşe işaret etmektedir. *Terörist niyetler nedeniyle tutuku bulunanlar* arasında ise 241 kişiden 523 kişiye çıkarak %116,7'lik büyük bir artış yaşanmıştır. *Sovyet karşıtı komplolara katılım* suçu 2.674 kişiden 2.887 kişiye çıkarak %7,9'luk bir artış göstermişti. *Sosyal açıdan tehlikeli unsur* suçunda 1.957 kişiden 1.872 kişiye düşerek %4,3'lük bir azalma yaşanmıştı. Bu dönemde *terör* suçunda büyük bir azalma görülürken, *terörist niyetler* suçunda önemli bir artış yaşanmıştı. *Sovyet karşıtı*

¹⁵⁴Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 280. 1951 verilerine göre Peşçanıy Kampı'ndaki mahkumların yaşı için bkz. EK. 18.

¹⁵⁵Dil'manov, a.g.t., 2002, s. 133.

komplolara katılım suçunda ise tekrar bir artış gözlemlenmişti. 1 Ocak 1951 ile 1 Nisan 1951 arasında en büyük suç artışı görülmüştü. Özellikle “Sovyet karşıtı komplolara katılım” ve “casusluk” suçlarında büyük artışlar yaşanmıştı. 1 Nisan 1951 ile 1 Temmuz 1951 arasında artışlar devam etse de bazı suçlarda (örneğin, “Sovyet karşıtı komplolar” ve “sosyal açıdan tehlikeli unsurlar”) hafif bir azalma yaşanmıştı. 1 Temmuz 1951 ile 1 Ekim 1951 arasında “terör” suçunda çok büyük bir azalma görülürken, “terörist niyetler” suçunda büyük bir artış yaşanmıştı.

Özetle suçların çoğunda zaman içinde artışlar gözlemlenmiş, özellikle “Sovyet karşıtı komplolar” suçunda sürekli bir artış görülürken, bazı suçlarda ise dönemsel dalgalanmalar yaşanmıştı.¹⁵⁶

2.3.3. Peşçaniy Kampı’ndaki Mahkumların Uyrukları

1 Ocak 1950 itibarıyla, SSCB İçişleri Bakanlığı’na bağlı uyruklar arasında Ruslar 3.991 kişi, Ukraynalılar 9.734 kişi, Belaruslular 959 kişi, Azerbaycanlılar 105 kişi, Gürcüler 149 kişiyken, Ermeniler hiç bulunmamaktaydı. Diğer SSCB vatandaşları arasında Türkmenler 25, Özbekler 28, Tacikler 29, Kazaklar 192, Finliler ve Karelyalılar 49, Moldovalılar 115, Litvanyalılar 1.849, Letonyalılar 998, Estonyalılar 669, Tatarlar 107, Başkurtlar 14, Yahudiler 168, diğer milletlerden ise toplamda 843 kişi bulunmaktaydı. Toplamda SSCB’ye bağlı 20.023 kişi mahkumlar içinde yer almaktaydı. Diğer ülkelerden gelen mahkumlar arasında Almanlar 530 kişi, Polonyalılar 605 kişi, Romenler 36 kişi, Çinliler 26 kişi, Japonlar 7 kişi, Koreliler 9 kişi, Yunanlılar 8 kişi, Türkler 1 kişi ve diğerlerinden toplamda 445 kişi bulunmaktaydı. Diğer ülke vatandaşları toplamda 1.147 kişi olarak kayıtlara geçmişti. Vatansız yabancılar arasında Almanya’dan 11, Japonya’dan 6, İtalya’dan 1, Türkiye’den 1, Afganistan’dan 1, İran’dan 5, Macaristan’dan 20, Çin’den 17, Romanya’dan 6, Polonya’dan 22, Çekoslovakya’dan 3 ve diğer ülkelerden 3 kişi bulunmaktaydı. Vatansız yabancılar toplamda 96 kişiydi. Toplam mahkum sayısı 21.170 olarak kaydedilmişti.

Nisan ayı itibarıyla SSCB İçişleri Bakanlığı’na bağlı uyruklar arasında Ruslar 6.676, Ukraynalılar 15.105, Belaruslular 1.622, Azerbaycanlılar 119, Gürcüler 180, Ermeniler 252, Türkmenler 31, Özbekler 139, Tacikler 32, Kazaklar 226, Kırgızlar 13, Moldavyalılar 148, Litvanyalılar 2.453, Letonyalılar 1.332, Estonyalılar 774, Tatarlar

¹⁵⁶ A.y., s. 280-281. Peşçaniy Kampı’ndaki mahkumların tutuklu bulundukları suç türleri tablosu için bkz. EK. 19.

125, Başkurtlar 16, Yahudiler 220 ve diğer milletlerden toplam 351 kişi bulunmaktaydı. Toplamda SSCB'ye bağlı 29.863 kişi kaydedilmişti. Diğer ülkelerden gelen mahkumlar arasında 530 Alman, 786 Polonyalı, 47 Romen, 29 Çinli, 10 Japon, 11 Koreli, 11 Yunanlı, 9 Türk ve diğerlerinden 141 kişi bulunmaktaydı. Diğer ülke vatandaşları toplamda 1.574 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Vatansız yabancılar arasında Almanya'dan 26, Japonya'dan 7, İtalya'dan 1, Türkiye'den 1, İran'dan 5, Macaristan'dan 62, Çin'den 18, Romanya'dan 10, Polonya'dan 32, Çekoslovakya'dan 13 ve diğer ülkelerden 11 kişi bulunmaktaydı. Vatansız yabancılar toplamda 194 kişiydi.

Temmuz ayı itibarıyla, SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı uyruklar arasında 6.626 Rus, 15.402 Ukraynalı, 1.626 Belaruslu, 119 Azerbaycanlı, 180 Gürcü, 249 Ermeni, 27 Türkmen, 137 Özbek, 32 Tacik, 224 Kazak, 13 Kırgız, 146 Moldovalı, 2.451 Litvanyalı, 1.318 Letonyalı, 767 Estonyalı, 123 Tatar, 16 Başkurt, 220 Yahudi ve diğer milletlerden toplam 318 kişi bulunmaktaydı. Toplamda SSCB'ye bağlı 30.042 kişi kaydedilmiştir. Diğer ülkelerden gelen mahkumlar arasında 463 Alman, 727 Leh, 22 Romen, 3 Koreli, 11 Yunanlı ve diğerlerinden 10 kişi bulunmaktaydı. Diğer ülke vatandaşları toplamda 1.236 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Vatansız yabancılar arasında Almanya'dan 70, Japonya'dan 17, İtalya'dan 1, İran'dan 25, Macaristan'dan 144, Çin'den 31, Romanya'dan 25, Polonya'dan 58, Çekoslovakya'dan 17 ve diğer ülkelerden 5648 kişi bulunmaktaydı. Vatansız yabancılar toplamda 650 kişiydi.

Ekim ayı itibarıyla, SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı uyruklar arasında 5.974 Rus, 14.227 Ukraynalı, 1.463 Belaruslu, 112 Azerbaycanlı, 176 Gürcü, 243 Ermeni, 29 Türkmen, 123 Özbek, 27 Tacik, 196 Kazak, 1 Kırgız, 124 Moldovalı, 2.181 Litvanyalı, 1.225 Letonyalı, 762 Estonyalı, 113 Tatar, 16 Başkurt, 221 Yahudi ve diğer milletlerden toplam 149 kişi bulunmaktaydı. Toplamda SSCB'ye bağlı 27.410 kişi kaydedilmişti. Diğer ülkelerden gelen mahkumlar arasında Almanlar 424, Lehler 686, Romenler 23, Çinliler 33, Japonlar 17, Koreliler 11, Yunanlılar 1, Türkler 4 kişi teşkil etmekteydi. Diğer ülke vatandaşları toplamda 1.228 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Vatansız yabancılar arasında Almanya'dan 69, Japonya'dan 17, İtalya'dan 1, Finlandiya'dan 1, Yugoslavya'dan 7, Türkiye'den 4, Yunanistan'dan 1, Avusturya'dan 15, İran'dan 25, Macaristan'dan 147, Çin'den 30, Bulgaristan'dan 5, Romanya'dan 23, Polonya'dan 56, Çekoslovakya'dan 16 kişi bulunmaktaydı. Vatansız yabancılar toplamda 650 kişiydi.¹⁵⁷

¹⁵⁷Peşçany Kampı'ndaki mahkumların uyruklarına göre sayıları tablosu için **bkz.** EK. 20.

Verilen verilere göre, SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı uyruklardan Rus ve Ukraynalıların sayıları Nisan ve Temmuz ayları itibarıyla zirve yapmış, Ekim ayında ise bir miktar azalmıştı. Alman, Leh ve Macar mahkum sayılarında da zaman zaman artış görülmektedir.¹⁵⁸ Diğer ülkelerden gelen mahkumlar arasında en fazla artış Almanya ve Macaristan'dan gelenlerde gözlemlenmekteydi. Vatansız yabancılar kategorisinde özellikle Almanya ve Macaristan'dan gelenler dikkat çekmiş, ancak bu artışlar genellikle sabit kalmış ve küçük dalgalanmalar göstermiştir. Diğer ülke vatandaşları kategorisinde Çin, Yunanistan, Japonya ve Afganistan gibi ülkeler zaman zaman artış göstermekteydi. Ayrıca Türklerin sayısında da artış kaydedilmişti. Vatansız yabancılar ve diğer ülke vatandaşları gruplarında yıl içinde sabit bir artış gözlemlenmekteydi.

2.3.4. Peşçanıy Kampı'ndaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı

Peşçanıy özel kampında kömür endüstrisinin birçok üretim tesisi işçi kabul etmeye hazır değildi. Bölgeler çitle çevrilmemiş, gözetleme kuleleri ve kontrol noktaları inşa edilmemişti. Ayrıca ekonomik kuruluşların çalışmaları da istenilen düzeyde değildi. Tesisler sadece 2.200 kişi için hazırlanmıştı. Ekonomik kuruluşlardan gelen taleplere göre, yalnızca 2 ve 3 numaralı koğuşlardaki tutuklular için iş gücü sağlanmıştı. Karagandazhylstroy tröstü, 4 numaralı gözaltı merkezi için yalnızca 600 kişiyi işe alabilmişti. Glavkaragandaşhtstroy geri kalan 600 kişiyi 6-8 km uzaklıktaki Dubovka yerleşim yerindeki çalışma alanlarına göndermeyi planlamaktaydı. "Karagandajilstroy" ve "Karagandastroymaterialı" tröstleri ise 5 numaralı kamp bölümünde sadece 550 kişiyi kullanabilmekteydi. 1.100'den fazla kişinin Kostenko'nun adını taşıyan kömür madenine ve 12-15 km uzaklıktaki yeni Karaganda'nın konut inşaatı alanlarına götürülmesi planlanmaktaydı. Glavkaragandaşhtstroy'un tesislerinin çoğu mahkumları kabul etmeye hazır değildi ve hazırlık çalışmaları son derece yavaştı. Bu durum karantina süresinin sonunda birliğin kitlesel olarak boşa kalmasına yol açmaktaydı.¹⁵⁹

Hükümet kararnamesine göre, ilk çeyrekte belirlenen 15.000 kişilik sayıya kadar takviye edilmesi gereken özel birlik için büyük bir kesinti tehdidi oluşmaktaydı. Glavkaragandaşhtstroy başkanının raporuna göre, ancak 6 Şubat 1950'de üretim bölgeleri 5.000 kişilik iş gücünü almaya hazır olabilirdi. Buna göre, 4 numaralı kamp bölümünde 1.002 kişi çalışmalıydı ama şu anda sadece 373 kişi çalışmaktaydı. Aynı

¹⁵⁸ A.y., s. 281-283.

¹⁵⁹ Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 304.

şekilde 5 numaralı kamp bölümünde 1.705 kişinin çalışması gerekirken yalnızca 211 kişi, 6 numaralı kamp bölümünde ise 1.745 kişinin çalışması gerekirken sadece 786 kişi çalışmaktaydı. Kampın 3 numaralı bölümünde ise tek bir kişi bile çalıştırılmadığı halde, 950 kişi çalıştırılmak üzere hazırlanmıştı.¹⁶⁰ Kitlelerin zorunlu olarak boşta kalması, kış döneminde iş gücünün finansal organlar ve işyerleri tarafından sınırlandırılmamasından kaynaklanmaktaydı. Konunun zamanında gündeme getirilmesine rağmen, çalışma alanlarının hazırlanmasına tanınan 3-4 aylık sürede üretim tesisleri, birliğin işe başlaması için gerekli donanım hâlâ sahip değildi.

Arşiv verilerine göre, Ocak ayı için mahkumların iş gücü kullanımı bariz bir şekilde yetersizdi ve bu durum kamp yönetiminin değil, böyle önemli bir konudaki tutumu belirleyen yönetim organının hatasından kaynaklanmaktaydı. Verilere göre, kampların birimlerinde 7.192 kişi bulunmaktaydı fakat geçici tesisler de dahil olmak üzere yalnızca 2.300 kişi işlerde kullanılmaktaydı. Mahkumların kötü kullanımının nedeni ise, Kömür Endüstrisi Bakanlığı'na bağlı "Glavkaragandaşakstroy" ve "Karagandaugol" kombinasyonlarının üretim tesislerini hazırlamamış olması ve bazılarının iş eksikliğini gerekçe göstererek iş gücünü reddetmesiydi. Sonuç olarak, iş gücü amaçsızca boşta kalmaktaydı. Kamp yönetimi bu durumu defalarca Kömür Sanayi Bakanlığı, GULAG İçişleri Bakanlığı, Karaganda Şehir Komitesi ve Parti Bölge Komitesi nezdinde gündeme getirmiş, ancak çözüm odaklı bir yanıt alamamıştı.¹⁶¹

Kamp yönetimine ait verilerden de görülebileceği üzere, ev sahibi kuruluşun gelecek yıl 1 Mayıs'a kadar hazırladığı ve hazırlayacağı sahalarda kullanmak üzere aşağıdaki miktarda insan gücü mevcut olmalıydı: Molotovugol Trest ve Hromjilstroy için kapasite sınırı 1300 kişi olmasına rağmen gerçekte 517 kişi çalışmaktaydı. Hazırlanan insan sayısı 800, kullanılmayan kişi sayısı 240'tı. Kirovugol ve Promjilstroy için kapasite sınırı 1.000 kişiydi ama bu sahada iş gücü kullanılmamaktaydı. Hazırlanan insan sayısı 640'tı, kullanılmayan kişi sayısı ise belirtilmemişti. Leninugol ve Promjilstroy için kapasite sınırı 1.200 kişiydi, gerçekte 1.132 kişi çalışmaktaydı. Hazırlanan insan sayısı 550, kullanılmayan kişi sayısı ise 210'du. Karagandajilstroy için kapasite sınırı 1.500 kişi olmasına karşın, gerçekte 1.256 kişi çalışmaktaydı. Hazırlanan insan sayısı 750,

¹⁶⁰ A.y., s. 304.

¹⁶¹ Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Dokumentı Po İstorii KARLAGa, Steplaga, Vıyavlenıye v GARF. Arhivniye Kopii s Osnovaniyami, 1934-1950", (28.01.1950). 1705-1-30 s. 15.

kullanılmayan kişi sayısı 450’ydi. Aynı şekilde Karagandajilstroy için de kapasite sınırı 2.000 kişi, gerçekte çalışan sayısı ise 2.136 kişiydi. Hazırlanan insan sayısı 400, kullanılmayan kişi sayısı 1.050’ydi. Saranşahststroy için kapasite sınırı 2000 kişi, gerçekte 2.150 kişi çalışmaktaydı. Hazırlanan insan sayısı 500 iken kullanılmayan kişi sayısı belirtilmemekteydi.¹⁶²

Ekonomik kurum mahkumları bir sonraki yılın 1 Mayıs tarihine kadar kümülatif olarak geri çekmeyi planlamaktaydı. Bu süreçte toplam kapasite 9.000 kişi, gerçekte mevcut olan iş gücü ise 7.192 kişiydi. Hazırlanan iş gücü toplamda 2.200 kişi, kullanılmayan iş gücü ise 2.890 kişi olarak tespit edilmekteydi.¹⁶³

Her tesisin kapasitesi, mevcut işçi sayısı ve hazırlanan tesislerde gerekli olan iş gücüyle ilgili veriler şu şekilde değerlendirilebilir: İlk olarak, Molotovugol Trest ve Hromjilstroy tesisi için kapasite 1300 kişiyken, mevcut işçi sayısı sadece 517’ydi. Hazırlanmakta olan tesislerde ise 800 işçi gerekliydi ama kullanılmayan iş gücü 240 kişi olarak belirlenmişti. Bu durumda tesisin kapasitesinin büyük kısmı boşta kalmakta ancak hazırlanan yeni tesislerde kullanılacak iş gücü için hâlâ yeterli işçi bulunmaktaydı. İkinci sıradaki Kirovugol ve Promjilstroy tesisinin kapasitesi 1000 kişiydi fakat burada mevcut işçi sayısı belirtilmemişti. Hazırlanmakta olan tesislerde ise 640 işçi gerekliydi. Bu da söz konusu tesiste henüz iş gücü bulunmadığını göstermekteydi. Leninugol ve Promjilstroy tesisinde ise kapasite 1200 kişi, mevcut işçi sayısı 1132’ydi. Hazırlanan tesislerde 550 işçi gerekliydi ancak şu anki iş gücünden 210 kişi kullanılmamaktaydı. Bu, mevcut işçi sayısının oldukça yakın olduğu ve ek iş gücünün hazırlanması gerektiği anlamına gelmekteydi. Karagandajilstroy tesisinin kapasitesi 1500 kişi, mevcut işçi sayısı ise 1256’ydi. Hazırlanmakta olan tesislerde 750 işçi gerekmekteydi ve burada kullanılmayan iş gücü 450 kişiydi. Bu tesisin de kapasitesinin bir kısmı boşta kalmakta ancak hazırlanan iş gücü ile gerekli iş gücü arasında bir fark bulunmaktadır. Karagandajilstroy tesisi için kapasite 2000 kişi, mevcut işçi sayısı 2136 kişiydi. Burada hazırlanan tesislerde 400 işçi gerekliydi ve kullanılmayan iş gücü 1050 kişi olarak belirtilmişti. Bu tesiste kapasitenin üstünde fazladan iş gücü bulunmaktaydı ve büyük bir kısmı kullanılmamaktaydı. Son olarak, Saranşahststroy tesisi için kapasite 2000 kişi, mevcut işçi sayısı 2150 kişiydi. Hazırlanmakta olan tesislerde 500 işçi gerekmekteydi ancak kullanılmayan iş gücü

¹⁶² A.y., s. 304.

¹⁶³ A.y., s. 304-305.

hakkında bir bilgi verilmemekteydi. Toplamda 9000 kişilik kapasiteye sahip bu tesislerde 7192 işçi mevcuttu. Hazırlanmakta olan tesislerde ise 2200 işçiye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu durumda kullanılmayan iş gücü toplamda 1950 kişiye ulaşmaktaydı. Veriler, iş gücünün büyük bir kısmının hâlâ kullanılmadığını ve tesislerin tam kapasiteyle çalışmaya geçebilmesi için daha fazla hazırlık yapılması gerektiğini göstermekteydi. Bu sebepten ekonomik kurum, mahkumları bir sonraki yılın 1 Mayıs tarihine kadar kümülatif olarak geri çekmeyi planlamaktaydı.¹⁶⁴

İşlerin üretimi için kamp yönetimi çeşitli inşaat uzmanlıklarına ihtiyaç duymaktaydı. Bu uzmanlıklar arasında taş ustalığı, sıvacılık, boyacılık, takviyecilik, tesisatçılık, soba ustalığı, marangozluk gibi meslekler yer almaktaydı. Ama kampın işçi gücü çoğunlukla inşaat işleriyle alakası olmayan diğer meslek sahiplerinden oluşmaktaydı. Bu nedenle kamp, üretim koşullarına göre mahkumları her tesisin ihtiyaçlarına uygun şekilde çeşitli toplu mesleklerde eğitmeye başladı.¹⁶⁵

N. Dulatbekov'un monografisinde yer alan verilere göre, 1952'nin son 7 ayı ve 1952'nin tamamı için mahkumların belirlenen iş kotasının yerine getirilmesi üzerine performans verileri karşımıza çıkmaktadır. 1952 yılı için mahkumların iş performansını aylar bazında değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Haziran ayında yapılmayan iş miktarı 5.915, yapılan iş ise 355 olarak kaydedilmişti. Ortalama tamamlanma yüzdesi %112,8 ile beklenenden biraz daha yüksek ve kişi/saat başına kazanç 19-20 ruble arasındaydı. Haziran ayında işler kısmen tamamlanmış fakat yapılan işin azlığına rağmen yüksek bir tamamlanma oranı elde edilmişti. Temmuz ayında yapılmayan iş miktarı 5.974, yapılan iş ise 9.675'ti. Ortalama tamamlanma yüzdesi %102,8 ile hedefe yakın bir başarı elde edilmiş ve kişi/saat başına kazanç 21-39 rubleye yükselmişti. Temmuz ayı, iş gücünün daha etkin kullanıldığı ve işler üzerinde olumlu bir ilerleme kaydedildiği bir dönemdi. Ağustos ayında yapılmayan iş miktarı 6.827, yapılan iş ise 8.989'du. Ortalama tamamlanma yüzdesi %102,1 ile hedefin üzerinde bir başarı sergilenmiş ve kişi/saat başına kazanç 21-89 rubleye çıkmıştı. Ağustos ayı da verimli bir çalışma dönemi olarak değerlendirilebilir. Eylül ayında yapılmayan iş miktarı 5882, yapılan iş 16430'du. Ortalama tamamlanma yüzdesi %107,2 ile oldukça yüksek bir başarıya ulaşılmış ve kişi/saat başına kazanç 20-70 ruble olmuştu. Eylül ayında belirgin

¹⁶⁴A.y., s. 16. Pesçanıy Kampı'ndaki mahkumların tutuklu bulundukları suçlar tablosu için **bkz.** EK. 21.

¹⁶⁵A.y., s. 17.

bir artış gözlemlenmiş ve hedeflerin üzerinde bir performans sergilenmişti. Ekim ayında yapılmayan iş miktarı 5.592, yapılan iş ise 9.866'ydı. Ortalama tamamlanma yüzdesi %113,2 ile yılın en yüksek performansını göstermiş, kişi/saat başına kazanç bilgisi ise belirtilmemişti. Ekim ayında verimlilik en üst düzeydeydi. Kasım ayında yapılmayan iş miktarı 4.266, yapılan iş ise 8733'tü. Ortalama tamamlanma yüzdesi %110 ile oldukça yüksek bir başarı elde edilmiş ve kişi/saat başına kazanç 20-83 ruble olmuştu. Kasım ayında da yüksek verimlilik devam etmişti. Aralık ayında yapılmayan iş miktarı 3.966, yapılan iş ise 8.667'ydi. Ortalama tamamlanma yüzdesi %108,8 ile hedefin biraz üzerinde ve kişi/saat başına kazanç 20 rubleydi. Aralık ayında işler genel olarak iyi seviyede tamamlanmıştı. 1952 yılı için toplamda yapılmayan iş miktarı 4.342, yapılan iş ise 9.471'di. Ortalama tamamlanma yüzdesi %106 ile genel performans hedefinin üzerinde ve kişi/saat başına kazanç 20 ruble teşkil etmekteydi. Yıl boyunca genel olarak işler başarılı bir şekilde tamamlanmış, özellikle Ekim ve Kasım ayında yüksek verimlilik sağlanmıştı. 1952 yılında mahkumların çalıştırılmamasının çeşitli nedenleri belirtilmişti. Bu nedenler arasında kamp içi transferler, ceza hücresinde kalma, ceza izolatöründe bulunma, çalışmayı reddetme, maddi gıda sağlanmaması, ekonomik otorite tarafından iş sağlanmaması gibi durumlar yer almaktaydı. Ayrıca aşamaların oluşturulması, dinlenme süreci, karantina, gardiyan eksikliği, yerel mahkemelerde kalma ve tutuklama merkezlerinde bulunma gibi sebepler de mahkumların çalıştırılmama nedenleri arasında sayılmaktaydı. Bunlara ek olarak, engelli kişiler de çalıştırılmayanlar arasında yer almaktaydı.¹⁶⁶

1952'nin son 7 ayı ve 1952'nin tamamı için engelli mahkumların sayısında değişiklikler görülmekteydi. Yıl boyunca toplam mahkum sayısının azalma eğiliminde olduğu fakat engelli mahkum sayısının genel olarak istikrarlı bir şekilde sürdüğü tespit edilmişti. Ocak ayında toplam mahkum sayısı 32.503 iken, engelli kişi sayısı 8.127'ydi. Temmuz ayında toplam mahkum sayısı 31.774, engelli kişi sayısı ise yine 8.127 olarak kaydedilmişti. Ağustos ayında toplam mahkum sayısı 31.029, engelli kişi sayısı 8.007'ydi. Eylül ayında toplam mahkum sayısı 30.388, engelli kişi sayısı ise 6.898'di. Ekim ayında toplam mahkum sayısı 30.131, engelli kişi sayısı ise 6.805 olarak belirlenmişti. Kasım ayında toplam mahkum sayısı 29.940, engelli kişi sayısı ise 6.784'tü. Aralık ayında ise toplam mahkum sayısı 29.910, engelli kişi sayısı ise 6.806'ydı. 1952

¹⁶⁶Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 345. Pesçanıy Kampı'nda kullanılan ve kullanılmayan işçigücü verilerine dair bkz. EK. 22.

yılının tamamında ise toplam mahkum sayısı 32.041, engelli kişi sayısı ise 6.857 olarak raporlanmıştı.¹⁶⁷

Bu bölümde açıklanan Pesçany Kampı'ndaki iş gücü kullanımına ilişkin veriler incelendiğinde, nicel ve nitel verilerin hem kronolojik açıdan hem de diğer birçok faktör nedeniyle büyük farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Mahkumlar çoğunlukla inşaat işlerinde kullanılmıştır. Ancak iş gücünden yararlanma düzeyinin beklenenin oldukça altında kaldığı da gözlemlenmektedir. İstikrarsız iş gücü kullanımının dinamiklerinin nesnel nedenleri vardı. Bunlar arasında iş gücü cephesi eksikliği, konvoy eksikliği, hastalıklar ve yaralanmalar gibi etmenler yer almaktaydı. Ayrıca bazı mahkumlar çalışmayı reddetmişti. Ukrayna uyruklu mahkumlar sayı olarak diğerlerine göre öne çıkmışlardı. Nitelikler, çalışma koşulları, yaşam koşulları, üniformalar, gıda ve tıbbî bakım gibi faktörler iş gücü kullanımının verimliliğini doğrudan etkilemiştir.

2.4. Lugovoy Kampı

1949 yılının sonunda SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı 9 Numaralı Özel Kamp olan Lugovoy Kampı kurulmuştu. Dolinskoye (Dolinka) köyünde yer almakta olan kampın organizasyonu, Karaganda havzasındaki Çurubay-Nurinsk kömür sahasında kömür madenlerinin inşası ile bağlantılıydı. Kampın personeli, cezaevleriyle çalışma ve ıslah kamplarında tutulan özel birliklerden oluşan hükümlüler gönderilerek sağlanmıştı. Lugovoy Kampı 1951 sonbaharına kadar varlığını sürdürmüştü.¹⁶⁸

SSCB Bakanlar Kurulu'nun 19 Eylül 1949 tarihli ve 3956 sayılı kararnamesiyle SSCB İçişleri Bakanlığı, Çurubay-Nurinskoye maden bölgesinde 15.000 mahkum için 9 Numaralı Özel Kampı'n düzenlenmesi ve organizasyonunun 1950 yılının ilk yarısında tamamlanması gerektiğine dair bir emir yayımlamıştı. 10 Ekim 1949 tarihli ve 00947 sayılı emirle aynı kararnameye göre, Kömür Endüstrisi Bakanlığı mahkumlar tarafından kamp için inşa edilmesi gereken binaların yapımında kullanılmak üzere fonları ve kaynakları sağlamakla yükümlü kılınmıştı. Lugovoy Kampı'nın organizasyonunu hızlandırmak amacıyla Karaganda Çalışma ve Islah Kampı başkanından kamp için gerekli binaları geçici olarak tahsis etmesi ve organizasyona yardımcı olması istenmişti. Ayrıca İçişleri Bakanlığı SSCB Kömür Endüstrisi Bakanlığı ile birlikte 1949 yılında

¹⁶⁷Lugovoy Kampı'ndaki normal ve engelli mahkumların sayısı için bkz. EK. 23.

¹⁶⁸Kalibekoba, M. ve Kudaybergenova, A. (2019). Concentration camps in the territory of Kazakhstan in the 30-50s of the XX century. *Norwegian journal of development of the international science*, (35), s. 21-24.

Karaganda topraklarındaki arazileri belirleyerek 1950-1955 yılları arasında maden ocakları, yerleşim yerleri ve yardımcı işletmelerin inşası için tahsis edilmesi gereken alanları belirleme görevini üstlenmişti.¹⁶⁹

4 Ocak 1950 tarihi itibarıyla 9 Numaralı Özel Kamp olan Lugovoy Kampı'nın mahkum yerleşkeleri ve transfer tarihleri şu şekilde olmalıydı: İlk olarak, Karabas istasyonundan 7 kilometre uzaklıkta, Karaganda demiryoluna yakın Dolinskoye köyüne 3.000 mahkumun yerleştirilmesi planlanmış ve teslim alma tarihi 1 Şubat 1950 olarak belirlenmişti. Bir diğer kol ise Karabas istasyonundan 6 km uzaklıkta, Dolinskoye köyüne doğru olan bölgeye toplam 4.000 mahkum yerleştirilmeliydi. Teslim alma tarihlerine göre Nisan ayında 1.000 kişi, Mayıs ayında 1.000 kişi ve Haziran ayında 2.000 kişi alınması gerekmektedir.

Karaganda demiryolu hattındaki Karabas istasyonuna ise 2.000 mahkum yerleştirilmesi planlanmış, teslim alma tarihi Nisan 1950 olarak belirlenmişti. Karabas istasyonuna 6 km mesafede ise tahmini 2.000 kişilik bir kol yerleştirilmeliydi. Buraya teslim alma tarihlerine göre Haziran ayında 1.000 kişi, Temmuz ayında ise 1.000 kişi getirilmesi gerekmektedir. Dolinskoye noktasına 2,5 km mesafedeki başka bir kol ise 2.000 kişilik olmalıydı. Haziran ayında 500 kişi, Temmuz ayında 1.000 kişi ve Ağustos ayında 500 kişi alınması planlanmaktaydı. Son olarak, Karabas istasyonundan 22 km, Dolinskiy köyünden ise 31 km uzaklıkta bulunan başka bir kolun da 2.000 mahkum kabul etmesi gerekmektedir. Bu kolda Haziran ayında 500, Temmuz ayında 1.000 ve Ağustos ayında 500 kişi yerleştirilmesi planlanmaktaydı. Toplamda 15.000 mahkum yerleştirilmesi gerekmektedir.¹⁷⁰

Kamp bölümünün ilk birimi, Çurubay-Nurinsk maden kasabasının ve yerel inşaat malzemeleri üssünün inşası için tasarlanmıştı. Bu üssün içinde ağaç işleme tesisi, araba tamiri tesisi, inşaat malzemesi ve teknik üretim tesisleri yer almaktaydı. İkinci kamp bölümünün kontenjanı ise, hedef bölgeden bulunan 4 ve 7 numaralı madenlerin inşası için ayrılmıştı. 4 numaralı maden 700 metre uzaklıkta yer almaktaydı. Üçüncü bölüm, köpük ve betonarme ürünler tesisi Karabas taş kırma ocağı ile Karabas kireç tesisinin inşası ve işletilmesi için tasarlanmıştı. Dördüncü bölüm, Çurubay-Nurinsk endüstriyel, sivil ve madencilik inşası için kullanılmaktaydı. Beşinci bölüm, Dolinskoye yerleşiminden 2,5

¹⁶⁹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 483.

¹⁷⁰Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 485. Lugovoy Kampı'nın mahkum yerleşkeleri ve transfer tarihleri için bkz. EK. 24.

km uzaklıkta bulunan Çurubay-Nurinsk 2 numaralı madeninin inşası için ayrılmıştı. Altıncı bölümde ise Beloglinishchensky tuğla fabrikasının inşası ve yerleşimi için öngörülmüştü. Tüm bu inşaatların 1950 yazına kadar tamamlanması planlanmaktaydı. Fakat 1 numaralı kamp bölümünün kamp koğuşlarının inşası için belirlenen süre sarkmıştı. Bunun nedeni, Saranşahstroy'dan inşaat malzemelerinin zamanında gelmemiş olmasıydı. Bu nedenle Lugovoy Kampı'nın kamp birimlerinin inşası planlandığı sürede tamamlanamamıştı.¹⁷¹

1 Ocak 1950 itibarıyla Lugovoy Kampı bölgesinde 1000 kişilik yatılı barakalar, bir dispanser, 25 kişilik bir hamam, idari personelin barınması için 2 baraka ve kamp departmanının merkezi bulunmaktaydı. Ayrıca iki konut barakası ve 400 kişilik bir kantin inşaatına başlanmıştı. Birinci kamp bölgesinde mahkumların kabulü için bazı yapılar döşenmişti; bölgenin bir hapishane güvenlik çiti, 6 özel amaçlı baraka, 4 mutfak, 4 revir, 4 hastane, bir çamaşırhane, bir hamam, bir dezenfeksiyon odası, su temini, yangın söndürme havuzları ve 11 konut barakası da bu yapılar arasında yer almaktaydı. Yarbay Slyusarenko'nun GULAG şef yardımcısı Albay Bulanov'a Ocak 1950'nin ilk haftasında gönderdiği raporda ise, 1949 yılında Lugovoy Kampı'nda hiçbir sermaye inşaatı yapılmadığı, ayrıca kamp bölgesi çitlerinin inşasının da tamamlanmadığı belirtilmişti.¹⁷²

Şubat 1950'nin başında sadece %30'u tamamlanan ilk kamp bölümüne kabul yapılmaya başlanmıştı. Ancak yaşam alanlarındaki koşullar çok zorlayıcıydı. Kalabalık o kadar fazlaydı ki, kişi başına 0,5 metrekare yaşam alanı düşmekteydi. Ne insanlar ne de üretim için yeterli su kaynağı vardı. Su Dolinka ve Karabas'tan tankerlerle taşınmaktaydı. Su kaynağının sık sık kesilmesi gıda üretiminde aksamalara yol açmış ve sıva ile duvar işlerinin yapılmasını imkansız hale getirmişti. Hamam aylarca çalışmamış, insanlar banyo yapamamıştı. Fırın, sebze deposu, kundura atölyeleri, itfaiye istasyonu ve depolama tesisleri yoktu. Diğer kamp koğuşlarında da benzer zorluklar yaşanmaktaydı. İş gücü bol olmasına rağmen inşaat malzemesi eksikliği büyük bir sorundu ve bu da kampın büyük kayıplar yaşamasına neden olmaktaydı.¹⁷³

Bu durumu göz önünde bulunduran 2. Müdürlüğün hukuk departmanının organizasyon başkanı Yarbay Lyamin, Peşcanıy ve Lugovoy kamp birimlerini birleştirerek tek bir özel kampa dönüştürmeyi önerdi. Pavlodar bölgesi Ekibastuz'daki

¹⁷¹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 486.

¹⁷²Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 489.

¹⁷³Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 493.

kamp biriminin de (5.000 mahkum için) aynı kampa nakledilmesi planlanmıştı. Bu birleşme sayesinde Peşcanıy Kampı sadece Kömür Endüstrisi Bakanlığı'na ait işletmeler ve inşaatlar için iş gücüne hizmet edecekti. Böylece kampta tutulan toplam mahkum sayısı Hükümet kararlarına uygun olarak 35.000 kişiye ulaşacaktı.

Lugovoy kampının endüstriyel bir temeli olmadığı ve Spassk bölgesinde daha fazla endüstriyel gelişme beklenmediği için kamp mevcut 4.561 kişiden oluşan I. ve II. kategorideki mahkum gücünü kullanamamaktaydı. Mayıs 1951'de kamp planlanan işler için sadece 7713 mahkumu dışarı çıkarmıştı; bunlardan 2052'si malul durumdaydı. İş gücünün geri çekilmesi gerçek ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmadan yapılmış, kampın pratikteki kullanımı %20-30 arasında kalmıştır.

Teftiş sonuçları ve komisyonun Lugovoy kampının tasfiyesine ilişkin önerileri, SSCB İçişleri Bakanlığı GULAG Başkanı Korgeneral I. Dolgih tarafından SSCB İçişleri Bakanı Albay-General S. N. Kruglov'a iletilmişti. Bir rapor notunda özellikle şu ifadeler yer almaktaydı: *“Yapılan incelemeler ve mevcut veriler, 9 Numaralı Özel Kampın bağımsız varlığının davanın çıkarlarından kaynaklanmadığını ve ekonomik olarak haklı bir gerekçesi olmadığını göstermektedir.”* 13 Ağustos 1951 tarihli SSCB İçişleri Bakanlığı emrine göre, “9 Numaralı Özel Kamp'ın tüm çiftlikleri, özel birlikleri, subay ve serbest çalışan personel ile birlikte 8 Numaralı Özel Kamp'a nakledilecekti”. Ayrıca Taldı-Kuduk kampının KARLAG kampına devredilmesi planlanmıştı. Kabul ve nakiller, mahkumların alıkonması, tecrit edilmesi ve çalıştırılması rejimini zayıflatmadan iki hafta içinde gerçekleştirilecekti.

Daha önce de belirtildiği gibi, NKVD bu işi hiçbir hazırlık yapmadan gerçekleştirmişti. Her şey son anda tamamlanabilmişti. Kamp gerekli araçlara sahip olmadan organize edilmiş, bu da çalışma planının aksamasına ve mahkumların zor hava koşullarında çalışamamasına neden olmuştu. Kampa gerekli envanter, malzemeler ve iş kıyafetleri sağlanmamıştı. Bu, kampın yöneticilerinin ihmalkâr tutumunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Peki sorumsuzca çalışma tutumlarına rağmen onlara böyle bir cezasızlık hakkı veren şey neydi? Bu soruya tam bir cevap almak zordur. Ancak Lugovoy kampının tasfiyesinin gösterdiği gibi bu, GULAG'ın çalışma tarzının bir sonucuydu.

2.4.1. Lugovoy Kampındaki Mahkum Sayısı

GULAG tarafından 1 Şubat'ta 9 Numaralı Özel Kamp'a gönderilen 2.500 mahkumdan 1.550'si Karabas'a - Çurubay-Nura kamp bölümüne 8 km uzaklıkta bulunan

bölgeye ulaşmıştı. O dönemde 9 Numaralı Özel Kamp'ta, mahkumlarla beraber özel kampın inşasında kullanılmak üzere KARLAG'dan alınan yaklaşık 700 mahkum da yer almaktaydı ve bunlardan 400'ü özel birlikten gelmekteydi. Diğer verilere göre, 1 Şubat 1950 itibarıyla İçişleri Bakanlığı'nın Lugovoy kampında 1100 mahkum bulunmakta, aynı yılın 6 Şubat'ı itibarıyla kamp'ta 2365 özel birlik mensubu yer almaktaydı. 23 Şubat 1950 tarihine ait arşiv verilerine göre, Lugovoy kampına ilk başta 2.500 mahkum getirilmişti.¹⁷⁴

1 Ocak 1951 itibarıyla, Lugovoy Kampı'ndaki mahkum sayısı toplamda 10.040'a ulaşmıştı; bunun 8.393'ü erkek, 1.647'si ise kadındı. Yaş aralıklarına göre dağılım şu şekildeydi: 18-25 yaş arasında 906, 26-40 yaş arasında 2.978, 41-45 yaş arasında 1.224, 46-50 yaş arasında 1.555, 51-60 yaş arasında 2.527 ve 60 yaş üstü 850 mahkum bulunmaktaydı.¹⁷⁵

2.4.2. Lugovoy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulunduğu Suçlar

Mahkumların suç türlerine bakıldığında, ana vatana karşı ihanet suçundan mahkum olanların sayısı 6.491'di. Casusluk suçundan mahkum olan 273, terörist niyetlere katılım nedeniyle 1, sabotaj suçlarından 78, zarar verme suçundan 34 kişi mahkum edilmişti. Bunun dışında, devrime karşı sabotaj nedeniyle mahkum olan 7 kişi, çalışma reddi nedeniyle mahkum olan 24 kişi, Sovyet karşıtı komplolara katılım suçundan mahkum olan 462 kişi, Sovyet karşıtı propaganda yapma suçundan mahkum olan 919 kişi bulunmaktaydı. Ayrıca isyan ve siyasî haydutluk suçundan mahkum olan 136 kişi ve ana vatana ihanet suçundan mahkum olan bir kişinin aile üyelerinden 22 kişi de kamp'ta yer almaktaydı. Sosyal açıdan tehlikeli unsur olarak kabul edilen 9 kişi ve diğer devrime karşı işlenen suçlardan mahkum olan 892 kişi daha bulunmaktaydı. Bu veriler ışığında toplamda 9.611 kişinin mahkum edildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁶

Toplamda 9 Numaralı Özel Kamp'ta 1 Ocak 1951 itibarıyla 9.611 mahkum bulunmaktaydı. 10 Temmuz 1951 tarihinde, 8-9 bin kişilik sakat ve malul kontenjanı için tasarlanan 9 Numaralı Özel Kamp'ta 12.869 mahkum bulunmaktaydı. Bunlardan 11.560'ı özellikle tehlikeli suçlular, 535'i hükümlüler ve 811'i genel rejim mahkumlarıydı. Özellikle tehlikeli suçlular Spassk köyündeki bir kamp bölümünde tutulmaktaydılar. Bu

¹⁷⁴Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 510.

¹⁷⁵A.y., s. 510.

¹⁷⁶Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 514.

mahkumlar son derece seyrek bir şekilde yerleştirilmişti. Onlara kişi başına ortalama 0,97 metrekaare yaşam alanı düşmekteydi.

Bu tür insanlık dışı koşullarda yaşam mahkumların kampta kalış sürelerini daha da zorlaştırmaktaydı. Bu durum kamp sisteminin kotasının ve gerekliliklerinin ağır bir şekilde ihlali anlamına gelmekteydi. Kamp yetkilileri, mahkumları bu insanlık dışı şartlarda tutmaya ısrarla devam etmişlerdi. Bunların sonucunda da koşullar mahkumların çalışmayı reddetmelerine yol açmıştı. Bu, kamptaki yönetim anlayışının ve insan hakları ihlallerinin bariz bir yansımasıydı.

2.4.3. Lugovoy Kampı'nda Tutuklu Bulunan Mahkumların Uyrukları

Hükümlülerin 1 Ocak 1951 itibarıyla uyrukları şu şekildedir: Ukraynalılar 3.410 kişi, Ruslar 2.374 kişi, Belaruslular 333 kişi, Azerbaycanlılar 49 kişi, Gürcüler 55 kişi, Ermeniler 99 kişi, Türkmenler (ilk grup) 39 kişi, Türkmenler (ikinci grup) 66 kişi, Tacikler 23 kişi, Kazaklar 161 kişi, Kırgızlar 19 kişi, Finliler ve Karelyalılar 15 kişi, Moldovalılar 177 kişi, Litvanyalılar 729 kişi, Letonyalılar 573 kişi, Estonyalılar 509 kişi, Tatarlar 78 kişi, Başkurtlar 3 kişi, Yahudiler 109 kişi ve diğerleri 299 kişi. Bunlar dışında 333 Alman, 285 Leh, 3 Yugoslavyalı, 32 Romen, 7 Çek, 2 Afgan, 46 Macar, 47 Çinli, 25 Japon, 4 Bulgar, 20 Koreli, 2 Türk, 5 Yunanlı, 4 İranlı, 181 de diğer milletlerden olan mahkum bulunmaktaydı.

Oransal olarak en büyük grup olan Ukraynalılar toplam mahkum sayısının %35,4'ünü, en büyük ikinci grubunu ise %24,7 oranıyla Ruslar oluşturmaktaydı. En düşük oranı ise Başkurtlar, Moğollar ve Amerikalılar gibi . gruplardan ibaretti. Yabancı uyrukluların toplam mahkumlar içindeki oranı oldukça düşüktü; Lehler ve Almanlar gibi gruplar haricinde, yabancı uyruklu kişilerin toplam mahkum sayısına katkısı çok azdı. Bu da, kampın büyük oranda Sovyet vatandaşı mahkumlardan oluştuğunu göstermekteydi.¹⁷⁷

2.4.4. Lugovoy Kampındaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı

1950 Şubat ayı için Lugovoy Kampı arşiv belgelerinden elde edilen temel iş gücü kullanım rakamlarına ulaşılammıştı. 1950 Mart ayı için 1 numaralı kamp departmanının 5192 gün boшта kaldığı bilgisi belirtilmiştir. Motorlu taşıtların yetersizliği tüm üretim faaliyetlerini etkilemiş ve kamp rejimini kabul edilemez şekilde ihlal etmişti. Örneğin, 29 Mart 1950'de işçiler, kamp bölümünden 10 km uzaklıktaki yüksek gerilim hattındaki

¹⁷⁷Osoblagi v Kazahstne..., a.g.k., 2014, s. 516. Mahkumların uyruğuna göre sayıları için bkz. EK. 25.

Çalışma sahasına motorlu taşıt olmaması nedeniyle yürüyerek gidip gelmişlerdi. Dolayısıyla, 1950 Mart ayı için mahkumların üretimi yüksek bir oranda (%83,3) olmasına rağmen iş gücü üretimi düşüktü. Teslimatta yaşanan kesintiler nedeniyle ikinci kamp bölümünün inşaat işlerinden mahkumlar tam olarak yararlanamamış ve önemli bir kısmı çalışmadan boşta kalmıştı.¹⁷⁸

Lugovoy Kampı'ndaki yetersiz iş gücüne ilişkin bilgiler, 1950 yılının ilk çeyreği için belirlenen gelir planının yalnızca %17,6 oranında gerçekleştiğini göstermekteydi. Planlanan gelir 4.980 bin ruble iken gerçekte 877 bin ruble elde edilmişti. Bu planın eksik gerçekleşmesinin temel sebepleri şunlardı: cezaevi nüfusunun yetersizliği (izin verilen sayı 5.000 iken, gerçek sayı 1.500'd) ve yönetim organı tarafından inşaat işlerinin yavaş yapılması, malzeme ve araçların şantiyelere zamanında teslim edilmemesi nedeniyle vardiya içi duraklamalara yol aması.

1950 Nisan'ında, rakamlar Mart ayına göre önemli ölçüde yüksek olmasına rağmen, mahkumların iş gücünden yararlanma planı yine de yerine getirilmemişti. Iř gücü verimliliği Mart ayında %56 iken Nisan ayında %87 oranına çıkmıştı. Bu ayda 15 tugay, üretim görevlerini %115 ila %125 arasında yerine getirirken, 55 tugay üretim planlarını %100 oranında yerine getirmişti. Fakat mahkumlar ekonomik kurum tarafından tam olarak kullanılmamıştı. Nakliye ve inşaat malzemesi eksiklikleri nedeniyle sadece şubat ve Nisan aylarında iş gücü verimliliği beklenen düzeyde gerçekleşmişti.

Bununla birlikte, Mayıs ayında iş gücü verimliliği %87 iken, Haziran ayında %105,5 gibi bir oranla önemli ölçüde artış göstermişti. Mahkum kontenjanının 1950 yılının ilk üç ayında iş gücü kullanımına ilişkin bu göstergeler kamptaki iş gücü verimliliğinin aydan aya arttığını göstermekteydi. Ancak kamp yönetimi, mahkumların iş gücü fonlarının planlanan işler için kullanılmamasını, tahsis edilen fonların sınırlı olması nedeniyle iş yapılamaması ve organize sanayi kuruluşlarının bulunmamasıyla açıklamıştı.¹⁷⁹

Tüm bu kesintilere rağmen, mahkumlar bazen verilen işlerin planını tam yerine getirmiş hatta zaman zaman ařırđ çalışma vakaları bile olmuştu. Bu durum tablolardaki verilerle kanıtlanmaktaydı. Ama yönetim, mahkumların durumuyla ilgilenmemiş ve

¹⁷⁸Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 527-528.

¹⁷⁹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 528-529. Lugovoy Kampı'ndaki mahkumların iş gücü dağılımı/meslekleri ve iş durdurmanın sebepleri için bkz. EK. 26.

onlara gerekli çalışma koşullarını sağlamaya istekli olmamıştı. Bu durum, kamp yönetiminin iş gücü verimliliğini artırmaya yönelik adımlar atmadığını ve mahkumların çalışma koşullarını iyileştirmek için yeterli çabayı göstermediğini ortaya koymaktadır.¹⁸⁰

2.5. Dal'niy Kampı

Özel Dal'niy 11 Numaralı Kamp, Peşcanıy Kampı Müdürlüğü'nden 375 km uzaklıkta, Pavlodar Oblastı'nın Ekibastuz şehrinde bulunan Peşcanıy Kampı'nın 6 Numaralı Kamp şubesi temeline alınarak kurulmuştu. 6 Numaralı Kamp iki kamp alanından oluşmaktaydı. 28 Eylül 1951 tarihi itibarıyla, kamp bölümünde 230'u ağır iş cezasına çarptırılmış ve 13'ü genel rejime uymayan olmak üzere toplam 4.656 mahkum bulunmaktaydı. Kamp koğuşı, 6 Numaralı kamptaki gözaltı rejimi esas alınarak geçici talimatın gerekliliklerine uygun olarak düzenlenmişti. Fakat disiplin seviyesi oldukça düşüktü. Mahkumlar sürüler halinde kantine gitmekte, yaşam alanlarında sigara içmekteydiler. Ayrıca her gün yaklaşık 100 mahkum işe gitmeyi reddetmekteydi. Bu durum, kamp yönetiminin disiplin sağlama konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya olduğunu ve mahkumların çalışma ve yaşam koşullarıyla ilgili ciddi sorunlarının bulunduğunu göstermekteydi.¹⁸¹

24 Nisan 1952'de SSCB İçişleri Bakanlığı 11 Numaralı Özel Kamp'ın düzenlenmesine ilişkin 00414 Numaralı Emri'ni yayımlamıştı. Bu emir, 8 Numaralı Özel Kamp'ın altıncı kamp şubesi temelinde İçişleri Bakanlığı tarafından 11 Numaralı Özel Kamp'ın kurulmasını öngörmekte ve kampın ismi "İçişleri Bakanlığı Dal'niy Kampı" olarak belirlenmekteydi. 5.000.000 mahkum kapasitesine sahip olacak kampın idaresinin Kazak SSC Pavlodar bölgesinin Ekibastuz köyünde bulunması planlanmaktaydı. Ayrıca iki hafta içinde kampın yapısı ve personel taslağının hazırlanması, kamp istasyonlarının elden çıkarılması ve onaya sunulması talep edilmekteydi. 8 Numaralı Özel Kamp, devralınacak kamp birimi olarak belirlenmekte ve personelinin Kamp Müdürlüğü personeli olarak kullanılacağı belirtilmekteydi. Ekibastuz kömür yatağındaki kömür madenlerinin inşası için sağlanacak iş gücünün hükümet kararnamesine uygun bir şekilde uygulanması gerektiği de vurgulanmaktaydı.

11 Numaralı Özel Kamp'ın ilk bölümü 2.996 metrekare alana sahip 10 barakadan oluşmaktaydı ve bu barakalar yaşam alanları olarak kullanılmaktaydı. Birliğin ihtiyacını

¹⁸⁰Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 531.

¹⁸¹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 569.

karşılayan 4500 litre kazan kapasiteli 500 kişilik bir kantin, bir mutfak, bir dükkan, bir hamam ve 80 kişilik bir çamaşırhane bulunmaktaydı. Ayrıca 30 kişilik bir tecrit merkezi de cezaevi olarak düzenlenmişti. İkinci kamp bölümünde ise 2.575 metrekare alana sahip sekiz baraka yaşam alanları olarak kullanılmaktaydı. Burada 250 kişilik bir mutfak, bir hamam, bir çamaşırhane, bir çamaşır kurutma makinesi, bir dükkan ve 100 kişilik bir ceza izolatorü yer almaktaydı. Ayrıca kamp, günlük 6000 kilogram üretim yapan bir fırına, bir araba ve 8 kamyonu sahipti. 1 Nisan 1953 itibarıyla Dal'niy Kampı'nda ise 5 kamyon ve 2 motosiklet bulunmaktaydı. Kampın tüm maddi temeli "İrtışuglestroy" ekonomik kurumuna aitti ve konut mimarisi 20 barakadan oluşmaktaydı.¹⁸²

Dal'niy Kampı iki kamp alanına sahip olmasına rağmen pratikte yeterli bir yapıya sahipti. Kamp, çalışma ekipmanı ve üniforma temin edebilmiş, koğuşlar ise gerekli sayıda mahkumu barındırabilecek şekilde düzenlenmişti. Tutukluluk koşulları ve rejimi tatmin edici seviyedeydi. Bu kampın işleyişi sırasında işin hedefleri ve görevleri özel olarak tanımlanmıştı. Mahkumlar için ana çalışma alanı kömür madenleri olarak belirlenmiş ve mahkumların iş gücü tamamen kömür madenciliğine yönlendirilmişti. Diğer özel kamplarda olduğu gibi, çalışma beş yıllık bir plan çerçevesinde organize edilmişti. Ancak burada en dikkat çeken nokta, kampın kurulma amacının ve iş gücünün tamamen kömür madenciliğine yönlendirilmiş olmasıydı. Kampın altyapısının sağlıklı bir şekilde organize edilmesi, çalışma alanlarının genişletilmesi ve mahkumların çalışma koşullarının belirli bir seviyeye getirilmesi belirli bir sistemin olduğunu göstermekteydi. Yine de tüm bu düzenlemelere rağmen, mahkumların yoğun çalıştırılması çalışma şartlarının olumsuzluğu insan hakları perspektifinden değerlendirildiğinde sorunlu bir ortamın olduğu görülmektedir.¹⁸³

Toplam alanı 2996 metrekare olan 1 Numaralı kamp bölümünde 10 baraka yaşam alanları olarak kullanılmaktaydı. Kamp istasyonu sabit envanterle sağlanmıştı. Birliğin ihtiyacını karşılayan 4500 litre kazan kapasiteli 500 kişilik bir kantin, bir mutfak, bir dükkan, bir hamam ve 80 kişilik bir çamaşırhane, 30 kişilik cezaevi tecrit merkezi vardı. 2 Numaralı kamp bölümünün yaşam alanları için toplam 2575 metrekare alana sahip sekiz baraka kullanılmaktaydı. Kamp istasyonu sabit envanterle sağlanmaktaydı. Burada 250 kişilik bir mutfak, bir hamam, bir çamaşırhane, bir çamaşır kurutma makinesi vardı.

¹⁸²A.y., s. 571.

¹⁸³Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 572.

Ayrıca bir dükkan ve 100 kişilik bir ceza izolatörü, günlük 6000 kilogram üretim yapan bir fırına sahipti. Kampa bir araba ve 8 kamyon sağlanmıştı. Kampın tüm maddi temeli - idarî, konut ve diğer binalar “İrtışuglestroy” şahsında ekonomik kuruma aitti. Kampın konut kontenjanı 20 barakadan oluşmaktaydı.¹⁸⁴

2.5.1. Dal’niy Kampındaki Mahkum Sayısı

Kampın 6 numaralı bölümünde 28 Eylül 1951 tarihinde toplam 4.656 mahkum bulunmaktaydı. Bu mahkumlardan 230’u ağır iş cezasına çarptırılmış, ayrıca genel rejimden 13 mahkum serbest bırakılmıştı. Uzak kampında yalnızca erkek mahkumlar bulunmaktaydı. Arşiv materyalleri mahkum sayısı hakkında farklı veriler sunmaktadır. Örneğin, 1 Ocak 1953 tarihli bir arşiv kaydına göre 2.762 mahkum, diğer bir kayda göre ise 2.789 mahkum olduğu belirtilmektedir. Bu çelişkili veriler, mahkum sayısındaki farklılıklara dair arşiv kayıtlarının tutarsızlığını veya dönemin yönetsel zorluklarını yansıtır olabilir. Ayrıca serbest bırakılan mahkumlar ve yer değiştirmeler de bu sayısal farkları açıklayabilir.¹⁸⁵

2.5.2. Dal’niy Kampı’ndaki Mahkumların Uyrukları

1953 yılından itibaren kamptaki mahkumların ulusal bileşimi de detaylı olarak kaydedilmekteydi. Ekte sunulan tabloda mahkum sayısındaki değişiklikler ve ulusal dağılımları görülmektedir. Örneğin, Rusların sayısı Ocak ayında 507, Şubat’ta 498, Mart’ta 485, Nisan’da 474 ve Haziran’da 467 olarak kaydedilmektedir. Ukraynalı mahkumların sayısı ise Ocak ayında 1.022, Şubat’ta 1.015, Mart’ta 1.005, Nisan’da 994 ve Haziran’da 984 olarak belirtilmektedir. Diğer halklar arasında da benzer şekilde çeşitli sayılar yer almakta, örneğin, Almanlar Ocak ayında 87 iken, Haziran’da 79’a düşmüştür. Tüm bu verilere bakıldığında, kampın içindeki mahkumların ulusal bileşiminin zaman içinde değiştiği, bazı grupların sayısının düştüğü, bazılarının ise sabit kaldığı görülmektedir. Özellikle, Ruslar ve Ukraynalılar kampın en büyük gruplarını oluşturmaktaydı. Ancak genel toplamda bir azalma gözlemlenmektedir. Örneğin, Ocak ayında toplam mahkum sayısı 2.742 iken, Haziran ayında 2.563’e düşmüştür.¹⁸⁶

2.5.3. Dal’niy Kampındaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı

Kampta tutulan mahkumlar SSCB Kömür Endüstrisi Bakanlığı’na bağlı “İrtışuglestroy” vakfının çeşitli işlerinde çalıştırılmaktaydı. Bu işler arasında bir elektrikli

¹⁸⁴Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 573.

¹⁸⁵Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 576.

¹⁸⁶Dal’niy Kampı’ndaki mahkumların uyruklarına göre sayıları için bkz. EK. 27.

lokomotif deposu, bir ısı ve güç merkezi, bir ahşap işleme tesisi, bir beton ve harç ünitesi, bir idarî ve ev kompleksi, bir balık buzdolabı, bir hamam, konutlar, mekanik atölyeler ve bir taş ocağı yer almaktadı. Taş ocağı kamptan 12 km uzaklıkta bulunmaktaydı. Mahkumlar toplamda 13 farklı üretken işte sözleşmeli olarak çalıştırılmaktaydı.¹⁸⁷

1953'ün ilk çeyreği için plana göre, kampın günde ortalama 1.900 mahkumu çalıştırması gerekmekteydi ancak gerçekte sadece 1.466 mahkum çalıştırılabilmişti. Bu, ekonomik otoritenin iş disiplini sağlamadaki başarısızlığından kaynaklanmaktaydı. Böylece 1953'ün ilk çeyreğinde kampta çalıştırılan mahkum sayısı planlanan %64 yerine, kampın toplam mahkum sayısının sadece %55,6'sına denk gelmekteydi. Ama havaların ısınmaya başlamasıyla birlikte ekonomik yönetim inşaat projelerinin sayısını artırmış ve çalıştırılan mahkum sayısının %80'e kadar çıkmasını sağlamıştı. Örneğin, 5 Mayıs 1953 tarihinde 2.105 kişi çalıştırılmaktaydı.¹⁸⁸

Mahkumlar fiziksel durumlarına göre çalıştırılmaktaydı. Fiziksel engelli olan mahkumlar çoğunlukla kampın ekonomik hizmetinde ve kısmen de yardımcı işlerde kullanılmaktaydı. 1952'nin son 7 ayında Dal'niy Kampı'ndaki engelli mahkumların sayısı 2 Numaralı Tablo'da gösterilmektedir. Örneğin, Haziran ayında 3074 mahkumdan 220'si engelli olarak sınıflandırılmışken, Temmuz ayında bu sayı 237'ye, Ağustos'ta ise 191'e düşmüştü. Aralık ayında ise, toplam mahkum sayısı 2.790 iken, engelli mahkum sayısı 172 olarak belirtilmişti. Böylece 1952'nin son 7 ayında 20.675 mahkumdan 1.376'sının engelli olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

Engelli olarak kategorize edilen 220 kişiden 35'i geçici engelliydi. Geçici engelli olarak sınıflandırılan mahkumlar, taş ocağı hariç, dışarıya yürüyerek çıkmaktaydı. . Taş ocağına motorlu araçlarla götürülürlerdi. Çalışma sahalarına götürülen mahkumlara, sahada pişirilen bir veya çoğunlukla ikinci öğün olarak sıcak öğle yemeği verilmekteydi. Hem yerleşim bölgelerinde hem de çalışma sahalarında mahkumlara kaynatılmış içme suyu sağlanmaktaydı. Genel olarak Dal'niy Kampı'ndaki mahkumlar tesislerin hazır olmaması, gardiyan eksikliği, kıyafet ödeneği eksikliği, hastalık, ceza hücrelerinde ve ceza izolatörlerinde kalma, çalışmayı reddetme gibi sebeplerle temel işlerde tam olarak kullanılmamışlardı. Çalışabilir mahkum sayısının %69 ile %77 arasında bir oranla bu işler tam anlamıyla gerçekleştirilememişti.

¹⁸⁷Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 587.

¹⁸⁸Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 587.

Bu veriler Dal'niy Kampı'ndaki çalışma ve yaşam koşullarının ciddi şekilde eksik ve zayıf olduğunu, yönetimin çeşitli engellerle karşılaştığını ve mahkumların iş gücünden tam verim alınamadığını göstermektedir. Mahkumların fiziksel durumlarına göre sınıflandırılması ve çalışma alanlarındaki eksiklikler kampın iş gücü verimliliğini ciddi şekilde etkilemekteydi.¹⁸⁹

2.6. ALJİR Kampı

1937'de başlayan ÇSİR kadınlarını mahkum etme kampanyası özel kamplar oluşturma ihtiyacını doğurmuştu. Bu özel birliğe dahil olan kadınlar, genel kamplara gönderilmektense özel gözetim tesislerinde tutulması gereken mahkumlar olarak kabul edilmekteydi. Başlangıçta Merkez Komite Politbüro toplantısında NKVD'nin "hüküm giymiş hainlerin, Sağ-Troçkist, casusluk ve sabotaj örgütü üyelerinin tüm eşlerinin en az 5-8 yıl süreyle kamplarda hapsedilmesi" önerisi kabul edilmişti. Bu kampların kurulacağı bölge Kazakistan'ın Narın ve Turgay Vilayetleri (şimdiki Akmola Vilayeti) olarak belirlenmişti.

ÇSİR yalnızca "vatan hainlerinin" eşlerini değil, aynı zamanda annelerini, kız kardeşlerini ve kızlarını da kapsayan daha geniş bir kitleyi ifade etmekteydi. Yani mahkumun tüm ailesi hedef alınmaktaydı. Bu dönemde kadınların yanı sıra dulların da suçlanması sıkça görülen bir durumdu. 3 Temmuz 1937'de Moskova'dan Batı Sibirya bölgesi NKVD başkanı Mironov'a ve Kazakistan İçişleri Halk Komiseri Zalin'e gizli bir telgraf gönderilmişti. Mektupta: "Yakın zamanda kurşuna dizilenlerin aile üyeleri, çoğu kadın ve okul öncesi çağıdaki çocuklar mahkum edilecek ve toplam sayı yaklaşık 6-7 bin kişi olacak" denilmekteydi. Mahkumlar için, her biri 3.000 kişi alabilecek iki özel toplama kampı düzenlenmesi ve ek muhafızların görevlendirilmesi önerilmişti.¹⁹⁰

3 Aralık 1937'de NKVD, KARLAG'ın "26 Numaralı Nokta" olarak adlandırılan Akmola özel bölümünün kurulmasını emretmiş ve burada mahkum edilenler hapsedilmişti. Bu kamp bir toplama kampı olarak tasarlanmıştı. GULAG şef yardımcısı Pliner'in 9 Eylül 1937'de KazSSC NKVD'ye gönderdiği gizli telgrafta: "Akmola 26

¹⁸⁹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 585. Dal'niy Kampı'ndaki mahkumların iş gücü kullanımına dair veriler için bkz. EK. 28.

¹⁹⁰Kudaybergenova A.İ. ve Murzahodjayeva, K.M. (2020). "Oni bili bezvinno osujdenimi jenşçinami", *Annali Italia*, (11), s. 6-10.

numaralı çalışma yerleşimi temelinde bir toplama kampı kurulmasını kabul ediyorum” denmişti.¹⁹¹

Araştırmacı A. R. Kukuşkina’ya göre ALJİR, ilk hükümlü kadınları Ocak 1938’in başlarında kabul etmeye başlamıştı. Kamp hızla dolmaya başladığı için KARLAG yetkilileri ilk aşamadaki kadınları diğer kamplara göndermiş ve sonbaharda KARLAG’ın bir başka Spassky şubesi kurulmuştu. “Vatan hainlerinin ailelerine mensup” kadınlar SSCB’nin birçok farklı bölgesinden getirilmeye başlamıştı. Bu kadınlar arasında Moskova, Orenburg, İrkutsk, Rostov, Kaluga, Orsk gibi şehirlerden gelenler bulunmaktaydı.¹⁹²

Karara göre, belirli bir bireye baskı tedbirleri uygulama süreci belirli aşamalara dayanmaktaydı. Başlangıçta, bir hazırlık aşaması öngörülmekte ve bu aşamada belirli bir aile üzerinde kapsamlı bir kontrol yapılması istenmekteydi. Aileye ait ek kimlik verileri ve uzlaşmacı materyaller toplanmalı, daha sonra bunlara dayanarak çeşitli belgeler hazırlanmalıydı. Bu belgeler arasında ailenin tüm üyeleri hakkında ayrıntılı kimlik verileri içeren bir liste, işlenen suçun yapısı, suçun ne zaman ve kim tarafından işlendiği ve hangi cezaya çarptırıldığına dair bir not yer almalıydı. Ayrıca aile reisinin verilerinin zorunlu olarak belirtildiği ayrıntılı bir genel sertifika da hazırlanmalıydı. Bu süreçte aynı zamanda hükümlü kişinin eşine dair uzlaşmacı materyaller de toplanmalı ve 15 yaşın üzerindeki çocuklarının sosyal tehlike derecesi değerlendirilmeliydi. Ailedeki yaşlı ve muhtaç ebeveynlerin varlığı, ağır ya da bulaşıcı hastalığı olan kişilerin varlığı gibi bilgiler de belgelerde yer alacaktı. Bu belgeler, belirli verilerle birlikte İçişleri Halk Komiserlikleri’ne ve bölge ile vilayetlerin NKVD departmanlarının başkanlarına gönderilecek ve sonrasında tutuklama için onay alınmak üzere ÇSİR olarak imzalanacaktı.¹⁹³

Belgeler incelenirken tutuklama sırasında, hükümlülerle yasal ya da fiili olarak evli olan kişilerin yanı sıra, hükümlüden boşanmış olan veya hükümlünün devrime karşı faaliyetlerine doğrudan katılan, hükümlüye yataklık eden veya hükümlünün devrime karşı faaliyetlerini bilen ancak bunları ilgili makamlara bildirmeyen eşlerin de zorunlu

¹⁹¹Grinyov, V.M. (2003). *Uznitsı “ALJİRa”, spisok jenşçin-zaklyuçennih akmolinskogo i drugih otdeleniy KARLAGa*. Zven’ya., s. 26.

¹⁹²Kukuşkina, A.P. (2002). *Akmolinskiy lager’ jen “İzmenikov Rodını”: İstoriya i sud’bi*, Karaganda., s. 73.

¹⁹³Kukuşkina, a.g.e., 2002, s. 76.

tutuklamaya tâbi tutulduğu belirtilmişti. Yalnızca hamile kadınlar, bebekli kadınlar, bakıma muhtaç ağır ya da bulaşıcı hastalar, yaşlılar ve kocalarını ifşa eden ve kocalarının tutuklanmasına gerekçe teşkil eden bilgileri yetkililere bildiren eşler tutuklamaya tâbi tutulmamıştı. Bu durum, tutuklama sürecinde sadece suçluyla değil, aynı zamanda suçlunun aile üyeleriyle de kapsamlı bir şekilde ilgilenildiğini göstermektedir. Tutuklamaya kapsamlı bir arama eşlik etmekteydi. Bu aramada silahlar, fişekler, patlayıcılar, askerî teçhizat, çoğaltıcı cihazlar (kalıp makineleri, cam kesiciler, daktilolar gibi), devrime karşı literatür, yazışmalar, döviz, kişisel belgeler ve para kağıtları gibi ögelere el konulmaktaydı. Tutuklananların şahsına ait tüm mal varlıklarına el konulmakta ve evleri mühürlenmekteydi.¹⁹⁴ Bu durum, hükümetin özellikle devrime karşı faaliyetlere karşı son derece sistematik ve kapsamlı bir denetim uyguladığını ve sadece bireysel suçlarla değil, aynı zamanda ailelerin tamamına yönelik cezalandırma uygulamalarına dayalı bir yaklaşımı benimsediğini göstermekteydi.

NKVD Halk Komiseri'nin 17 Ağustos 1937 tarihli ve 00486 sayılı “Ana vatan Hainlerinin Eş ve Çocuklarının Tutuklanması Operasyonu Hakkında” adlı operasyon emri doğrultusunda, 1 Ağustos 1937 tarihinden itibaren Ana vatan hainlerinin eşlerinin tutuklanmasına devam edilmesi talimatı verilmişti. Bu doğrultuda belirlenen talimatlar şu şekilde sıralanmıştı:

Öncelikle, misilleme yapılması planlanan her aile detaylı şekilde incelenmiş ve bu incelemeler sonucunda ek arka plan bilgileriyle uzlaşmacı materyaller toplanmıştı. Toplanan materyaller doğrultusunda aşağıdaki veriler derlenmişti: aileye dair, hüküm giymiş aile reisinin soyadı, adı, suçları, hangi tarihlerde ve kim tarafından cezalandırıldığına dair ayrıntılı belgeler hazırlanmıştı. Ayrıca aile yapısının tam listesi oluşturulmuş ve hükümlü kişinin bakmakla yükümlü olduğu ve onunla birlikte yaşayan kişiler hakkında bilgi toplanmıştı. Her bir aile üyesinin kimlik bilgileri, hükümlü kişinin eşiyle ilgili uzlaşmacı materyaller, 15 yaş ve üzerindeki çocuklarının sosyal tehlike düzeyine ilişkin özellikler, ailedeki bakıma muhtaç yaşlı ebeveynler ve fiziksel durumları nedeniyle bakıma muhtaç çocuklarla ilgili veriler derlenmişti. Sosyal açıdan tehlikeli ve Sovyet karşıtı olan 15 yaş üstü çocuklar için ayrı bir not hazırlanmış, ayrıca okul öncesi ve okul çağındaki 15 yaş altı çocukların isim listeleri oluşturulmuştu.

¹⁹⁴Kukuşkina, a.g.e., 2002, s. 76-77.

Bu belgeler sırasıyla cumhuriyetlerin içişleri halk komiserleri ile federal bölgeler ve eyaletlerin içişleri departmanlarının başkanları tarafından değerlendirilmişti. İzin verilen tutuklama ve aramalarla birlikte, misilleme yapılacak kişiler tutuklanmış ve bu işlemler, bir arama emriyle resmileştirilmişti. Tutuklama işlemi, hükümlü ile yasal veya fiili olarak evli olan eşlere, hükümlüden boşanmış eşlere de uygulanmıştı. Tutuklamalar, mahkumun devrime karşı faaliyetlerine katılan, bir mahkumu saklayan veya hükümlü kişinin devrime karşı faaliyetlerinden haberdar olup da bunları bildirmeyen kişiler için de geçerliydi.

Tutuklamaya tabi olmayanlar ise, hamile kadınlar, bebekli mahkum eşleri, ağır ve bulaşıcı hastalıkları olanlar ve ileri yaştaki kişilerdi. Bu kişiler ailelerinin dikkatli bir şekilde izlenmesiyle birlikte, geçici olarak ayrılmama taahhüdü imzalamak suretiyle izlenmekteydi. Ayrıca kocalarını ifşa eden ve onların bilgilerini yetkililere bildiren hükümlülerin eşleri, kocalarının yakalanmasına ve tutuklanmasına yardımcı olmuşlardı.

Tutuklamalarla eş zamanlı olarak kapsamlı bir arama gerçekleştirilmiş, bu arama sırasında silahlar, fişekler, patlayıcılar, kimyasallar, askerî teçhizat, çoğaltıcı cihazlar (fotokopi makineleri, cam kesiciler, daktilolar vb.), devrime karşı literatür, yazışmalar, döviz, külçe halindeki değerli metaller, madeni paralar, kişisel belgeler ve para kağıtları ele geçirilmişti.

Tutuklanan kişilerin şahsen sahip oldukları tüm eşyalara (iç ve dış çamaşırları, ayakkabılar ve yatak takımları hariç) el konulmuş ve tutuklananların daireleri mühürlenmişti. Aramanın ardından tutuklanan hükümlülerin eşleri cezaevine götürülmüş aynı zamanda çocuklar da aşağıdaki şekilde taşınmıştı:¹⁹⁵

Vaka yönetimi kapsamında, tutuklanan her kişi ve 15 yaşından büyük sosyal açıdan tehlikeli her çocuk için, belirlenen belgelere ek olarak sertifikaların ve kısa bir iddianamenin yer aldığı bir soruşturma dosyası oluşturulmuştu. Hükümlüler cezalarını çekmek üzere ıslah çalışma kampının özel bölümlerine gönderilmişti. Vatan hainlerinin hastalık nedeniyle tutuklanmamış eşleri ile kucaklarında hasta çocukları, iyileştikten sonra tutuklanarak kampa gönderilmişti. Bebekli vatan hainlerinin eşleri ise, hüküm giydikten hemen sonra tutuklanmış ve cezaevine götürülmeden doğrudan kampa

¹⁹⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Normativniye Dokumenti o KARLAGE, Vıyavleniye iz Opublikovannih İstočnikov, Gosudarstvennih Arhivov", (15.08.1937). 1705-1-13 s. 28-29.

gönderilmişti. Aynı uygulama, ileri yaştaki hükümlü eşleri için de geçerliydi. Hüküm giymiş sosyal açıdan tehlikeli çocuklar ise, kamplara, ıslah çalışma cezaevlerine veya çocuk evlerine gönderilmişti. Operasyonun ilerleyişi hakkında her gün üç rapor verilmesi gerekmekteydi. Hüküm giymiş vatan hainlerinin eşlerine yönelik baskı operasyonunun 25 Ekim 1937 tarihine kadar tamamlanması hedeflenmişti. Bundan sonra, suçu kanıtlanmış tüm vatan hainlerinin eşleri belirlenen düzene uygun şekilde kocalarıyla eşzamanlı olarak tutuklanacaktı.

İçişleri Halk Komiseri N. Yejov'un imzasıyla yayımlanan bu emir, belirtilen işlemlerin çok kısa bir süre içinde yerine getirildiğini göstermekteydi. Ayrıca önceden herhangi bir uyarı yapılmaksızın doğrudan uygulanmıştı. Tutuklama ve arama işlemlerinin ardından tutuklanan eşler hapishaneye götürülmüş, burada soruşturulmuş ve kısa bir iddianame düzenlenmişti. Bu davalar daha sonra SSCB NKVD Özel Konseyi'ne gönderilerek değerlendirilmişti.¹⁹⁶

2.6.1. ALJİR Kampı'ndaki Mahkum Sayısı

A. R. Kukuşkına'nın yaptığı araştırmalara göre, 1938-1946 döneminde Akmoła Özel Şubesi'nde ÇSİR olarak mahkum edilen 4.482 kadın bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, 1941-1953 yılları arasında diğer siyasî suçlardan cezalarını çeken 812 kadın da kampta yer almaktaydı.¹⁹⁷ Mahkumların ulusal bileşimi, devletin ulusal soruna ilişkin politikasının öncelikli yönlerini göstermekteydi. Kampta toplam 41 milletten mahkum bulunmaktaydı. Bu mahkumların büyük kısmını Ruslar oluşturmaktaydı (2.469 kişi, % 55). Diğer önemli etnik gruplar arasında Yahudiler (712 kişi, % 16,5), Ukraynalılar (573 kişi, % 12,7) ve Almanlar (109 kişi, % 2,4) yer almaktaydı. Kamptaki mahkumların etnik çeşitliliği, Stalin'in yönetiminin stratejik açıdan önemli bölgelerdeki etnik grupları hedef aldığını ve özellikle Rusya'nın merkezi, güneyi, Ukrayna, Volga bölgesi, Kazakistan, Kafkasya ve Baltık devletlerinden gelen kişilerin çoğunluğu oluşturduğunu göstermekteydi.¹⁹⁸

Kadınların meslekleri incelendiğinde, çoğunun daktilograf, zooteknist, doktor, öğretmen, müzisyen, muhasebeci, ekonomist, satıcı, kimyager, dokumacı, terzi gibi

¹⁹⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Normativniye Dokumentı o KARLAGE, Vıyavleniye iz Opublikovannih Istočnikov, Gosudarstvennih Arhivov", (15.08.1937). 1705-1-13 s. 30.

¹⁹⁷Kukuşkına, **a.g.e.**, 2002, s. 83.

¹⁹⁸Kukuşkına, **a.g.e.**, 2002, s. 84-85.

çeşitli meslek sahipleri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, bazı kadınlar tutuklandıkları sırada belirli bir mesleğe sahip değildi ve bu kişiler için meslek sütununa “yok” veya “uzmanlığı yok” gibi ifadeler yazılmaktaydı. G. Stepanova-Klyuçnikova’nın anılarına göre, kamp için gereksiz görülen insanî, müzikal ve diğer eğitime sahip kadınlar en zorlu işlere yönlendirilmekteydi. Buna karşın, en değerli kabul edilenler de inşaatçılar, tarım uzmanları, doktorlar ve eksperlerdi.¹⁹⁹

Kadınların yaş kompozisyonuna bakıldığında, çoğunun 30-40 yaş aralığında olduğu (%48), ardından 20-30 yaş arasında olanların (%29) geldiği görülmektedir. 40-50 yaş arasındaki kadınlar %13, 50-60 yaş arasındaki kadınlar ise %6’ydi. 20 yaş altındaki kadınlar %3, 60 yaş üstü kadınlar ise %1 olarak kaydedilmişti. Bu veriler çoğunluğun çalışma ve çocuk doğurma çağına olduğuna işaret etmekteydi. Ceza süreleri ise şu şekilde dağılım göstermekteydi: 2.891 kişi (%64,5) en fazla 8 yıl, 1.430 kişi (%31,9) 5 yıl, 161 kişi (%3,6) ise 3 yıl ceza almıştı.²⁰⁰ Yasadışı eylemler ve suçların gerekçelendirilmesi çok belirsiz bir şekilde formüle edilmişti. Örneğin, 1936 tarihli SSCB Anayasası’nda “Ana vatana ihanet” gibi suçlar, devletin güvenliğine karşı işlenen suçlar olarak tanımlanmakta ve bu suçların cezası idam olarak dahi öngörülmekteydi. Bu gibi muğlak ve geniş kapsamlı suçlamalar herhangi bir kişiyi bu maddelere dahil edebilecek bir zemine sahipti. Bunun yanı sıra, “Ana vatan haininin aile üyesi” gibi bir suç maddesi, Sovyetler Birliği hukuk sisteminde başlangıçta yasal bir temele dayanmamaktaydı çünkü akrabaların suçlardan sorumlu tutulması 1920’ler ve 1930’ların ilk yarısındaki Sovyet mevzuatında öngörülmemişti.²⁰¹

Bu durum, baskıcı faaliyetlerin VTSİK, Yüksek Sovyet Başkanlığı ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi kararlarının yanı sıra OGPU, NKVD, Halk Adalet Komiserliği, savcılık ve diğer cezalandırma kurumlarının emir ve talimatlarından oluşan geniş bir düzenleyici çerçeveye dayandığını kanıtlamaktaydı. Cezaî ve idarî yargılamaların genel kabul görmüş ilkeleri saptırılarak bunlara tek taraflı cezalandırıcı bir yön verilmekte ve yetkililerin adaletsizliği, barbarlığı ve keyfiliği teşvik edilmekteydi. Normatif eylemler, anayasa tarafından belirlenen parametrelere uymamakta ve anayasa hükümleriyle uyumlu hale getirilmemektedir. Böylece, 1936 Anayasası vicdan, ifade, basın, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, kişi, konut ve haberleşme dokunulmazlığı gibi demokratik hak ve

¹⁹⁹Stepanova-Klyuçnikov, G.E. (2003). *Kazakstanskiy Aljir. Assotsiatsiya Jertv Nezakonnih Repressiy.* s. 76-104.

²⁰⁰Kukuşkina, a.g.e., 2002, s. 86.

²⁰¹Anaşkin, G.Z. (1964). *Otvetstvennost’ Za İzmenu Rodine i Şpionah.* Yurid. Lit., s. 14.

özgürlüklerin genişletilmesini öngörmüş olsa da tüm bunlar kağıt üzerinde kalmakta ve fikir, inanç, vicdan, kişisel özgürlük ile devletin keyfiliğine karşı korunma özgürlüğünü güvence altına almayan yalnızca biçimsel bir karaktere sahip olmaktaydı. “Yeni insan” unvanına layık olmayan herkes, kamplarda uzun bir yeniden eğitim sürecinden geçirilmek zorundaydı. Sistem, birkaç milyon insanı dikenli tellerin arkasında tutarak onları toplumda yaratıcı bir güce dönüştürmeyi hedeflemekteydi.

2.6.2. ALJİR Kampındaki Mahkumların İş Gücü Olarak Kullanımı

Kadınların çoğu “komünizm” olarak bilinen yeni toplumun inşası sırasında sosyalleştirilmişti. Karakterleri ve ruhları sürekli propagandayla şekillendirilmiş, topluma faydalı olmaları ve tüm enerjilerini çalışma programını yerine getirmeye adanmaları beklenmişti.

Kampa vardıklarında yapmaları gereken ilk şey barakaları ısıtmak olmuştu. İki kış boyunca ana yakıt türü sazlıktı. Ancak 1941 yılında bir tomruk sahasının kurulması sonucunda ocaklar odunla ısıtılmaya başlanmıştı. Görevli askerler, ocaklara 24 saat boyunca saz koymuşlardı fakat bu çok az ısı veremekteydi. Barakalardaki sıcaklık 6-8 dereceyi geçmemekteydi. Kadınlar bu düşük sıcaklıkta yatak örmek için kullanılmışlardı. Kamp hayatını hatırlayan birçok mahkum en zor işin kamış kesmek olduğunu belirtmişti. Sabah erkenden, dışarısı ne kadar soğuk olursa olsun, neredeyse tüm mahkumlar saz kesmeye gitmek zorundaydı. Kampa daha önce gelen mahkumlar arasından seçilen kamp bölüm şeflerinin emriyle kadınlar 200’erli sıralar halinde dizilmiş, orak ve küreklerle donanmış olarak göle doğru yola çıkmışlardı. 10’ar kişilik gruplara ayrıldıktan sonra her grup en az 40 demet hasat etmek zorunda kalmıştı. Bu koşulu yerine getirebilmek için daha güçlü olanlara biçmek, press yapmak, demetleri bağlamak, demetleri yığınlara taşımak üzere görev dağılımı yapılmıştı. Göldeki çalışma bütün gün sürmüştü. Barakalara birkaç gün yetecek yakıt temin edildikten, ısındıktan ve artık zor görünmeyen ranzalara tırmandıktan sonra kadınlar derin bir uykuya dalmışlardı.²⁰²

Organize çalışma konusunda zengin bir deneyime sahip olan (daha önce üst düzey görevlerde bulunmuş pek çok mahkum vardı) kadınlar kampın dizaynında çalışmaya başlamışlardı. Başlangıç olarak bir dikiş fabrikası, bir tuğla fabrikası, bir elektrik santrali, bir kazan dairesi, bir hamam, mutfaklı bir kantin ve kamp dışında serbest çalışanlar için

²⁰²İvanova, G.M. ve Artemov, A. (1998). *GULAG: yego stroiteli, obitateli i geroi (rossiya-po dorogam fanatizma i muçeniçestva)*. Moskva, Mejdunar. o-vo prav çeloveka., s. 44.

bir sinema tasarlayacak bir tasarım bürosu kurulmasına karar verilmişti. Kadınlar tüm düşüncelerini özel bölüm başkanı Bredihin'e iletmekteydi. Birkaç gün sonra mahkum kadınlar kampın üretim bandında nasıl kullanılacaklarına ilişkin görüşleri alınmak üzere barakalarından nöbetçi kurul binasına çağırılmışlardı. GULAG'dan özel bir komisyon bu amaçla gelmişti. ALJİR mahkumlarından M. L. Antsis'in bildirdiğine göre "kadınlardan işle ilgili görüşlerini bildirmelerinin beklendiği" söylenmişti. Durumlarını gören KARLAG şefi Linin ise: *"Endişenizi anlıyoruz. Size bazı üzücü haberler vereceğiz. Kocalarınız halk düşmanlığı suçundan kurşuna dizildi. Çocuklarınız yetimhanelerde ve terk edilmiş durumdadır. Sovyet yetkilileri onları Sovyet iktidarına sadık, iyi insanlar olarak yetiştirecek. Ve siz de bu bozkırda hayatınızı düzene sokmak zorunda kalacaksınız. Çalışmanız gerekecek ama sabote etmeden!"* demişti. Hükümlüler ve komisyon üyeleri arasındaki diyalog iki saat sürmüştü.²⁰³

Sonuç olarak bir konfeksiyon fabrikası inşa etmek için izin alınabilmişti. NKVD'nin teknik bir proje ya da ekonomik bir gerekçe olmadan işe başlaması yaygın bir uygulamaydı. Yapılması gereken ilk şey mahkumları işle meşgul etmek olmuş ve birlik kadınlardan oluştuğu için dikiş dikmek en iyi çözüm olarak görülmüştü. Tasarım ekibi, kalifiye işçilerden oluşmaktaydı. Çeşitli sektörlerden ekonomistler ve standart belirleyiciler işe alınmıştı fakat bunların çoğu dikiş üretiminin özelliklerine aşina değildi. Fabrikanın teknik projesini çizmek üzere diğer GULAG fabrikalarından teknik planların dokümanları talep edilmiş ve sadece en son teknoloji kullanılmıştı. Ukrayna'daki fabrika yönetimiyle yapılan yazışmalar sonucunda tüm malzemeler elde edilmiş ve bu da daha sonraki çalışmaları büyük ölçüde kolaylaştırmıştı. GULAG'dan bir komisyon, fabrika projesini onaylamak için gelmiş ve birkaç gün sonra proje imzalanmıştı. Sağlık durumu kötü olan kadınları üretime dahil etmek için bir dikiş nakış atölyesi düzenlemeye karar verilmişti. Kampta sadece bu mesleği öğrenmiş olanlar değil, isteyen herkes çalışmaya katılabilmekteydi. Bir sergi düzenlenmesine karar verilmişti. Bu eylem tüm beklentileri aşmış, GULAG'a rapor edilmiş ve bir ay içinde 1938'in son çeyreği için 150 kişilik bir plan sunulmuştu. Ancak bu üretim için hammadde veya yardımcı malzeme yoktu, bu nedenle dikiş üretiminden arta kalanların ve çeşitli hurdaların kullanılmasına başlanmıştı..²⁰⁴

²⁰³Kukuşkina, a.g.e., 2002, s. 130.

²⁰⁴Kukuşkina, a.g.e., 2002, s. 131-134.

Akmola şubesinin varlığı boyunca ekonominin ana kolu dikiş üretimi olarak kalmıştı. İş ihlalleri için hem uyarılar hem de 3-5 gün ceza hücresinde hapis cezası verilmekteydi. Ancak bu cezalar, ikramiye şeklinde verilen teşviklerden çok daha az görülmekteydi. 4 Şubat 1941’de, KARLAG’ın “47 Numaralı Akmola Dikiş Fabrikasının Kadın İşçilerine İkramiye Verilmesi Hakkında” emir yayınlanmıştı. 1940 yılında Akmola fabrikasında iş gücü verimliliğinin artırılması ve üretim kalitesinin iyileştirilmesi için büyük çalışmalar yapılmış ve bunun sonucunda fabrika 3.600 ruble birikime sahip olmuştu. Yani ürün çıktısı %150-200 arasında daha yüksek olmuştu. Gruplara göre alınan ödüller şu şekildeydi: yüksek iş gücü verimliliği karşılığında ilk gruba 15-35 ruble tutarında bir prim verilmekteydi. İyi iş performansı için ikinci gruba kişisel dosyalarına bir not ile takdirname sunulmaktaydı. İyi iş performansı ile birlikte sosyal aktivitelere katılımları için üçüncü gruba kişisel dosyalarına bir not ile takdirname ve ekstra bir mektup gönderme izni verilmekteydi.²⁰⁵

Bu yöntemler kamptaki mahkumları motive etmek için kullanılmıştı ancak iş çok zordu. Görme yetilerini etkileyen zayıf ışık altında çalışmaktaydılar. Yine de kadınların bu işi kabul etmekten başka çaresi yoktu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, ALJİR dikiş fabrikası cephe için askerî üniforma dikmeye başlamış ve günde 16 saat çalışılmıştı. Kadınlar planı yerine getirmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Kampta dikiş dikmenin yanı sıra, büyükbaş hayvan yetiştirilmekte ve birçok kadın hayvanların otlatılması ve bakımı için çalışmaktaydı. Ayrıca ekili sebzelerin yetiştirildiği sebze bahçeleri de vardı. Kamp hem kendi ihtiyacını hem de KARLAG’ın diğer kamp bölümlerinin sebze ihtiyacını tamamen karşılamaktaydı.

Kamptaki kadın mahkumlar arasında birlik cumhuriyetlerinin önde gelen isimleri, yazar, bilim insanı, sanatçılar ve onların yakınları bulunmaktaydı. Bunlar arasında 1. Mareşal M. N. Tuhaçevski’nin kız kardeşleri Mariya Tuhaçevskaya Vladimirovna ve Arvatova-Tuhaçevskaya Yelizaveta Nikolayevna, A. E. Yenukidze’nin eşi ve kızı, Kazak yazar S. Seyfullin’in eşi Seyfullina Gulbaram Batırbekovna, Kazak yazar Beimbet Maylin’in eşi Maylina Kuljamal, Kazak SSC’nin siyasî yüzlerinden T. Jurgenov’un eşi Jurganova Dameş Amirhanovna, halk figürü T. Riskulov’un eşi Riskulova-Isegulova Aziza Tubekovna, Andronikaşvili Kira Georgiyevna (B. A. Pilnyak’ın eşi), Azerbaycan şairi M. Müşfig’in eşi Ahundzade Dilber Hacıyevna, Azerbaycan şairi Ahmed Cevad’ın

²⁰⁵Kukuşkina, a.g.e., 2002, s. 139-140.

eşi Şükriye Cevad, İ. İ. Lieberberg'in eşi Nadejda Abramovna Goldstein, M. İ. Kalinin'in eşi Kalinina Yekaterina İvanovna, yönetmen ve tiyatro çalışanı Sats Natalya İlyiniçna da bulunmaktaydı. Stalin'in politikası sayısız masum insanın kaderini değiştirmişti. Yetkililere yargılama ve soruşturma olmaksızın, insanların ölümüne karar verme hakkı verilmiş ve sayısız aile yok edilmişti. Ebeveynsiz kalan çocuklar çocukluklarını ve gençliklerini yetimhanelerde geçirmek zorunda kalmışlardı. Bu, Kızıl Terör'ün cezalandırma politikasının sonucuydu. Elbette kamp hayatı bu kadınların hayatlarını öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmıştı. Sadece cehennemin tüm çemberlerinden geçen en güçlüler hayatta kalmıştı. Onların kaderleri farklı olmuştu ancak kendileri, çocukları ve aileleri için yaşamaya devam etmeyi öğrenmişlerdi. Cezalarının sonunda bir seçenekleri olmuştu: ana vatanlarına dönmek ya da kampta özgür bir işçi olarak kalmak. Seçim onlara bırakılmıştı.

Stalin'in ölümünden sonra eski ALJİIR mahkumlarının hayatı daha iyi olmaya başlamıştı. Devlet işlerinde kendi uzmanlık alanlarında çalışabilmişlerdi. Örneğin, tıp eğitimi almışlarsa doktor olarak çalışma hakları olmuştu. Pedagojik eğitim almışlarsa okulda veya yüksek eğitim kurumlarında öğretmenlik yapabilişlerdi. ALJİIR dahil olmak üzere Stalinist kamplardaki mahkumların rehabilitasyonu N. S. Kruşçev döneminde gerçekleşmiş ve Sovyet sonrası dönemde eski Sovyet devletlerinin bağımsızlıklarının ardından daha da iyileşmişti.

2.7. Özel Kamplardaki Savaş Esirleri

Rusya'da savaş esirlerinin statüsüne ilişkin ilk düzenleme 1829 yılında kabul edilen "Savaş Esirlerinin Statüsü Hakkında" kanunla gerçekleşmişti. Bu kanun, savaş sırasında ele geçirilen düşman askerlerine insanî muameleyi yasalaştırmaktaydı. Daha sonra 1868 yılında Rusya, savaş hukukunun temel ilkelerini belirleyen Petersburg Deklarasyonu'nu ilan etti.²⁰⁶ Sovyetler Birliği döneminde ise 19 Mart 1931 tarihinde kabul edilen "Savaş Esirleri Yönetmeliği" yasası, Savaş Esirlerine Muameleye İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile uyumlu bir çerçeve sunmuştu.²⁰⁷ Bu yasa, savaş esirlerine kötü muamelede bulunmayı, hakaret ve tehdit etmeyi, askerî bilgi elde etmek amacıyla

²⁰⁶Surjikova, N.B. (2006). İnostrannıye voyennoplennıye vtoroy mirovoy voynı na Srednem Urale (1942-1956 gg.) (Yayın numarası AC 90) [Doktora Tezi, Ural Devlet Üniversitesi], s. 12.

²⁰⁷Zagorul'ko, M.M. (2004). *Glavnoye Upravleniye po delam voyennoplennih i internirovannih NKVD-MVD SSSR 1941-1952: Otčetno-informatsionniye dokumentı i materialı*. Volgogradskoe nauçnoe izdatel'stvo, s. 59-63.

zorlayıcı yöntemler kullanmayı yasaklamaktaydı. Aynı zamanda savaş esirlerine medeni hukuk ehliyeti tanınmakta, onları ülkenin genel kanunlarına tâbi kılmakta ve savaş bölgesinde çalıştırılmalarını yasaklamaktaydı.

Yasa, savaş esirlerini SSCB silahlı kuvvetlerince ele geçirilen kişiler olarak tanımlamaktaydı. Bu kapsamda savaş esirleri şu şekilde sınıflandırılmaktaydı: Birincisi, SSCB ile savaş halinde olan devletlerin silahlı kuvvetlerine mensup kişiler; ikincisi, bu devletlerin silahlı kuvvetlerine ait olmayan ancak işgal edilmemiş düşman topraklarında faaliyet gösteren, belirgin bir askerî örgütlenme yapısına ve ayırt edici bir işarete sahip olan, açıkça silah taşıyan, savaşın kanun ve geleneklerine uygun hareket eden silahlı müfrezelerin üyeleri; üçüncüsü ise, Kızıl Ordu tarafından işgal edilmemiş düşman topraklarında yaşayan ve Kızıl Ordu'ya karşı silahlı mücadeleye katılan kişiler olarak tanımlanmaktaydı. Bu kişiler henüz belirgin bir örgütlenme içinde olmasalar bile açıkça silah taşıdıkları ve savaş kurallarına uygun davrandıkları takdirde savaş esiri statüsüne girmektedir.

Rusya'da savaş esirlerinin statüsüne ilişkin düzenlemeler geniş kapsamlı bir hukukî ve idarî yapıya dayanmaktaydı. Savaş esirleri arasında, SSCB silahlı kuvvetleri tarafından ele geçirilen kişilerle birlikte, ana askerî komutanlığın emriyle savaş esiri olarak sınıflandırılacak başka gruplar da bulunmaktaydı. Bu gruplar arasında, düşman ordusuna uygun izinle eşlik eden muhabirler, tedarikçiler ve benzeri siviller ile gemi ve uçaklardaki siviller yer almaktaydı.²⁰⁸

Kwantung Ordusu'nun yenilgisinin ardından KGB tarafından 23 Ağustos 1945 tarihinde çıkarılan 9898ss sayılı kararname, savaş esirlerinin yerleştirilmesi ve iş gücünden yararlanılması konularında kapsamlı düzenlemeler yapmıştı. Bu karara göre, 75 bin Japon savaş esiri Primorskiy bölgesine, 40 bini Çita bölgesine, 50 bini İrkutsk bölgesine, 50 bini Kazak SSC'ye, 20 bini Krasnoyarsk bölgesine, 20 bini Özbek SSC'ye, 16 bini Buryat-Moğol ÖSSC'ye ve 14 bini Altay bölgesine gönderilmişti. Ayrıca kalan 150 bin Japon savaş esiri, Baykal-Amur Ana Hattı'nın inşasında çalışmak üzere Transbaykalya ve Uzak Doğu bölgelerine dağıtılmıştı. Kararname, Halk Komiserlerine ve Merkez Komitesi bölge sekreterlerine uygulaması için yetki vermiştir. Yerleştirme

²⁰⁸ A.e.

işlemlerinin 1 Ekim 1945 tarihine kadar tamamlanması ve gerekli binaların en az %50'sinin 15 Eylül'e kadar hazırlanması emredilmişti.²⁰⁹

1946 sonbaharında, iklim şartlarına uyum sağlayamayan 50 bin Japon savaş esiri Sibirya ve Uzak Doğu'dan Türkistan'a nakledilmişti. Bu kapsamda 27.648 kişi Kazak SSC'ye, 16.046 kişi Özbek SSC'ye ve 1.885 kişi Türkmenistan SSC'ye taşınmıştı. Toplamda 56.972 Japon savaş esirinin bulunduğu Kazak ve Özbek SSC'lerinde su, elektrik tesisatları ve kentsel binalar inşa edilmişti.²¹⁰

Savaşın ilk yıllarında (1941) Kazakistan'da iki savaş esiri kampı kurulmuştu. Bunlardan biri 22 kamp birimiyle Karaganda bölgesinde, diğeri ise Aktöbe bölgesinde hizmete başlamıştı. Her iki kamp da GULAG sistemine dayalı olarak oluşturulmuştu. Ancak kampların kapasitesi yeterli bulunmamış ve 28 Kasım 1942 tarihinde SSCB NKVD'si tarafından yayımlanan 00297 sayılı emirle eski kampların genişletilmesi ve yenilerinin inşa edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu düzenleme kapsamında Karaganda kampının kapasitesinin 10.000 kişiye çıkarılması planlanmıştı. Kampların genişletilmesi ve yönetimi İç İşleri Halk Komiserliği tarafından kontrol edilmekteydi. 1943 yılı itibarıyla kamplara özel numaralar verilmişti. Karaganda kampı 99 numara, Aktöbe kampı ise 222 numara olarak etiketlenmekteydi. Aktöbe kampı Aktöbe fabrikasının alanında kurulmuş olup, kapasitesi 2.500 kişi olarak belirlenmişti.²¹¹

Bir başka sorun da Japon askerlerinin Sovyetler Birliği topraklarındaki varlığının yasallığıydı. 16 Ağustos 1945'te Japon İmparatoru'nun emriyle, Shogun liderliğindeki Japon askerleri silahlarını Sovyet paraşütçü birliklerine teslim etmişti. 26 Temmuz 1945 tarihli Potsdam Deklarasyonu'nun 9. paragrafı, Japon askerlerinin silahsızlandıktan sonra ülkelerine dönmelerine ve barışçıl bir çalışma hayatı sürmelerine olanak tanımaktaydı. Ancak bu düzenlemeye uymayan tek ülke Sovyetler Birliği'ydi.

Savunma Komitesi 23 Ağustos 1945 tarihinde, yaklaşık 50 bin Japon savaş esirinin derhal Sovyet topraklarına nakledilmesini öngören bir karar almıştı. Bu süreçte

²⁰⁹Russkiy Arhiv, (2000). *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945 goda: istoriya voyenno-političeskogo protivoborstva dvuh derjav v 30-40-e godi*, T.18, (7-2), TERRA., s. 178.

²¹⁰Jumagaliyeva, K.V. (2020). Yaponskiye voennoplenniy i ih prebivaniye v Kazahstane v 40-50 gody xx veka. Vklad Kazahstana v pobedu v velikoy otečestvennoy voyne 1941-1945 godov. *Sbornik materialov meždunarodnoy naučno-praktičeskoj konferentsii*, Tip. Atravskogo gosudarstvennogo Universiteta im. H.Dosmuhamedova, 29 Aprelya, s. 32.

²¹¹Jumagaliyeva, a.g.m., 2020, s. 30-31.

Japonya, askerlerini savaş esiri olarak kabul etmemiş ancak alıkonmalarını yasadışı olarak değerlendirmişti. Kazakistan'daki Japon savaş esirleri ve tutukluların sayısı 58.900'e ulaşmıştı. Japon esirlerin ilk kafesi 10 Mayıs 1945'te Semipalatinsk bölgesine getirilmiş; 25.000'i Karaganda bölgesinin yanı sıra Doğu Kazakistan'daki Jezkazgan ve Almatı bölgelerinde konuşlandırılmıştı.²¹²

Savaş esirlerinden sorumlu taraf, onlara gerekli aletleri, donanımlı bir iş yerini, ulaşım olanaklarını ve görevlerini yerine getirebilmeleri için gerekli malzemeleri sağlamakla yükümlüydü. Aynı zamanda esirlerin eğitimi, yaptıkları işin doğruluğunun ve kalitesinin denetimi, iş güvenliği kurallarının uygulanması gibi sorumluluklar da ilgili kuruluşlara verilmekteydi. Eğer sözleşme şartları yerine getirilmezse kamp yönetimi, sözleşmeyi feshetme ve esirleri başka bir kuruluşa devretme hakkına sahipti. Esirlerin inşaat işlerinde kullanılması ise yalnızca kamp alanlarında yaşam alanları inşasıyla sınırlandırılmaktaydı. Tüm aydınlatma, ısıtma ve su temini masrafları kamp yönetimi tarafından karşılanmaktaydı.

Savaşın sonunda Savaş Esirleri ve Enternelerin²¹³ Ana Müdürlüğü, kamplardaki birlikleri dört kategoriye ayırmıştı. "A" kategorisi, düşman ordusunun savaş esirlerini; "B" kategorisi, yeni otoriteler için tehlike oluşturduğu düşünülen sivil nüfusu; "C" kategorisi, Alman esaretindeki Sovyet askerlerini ve Alman topraklarına götürülmüş sivilleri; "Ç" kategorisi ise Güneydoğu Avrupa topraklarından SSCB ulusal ekonomisini yeniden inşa etmek için çalışma taburlarına sevk edilen sağlıklı bireyleri kapsamaktaydı.²¹⁴

1941'den 1950'ye kadar, 99 numaralı Spassky kampında çok çeşitli gruplar barındırılmıştı. Bu kampta, SSCB topraklarında yaşayan ve 1941'de yabancı uyruklu olarak enterne edilen Almanlar, Avusturyalılar, Yahudiler ve diğer milletlerden kişiler; Mançurya'dan getirilen Japonlar, Koreliler, Çinliler; 1945'te Almanya'dan getirilen polis memurları, Nazi Partisi çalışanları ve büyük özel mülk sahipleri yer almaktaydı. Arşiv verilerine göre, bu kamptan toplam 5.436 kişi geçmişti. Bunların 1.588'i 1941'de

²¹²Jumagalieva, a.g.m., 2020, s. 33.

²¹³Ed.notu: Enterneler savaş alanında kalan ve gözaltına alınan kişilerdir.

²¹⁴Miheeva, L.V. (2007). İnostrannıye voennoplennıye i internirovannıye v tsentralnom Kazahstane (1941-naçalo 50-h godov XX veka). (Yayın numarası 94 (574.3)1941/1950) [Doktora Tezi, Karaganda Devlet Üniversitesi], s. 50-51.

gelenlerden, 2.231'i 'Doğulu' olarak tanımlananlardan (Eylül 1939 öncesinde SSCB sınırları içerisinde yaşayanlar) ve 1.617'si "B" grubu enternelerden oluşmaktaydı.²¹⁵

1946 yılının başlarına kadar Japon savaş esirlerinin yanı sıra, Alman ordusundan yaklaşık 1 milyon 500 bin savaş esiri Sovyetler Birliği'nin zorla çalıştırma sisteminde ülke ekonomisinin çeşitli sektörlerinde kullanılmıştı. Bu bilgiler, 18 Aralık 1945 tarihli savaş esirlerinin sayısı ve iş gücü kullanımıyla ilgili Komiserlikler arasındaki dağılımı içeren belgelerde yer almaktadır. Çoğu savaş esiri, NKVD tesislerinde çalıştırılmıştı, ki bu tesislerde yaklaşık 245 bin kişi istihdam edilmişti. Halk İnşaat Komitesi'nin şantiyelerinde 113 binden fazla savaş esiri, demiryolları ve İletişim Halk Komiserliği tesislerinde yaklaşık 95 bin kişi çalışmıştı. Ayrıca Alman ordusundan 59 binden fazla savaş esiri Konut ve İnşaat Mühendisliği Halk Komiserliği projelerinde, yaklaşık 58 bin kişi ise Elektrik Santralleri Halk Komiserliği alanında görevlendirilmişti.²¹⁶

Operasyonel çalışmaların yanı sıra, savaş esirlerine yönelik ideolojik eğitim ve politik propaganda faaliyetlerine büyük önem verilmişti. 1942 yılından itibaren yönetimle iş birliği yapan grupların sayısını artırmak amacıyla Alman ordusunun savaş esirleri arasında açıklayıcı ve politik-eğitim çalışmaları yapılmaktaydı. Kamplarda mahkumlar arasında çeşitli anti-faşist örgütlerin kurulması teşvik edilmiş, bu örgütlere katılanların sayısı başlangıçta az olsa da Stalingrad Savaşı sonrasında ve Führer'e duyulan hayal kırıklığı arttıkça sayı giderek yükselmişti. Anti-faşist çalışmalarda bireysel ve grup tartışmaları, konferanslar, toplantılar gibi yöntemler yaygın olarak kullanılmış; ayrıca duvar gazeteleri, dergiler, siyasî ve sanatsal literatür ve kulüp çalışmaları aktif şekilde yürütülmüştü.²¹⁷

L. V. Miheyeva'nın tezine göre, kamptan kaçışlar sık görülmemiş ve bu tür girişimlerin sayısı zamanla azalmıştı. Örneğin, 1943-1944 yıllarında Spasskiy Kampı'ndan 17 savaş esiri kaçmış ancak hepsi yakalanarak kampa geri gönderilmişti. 1945 yılında 20 savaş esiri, 1946'da 36 kişi kaçmayı denemişti (13 Japon, 9 Romen, 8 Alman, 4 Macar ve 2 Moldovalı). Bu kaçanların 34'ü yakalanarak kampa geri getirilmişti. 1947 yılında 25, 1948'de ise 26 savaş esiri kaçmış ve çoğunluğu yakalanmıştı. 1949

²¹⁵Miheyeva, a.g.t., 2007, s. 54.

²¹⁶Bekmagambetov, R.K. (2014). *Voennoplennye na territorii Kazahstana: monografiya*. Kostanayskaya akademiya MVD RK., s. 64.

²¹⁷Zagorul'ko, a.g.e., 2004, s. 37-38.

yılında 6 kişinin kaçış girişimi olmuş ve hepsi yakalanmıştı. 1950'lerin başlarında ise 99 numaralı kamptan kaçan ve SSCB arananlar listesinde yer alan 5 kişi bulunmaktaydı. Kaçışların temel sebebi genellikle yetersiz gözetim koşullarıydı.²¹⁸ Merkez Kazakistan'daki savaş esiri kamplarındaki yaşam koşulları ve esirlerin durumu, savaş yılları ve savaş sonrası dönem olarak iki aşamada değerlendirilebilir. İlk aşamada, kampların düzenlenme sürecindeki yerel zorluklar öne çıkmış, alınan tedbirlerle birlikte koşullar kademeli olarak iyileştirilmişti.

2.7.1. Savaş Esirlerinin İş Gücü Olarak Kullanımı

Tezin ilk bölümünde de belirtildiği gibi, 1929 yılında Halk Komiserleri Konseyi tarafından 11 Temmuz tarihinde kabul edilen “Esir İş Gücünün Kullanılması Hakkında” kararname²¹⁹, Sovyetler Birliği'nde zorla çalıştırma sisteminin temelini atmıştı. Bu kararname, SSCB'nin uzak bölgelerinde bir kamplar ağı oluşturulmasını, bu kampların mahkumlar ve savaş esirlerinin emeğini kullanarak kolonileştirilmesini ve geliştirilmesini öngörmekteydi. Kamp yönetiminin öncelikli görevi, esir emeğinin rasyonel ve ekonomik bir şekilde kullanılmasını sağlamaktı.

Savaştan önce, 3 Şubat 1941 tarihinde SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı tarafından çıkarılan bir kararname ile NKVD yeniden yapılandırılmış ve iki ayrı komiserliğe ayrılmıştı: NKVD ve KGB. Aynı dönemde NKVD'nin bünyesinde GULAG ve UPVI'ye ek olarak çeşitli uzmanlaşmış müdürlükler kurulmuştu. Bunlar arasında GULGTS, GUŞOSDOR, ULLP, GULPS ve GULJDS yer almaktaydı. Bu müdürlükler, mahkumların kayıt ve dağıtımını merkezi bir şekilde yönetmekte, alıkonma yerleri üzerinde denetim sağlamak ve zorla çalıştırma sistemini organize etmekteydi.²²⁰

Savaş esirleri geri hizmet kamplarına vardıklarında 21 günlük bir karantinaya alınmış ve bu süre boyunca herhangi bir çalışma faaliyetine katılmaları yasaklanmıştı. Karantina süresi boyunca tüm esirler tıbbî komisyonlar tarafından muayene edilerek fiziksel durumlarına göre sınıflandırılmış ve çalışma kapasiteleri doğrultusunda uygun iş normları belirlenmişti. İlk kez bu dönemde savaş esirlerinin uzmanlık alanlarına göre değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiş ve niteliklerine ilişkin genel veriler NKVD Savaş Esirleri ve Tutuklular Müdürlüğü'ne düzenli olarak bildirilmişti. Bu süreç, esirlerin

²¹⁸Miheyeva, **a.g.t.**, s. 96.

²¹⁹Smirnov ve diğerleri., 1998, **a.g.m.**, s. 25.

²²⁰Miheyeva, **a.g.t.**, 2007, s. 98.

“filtrelenmesini” ve ulusal ekonominin ihtiyaçlarına uygun şekilde görevlendirilmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştı. Her savaş esiri, fiziksel durumu ve mesleki becerilerine göre üretimde kullanılmak üzere organize edilmişti. Teorik olarak esirlerin uygun bir şekilde beslenmesi ve onlara 8 saatlik iş günü sağlanması gerektiği öngörülmüştü. Ayrıca ayda 4 gün izin verilmesi ve kesintisiz 8 saat gece istirahati sağlanması zorunlu tutulmuştu. Ancak bu düzenlemeler genellikle uygulanmamış; savaş yıllarında iş günleri 10-12 saati bulmuş ve bazı sektörlerde bu süre daha da uzamıştı. Zorla çalıştırma sistemi insanların fiziksel dayanıklılıklarının sınırına kadar çalıştırıldığı bir yapıya dönüşmüş, dolayısıyla 8 saatlik iş günü kuralı fiilen uygulanamamıştı.²²¹

Savaş esirlerinin, çalıştıkları teknik işletmelerde ve şantiyelerde genellikle meslek edindikleri, bu nedenle ciddi ve değerli rasyonalizasyon önerileri veya teknik iyileştirmeler sunamadıkları gözlemlenmişti. Aralarında yüksek nitelikli profesyonellerin ve uzmanların sınırlı sayıda olmasına rağmen ithal edilen ya da ganimet olarak alınan ekipmanların kurulumunda önemli yardımlarda bulunmuşlardı. Özellikle Spasskiy Kampı’nın 5. departmanında görev yapan Japon elektrik mühendisi Şibuya’nın bu alanda büyük bir inisiyatif gösterdiği kaydedilmekteydi. Alman savaş esirleri arasında ise mekanik ve teknoloji alanında oldukça fazla sayıda uzman bulunmaktaydı.²²²

Savaş esirlerinin emeği, ekonominin çeşitli sektörlerinde geniş ölçüde kullanılmıştı. Ancak patlayıcı ve mühimmat üretimiyle bağlantılı tesisler, yeni gizli silahların geliştirilmesi, elektrik santralleri, laboratuvarlar ve savunma departmanlarının atölyeleri gibi stratejik öneme sahip alanlarda çalıştırılmaları kesinlikle yasaktı. Ayrıca patlayıcı ve yanıcı maddelerin taşındığı ve depolandığı tesislerde de görev almalarına izin verilmemekteydi. Buna rağmen savaşın sonunda savaş esirlerinin büyük bir kısmı Kömür Endüstrisi Halk Komiserliği sisteminde çalışmaktaydı. Özellikle Merkez Kazakistan’daki sanayinin gelişiminde savaş esirlerinin emeğinin savaş yıllarında ve sonrasında önemli bir etkisi olmuştu.

Spasskiy Kampı’nın 99 numaralı şubesinde, 1941’den 1943’e kadar savaş esirlerinin üretim faaliyetleri kampın kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik işlerle sınırlıydı. Bu dönemde kamp tamamen devlet bütçesine bağımlıydı ve esirlerin sanayi veya inşaat işletmelerinde planlı bir şekilde çalıştırılması söz konusu değildi. Ancak 24

²²¹Bekmagambetov, a.g.e., 2014, s. 47.

²²²Bekmagambetov, a.g.e., 2014, s. 93.

Mart 1943 tarihli bir emirle, Spassozavodsk kampında iş bölümü yapıldı. Bu işler arasında ağır bedensel işlerden tuğla, kil ve kireç taşı hazırlama; kerpiç kalıplama; fırınlarda yükleme ve boşaltma; yakıt cürufu hazırlama; elle ot biçme; kazı yapma ve malzemeleri taşıma gibi görevler yer almaktaydı. Orta düzeyde bedensel işçilik ise marangozluk, sıvacılık, camcılık ve ayakkabıcılık gibi alanlarda gerçekleştirilmişti.²²³

Rusya Federasyonu Devlet Arşivleri'nde yer alan 99 numaralı kamptaki savaş esirlerine ait karneler, Alman ve diğer milletlerden gelen savaş esirlerinin kömür madenciliği ve kömür ocaklarında çalıştığını göstermektedir. Bu karnelerde Karaganda bölgesindeki kömür madenlerinin isimleri açık şekilde belirtilmekte, ayrıca dikkat çekici ek açıklamalara da yer verilmekteydi. Bu açıklamalardan birinde, kamp yönetimi tarafından yapılan düzenlemeler ve iş gücünün kullanımıyla ilgili detaylar aktarılmaktaydı.

Notlara göre, mahkumların uyruğundaki ve sayısındaki değişiklikler, 99 numaralı Kamp Ofisi'nin talimatları doğrultusunda savaş esirlerinin diğer kamp departmanlarına gönderilmesinden kaynaklanmaktaydı. İş gücü havuzundaki değişimlerin ise savaş esirleri kontenjanının önleyici muayeneleri neticesinde ortaya çıktığı ifade edilmekteydi. Bunun yanı sıra, ocak ayının ilk yarısına kıyasla tüm iş kollarında ve ekonomik birimlerde savaş esirlerinin iş gücü verimliliğinin az da olsa arttığı gözlemlenmekteydi. Fakat 105 numaralı madende bu artış oranının yetersiz olduğu vurgulanmıştı.

Madenin başlangıç dönemindeki koşulları göz önünde bulundurulduğunda, savaş esirlerinin birden fazla yerde çalışmak zorunda bırakıldığı ve bu yerlerde genellikle aşırı kalabalıklaşmanın engellenemediği kaydedilmişti. Ayrıca madenin kış koşullarına yeterince hazırlıklı olmadığı da ifade edilmişti. Özellikle kum, kırma taş ve diğer donmuş malzemelerin karla birlikte inmesi gibi zorluklar hem zaman kaybına neden olmuş hem de ısınma sorunlarını beraberinde getirmişti.²²⁴

15 Numaralı Kamp'a ait bir diğer karnede, savaş esirlerinin iş gücü hareketliliği ve çalışma koşullarıyla ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Notlarda, iş gücü listesindeki değişikliğin 189 Alman savaş esirinin 11 numaralı kamp bölümüne nakledilmesinden

²²³Miheyeva, **a.g.m.**, 2007, s. 98.

²²⁴Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Otčetniye Kartočki Ob Uçastii Voennooplennih Na Stroitel'stve Predpriyatii i Narodnogo Hozyaystva," (01.01.1949). 410-5-53. s. 27-28. Hasta karnelerinin örnek nüshalarını görmek için **bkz.** EK. 29.

kaynaklandığı belirtilmekteydi. Ayrıca ocak ayında maden tesislerinin yeterli iş sağlayamaması nedeniyle iş gücünün Stalinugol tröstünde çalıştırıldığı da ifade edilmekteydi.

22 Numaralı Rapor Kartı'nda ise kömür endüstrisinde çalışan 800 Japon savaş esirinin listesi bulunmaktaydı. Kartın sonunda yer alan açıklamalarda, raporlama döneminde diğer bölümlere yapılan transferler nedeniyle personel sayısında değişiklik olduğu vurgulanmaktaydı. Örneğin, 387 kişi 11 numaralı kamp koğuşuna gönderilmiş, 2 kişi merkez revire sevk edilmiş, 1 kişi ise yaşamını yitirmişti. Savaş esirlerinin fiziksel durumundaki değişikliklerin ise tıbbî komisyon incelemelerinin sonucunda ortaya çıktığı belirtilmekteydi. Ayrıca raporlama döneminde üretim ve malî planın başarıyla tamamlandığı not edilmekteydi.²²⁵

Bu karnelerden Alman ve Japon savaş esirlerinin kömür madenciliğinde yoğun bir şekilde çalıştırıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Karaganda bölgesinin kömür madenciliği, kapalı yöntemlere dayalı bir sistemle çalışmakta ve yalnızca Kazak SSC için değil, aynı zamanda diğer müttefik ülkelere de kömür sağlamaktaydı. Böylesine geniş kapsamlı bir üretim için savaş esirleri ve kamp mahkumları gibi bir iş gücüne büyük ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun yanı sıra, kamp alanları arasında sürekli bir savaş esiri hareketliliğinin olduğu ve bu durumun, esir sayılarının sürekli değişmesine yol açtığı görülmekteydi. Ayrıca revire yapılan sevkler ve bu şekilde doğrulan mortalite (ölüm oranı) ve morbidite (hastalık oranı) gibi faktörler de raporlarda dikkat çekmekteydi. Çalışma planlarının yerine getirilmesiyle ilgili raporlama notları ise çoğunlukla küçük, önemsiz sonuçlar olarak değerlendirilmekteydi. Benzer bulgular, Kazakistan dışındaki savaş esirlerine dair Rus araştırmacıların makalelerinde de yer almakta ve savaş esirlerinden sağlanan iş gücünün genellikle maliyetli ve verimsiz olduğu sonucuna ulaşılmaktaydı. Bu durum, savaş esirlerinin zor koşullar altında çalıştırılmalarına rağmen üretim süreçlerinde hedeflenen etkinliğin sağlanamadığını ortaya koymaktadır.

Savaşın sonunda, toplam savaş esirlerinin %20'sine denk gelen 85.266 kişi, kömür endüstrisinin Halk Komiserliği sisteminde istihdam edilmişti. Diğer endüstrilerde savaş esirlerinin çalışma faaliyetlerinde gelişme kaydedilirken, Narkomugol işletmelerinde savaş esirlerinden yararlanma düzeyi oldukça yetersiz kalmıştı.

²²⁵Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Otčetnyye Kartočki Ob Uçastii Voennooplennih Na Stroitel'stve Predpriyatii i Narodnogo Hozyaystva," (01.01.1949). 410-5-53. s. 32.

Madenlerdeki iş verimliliğini artırmak ve savaş esirleri arasındaki disiplini güçlendirmek amacıyla çalışma tugayları, kıdemli kışlalar vb. yapılar yeniden düzenlenmişti. Savaş esirleri üretim hedeflerine göre organize edilmiş mangalar, müfrezeler, bölükler ve taburlar şeklinde gruplandırılmıştı.

Kampların yeni iç örgütlenme sistemi daha etkili bir yapı ortaya koymuş ve bu nedenle 16 Nisan 1945 tarihinde SSCB NKVD'nin emriyle, "GULAG kamplarında tutulan savaş esirleri arasından departmanların, müfrezelerin, şirketlerin ve taburların oluşturulması" kararı alınarak mahkum iş gücünün kullanım alanı genişletilmişti.²²⁶ Bu dönemde savaş esirleri Karaganda bölgesindeki kömür endüstrisinde ana iş gücü haline gelmişti. Örneğin, 1944 yılının ikinci yarısında "Kirovugol" tröstüne bağlı 3 Numaralı Maden'de çalışan 1.105 kişinin 741'i kömür kabul grubu içinde görev yapan savaş esirleriydi. Savaş esirlerinin 99 Numaralı Spasskiy Kampı'nda kaldıkları süre boyunca Karaganda ve çevresinde pek çok önemli tesisi inşa ettikleri kaydedilmişti. Bunlar arasında 105, 106 ve 38 Numaralı madenler (zenginleştirme tesisleri ile), bir travma hastanesi, yaz tiyatrosu, yüzlerce konut, Merkezi Toplama Tesisi, 8/9 Numaralı ve Kostenko adını taşıyan madenler, inert toz fabrikaları, Karaganda Madenciler Sarayı, şehir içi tramvay hattı ve asfaltlanmış otoyollar yer almaktaydı. Ayrıca 1946-1948 yılları arasında savaş esirleri Karaganda bölgesindeki madenlerden toplam 11621.7 ton kömür çıkarmıştı.²²⁷

²²⁶Zagorulko, M.M. ve diğerleri. (2000). *Voennoplennyye v SSSR (1939-1956). Dokumenty i materialy*. Moskva. Logos., s. 592-598.

²²⁷Miheyeva, a.g.t., 2007, s. 107-112.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZEL KAMPLARDAKİ YAŞAM KOŞULLARI VE MAHKUMLARIN GÜNDELİK HAYATI

3.1 Özel Kamplarda Barınma Koşulları

Özel kamplar çok kısa süre içerisinde alelacele kurulmuş yapılarıdır. Dolayısıyla bu kamplarda yaşam koşulları bir hayli düşüktü. Bu durum kendisini özellikle barınma sorunu noktasında göstermekteydi. Örneğin, Stepnoy Kampı'nın 5., 6. ve kısmen 3. kamp birimlerinde mahkumlar inşası henüz tamamlanmamış konutlarda barındırılmaktaydı. Bazı birimlerde pencerelerde parmaklık yoktu. Güçlendirilmiş rejim koğuşlarının ve ceza tecrit hücrelerinin bazıları gereksinimleri karşılamamaktaydı. Kampın alt bölümlerinde, mahkumların barındırıldığı barakalar çoğunlukla iyi durumdaydı fakat bazılarının güncel onarımlara ihtiyacı vardı. Bölümler vagon tipi ranzalarla donatılmıştı ancak bazı birimlerde ranzaların onarılması gerekmektedir. 1. ve 2. kamp kanatlarında mahkumlar kalabalık koşullarda yaşamaktaydı ve bireysel uyku yerleri sağlanmamıştı. İkinci kamp biriminin güçlendirilmiş rejim koğuşunda 38 kadın mahkum yerde yatmaktaydı. Kampın tamamında mahkum başına düşen yaşam alanı 1,45 metrekareydi.²²⁸

1949'daki sermaye inşaat planına göre 9317 metrekarelik yaşam alanının faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Ama 20 Eylül 1949 itibarıyla 5936 metrekare kullanıma açılmış, geriye kalan 3381 metrekare inşaat sürecindeyken inşaat malzemesi eksikliği nedeniyle inşaatın devamı ertelenmişti. 1949 yılı sermaye inşaat planının yerine getirilmesi koşuluyla esas olarak İçişleri Bakanlığı'nın gereksinimlerine uygun şekilde kampa alan sağlanacaktı. Bazı birimlerde mahkumların kişisel eşyaları için depo hücreleri bulunmamaktaydı. Dolaplardaki kişisel eşyaların muhasebesi düzgün bir şekilde yapılmamaktaydı. Yeterli sayıda depo odası ve askı bulunmaması nedeniyle mahkumların kişisel eşyaları ranzalarda saklanmaktaydı. Kadınlar için hijyen odası bulunmamaktaydı. Kampın %14'ünde komodin, %39'unda tabure, %26'sında askılık, %30'unda lavabo gibi donanımlar yetersizdi. Çoğu birimde kaynamış su varilleri standart olmayan tipteydi, kilitleri ve kapıları yoktu. Mahkumlara kaynamış su sağlanmamaktaydı. Kamp nüfusuna yatak takımları tam olarak sağlanmamaktaydı ve bazı birimlerde mevcut yastık kılıfları

²²⁸Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Materialy perepiski Po Organizatsii Deyatel'nosti Stepnogo Lagerya (Osoblag No.4)", (02.11.1949). P-9414 Şç. -1-1859 s. 13.

doldurulmamıştı. Kampın 2 ve 6 numaralı kanatlarında ve 3 numaralı kanadın kadın bölümlerinde tahta kuruları kol gezmekte ve bunlara karşı mücadele yok derecesindeydi.²²⁹

“Osoblagi v Kazahstane: Stepnoy, Lugovoy, Dal’niy” adlı monografide, Stepnoy kampının işleyişi sırasında mahkumların yaşam koşullarının son derece sınırlı olduğu vurgulanmaktadır. Giysi tedariki daha iyiye doğru değişse bile son derece yavaş ve sistemsizdi. Kampın gıda tedarik durumu ise çeşitli zorluklarla karakterize edilmekteydi: tedarikteki kesintiler nedeniyle sık sık gıda kıtlığı yaşanmakta, depolama tesislerinin ve sebze depolarının eksiklikleri, soğutma ekipmanının yetersizliği gibi sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Ayrıca gıda kalitesinin düşük ve kalorili, içeriğinin yetersiz olduğu, yiyeceklerin çeşitliliğinin özellikle başlangıç aşamasında sınırlı olduğu ve organizasyon eksiklikleri yaşandığı da belirtilmekteydi.²³⁰

Benzer sorunlar Kamyşovy Özel Kampı’nda da gözlemlenmekteydi. Arşiv belgeleri, kampın kış için gerekli malzemeleri depolamak üzere sebze depoları ve ambarlarının tam olarak donatılmadığını göstermektedir. Sebze depolarının kapasitesinin 2.250 ton olması gerekirken yalnızca 1.100 ton kapasiteye sahip olduğu, ambarların ise mevcutta 700 ton iken 1.200 ton kapasiteye ihtiyaç duyulduğu belirtilmekteydi. Hem sebze depoları hem de diğer depolar, kampın ekonomik otoritesi tarafından sıklıkla talep edilmesine rağmen inşa edilmemekte; sadece müfreze için 3 depo inşa edilerek diğerlerinin inşası planlanmamaktaydı. Bu eksiklikler, kampı Stalinsk şehrinde farklı kuruluşlardan bu depoları kiralamaya ve ürünlerin bir kısmını orada depolamaya, daha sonra ise kamp birimlerine taşımaya zorlamıştı.²³¹

Mineral’nyy Özel Kampı’nda tutukluların koşulları da diğerleriyle benzerdi. Açıklamada, kamp kanatlarındaki barınma kontenjanını esas olarak barakalar ve çerçeve dolgu tipi barakaların yanı sıra sığınaklardan oluştuğu belirtilmekteydi. Mahkum başına ortalama 1.45 metrekare yaşam alanı düşmekteydi. Barakalar vagon tipli ranzalar ve

²²⁹Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Materialy perepiski Po Organizatsii Deyatel’nosti Stepnogo Lagerya (Osoblag No.4)”, (02.11.1949). P-9414 Şç. -1-1859 s. 14.

²³⁰Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 170

²³¹Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Delo Osobogo Lagerya No.10”, (14.11.1951). 1705-1-160. -1-1859 s. 36.

gerekli miktarda ekipmanla (tabureler, masalar, komodinler, askılar, lavabolar vs.) donatılmıştı.²³²

Yukarıdaki verileri analiz ederek şu sonuçlara varabiliriz: 1948'den sonra düzenlenen özel kamplar birbirlerine benzemektedir. Neredeyse tüm kamplarda eksiklikler olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Örneğin, yetersizliği nedeniyle barınma konusunda sorun yaratan yaşam alanı miktarı, içme suyu dağıtımıyla ilgili sorunlar, tüm özel kampların ortak bir sorunuuydu.

3.2. Özel Kamplarda Sağlık Hizmetleri

Özel kamplardaki sağlık hizmetleri meselesi kampların var olduğu süre boyunca çözülemeyen büyük bir sorun olarak kalmıştı. Tıbbî bakımın ve sağlık hizmetlerinin kalitesi düşüktü, bu da hastalanan işçilerin performans kalitesini etkilemekteydi. Bu o kadar sık rastlanan, adeta bir paradoksa dönmüş bir konuydu ki, konuya dair birçok yazışma, dilekçe vs. nitelikte envanter arşivlerde bolca bulunmaktaydı.

GULAG'ın şef yardımcısı Albay Bulanov'un Stepnoy kampına (4 Numaralı Özel Kamp) gönderdiği mektupta mahkumların fiziksel durumlarının bozulduğundan, mahkumların çalıştırılma koşullarında ihlallerin olduğundan, mahkumların hastalanma sıklığından ve ölüm oranlarından söz edilmekteydi. Mahkumlarda özellikle dizanteri, tifo ve paratifo hastalıkları görülmekteydi.²³³

3.2.1. Kamplardaki Sağlık Hizmet Birimlerine Dair

Kamplarda 1380 yataklı 7 hastane, cerrahî uygulama bölümü, tüberküloz tedavi bölümü bulunmaktaydı ve bunlarla birlikte diğer bölümler, ana üretim bölümlerinde konuşlandırılmaktaydı. Kamp bölümlerinin sayısına göre 9 poliklinik, 2 röntgen odası, 3 klinik laboratuvarı vardı. Laboratuvarlar yeterli kimyasallara, reaktiflere ve antijenlere sahip değildi. Bunun üzerine, gerekli malzemenin tedarik sorunu İçişleri Bakanlığı GULAG Sağlık Departmanı nezdinde defalarca gündeme getirilmişti. Yine de çözüme kavuşturulmadığı anlaşılmaktaydı. Ayrıca Kamp Müdürlüğü'nde paralı askerlere ve

²³²Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 48.

²³³Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Perepiska Po Organizatsii Deyatel'nosti Osobih Lagerey MVD SSSR (Osobiy Lager' No.4 - Stepnoy)", (13.12.1949). 1705-1-99 s. 52.

subaylara hizmet vermek üzere bir poliklinik ve bir hastane tahsis edilmişti. Bu personele bölüm bazında yine paralı askerî doktorlar bakmaktaydı.²³⁴

Hasta mahkumların tedavisi için kampın tüm birimlerinde poliklinikler mevcuttu fakat kampın (Pesçanıy) 2. ve 5. koğuşlarındaki sağlık hizmetleri sınırlıydı ve ihtiyacı karşılamamaktaydı. Çoğu birimde ayakta tedaviyi yine mahkumlardan oluşan sağlık görevlileri yapmaktaydı ve teşhis ve tedavi kalitesi yine düşüktü.²³⁵ Röntgen odası teknik gereklilikleri karşılamamaktaydı; harap halde ve çok dardı. Gelen mahkumların karantinaya alınması için 1 numaralı kamp noktasında bir oda mevcuttu. Kamp bölümünde iskan noktası yoktu. Ayrıca üç barakadan oluşan bir revir vardı; bunlardan ikisi tam kapasite hasta ile doluydu. Bu koğuşların her ikisi de kışın donmakta, baharda ise rutubetlenmekteydi. Rutubetli koğuşlarda 17 Mart 1949'da doğum yapmış bebekli anneler ve tüberküloz hastaları kalmaktaydı, ki bu da kampın fizikî koşullarının mahkumlar açısından ne denli zorlu olduğunu apaçık göstermekteydi.²³⁶

Mahkumlar arasında en sık görülen hastalıklar sindirim sistemi distrofisi, akciğer tüberkülozu (aktif tüberküloz ve latent tüberküloz), dolaşım sistemi hastalıkları, deri ve deri altı doku hastalıkları, kış döneminde soğuk algınlığıydı. Nisan ayında (1951), aynı yılın önceki aylarına kıyasla ölüm oranı önemli ölçüde artmıştı.²³⁷ Hasta mahkumların yiyecekleri meselesi de ayrı bir konuydu. Et ve sebze tedarikindeki kesintiler ve süt ürünlerinin verilmeyişi nedeniyle hastane yemekleri oldukça yetersizdi; hasta mahkumlara verilen istihkakın, belirlenen kalori alımını (mahkum başına belirlenen 3500 kaloriyken alınabilen 2300 kaloriydi) sağlamadığı görülmektedir.²³⁸ Durum böyle iken Pesçanıy Özel Kampı'nda, kamplardaki sağlık hizmetlerinin yeterli olduğu kaydedilmişti. Her kamp bölümünde bir poliklinik ve 15-20 yataklı bir hastane vardı. Hastalar 1 Şubat 1950'den itibaren ileri uzmanlık gerektiren durumlarda, 300 yataklı 2 numaralı kamp biriminde bulunan merkez revire aktarılmaktaydı. Bu tarihten sonra kamp bölümlerindeki hastanelerde 80 yatak ve o kapasitede hasta bulunmaktaydı. Ayrıca aynı yıl kampta hiç ölüm vakasının olmadığı kaydedilmektedir.²³⁹ Öte yandan birçok arşiv

²³⁴Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Materialy perezpiski Po Organizatsii Deyatel'nosti Stepnogo Lagerya (Osoblag No.8)", (26.01.1949). 9414 Şç. -1-1855 s. 7.

²³⁵A.y., s. 130.

²³⁶Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 172

²³⁷A.y., s.11.

²³⁸Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 172

²³⁹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 440

belgesi “yalnızca” bu resmî verileri doğrulamaktaydı. Daha doğrusu özel kampların çalışanlarının aylık raporlarına kamptaki gerçek durumla ilgisi olmayan, tamamen farklı veriler yansıtılmıştı. Bu raporlardaki rakamlar arasında büyük çelişkiler bulunmaktaydı. Bu durum kamp çalışanlarının görevlerine karşı tutumlarını da göstermesi açısından dikkate değerdi. Gıda teminindeki başarısızlığa gelince, bunun nedeni kamp noktalarının ana teslimat ve sevkiyat noktasından uzak olmasıydı. Ayrıca kış ve sonbahar dönemlerindeki hava koşulları, ulaşım eksikliği de etkin faktörlerdi. Bu veriler özel kampların şeflerinden Kamplar Genel Müdürlüğü’nün birimlerine gönderilen hizmet raporuyla da teyit edilmektedir.

3.2.2. Tıbbî Malzeme ve Sağlık Personelinin Durumu

Tıbbî ve sıhhi tesislere düzenli biçimde ilaç, pansuman malzemesi ve diğer gerekli aletler sağlanmıştır. Merkezî revirde fizyoterapi, cerrahi, röntgen odaları ve laboratuvarlar bulunmaktaydı. 1 Nisan 1950 itibarıyla kamp hastanelerinde 70’i merkez hastanede olmak üzere 203 hasta bulunmaktaydı. Ancak uzman doktor yetersizliği vardı. Merkez hastanede bir pratisyen hekim, bir dermatolog, bir jinekolog ve bir cerrah olmak üzere sadece 4 uzman doktor vardı. Kampın özellikle psikiyatri, cerrahi, radyoloji alanlarında uzmana ihtiyacı vardı. Öte yandan bu uzmanlıkların Karaganda bölgesinde bulunmaması nedeniyle yerel olarak görevlendirilmeleri imkansızdı.²⁴⁰

Lugovoy Kampı’nda mahkumlara sağlanan tıbbî ve sıhhi hizmetler, kampın polikliniği ve hastanesi aracılığıyla yürütülmekteydi. Bu hizmetlerde hem hür bireylerden hem de mahkumlardan seçilen tıbbî ve paramedik personel görev yapmaktaydı. Mart 1950’de dört mahkum birinci derece sindirim sistemi distrofisi hastalığı nedeniyle, yirmi beş mahkum ise beslenme bozukluğu nedeniyle hastaneye kaldırılmıştı. Aynı ay içinde mahkumların fiziksel durumunda herhangi bir kötüleşme görülmemiş fakat tıbbî hizmetlerin bazı temel ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı belirtilmişti. Pansuman malzemeleri sıkıntısı yaşanması kampın tıbbî hizmetlerini olumsuz etkileyen önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktaydı. Bandaj, beyaz pamuk ve gazlı bez gibi temel malzemelerin eksikliği sıkça dile getirilmekteydi. Kampın 1 numaralı bölümünde gerekli ilaçların bulunmaması sağlık biriminin mahkumlara yeterli tıbbî yardımı sağlamasını engellemekteydi. Örneğin, morfin bulunmadığı için anestezi yapılamadığı ve bu nedenle donan bir mahkumun ayak parmağının uzun süre ameliyat edilemediği belirtilmişti.

²⁴⁰Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 441.

Bunun yanı sıra cerrahî müdahaleler için gerekli aletlerin eksikliği de dikkat çeken bir diğer sorundu.

15 Mayıs 1951 tarihli rapora göre, kampın fiziksel durum kategorilerinde toplam 12.896 mahkum bulunmaktaydı. Birinci kategoriye giren mahkumlar arasında erkekler ve kadınlar toplamda 323 kişiydi. İkinci kategoriye dahil edilen mahkumlar, erkeklerde 3.317 ve kadınlarda 1.164 kişi olmak üzere toplamda 5.009 kişiydi. Engelli çalışanlar ise erkeklerde 3.335 ve kadınlarda 967 kişi olmak üzere toplamda 4.319 kişi olarak kaydedilmişti. Bu rakamlar, kampın mahkum nüfusunu ve bu nüfusun sağlık durumu hakkında genel bir tablo sunmaktaydı. Ancak mevcut sağlık koşullarındaki eksikliklerin giderilmesi, hem mahkumların yaşam kalitesini artırmak hem de kampta oluşabilecek ciddi sağlık sorunlarını önlemek açısından aciliyet taşımaktaydı.²⁴¹

Tıbbî personel konusunda ciddi bir eksiklik vardı. Personel sayısı gerekli sayının yalnızca %25'i kadardı. Sağlık personelinin bir kısmı sözleşmelilerden alınmıştı.

Dal'niy Kampı'nda 1 ve 2 numaralı birimlerde poliklinikler bulunmaktaydı. Cerrahî, tıbbî müdahale ve tüberküloz bölümleri bulunan 150 yataklı merkez hastane 1 numaralı kamp noktasında bulunmaktaydı. Bu hastanenin 20 yataklı bir şubesi de 2 numaralı kamp noktasındaydı. Merkez hastanede gerekli tüm odalar ve laboratuvarlar mevcuttu. 1 Nisan 1953 itibarıyla hastanede tüberkülozdan ve akciğer iltihabından, dolaşım, deri, derialtı doku hastalıklarından muzdarip 98 mahkum bulunmaktaydı. Yetersiz olan bazı laboratuvar ekipmanlarından (reaktifler ve diş protezleri dışında) ilaç, pansuman, ve diğer gerekli tıbbî ekipman kampa sağlanmıştı.²⁴² Bu verilerden tıbbî bakımla ilgili pek çok sorunun çözülemediği ya da çok yavaş çözüldüğü sonucuna varılmaktadır. Bu da kamp yönetiminin ihmalkar tutumundan kaynaklanmaktaydı. Aynı zamanda savaş sonrası dönemde ciddi personel sıkıntısı yaşanmıştı. Bunun nedeni savaş sırasında yaşanan personel kayıplarıydı ve devletin boş kalan sağlık personeli kadrolarını dolduracak zamanı yoktu. Kazakistan'ın özel kamplarında sağlık hizmetleri son derece yetersizdi ve mahkumlara gerçek bir sağlık hizmetinden ziyade mevcut şartları devam ettirmek, iş gücü hedefini korumak için verilmekteydi. Bu durum, baskıcı rejimin mahkumların sağlığını ve yaşamlarını önemsemediğini açıkça yansıtmaktaydı. Bu

²⁴¹Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 550. Lugovoy Kampı'ndaki engelli ve engelli olmayan, kadın ve erkek mahkumların 1951 Mayıs ayı istatistiği için bkz. EK. 30.

²⁴²Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 602-603

tutumun sonuçları, hayatta kalan mahkumların fiziksel ve psikolojik durumlarında kalıcı bir hasar yaratmış, toplumun dimağında silinmez bir iz bırakmıştı.

3.3. Özel Kamplarda Kültür ve Eğitim Çalışmaları

Özel Kamplardaki kültür ve eğitim çalışmaları bu amaç için özel olarak oluşturulan KVO ya da kamp idaresinin bir parçası olan kültür ve eğitim birimleri tarafından yürütülmekteydi. Bu birim doğrudan kampın kültür ve eğitim bölümüne bağlıydı. KVO ve KVÇ'nin temel görevleri; yönetimin mahkumlar üzerindeki denetimini ve hakimiyetini güçlendirmek, çalışma disiplini korumak ve üretim planını uygulamaktı.²⁴³ 1940 yılında SSCB NKVD'nin 0161 sayılı emriyle “SSCB NKVD'nin Çalışma ve Islah Kampları ve Islah Evlerindeki Kültür ve Eğitim Çalışmaları Yönetmeliği” kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştu.²⁴⁴

Araştırmacı N. O. Starikova'ya göre, KVO ve KVÇ'nin ana görevleri özellikle tehlikeli devlet suçluları üzerindeki kontrolü artırmak ve izole olduklarından emin olmaktı. Bu birimlerin gündeminde mahkumlar üzerindeki kontrolü artırmaya yönelik faaliyetlerin yanı sıra, “endüstriyel ve kitlesel faaliyetler” de yer almakta fakat “siyasî ve kitlesel”, “kulüp ve kütüphane çalışmaları” yürüttükleri görülmekteydi. Bu eğitim birimleri mahkumlara takdirimeler vermek suretiyle teşviklerde bulunmaktaydı. Bunun yanında GULAG yönetimi görsel propaganda ve empozenin etkili bir eğitim yöntemi olduğunu düşünmekteydi. Çoğu zaman endüstriyel konularda bu eğitim yoluna başvurmuşlardı. Nadiren de olsa bu eğitim film gösterimleriyle de yapılmıştı. Bir başka örnek de radyo yayını yoluyla eğitimdi. Ancak bilindiği gibi özel kamplar uzak bölgelerde yer almaktaydı dolayısıyla sinyal almak zorluğu nedeniyle bu yöntem çok tercih edilmemekteydi.

Aynı zamanda kültürel ve kitlesel çalışmalarda yaratıcı ekiplerin faaliyetleri de öne çıkmaktaydı. Bunlar KVO'nun “kültür tugayları” ve KVÇ'nin “bağımsız ortakları” tarafından yürütülmekteydi. Kültür tugayları sadece özel kampların bazı büyük noktalarında örgütlenmekte ve tüm birimlerde çalışmak zorundaydılar. Üyeleri profesyonel şarkıcılar, sanatçılar, yönetmenler ve yazarlardı. Bu kişiler genel işlerden

²⁴³ Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 454.

²⁴⁴ <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/170653-prikaz-nkvd-sssr-locale-nil-0161-s-obyavleniem-locale-nil-polozheniya-ob-otdelenii-kulturno-vospitatelnoy-raboty-GULAGa-nkvd-locale-nil-i-locale-nil-polozheniya-o-kulturno-vospitatelnoy-rabote-v-ispravitelno-trudovyh-lageryah-i-koloniya-nkvd-locale-nil-20-aprelya-1940-g-g-moskva> (Erişim Tarihi: 31.12.2024).

muaf tutulmuş, daha iyi istihkak alabilmiş ve ek ücretle ödüllendirilmişlerdi. Ancak yetkilileri memnun edemeyen sanatçılar genel çalışma bölümüne geri gönderilmişti. Kültür tugaylarının yanı sıra kamplarda amatör sanat çevreleri de oluşmuştu. Her kamp biriminde kültür organizatörleri seçilmekte, bunlar tatillerde konserler düzenlemekteydi. Bu kültür organizatörleri işten muaf tutulmamakta, çoğunlukla kamp içinde hizmet personeli olarak kullanılmaktaydı.²⁴⁵

Tüm bu “önlemler” mahkumların çalışma motivasyonunu ve iş verimini artırmaya yönelikti. Öte yandan kültür ve eğitim bölümünün bir parçası olan siyasî eğitimin en önemli görevi, komünist fikirleri ve partinin temel ilkelerini yaymaktı. Buna örnek olarak şu hususlardan bahsedilebilir:

- a. Siyasî eğitimin programındaki “propaganda ve yeniden eğitim” politikasına göre kültür-eğitim faaliyetlerinin temel amacı, mahkumların ideolojik zihin dünyasının yeniden inşa edilmesi ve mahkumun, Sovyet toplumunun değerler sistemine entegre edilmesiydi. Bu faaliyetler aracılığıyla bağlılığın sürdürülmesi politikası doğrultusunda mahkumların komünist fikirleri benimsemesi ve rejime daha sadık hale gelmesi beklenmekteydi.
- b. Kamp idaresi kültür-eğitim faaliyetleri kapsamında boş zaman faaliyetlerini çeşitlendirerek mahkumların zorlu yaşam koşullarından bir nebze uzaklaşmasına ve morallerini yüksek tutmaya çalışmaktaydı. Ayrıca bu aktivitelerle mahkumların kişisel gelişiminin sağlanması hedeflenmekteydi. Bazı mahkumlar, özellikle de kültür-eğitim faaliyetlerine katılanlar yeteneklerini ve entelektüel becerilerini geliştirebilmişti.
- c. Kamp yönetiminin hedeflerinden biri de sosyal bağların güçlendirilmesiydi. Ortak faaliyetlere katılım mahkumlar arasındaki sosyal bağların güçlenmesine yardımcı olmuş, bu da gerginlikleri azaltmış ve kamplardaki atmosferi iyileştirmişti. Ortak faaliyetler, ortak kültürel ve sportif faaliyetler mahkumlar arasında birlik ve karşılıklı yardımlaşma duygularının pekişmesine yardımcı olmuştu.
- d. İdeolojik kontrol sağlama isteğine hizmet eden kültür-eğitim faaliyetlerinin her türlü yönetim sıkı ideolojik kontrolü altındaydı. Bu yolla muhalif ya da resmî çizgiden sapma belirtileri bastırılmaktaydı. Bilgiye sınırlı erişim verilerek

²⁴⁵Starikova, N.O. (2017). Osobennosti provedeniya vospitatel'noy raboty sredi kontingenta osobih lagerey MVD SSSR (1948-1956). *Liçnost', Pravo, Gosudarstvo*, (2), s. 49-53.

mahkumların sadece kamp yönetimi tarafından onaylanan materyallere erişimine müsaade edilmekte, bu da objektif bilgi edinme imkanı vermemektedir.

Mahkumları iş gücü verimini artırmak üzere motive etme işi, işçilerin kotayı doldurup dolduramadığına dair bir skor tablosu hazırlanmasına yol açmaktaydı. Bazı kamp birimlerinde münferit “onur panoları”, “utanç panoları” ve “kara panolar” bile ortaya çıkmaktaydı.²⁴⁶

Peschanıy özel kampında kültür-eğitim çalışmaları sadece 5 ve 6 numaralı kamp kollarında yürütülürken diğerlerinde bu faaliyetlere rastlanmamıştı. Mezkur kamplarda da okuma-yazma bilmeyenler eğitilmiş, konserler ve film gösterileri düzenlenmişti ancak buralarda da yeterli sayıda gazete, kitap, dergi, müzik aleti ve masa oyunu yoktu. Her kamp biriminde mahkumlar arasından amatör gruplar oluşturulmuştu. Mahkumlar arasındaki kültür-eğitim çalışmaları yüksek seviyelerde değildi ve malî planın uygulanması, rejimin güçlendirilmesi, disiplin vs. konulardaki üretim görevlerinin yerine getirilmesini de sağlamamıştı. Kampın kitaplığında 1300’ü siyasî edebiyat, 1647’si kurgu ve popüler bilim kitapları olmak üzere 2947 kitap vardı. Kamp 347 adet gazete ve dergi ile 244 kopyadan oluşan Rusça, Belarusça ve Litvanca cumhuriyetçi ve yerel yayınlara da sahipti.²⁴⁷

Mart 1950’de Lugovoy Kampı’ndaki kültür-eğitim çalışmaları koğuşlarda ve iş yerlerinde mahkumlar arasındaki disiplin ve düzeni güçlendirmeyi; rejimi korumayı ve özellikle tehlikeli devlet suçlularını izole etmeyi; mahkumların doğru iş gücü kullanımını artırmayı; üretim görevlerinin yerine getirilmesini ve verimin artırılmasını; devlet mallarının yağmalanmasını ve bozulmasını önlemeyi amaçlamaktaydı. Bu yönde:

- a. Mahkumlarla endüstriyel, siyasî ve diğer konularda münferit ve grup bazında münazaralar yapılmıştı.
- b. Bireysel mahpuslara yönelik eğitim çalışmalarının güçlendirilmesi sonucunda çeşitli nedenlerle işe gitmeyi reddeden mahkumların sayısı azalmıştı. Mart ayının ilk yarısında çeşitli nedenlerle işe gitmeyi reddeden 48 mahkum varken, ayın ikinci yarısında bu sayı 6’ya düşmüştü.

²⁴⁶Mironova, V.G. (2005) Kul’turno-vospitatel’naya rabota v lageryah Gulaga NKVD-MVD SSSR v 1930-1950-e goda (na materialah irkutskoy oblasti) (Yayın numarası 61:05-7/61) [Doktora Tezi, İrkutsk Devlet Üniversitesi], s. 67.

²⁴⁷Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 455-456.

- c. Müzik aletleriyle beraber sanat ve siyaset temalı eserler satın alınarak bir oda kültür-eğitim çalışmalarına tahsis edilmişti.
- d. 35 mahkumun katıldığı amatör bir sanat topluluğu kurulmuştu.²⁴⁸ Benzer veriler Nisan 1950 ve sonraki aylarda bu topluluk varlığını sürdürmüştü.

Dahilide ve endüstride üretimi teşvik eden sloganlar içeren posterler Dal'niy Kampı'nın farklı köşelerine ve üretim tesislerine asılmıştı. Kampta mahkumlara bilgi sağlamak için gerekli olan bir radyo istasyonu yoktu. Kampın kitap stoku artırılmış, 1350 kitaptan oluşan iki gezici kütüphane oluşturulmuştu. Kültür-eğitim çalışmalarının temelinde; üretim standartlarını karşılamak ve aşmak için iş rekabetinin yaygınlaştırılması, inşaat maliyetinin düşürülmesi, kamp rejiminin ve üretim disiplininin artırılması yoluyla mahkumları iş verimini artırmaya teşvik vardı.²⁴⁹

Elbette özel kamplardaki mahkumların kültürel, siyasî ve ideolojik olarak eğitim seviyelerinin yüksek olduğu söylenemez. Öte yandan, kamp idaresinin eğitim propagandasının kötü bir şekilde yürütüldüğü de inkar edilemez. Bunda kamp birimlerinin çok sayıda oluşu ve eğitim faaliyetlerinin her birimde farklı şekillerde yürütülmesi etkili olmaktaydı. Burada eğitim verenler de her zaman profesyonel eğitim almış kişiler değildi. Bu nedenle propaganda çalışmalarında boşluklar vardı. Ancak idare ve kamp yönetimi bu sorunu kısa sürede çözemezdi. Bu noktada kademeli eğitim gerekmektedir. Kazakistan'ın özel kamplarındaki kültür-eğitim faaliyetlerinin iki türlü anlamı vardır: bu faaliyetler bir yandan ideolojik kontrol ve propaganda aracıydı; diğer yandan da mahkumlara zor koşullarda morallerini koruyabilecek entelektüel ve kültürel gelişim fırsatını sağlamaktaydı. Fakat kısıtlamalar ve sansür bu faaliyetlerin sağlaması gereken gerçek aydınlanma ve kişisel gelişim potansiyeline ket vurmaktaydı.

3.3.1. Kamp Yaşamında Bilim ve Sanat

KARLAG, Steplag/Stepnoy ve ALJİR gibi GULAG kamplarında sistemin zorlu koşullarına ve baskıcı doğasına rağmen kültür, sanat ve bilim alanlarında ilerleme kaydedilmişti. Mahkumların bu yöndeki faaliyetleri genellikle hayatta kalmaları, kendilerini ifade etmeleri ve insan sıfatını korumaları için bir çözüm olarak yönetim tarafından teşvik edilmişti. Mahkumlar, kaderlerinin zorluklarına direnmek ve iç huzurlarını korumak için üretmekte ve bilgide güç bulmuşlardı. Bu faaliyetler hem bir

²⁴⁸ Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 554.

²⁴⁹ Osoblagi v Kazahstane..., a.g.k., 2014, s. 608.

kendini ifade etme hem zorluklarla başa çıkma hem de sessiz bir “protesto” mahiyetindeydi. Zulüm ve yoksunlukla baş etmeye çalışan insanlar, bilim ve sanatı bir kalkan olarak kullanmış, gerçekliğin ezici havasına rağmen hayal kurmaya ve bir şeyler hissetmeye imkan bulmuştu.

3.3.1.1. Kamplardaki Bilim İnsanları ve Faaliyetleri

Bilimin, insanların ülkedeki belirli sosyo-ekonomik koşullara uyum sağlamalarına yardımcı olan önemli rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bilim insanları tarih boyunca yetkililerin talimatlarını yerine getiren ikincil bir konumda olsalar da günlük pratikte birçoğu otoriter rejime karşı entelektüel muhalefet yaratmıştı. Bilimin çıktıları, kişinin yaşam serüvenini şekillendiren ve önemli bir etkiye sahip olan olayların bir temsilcisidir. Nitekim sanat da öyle. Konumuz çerçevesinde ele alınacak olan kamplarda bilim ve sanat faaliyetleri, yalnızca dönemin tarihî bir portresini çıkartmakla kalmamakta, aynı zamanda esaret altındaki kişilerin duygusal ve psikolojik durumlarını da yansıtmaktadır. Bu noktada Stalinist kampların incelenmesi, hem akademik hem de kamusal tartışmalarda birçok yönü kapsayan önemli bir konu olmaya devam etmektedir. Geleneksel sosyal tarih yaklaşımından farklı olarak çalışmanın bu başlığının odak noktası artık gündelik hayatın ve mahkumların kişisel tecrübelerinin tarihidir. Bu başlık altında tam da böyle bir tarihî yaklaşım ile mahkum bilim insanlarının yaşamları ve çalışmaları ele alınmaktadır.

En genel şekilde söylenebilir ki Sovyet hükümeti tarafından oluşturulan toplama kampları, zorla çalıştırma ve insanların fikrî dünyasına tesir ederek ülkenin ulaşılması zor ve az keşfedilmiş bölgelerini geliştirmek üzere tasarlanmıştı. Çalışma kampları genellikle sert doğa koşullarına sahip uzak bölgelerde bulunmaktaydı. Bu bölgelerde tarım yapılması, toprakların verimliliğinin artırılması, arazi ıslahı çalışmaları ve daha önce bölgede yetişmeyen ürünlerin iklime alıştırılması için bilimsel araştırmalar yürütülmesi gerekmektedir. Bu görevlerin yerine getirilmesi için yalnızca tarım veya toprak bilimi alanında eğitim almış değil, aynı zamanda araştırma deneyimine sahip nitelikli çalışanlara da ihtiyaç vardı. Ancak sivil sektörlerde bu tür uzmanların eksikliği, gerekli insan kaynağının serbest çalışanlardan temin edilmesini zorlaştırmıştı. Bu sorun sistemin yöneticileri tarafından, bilim insanlarının “ana vatana ihanet” vb. suçlamalarla tutuklanarak kamp sistemine dahil edilmesiyle aşılacaktı. Ancak ne yazık ki günümüzde

dahi kamplardaki mahkum bilim insanlarının Merkez Kazakistan'ın kalkınmasındaki etkileri yeterince araştırılmamış ve tetkik edilmemiştir. Adlarına dahi zor rastlanabilen bu kişilerin ne koşullarda çalışmalarını yürüttükleri hâlâ gün yüzüne çıkmayı bekleyen, tarihin tozlu raflarında yatan gizemlerdir.

KARLAG'ın örgütlenmesi sırasında öncelikli görevlerden biri, Merkez Kazakistan'da hızla gelişmekte olan kömür-metalürji endüstrisi için büyük bir gıda tabanı oluşturmaktır. Bu ihtiyaç, Karaganda kömür havzası ile Jezkazgan ve Balkaş bakır eritme tesisleri gibi bölgelerin desteklenmesi amacıyla ortaya çıkmıştı. Bu hedefe ulaşmak için mahkumların ucuz iş gücüyle çalıştırıldığı Gigant Devlet Çiftliği kurulmuştu.

Kurulan kamp üretim kompleksi, yalnızca işçilere değil, aynı zamanda kalkınma programlarına bilimsel destek sağlayacak bir düşünce kuruluşuna da ihtiyaç duymaktaydı. Bu ihtiyaç doğrultusunda, 1938 yılında KARLAG'da, daha önce var olan araştırma laboratuvarları temel alınarak Ziraî Deney İstasyonu (SHOS) kurulmuştu. İstasyon ıslah, tohum üretimi, tarla üretimi, yem üretimi, meyve bitkileri ve orman ıslahı, sebze üretimi, bitki koruma, ziraî ilaç laboratuvarı, agrometeoroloji istasyonu, kontrol ve tohum laboratuvarı, hayvancılık ve mekanizasyon gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermekteydi. Gigant Devlet Çiftliği gibi geniş kapsamlı bir ziraî sanayi kompleksi nitelikli bilimsel çalışmaların varlığını zorunlu kılmaktaydı. Deney istasyonunda hayvancılıkta en iyi ırkların ve bitkisel üretimde en verimli çeşitlerin geliştirilmesi amacıyla genetik araştırmalar yürütülmekteydi. Bunun yanı sıra KARLAG'daki bilim insanları topografik, hidrolik, toprak, botanik, meteorolojik vb. çalışmalarla bölgenin gelişimi için yoğun bir çaba sarf etmişlerdi. Bu bilim insanlarından bazıları kampa deneyimli uzmanlar olarak gelmiş, bazıları ise kampı mesleki gelişimlerinin bir fırsat alanı olarak görmüştü. Tarım çiftliğine ek olarak KARLAG idaresi tarafından yalnızca Karaganda bölgesinde değil, tüm ülkede hayvancılığın gelişmesine önemli katkılar sağlayan bir hayvancılık araştırma istasyonu kurulmuş ve bu istasyon mahkumların da yer aldığı deneysel çalışmalara sahne olmuştu.²⁵⁰

Tarım istasyonunun en büyük sorunu tarım personeli eksikliğiydi. GULAG Başkanı M. D. Berman'ın, kamp çiftliğine “kültürlü ve kalifiye personel” sağlama talimatı bu zorluğu daha da karmaşık hale getirmişti. Bu kapsamda, Karaganda çalışma ve ıslah kampı yönetimi “uzmanlığı olmayan yarı okuryazar insanları, işçileri, köylüleri

²⁵⁰Abdrahmanova, K.K. (2013). Naučno-issledovatel'skaya deyatel'nost' uçeniñ -zaklyuçenniñ Karlag v 1930-1950-e gg. *Gumanitarniye nauki v sibiri*, (2), s. 61.

ve sabıkalıları yeniden eğitmek, kamp ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlamak ve aynı zamanda ülkeye binlerce nitelikli tarım lideri kazandırmak” gibi zorlu bir görevle karşı karşıya kalmıştı. 1931 yılında personel yetersizliği nedeniyle, Karaganda kampı yönetimi tarımı geliştirme imkânından yoksun kalmıştı. Ancak 1937-1938 yıllarında başlayan baskılarla birlikte kamp ekonomisi aralarında çok sayıda tarım uzmanı, zooteknist, doktor ve mühendis bulunan mahkumlarla doldurulmuştu. Bu durum kampın ekonomik faaliyetlerinde uzmanlık seviyesini artırmıştı. Bununla birlikte, kamp yönetimi yalnızca uzmanlara değil, çok sayıda orta ve alt vasıflı personele de ihtiyaç duymuştu. Traktör sürücüler, ustabaşlar, sığır çobanları, veteriner sağlık görevlileri ve tarım makinelerini kullanabilecek ya da hayvanların bakımını üstlenebilecek vasıflı işçiler bu gereksinimlerin başında gelmekteydi.²⁵¹

Arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilere göre, savaştan önce KARLAG’da 159 yüksek nitelikli tarım uzmanı, 70 zooteknist-sığır uzmanı, 32 veteriner ve 15 zooteknist-koyun yetiştiriciliği uzmanı görev yapmaktaydı. Savaştan sonra bu sayının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. 1950 yılına gelindiğinde kamptaki çiftliklerde 200’den fazla tarım uzmanının çalıştığı bilinmektedir.²⁵²

Araştırmacı V. N. Zemskov, 1934’ten 1941’e kadar olan dönemde GULAG mahkumlarının eğitim düzeyine ilişkin çok önemli veriler sunmaktadır. Bu dönemde yüksek öğrenim görenlerin oranı üç katına, orta öğrenim görenlerin oranı ise neredeyse iki katına çıkmıştı. Yüksek ve orta eğitilmiş mahkumların oranındaki bu önemli artışa rağmen daha düşük eğitilmiş kişilerin sayısı da aynı şekilde artmıştı. 1934 yılında 217.390 olan okuma yazma bilmeyen kamp mahkumu sayısı, 1941 yılında 413.122’ye yani neredeyse iki katına çıkmıştı. Ancak bu dönemde toplam kamp mahkumu sayısı içindeki oranları %42,6’dan %28,3’e düşmüştü. Yüksek öğrenim görmüş mahkumların sayısı söz konusu dönemde sekiz kattan fazla, ortaöğrenim görmüş mahkumların sayısı ise beş kat artmıştı. Bu artış her iki grubun toplam kamp mahkumu içindeki paylarının da önemli ölçüde yükselmesine neden olmuştu.

1931 yılında mahkum bir tarım uzmanı-deneyci olan S. A. Bruşlinski başkanlığındaki Gigant Devlet Çiftliği’nin araştırma bölümü ilk olarak Mihaylovka köyündeki KARLAG yönetimi altında örgütlenmişti. 1931-1932 kışında deneysel

²⁵¹Sobiseviç, A. V. (2023). Opytnaya sel’skohoziyaistvennaya stantsia Karagandinskogo ispravitel’nogo trudovogo lagerja. *Otan Tarikhy - Oteçestvennaya İstoriya*, 26(4), s. 783.

²⁵²Şaymuhanov ve Şaymuhanova, a.g.e., 1997, s. 136.

araştırma birimi, bilimsel araştırma niteliği taşıyan tüm çalışmaları birleştiren KARLAG Bilimsel Araştırma Kabinesi olarak yeniden düzenlenmişti. Şef M. M. Çuntonov tarafından imzalanan departman emriyle kabinenin başına bilim insanı N. K. Magnitski getirilmişti. O andan itibaren tarımın en farklı dallarındaki araştırma birimlerinin enerjik ve geniş kapsamlı çalışmaları başlamıştı. Araştırma Kabinesi belirli alanlara yönelik faaliyet göstermek üzere aşağıdaki birimler hâlinde organize edilmişti: Bitkisel Üretim Bölümü, agronomist ve deneyci V. S. Pustovoit başkanlığında çalışmalarını sürdürmekte; Hayvan Yetiştiriciliği Bölümü, zooteknist ve deneyimli uzman O.V. Garkavi'nin yönetiminde faaliyet göstermekteydi. Ziraî Kimya Laboratuvarı başlangıçta ziraî kimyacı S. P. Orlov'un, daha sonra toprak bilimci S. A. Zaharov'un liderliğinde çalışmalar yapmıştı. Mera ve Çayırlar Bölümü, tarım uzmanı ve deneyci N. A. Tyuneyev tarafından yönetilirken, Vetbak Laboratuvarı veteriner hekim N. A. Mihin'in sorumluluğundaydı. Ayrıca Haşere Kontrol Bölümü fitonatolog S. S. Burov'un, Kontrol ve Tohum Laboratuvarı ise agronomist E. V. Serbinova'nın liderliğinde faaliyet göstermekteydi. Meteoroloji İstasyonu ve Ağı meteorolog N. M. Nekrolov'un yönetiminde organize edilmiş ve tüm bu birimler birlikte kapsamlı bir bilimsel araştırma süreci başlatmıştı.

Bir yaz boyunca NİS tüm bölümleri tamamen organize edilmiş, gerekli ekipmanlar temin edilmiş ve personel kadrosu oluşturulmuştu. 1932-1933 yılları arasında NİS, esasen büyük bir bilimsel enstitüye dönüştürülmüştü. Bu kapsamda, başlangıçta KARLAG Müdürlüğü'nün bir parçası olarak faaliyet göstermiş olan NİS, daha sonra KARLAG Üretim Departmanı'na bağlı bir araştırma bölümü hâline gelmişti. 1934 yılına gelindiğinde, Bitki Endüstrisi Bölümü'ne bağlı dört deney alanı bulunmaktaydı. Bu alanlardan biri, Dolinskoye'de toplamda 200 hektarı bulan ve 10.000'den fazla parselde çeşitli deneylerin yapıldığı yağmurla beslenen ve sulanan tarlalardan oluşmaktaydı. Prostornenskoye Bölümü'ndeki Batiskoye sulama deney tarlası ve Kaktunkul'skoye Bölümü'ndeki sulama deney tarlaları ise diğer önemli araştırma alanları olarak dikkat çekmekteydi. Bitkisel üretim bölümü iş hacmi ve niteliği açısından, bölgesel ölçekte büyük bir bitki yetiştirme istasyonunun işlevini üstlenmişti.²⁵³ Burada görev yapan bilim insanları, ilerleyen yıllarda Karaganda'nın eğitim ve bilim kuruluşlarında yürütülecek araştırma faaliyetlerinin temellerini atmış ve bu alanın öncüleri arasında yer almışlardı.

²⁵³Dulatbekov, a.g.k., 2012, s. 318.

20. yüzyılın önde gelen bilim insanlarından biri olan Profesör Aleksandr Leonidoviç Çijevski, hiçbir gerekçe gösterilmeden ve yargılama yapılmadan mahkum edilmişti. Çijevski kırk yaşını aştığında Uluslararası Biyolojik Fizik ve Biyolojik Kozmogoni Kongresi'nin onursal başkanı seçilmişti. Gençlik yıllarında kozmoloji sorunlarına ilgi duyan bilim insanı, araştırmalarını derinleştirerek negatif iyonize havanın tüm canlı organizmalar üzerindeki olumlu etkisini inceleyen bir dizi çalışma yapmıştı. Bu çalışmalar öylesine etkili sonuçlar doğurmuştur ki, SSCB Halk Komiserleri Konseyi, müdür olarak A. L. Çijevski'nin atanmasıyla Merkezi İyonizasyon Laboratuvarı'nın kurulmasına ilişkin bir kararname yayımlamıştı. Çijevski evleri, sanayi tesislerini ve tüm şehirleri kirli havadan arındırmayı ve negatif polariteye sahip aeroiyonlarla zenginleştirmeyi hayal etmekteydi. Ancak 1936 yılının ortalarında laboratuvar kapatılmış, araştırmaları sözde bilimsel ilan edilmiş ve kendisi üç yıl boyunca çalışmalarını durdurmaya zorlanmıştı.

1938 yılında Çijevski boyaları atomize etmek ve yüzeyleri elektrik alanında kaplamak için geliştirdiği yeni bir yöntemin tescili için başvuruda bulunmuş ve bu yeniliği Sovyet hükümetine sunmuştu. Ancak bu çalışması takdir görmemişti. 1939 yılında “20. Yüzyılın Leonardo da Vinci'si” olarak Nobel Ödülü'ne aday gösterilmişse de adaylığını geri çekmişti. Kendi ülkesinde ise çok daha farklı bir “onur”la karşılanmıştı. Araştırmaları giderek daha az yayımlanmış, işsiz kalmış ve geçimini sağlamak için resimlerini satmak zorunda bırakılmıştı. Ocak 1942'de tutuklanan Çijevski nihaî karar verilene kadar Çelyabinsk'te hapsedilmişti. 8 Haziran 1943'te SSCB NKVD Özel Konseyi tarafından bir hüküm verilmişti. Bu hükme göre, “Aleksandr Leonidoviç Çijevski'nin Sovyet karşıtı propaganda yaptığı” gerekçesiyle 22 Ocak 1942 tarihinden itibaren kütüphanesine el konularak sekiz yıl süreyle bir çalışma ve ıslah kampında hapsedilmesine karar verilmişti.²⁵⁴

Çijevski hakkında verilen kararın yasal dayanağı, onun soylu bir aileden gelmesi ve Çarlık ordusunda general olarak görev yapmış bir babanın oğlu olmasıydı. Bu bağlamda, “Stalin'e karşı memnuniyetsizliğini ifade etmek”, “Nobel ödülü aldığı yabancı bilim insanlarıyla yazışmalar yapmak” ve “Ekim Sosyalist Devrimi'ne karşı olumsuz bir tavır takınmak” gibi suçlamalar öne sürülmüştü. Bu gerekçeler Çijevski'nin bilimsel

²⁵⁴Abdrahmanova, K.K. (2014). Repressirovannaya nauka v Karlage. *Vestnik Karagandinskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 6(26), s. 56-58.

çalışmalarından çok, geçmişi ve siyasî düşünceleriyle ilişkilendirilerek mahkum edilmesine yol açmıştı.²⁵⁵

L. Çijevski'nin ana keşifleri üç temel bilimsel yönü içermekteydi. İlk olarak, kozmik faktörlerin, özellikle Güneş'in aktivitelerinin biyosfer, tarihsel süreçler ve insan sağlığı üzerindeki etkisini inceleyen yeni bir bilim dalının, tıbbî heliometeorolojinin yaratılmasını sağlamıştı. İkinci olarak, negatif ve pozitif iyonların canlı organizmalar üzerindeki fizyolojik etkilerindeki farklılıkları tespit etmiş ve yapay aeroiyonizasyon cihazlarının geliştirilmesine öncülük etmişti. Üçüncü olarak ise, hareketli kanın yapısal unsurlarının uzaysal organizasyonunu ve eritrositler tarafından radyal halka sistemlerinin oluşum sürecini keşfetmişti. KARLAG'da bilimsel çalışmalarına devam etmesine izin verilmiş ve bir klinik laboratuvarın sorumluluğunu üstlenmişti. Bununla birlikte, Çijevski yalnızca bir bilim insanı değil, aynı zamanda olağanüstü bir manzara ressamı olarak da tanınmaktaydı. Bilimsel deneylerini finanse etmek amacıyla resim yapmış ve bu süreçte 100'den fazla eser üretmiştir. Resimlerinin satışından elde ettiği gelir, bilimsel çalışmalarına katkı sağlamıştı.²⁵⁶

Karaganda Ziraî Deney İstasyonu çalışanlarından biri de tanınmış tarım bilimcisi Aleksandra Alekseyevna Zaytseva'ydı. Zaytseva'nın Kazakistan'daki faaliyetleri “vatan hainlerinin” eşlerinin tutulduğu Akmola Kampı'nda esir olarak başlamıştı. Kendisi, “vatan haini” bir ailenin üyesi olmakla suçlanmış ve üç yıl süreyle kamplarda mahkum edilmişti. Akmola Kampı'na Yaroslavl şehrinden getirilmiş, böylece Karaganda Çalışma ve Islah Kampı'nın Akmola şubesine gönderilmişti. Akmola şubesinin personeli arasında A. Zaytseva, A. Rudenko, M. Sentsova, M. Sinopol ve V. Yurina gibi isimler bulunmaktaydı. Kuşkusuz, kamp mahkumları arasında Zaytseva gibi nitelikli tarım bilimcilerinin bulunması tarım sektörünün gelişimini olumlu yönde etkilemişti. Zaytseva, 1941 yılında Akmola Kampı'ndan serbest bırakıldıktan sonra KARLAG'ın Ziraî Deney İstasyonu'nda araştırmacı olarak çalışmaya devam etmişti. Kamptaki çalışmaları sırasında kendisini deneyimli bir bilim insanı ve toprak bilimcisi olarak kanıtlamıştı. Bu yetkinlikleri sayesinde hemen Karaganda Deney İstasyonu'nun agroteknik ve ziraî kimya bölümü başkanlığı görevine atanmıştı. Yeni görevinde, özellikle savaş yıllarının son derece kurak geçmesi nedeniyle zorlayıcı koşullarla karşılaşmıştı. Karaganda Ziraî Deney

²⁵⁵Kuznetsova, a.g.m., 2001, s. 190.

²⁵⁶Nikberg, İ.İ. (2014). A.L. Çijevski: vehi jizni i tvorčestva. *Novosti Meditsini i Farmatsii*, 20(522), s. 24-25.

İstasyonu’ndaki çalışmalar bölgenin toprak yapısını detaylı bir şekilde incelemeyi ve çok sayıda deney yapmayı gerektirmekteydi. Merkez Kazakistan’ın doğal koşulları, doğal arazi kullanımı, ürün rotasyonları, tarla koruyucu orman şeritlerinin oluşturulması, su rezervuarlarının inşası ve sulama, çim alan ürün rotasyonunda toprak işleme yöntemleri, yerel koşullara uygun çeşitlerin seçimi ve çim alan tarım sistemi kompleksinin doğal çevre üzerindeki etkisi gibi konuları kapsamlı bir şekilde araştırmayı zorunlu kılmaktaydı. Zaytseva bu çalışmalarda göstermiş olduğu başarı ve azimle Merkez Kazakistan tarım sektörünün gelişimine önemli katkılar sağlamaktaydı. Tarım bilimindeki birikimi ve sahadaki deneyimleri bölgenin ziraî potansiyelini anlamada ve geliştirmede etkili bir rol oynamıştı.²⁵⁷

Bu alandaki ilk bilim insanlarından biri, profesör, tarım bilimleri doktoru, botanikçi, bitki ıslahçısı ve bitki yetiştiricisi L. A. Peltsih’di. “Halk düşmanı” olarak mahkum edilmiş ve mallarına el konularak 5 yıl toplama kampında hapis cezasına çarptırılmıştı. L. A. Peltsih, KARLAG’a vardığında kendisini Gigant Devlet Çiftliği’nin araştırma laboratuvarında buldu. Bir düzineden fazla eser yazmıştı. Bunların arasında en önemlisi *KARLAG Araştırma Laboratuvarı Bildirileri’nde (Trudi Naučno-İssledovatel’skoy Laboratorii KARLAG)* yayınlanan *Karaganda Bölgesinin Telman ve Jana-Arka Bölgelerinin Bitki Örtüsü (Rastitel’ny Pokrov Tel’manskogo i Jana-Arkinskogo Rayonov Karagandinskoy Oblasti)* çalışmasıydı. Oldukça bilgili bir uzman olarak yeni ürünlerin (mısır, ayçiçeği, Sudan otu, susam, safran) araştırılması ve üretime sokulmasıyla uğraşmıştı. Ayrıca KARLAG’ın ilk yıllarından itibaren bölgesel tarım stratejisini belirleyenler arasında önemli bir bilim adamı-biyolog, ıslahçı ve genetikçi V. S. Pustovoit de vardı. Ağustos 1930’da Krasnodar’da tutuklanmıştı. On yıl hapis cezasına çarptırılarak KARLAG’a getirilmişti. Serbest bırakıldıktan sonra bir süre KARLAG’ın araştırma laboratuvarında çalışmaya devam etmişti. Yetenekli yetiştirici verimli bir çavdar çeşidi ve “dolinskiye” olarak adlandırılan iki darı türü geliştirmişti. Dahası, çalışma ve ıslahları tarlaların veriminin üç kat artmasına yardımcı olmuştu. İ. K. Fortunatov KARLAG topraklarında yen i mahsul çeşitlerinin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştu. 1933 yılında “Hristiyan gençlerden oluşan devrime karşı bir örgütün üyesi” olarak tutuklanmış ve 5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. KARLAG’da Merkez Kazakistan’daki ilk bahçeyi kurarak burada 85 çeşit meyve ve çilek, 30 tür ağaç

²⁵⁷Musagaliyeva, A.S. ve Musabekova, R.M. (2022). KARLAG v sud’be uçenogo Aleksandri Zaytsevov. *Vestnik VolGU*, 27(1), s. 116-121.

ve çalı test etmişti. Yerel tepelerde yabani çilekleri keşfetmiş, yetiştirmek için 200'den fazla çalı toplamıştı. Kamp sistemi radyasyon genetiği, biyojeosenoloji²⁵⁸ ve moleküler biyolojinin kurucusu N. V. Timofeyev-Resovski gibi bir başka önemli bilim insanı tarafından da deneyimlenmişti.²⁵⁹ İnsan organizmasını ve genetik yapısını radyasyondan koruma fikrini ilk kez o hayata geçirmiş, moleküler genetiğin temellerini atmış ve ışınlama altında canlı hücrelerin ve kromozomların restorasyon mekanizmalarını anlamak için nkoşulları oluşturmuştu.

3.3.1.2. Kamplardaki Sanatçılar ve Eserleri

GULAG'a bağlı kamplarda aralarında yazar, şair ve oyun yazarlarının bulunduğu pek çok tanınmış figür vardı. Bunlar gerek mahkumiyetleri sırasında ve gerekse sonrasında duygularını, acılarını ve özlemlerini yansıtan edebî eserler kaleme almışlardı. Hapishane yaşamını konu alan en ünlü eserler arasında *GULAG Takımadaları* gibi kitaplar ve Aleksander Soljenitsın'ın eserleri bulunmaktaydı. Ayrıca bazıları, görsel sanatlarla da ilgilenmiş, resim ve çizimleri kamp kütüphanelerine sunmuş veya gayriresmî sergilerde sergilemişti. Bu sanatsal faaliyetler mahkumların protesto etmeleri ve yaşadıkları acıları anlamlandırma çabalarının bir aracı olmuştu. Bazı kamplarda ise, mahkumlar halk ezgilerini seslendirerek ve yeni şarkılar besteleyerek müzik grupları kurmuşlardı. Müzik yalnızca bir protesto ifadesi olmakla kalmamış, aynı zamanda mahkumları birleştiren önemli bir bağ olmuştu.

Bazı kamplarda hem klasik hem de modern oyunlar sahneleyen tiyatro grupları oluşturulmuştu. Bu, mahkumların baskıcı ortamdaki uzaklaşmalarını sağlamış ve bir birlik atmosferi yaratmıştı. Bazen de mahkumların analitik ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden tartışmalara katılabildiği film gösterimleri yapılmıştı. Kimi mahkumlar bilimsel yeterliliklere sahip olup, kamp ortamında tıp, biyoloji, kimya ve mühendislik gibi alanlarda araştırmalarını sürdürmüşlerdi. Zaman zaman bu çalışmalarının sonuçları kamp ekonomisinin ihtiyaçları için kullanılmıştı. Kamplar hem de çeşitli eğitim programları sunmaktaydı. Mahkumlar hem zihinlerini aktif tutan hem de tahliye sonrası hayata hazırlanmalarına yardımcı olan çeşitli konularda eğitim alma fırsatına sahip olmuşlardı.

SSCB'nin 1930-1950'lerdeki baskıcı politikasının sanat ve kültür alanındaki imgelerinin analizine ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktaydı. Bu alışmalar çoğunlukla

²⁵⁸ Biyojeosenoloji, ekosistemlerin, biyolojik ve jeolojik süreçlerin birlikte incelendiği disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bu kavram, ekoloji, jeoloji ve biyoloji gibi farklı bilim dallarının keşişim noktasında yer alır.

²⁵⁹ Abdrahmanova, a.g.m., 2014, s. 7-10.

GULAG sistemi ve kültürü hakkındaki edebî eserlere odaklanmaktaydı. Örneğin, E. A. Kersnovskaya'nın biyografisi ve çalışmaları, derinlemesine bir incelemenin konusu olmuştu. Kersnovskaya GULAG'daki deneyimlerini içeren anılarını 12 bölümden oluşan bir eserde (defter) yayınlamıştı. Bu çalışma sadece GULAG'daki kültürü ve yaşamı anlatmakla kalmamış, aynı zamanda metinsel betimlemeleri görsel malzemelerle, kendi çizdiği illüstrasyonlarla desteklediği için müstena bir eserdir. Bu özelliğiyle eser diğer çalışmalardan ayrılarak öne çıkmaktadır.²⁶⁰

Bastırılmışların sanatı Sovyet sanatının zorunlu ve gayriresmî bir akımı olarak 1930-1980'lerin SSCB'sinin kültürel ve tarihsel sürecinin belirli yönlerini yansıtmaktaydı. Mevcut bilimsel çalışmalar, kamp tiyatrolarının ve GULAG edebiyatının özelliklerini ortaya koyan araştırmaları içermektedir. Bastırılmışların sanatının tarihi en az üç aşamaya ayrılabilir: birinci aşama, 1920'ler-1930'lar yani GULAG sisteminin kurulmasından önceki dönem; ikinci aşama, 1930-1950'ler yani GULAG sanatı dönemi; üçüncü aşama ise, 1960-1980'ler yani siyasetçi mahkumların sanatının varlık gösterdiği dönem. Sanatçı mahkumlar tarafından yaratılan sanat oldukça katı çerçeveler içinde şekillenmişti. Bunun nedeni, öncelikle çoğu zaman sanatın konularının ve temalarının kampın günlük yaşamıyla sıkı sıkıya bağlantılı olmasıydı: bunlar günlük sahneler, kamp arkadaşlarının portreleri, gardiyanların görüntüleri idi. İkinci olarak, kamp koşullarında kullanılan sanat malzemelerinin son derece sınırlı olmasıydı: genellikle grafit kalem ve kağıt gibi malzemeler kullanılmıştı. Üçüncü olarak ise, cezayı çekme süresi boyunca sanatçılar gerçek sanatsal süreçten büyük ölçüde uzaklaşmışlardı. Baskı altında tutulanların sanatsal yaratıcılığı, güzel sanatlar (heykel, grafik ve resim) ve el sanatları (mahkumlar tarafından ahşap ve metalden yapılan örgü, nakış, tabutlar, sigara kutuları, kibrit kutuları, gözlükler vb.) gibi çeşitlilik göstermekteydi. Kamp sanatı, doğrudan kamp yaşamının özelliklerine bağlıdır: "Sovyet hapishaneleri ve kamplarıyla birlikte ortaya çıkan bu sanat zamanın damgasını taşımanın yanında, çalışma ve ıslah kampının türüne, amirlerin ve silahlı gardiyanların mizacına özel bir bağımlılık taşımaktaydı."

K. Wagner, L. E. Kropivnitski, B. Ş. Mkrtçyan, L. İ. Pokrovskaya, K. P. Rotov, M. Z. Rudakov, B. P. Sveşnikov, T. İ. Sgovio, E. P. Levina-Rosenholtz, E. I. Uhnaliyev gibi sanatçılar baskı altındaki sanatçıların eserlerini dönemlere göre sınıflandıran önemli

²⁶⁰ Adler, N. (2002). *The GULAG Survivor: Beyond the Soviet system*. Transaction Publisher., s. 290.

isimlerdir.²⁶¹ Hiç şüphe yok ki, tutukluluk ve hapis döneminde baskı altındaki bir kişinin hayatı sonsuza kadar “öncesi” ve “sonrası” olarak ikiye ayrılmıştır. Alışılmış bir hayata dönüş ve rehabilitasyon süreci sadece yasal açıdan değil, psikolojik açıdan da son derece zorluydu. *“Kampta yaşadıkları ve eski bir kamp üyesi olarak aşağılanmış konumundayken henüz yaşamadığı şeyler topluma dönüş sürecini de aynı derecede zorlaştırmaktaydı. Tahliye edilen eski mahkum fiziksel ve psikolojik olarak yara almış ve ‘yokluğu sırasında derin değişikliklere uğramış bir dünyaya geri dönme girişiminde bulunmak zorundaydı.’ Hem hapishane döneminde hem de sonrasında sanata yönelmek, sanatçı kişinin (sanatçı, yazar vd.) “zihnini ve ruhunu kampın öldürücü etkisinden kurtarmasına” yardımcı olmaktaydı. Bu nedenle bastırılmışların sanatı sadece mahkumiyet sırasında ortaya çıkan eserleri değil, aynı zamanda bastırılmış sanatçıların serbest bırakıldıktan sonra yarattıkları eserleri de içermektedir.”*²⁶²

Mahkumlar sanat çalışmalarına karşı fikirlerini de yansıtmış, adeta bir “sessiz protesto” aracı olarak sanatı kullanmışlardı. Bunlardan Belomorkanal adlı tablo “Anti-Stalinist” fikrin en önde gelen eserdi. Tablo 1985 yılında Odessa’daki Sovyet Ordu Tiyatrosu’na yapılan turne sırasında çizilmişti. Resimde görsel bir metafor olarak birbiri ardına, açık bir Belomorkanal sigara paketine doğru ilerleyen bir insan kalabalığı tasvir edilmişti.²⁶³ Sanatçı burada, SSCB’de özellikle düşük fiyatı nedeniyle topluca dağıtılan bir paket Belomorkanal sigarası ile Sovyet gündelik yaşamının herkesçe bilinen bir sembolünü kullanmaktaydı. Kalabalıktaki insanlar arkada resmedilmiş, tek tip ve markasız renklerde basit kıyafetler giydirilmiş ve kişisizleştirilmişlerdi. En ucuz bir dal sigara gibi “pakete girdiklerinde” hayatları sembolik olarak değerini yitirmekte, hayat hikayeleri, kamplarda acı çeken ve ölenlerin sayısız hüznü hikayesinden sadece biri haline gelmekteydi. Sanatçının, açık Belomorkanal paketinden bir çıkış tasvir etmediği de dikkat çekicidir, zira oraya girenin geri dönüşü yoktu. Resmin renk şeması çoğunlukla koyu gri-kahverengi tonlarına dayanmaktadır. Neredeyse tüm kamp alanı bu perspektifle ve ışık-gölge kontrastıyla boyanmış, gerilmiş dikenli tellerle bariyer direkleri olmadan betimlenmişti. Tek renkli nokta ise, izleyicinin dikkatini çeken ve tablodaki öğeler

²⁶¹Podlednov, D.D. ve Kazantseva, E.D. (2021). Hudojestvennoye osmisleniye temi političeskih repressiy na primere tvorčestva Rudol’fa Vedeneyeva 1970-1990-h gg. *Naučnyy rezul’tat. sotsial’nyye i gumanitarniye issledovaniya*, 7(1), s. 95-110.

²⁶²Adler, N. (2005). *Trudnoye vozvraščeniye, sud’bi sovetskih politzaklyuçennih v 1950-1990-e godi*. Zven’ya., s. 316.

²⁶³Zemskov, V. N. (1991). GULAG (istoriko-sotsiologičeskij aspekt). *Sociologičeskie issledovaniya*, (6), 13-27. Belomorkanal adlı tablo görseli için **bkz.** EK. 31.

arasında öne çıkan bir paket sigaraydı. Sanatçının biyografisinde “Anti-Stalinist döngü” diye adlandırdığı çalışmalarına Joseph Stalin’in adını taşıyan Beyaz Deniz Kanalı’nın tasviriyle başladığının belirtilmesi de ilginçtir.²⁶⁴

Mahkumların fırçasından çıkan diğer bir önemli sanat eseri “Kum Saati” adlı 1987 tarihli tablodur.²⁶⁵ Tabloda Joseph Stalin’in yüzünün yakın çekimi, boş bakışlarla bir saatin içindeki kumun hareketini izlerken tasvir edilmişti. Bu portre Stalin’in tanrılaştırılan figürünün çöküşünden çok sonra yapılmış olsa da resim o dönemin karakteristik özelliklerini mükemmel bir şekilde yansıtmaktadır. Eserin boyutu bu görüntüye özel bir “kutsallık” kazandırmaktadır. Araştırmacı J. Plumper’in belirttiği gibi, Stalin’in tanrılaştırılması dönemine (1929-1953) ait portrelerde liderin bakışı genellikle resmin dışındaki bir odak noktasına odaklanmıştı. Çünkü Stalin “ilerici”, “Marksist bir tarihsel gücün somutlaşmış hali” olarak algılanmaktaydı. O, ütöpik zaman çizelgesinin finalini yani parlak bir komünist geleceği görebilmekteydi.”²⁶⁶ Belki de yüzündeki kayıtsızlık ifadesini yaratan, resmin ötesine ve “saatin içinden” bakmasından ileri gelmekteydi. Belov, Stalin’i “savaş sonrası paradigma” olarak yorumladığı liderin görsel özelliklerini; kırıxıklıklarını, geriye taranmış gri saçlarını ve yukarı doğru bükülmüş bıyığını ayrıntılı tasvir etmiştir.²⁶⁷ Tablodaki diğer bir ayrıntı, kum saatinin üst kısmında insan yüzleri görülürken, alt kısımda kafatasları resmedilmesiydi. Bu eserin önemli bir özelliği, Stalin’in yüzünün resmin ön planında gelişen ana olaylar için bir fon görevi görmesiydi. Yanı sıra, güç temasının zulüm ve ölüm temalarıyla kesişimi açıkça fark edilmektedir. İnsan ve yaşam bir kum tanesi şeklinde sembolize edilmiştir. Bu da onların iktidar çevrelerince ne kadar değersiz bulunduğunu göstermektedir. Kum saati, zamanın amansız akışının bir sembolü olarak yorumlanmaktadır. Bu kavramda zaman sonludur, zira saat ters çevrildiğinde kum taneleri yani alt kısımdaki kurukafalar hayata geri dönmeyecektir. Bu eserde sanatçının kum saatindeki yüzlere şahsiyet kazandırdığını, tüm karakterlerin gözleri kapalı olsa da onlara benzersiz özellikler ve duygusal ifadeler verdiğini vurgulamak gerekir. Bu da her bir bireyin önemini vurgulamaya olanak tanımaktadır.

²⁶⁴Podlednov ve Kazantseva, **a.g.m.**, 2021, s. 210-211.

²⁶⁵Kum Saati adlı tablo görseli için **bkz.** EK. 32.

²⁶⁶Plamper, Ya. (2010). *Alhimiya Vlasti: kul't stalina v izobrazitel'nom iskusstve*. (F.F. Tissen, Çev.; 1 Basım). Novoye literaturnoye obozreniye publ. (Orijinal yayın tarihi 2010). s. 11.

²⁶⁷Plamper, **a.g.m.**, 2010, s. 80.

Ayrıca ikinci sınıf öğrencisiyken Kasım 1947’de tutuklanan ve İTL’de 10 yıla mahkum edilen sanatçı Sergey Stepanoviç Fedorov’un çalışmalarına da dikkat çekilmesi gerekir. Cezasını Kargopolski Kampı’nda çekmekteydi. Fedorov, 1954 yılında şartlı tahliye ile serbest bırakılmış ve büyük şehirlere gitme hakkı olmaksızın Kemerovo’ya yerleşmişti. İade-i rütbesi 1958’de yapılmış, ardından okuldaki çalışmalarına devam ederek 1961’de başarıyla mezun olmuştu. Fedorov 1968 yılında Sanatçılar Birliği’ne üye olmuştu. İTL koşullarında yaptığı “Korkunç Yıllar” başlıklı üç küçük yağlıboya tablodan oluşan bir seri hazırlamıştı. Eserlerin genel renk paleti oldukça az ve koyuydu; bu da depresyon ve genel kasvet atmosferini vurgulamaktaydı. Diğer bir çalışma “Kantinde” adlı, kamp yaşamının ayrıntılarını gözler önüne seren tablodur.²⁶⁸ Ön planda zayıf, çelimsiz bir adam görülmektedir. Elindeki kâseyi zar zor tutmakta olan adamın duruşuna ve yüz ifadesine bakılırsa; gözleri kapalı, omuzları çökük, başı hafifçe yana dönüktür. Yemek yemektedir ve içinde bulunduğu anı uzatmak ister gibidir. Yemeğin her dakikasının onun için kutsal bir önem taşıdığı açıktır. Belki de dikenli tellerin arkasında değil de vahşi doğada yemek yemenin hayalini kurmaktadır. Bu küçük hayallerle o anda, mahkumiyet hayatı biraz daha iyi hale gelmektedir. Arka planda yemek kuyruğunda bekleyen, yüzü olmayan bir mahkum kalabalığı görülmektedir. Sanatçı, bu figürleri genelleştirilmiş bir şekilde tasvir ederek izleyiciye bireyin kişi olarak önemsiz olduğu bir sistemi açıkça göstermektedir. Bu motif, sanatçının “İşçiler” başlıklı bir sonraki çalışmasında da devam etmektedir. Resimde bulanık, kamburlaşmış işçi silüetleri görmekteyiz. Duruşları, ağır işlerden ve kamp yaşamının karmaşıklığından kaynaklanan yorgunluğun yanı sıra, kamptaki genel atmosferden kaynaklanan depresyonu yansıtmaktadır. Bu seri, psikolojik açıdan algılanması zor bir eserle, “Cenaze” ile sona ermektedir. Tablo koyu renklerle yapılmıştı. Renk düzeni mahkumların ruhlarında hüküm süren tüm umutsuzluk ve acıyı tam olarak yansıtmaktaydı. Her günkü, tanıdık insanların ölümünü görmenin ne kadar zor olduğunu, ölenlerin çoğunun anısının kaybolacağını bilerek onları gömmenin ne kadar zor olduğunu bizler ancak tahmin edebiliriz. Çalışmalarından, sanatçının kamp hayatının en önemli anlarını – yemek yemeyi, ki yemek yaşamı sürdürür; mahkumların zamanının çoğunu çalan yorucu çalışmayı ve onların sürekli kaderi olan ölümü tasvir etmeyi amaçladığı sonucuna varabiliriz. Diğer bir tablo, kampta Çinga hastalığına yakalananların “Çingotniki” tablosudur.²⁶⁹ İlk bakışta

²⁶⁸Kantinde adlı tablo görseli için **bkz.** EK. 33.

²⁶⁹Çingotniki adlı tablo görseli için **bkz.** EK. 34.

dikkat çeken, hastalık ve yorucu işlerin etkisiyle zayıf, çıplak ve bitkin düşmüş mahkumlardır. Kamplarla ilgili çok sayıda anlatıdan, yalnızca ölüme yaklaşanların hastane bloğuna götürüldüğü anlaşılmaktaydı. Burası insanların ölüme gönderildiği bir yerdi. Hasta adamın yorgunluk ve açlık nedeniyle bozulmuş yüzü sonunun yaklaştığını göstermektedir. Doktor ise sorumlulukla işini yapmaya çalışmakta ancak elindeki sınırlı ilaç stokunda talihsiz adamın acısını hafifletebilecek bir şey bulmaya çabalamaktadır. Aynı zamanda çevredeki izleyiciler, durumun umutsuzluğunu ve her şeyin çaresizliğini gözler önüne sermektedir.²⁷⁰

Kamp sanatının en ilginç eserlerinden biri, resimlerinde Sovyet yaşamını idealize etmekten kaçınan bir Sovyet sanatçısı olan N. A. Mamontov'un çalışmalarıdır. O, izleyicinin, tehlikeli numaralarını gergin bir şekilde gerçekleştiren aslanların cesur terbiyecisinin, kanlı sonu bekleyen kasvetli, dilsiz yüzlerle ve maskelerle karşı karşıya geldiği "Sirk" tablosuyla kamp yaşamını tasvir etmişti. Mamontov 30'lu yılların sonlarında sirk temasından çok etkilenmişti. Ona göre sanat, hayatın tekdüzeliğinden uzaktı ve bu nedenle sanatçı için ilginçti. "Sirk" tablosu izleyiciyi yanılsamaya, güzelliğin ve sihrin dünyasına götürmekte, sıradan olanın üzerine çıkmaya yardımcı olmaktaydı. Ustanın resimlerinin ana karakterleri akrobatlar, jimnastikçiler, yırtıcı hayvan terbiyecileri ve palyaçolardı. Resimlerini hayal gücüyle icra eden Mamontov'un çalışmalarında portre onu gerçekliğe bağlayan bir araçtı. Mamontov'un özgürlüğüne kavuştuktan sonra verdiği ilk eserlerden biri, uyum ve şefkat dolu duygularla resmettiği karısı Olga ile olan otoportresidir. Sanatçının çalışmaları kronolojik olarak Uhta-Peçlag'da geçirdiği beş yıllık sürede tamamlanmıştı. Yaşamının bu dönemi, sanatçının kamptaki faaliyetlerini; kültür ve sanat temsilcileri de dahil olmak üzere çevresini ortaya koymaktadır. Mamontov'un sanatçı kimliği ceza infaz kurumunda nispeten iyi koşullarda yaşamasını sağlamıştı. Aynı zamanda eseriyle "sessiz" bir propaganda yürütürken özgünlüğünü de koruyabilmişti. Devrime karşı Troçkist grubun bir üyesi olarak tutuklanan N. Mamontov, cezasını Uhta-Peçora Çalışma ve Islah Kampı'nda çekmiştir.²⁷¹

²⁷⁰Stupova, E.V. ve Saprikina, M.İ. (2020). Otoloski lagernogo proşlogo v jivopisnih rabotah", *Vserossiyskaya naučno-praktičeskaya konferentsiya "DİSK-2020. Sbornik materiakov vserossiyskoy naučno-praktičeskoy konferentsii v ramkah vserossiyskogo foruma molodih issledovateley*, 24-26 Noyabrya 2020 g., Çast' 4, s. 53-56.

²⁷¹Devatyarova, İ.G. (2022). Hudojnik Nikolay Mamontov v Uhtpeçlage (1936-1940): neizvestnaya stranitsa tvorčestva. *İskusstvo Yevrazii*, 4(27), s. 106-119.

GULAG ile ilgili en ünlü resimli anı kitaplarından biri Yevfrosinya Kersnovskaya tarafından kaleme alınmıştı. Kersnovskaya ilk anıları olan “Bir İnsan Ne Kadar Değerlidir”e Norilsk Kamp Hastanesi’nde hemşireyken başlamış, kamp hayatına daha sonra madenci olarak devam etmişti. Kersnovskaya 12 yıldan fazla bir süreyi sürgünde ve kamplarda geçirmiş; çamaşırcılık, domuz çiftliğinde veterinerlik, kampta ağır işçilik, kereste fabrikasında ve madende işçilik yapmıştı. O, profesyonel bir sanatçı değildi, çizimleri anı kitabı için yardımcı illüstratif malzemelerdi. Bu nedenle Kersnovskaya’nın bir sanatçı olarak görsel dili daha önce sanat tarihçileri tarafından ele alınmamıştır. Dolayısıyla kendisinin sanatsal dilindeki değişimleri “kamp öncesi”, “hapishane dönemi” ve “sonrası” dönemlerine göre incelemek mümkün değil, zira elimizde sadece serbest bırakıldıktan sonra yaptığı çizimler bulunmaktadır. Kersnovskaya’nın tüm çizimleri bir hücrede defter yaprakları üzerine renkli kalem ve suluboya ile yapılmıştı. Sanatçı, karakterlerin pozlarına ve konumlarına büyük önem vermektedir. Böylelikle karakterlerinin duygusal durumları ortaya çıkmaktaydı. Kamp muhafızlarının beden dili, acı çeken mahkumların eğilmiş duruşları, dışarıdaki insanların özgürce hareket ettiklerini gösteren dik sırtları eserinde dikkat çeken noktalardı. O, insanların yüzlerini her zaman şematik olarak bireysel özelliklere vurgu yapmadan tasvir etmekteydi (aslında resmettiği tüm karakterlerin yüzleri çok benzerdi hatta aynıydı. Ancak farklı yüz ifadeleri vardı). Sanatçı, karakterlerin silüetlerini ayrıntılı ve gerçekçi bir şekilde tasvir etmekteydi. Karakterlerin kendi hareketleri, kıyafetlerinin hareketleri, kumaşlardaki kıvrımlar, ışık ve gölgeler eserinde dikkatle tasvir edilmekteydi. Eskizlerin amacı anı metinlerini resimlemek olduğundan, çoğunlukla merkezde tek ana eylemin yer aldığı oldukça basit bir statik kompozisyon takip etmişti.²⁷² Çizimlerinin içeriği onlara dramatik bir yoğunluk kazandırmaktaydı. İki ölü kamp işçisini elleriyle taşıyan bir hemşire o kadar zayıftı ki, kaskatı kesilmiş bedenlerindeki tüm omurlar ve şişmiş bacaklar görülebilmekteydi. Morgdaki çalışmaları gösteren çizimler albümünden bir kumar oyununun kurbanı olan ölü bir adam ya da bir yük vagonundaki sahne ve doğum yapan kanlar içindeki bir kadın tasvir etmişti. Bu konuların ürkütücü gerçekçiliği renkli kalem ve suluboya kullanımı

²⁷²Podlednov, D.D. ve Kazantseva, E.D. (2021). ‘...Nastoyaşçiy hudojnikom yeyo sdelali arest i ssilka’: jizn’ i tvorčestvo posle GULAGa. *Sovetskoye iskusstvo i mirovoye hudojestvennoye prostranstvo: rol’ jenzçini v iskusstve XX veka. materialo naučno-praktičeskoj konferentsii, posvyaşçennoy vidayuşçemusya skul’ptoru-monumentalistu Vere İgnat’yeve Muhinoy (1889-1953), 16 sentyabrya 2021 goda*, s. 150-151.

nedeniyle çocuk çizimlerine benzerlik gösteren resimlerle keskin bir tezat oluşturmaktaydı.²⁷³

Sanatçıların kamplarda ürettikleri eserler incelendiğinde karakalemin, tüm sanat türleri arasında baskın bir yere sahip olduğu fark edilebilir. Bu, gözüaltındaki yaşamın şartlarından kaynaklanmaktaydı; zira kalem kısıtlı özgürlük koşullarında sanat yapmak için en basit ve en erişilebilir araçtı. Karakalem çalışmaları yapan sanatçılardan biri de Estonyalı Sovyet sanatçısı Julo Sooster'di. Sooster, 1949'dan 1955'e kadar KARLAG ve Peşanlag kamplarında kalmıştı. Stalin'in ölümünden bir yıl sonra af kapsamında serbest bırakılmıştı. Kampta ressam olarak çalışmış ve para karşılığında diğer mahkumların portrelerini çizmişti. Bu portreler düz kağıt üzerine, genellikle kurşun kalem veya mürekkeple yapılmış küçük karakalem çalışmalarıydı. Çalışmalarında dikkat çekici olmayan öğeleri çizmişti ancak bunlar bize o dönemde kamplarda neler olduğu hakkında çok şey söylemektedir. Portreler mahkumların bireysel özellikleriyle doluydu. Sanatçı, tasvir ettiği her insanı derinlemesine hissetmiş ve hissettirmişti. Bu nedenle eserlerinde çok fazla hayat ama hep aynı yüzler vardı. Sooster sürekli aynı üzgün, solmuş ama şaşırtıcı bir şekilde farklılara sahip yüzleri çizmişti. Portrelere ek olarak gizlice bölgenin kendisini de çizmişti ancak bu çizimler beklenmedik şekilde fark edilirse cezasına ekleneceğini bilmekteydi, nitekim öyle de olmuştu. Aramalardan birinde çizimlerin bulunduğu albüm ele geçirilmiş ve gardiyanlar tarafından yakılmıştı. İçlerinden sadece birkaç çalışma kurtarılabilmişti. Malzemelerin kalitesizliğine rağmen çizimlerinin iyi olduğunu belirtmek gerekir. Medeniyetten koparılmış kamplarda resmetmek için herhangi bir malzeme bulmak oldukça zordu. Örneğin, İrina Borhman aynı şekilde KARLAG'dayken boya yokluğundan soba isi ve domuz kanıyla resim yapmıştı. Kaba, kötü düşünülmüş, keskin vuruşlar ilk başta şaşırtsa da daha sonra acımasız gerçekliğin; zorlu yaşam koşullarının, ağır işçiliğin pek çok sayıda yasağın sanatçının tasvir tarzına belirli bir baskı uyguladığı anlaşılabilmektedir.²⁷⁴

Sanatçı K. P. Rotov'un kamp dönemine ait eserleri, özellikle karikatür çalışmaları dönemin baskıcı koşullarını ve kamp yaşamının zorluklarını gözler önüne seren önemli örneklerdir. Rotov diğer pek çok sanatçı gibi, Sovyet Ceza Kanunu'nun 58. Maddesi

²⁷³Podlednov, D.D. ve Kazantseva, D.E. (2020). "Uznik usol'laga: hudojestvennyy yazık k.p. rotova", *Tvorčeskaya intelligentsiya v Prikam'ye v 1920-1950 gg. ličnost' i vlast', 30-31 oktyabrya 2019 g.*, s. 44-58.

²⁷⁴Stupova, E.V. ve Saprikina, (2019). *Grafika Gulaga, Dizayn i İskusstvo - strategiya proyektnoy kul'turı XXI Veka (DİSK-2019)*, 19-21 Noyabrya 2019 g., s. 230-233.

uyarınca “devrime karşı faaliyet”, “casusluk”, “ana vatana ihanet”, “Sovyet iktidarına karşı propaganda” ve “Sovyet ticaretini kötüleme” suçlamalarıyla mahkum edilmişti. Bu suçlamaların temelinde yaptığı bir karikatür yer alsa da söz konusu eserin basılmadığı ve detaylı açıklamasının soruşturma dosyasında yer almadığı bilinmekteydi. Yine de sanatçı, sekiz yıl hapis cezasına çarptırılarak Solikamsk’taki bir çalışma kampına sürgün edilmişti. Rotov’un kamp dönemine ait eserleri günümüze sınırlı sayıda ulaşabilmiştir. Bu eserler arasında mahkum arkadaşlarına atfedilmiş karikatürler, mimar Philip Toltsiner ve sanatçı K. İ. Lebedev’in portreleri yer almaktadır. Rotov sanatçı kimliği sayesinde kampta hayatta kalmayı başarmıştı. Usollag’da sanatçı ve dekoratör olarak çalışmış; tatil günlerinde kulübü dekore etmiş, sloganlar ve görsel propaganda posterleri hazırlamış, kampta üretilen çocuk oyuncaklarını süslemiş ve Perm’de satılmak üzere ünlü tabloların kopyalarını yapmıştı. Sanatçının kamptaki mahkum arkadaşlarını tasvir ettiği bir karikatür çalışması mürekkep ve kalemle yapılmıştı. Bu eserde iki adam ve statüleri tasvir edilmişti. Üstteki portre bir askere aitti; kepi, ütülü yakası, bakımlı bıyığı ve gururlu duruşu ile dikkat çekmekteydi. Alt kısımda ise bir mahkum yer almakta; şapkası, kulaklığı ve telogreykası (kalın bir kamp ceket) ile mahkumun yorgun yüz ifadesi ve kambur duruşu içinde bulunduğu duygusal ve fiziksel durumu güçlü bir şekilde yansıtmaktaydı. Karikatürün dikey olarak resmedilmesi kamp sistemindeki hiyerarşik düzeni simgelemekte; asker, mahkumun üstünde yer almakta ve bu yerleşim, kamp hayatındaki güç dengesini görsel bir metaforla açıklamaktadır.

Rotov’un *Posta Arabasındaki Asker* adlı eseri, kağıt üzerine kurşun kalemle yapılmış ve önceki karikatüre kıyasla daha akademik bir yaklaşımla işlenmişti. Bu çizimde hacim ve perspektif detayları dikkat çekmektedir. Kompozisyon sade ve durağandı, bu da kahramanın rahat duruşunu vurgulamaktaydı. Asker, ellerini başının arkasına serbestçe atarak yüzünde huzurlu bir ifadeyle görülmekteydi. Çizim, izleyiciye kamp koşullarında bile askerin neredeyse hiçbir yoksunluk çekmediği izlenimini vermektedir. Rotov’un eserleri yalnızca sanatçının bireysel yeteneğini değil aynı zamanda kamplardaki günlük yaşamın ve hiyerarşik düzenin ayrıntılarını yansıtan birer tarihî belge niteliği taşımaktadır.²⁷⁵

Sanatçı K. P. Rotov’un kamp koşullarında gerçekleştirdiği eskizler gündelik hayatı yansıttığı kadar ilginç bir yön de taşımaktaydı. Rothov’un bu zor koşullarda bile

²⁷⁵Podlednov ve Kazantseva, **a.g.m.**, 2020, s. 44-58.

mizahî tasvirlerle eğilim göstermesi dikkat çekicidir. İlginç bir şekilde bu çalışmalarında sanatının diğer dönemlerinde görülmeyen akademik bir üslup benimsemişti. Hapishane koşulları altında Rotov'un kendisini dış dünyadan ve çağdaş sanat eğilimlerinden soyutlanmış bulduğu, bunun da onun görsel diline yansıdığı söylenebilir. Sanatsal kurumların ve güncel eğilimlerin dışında kalması, sanatçının üslubunda derin değişimlere yol açmıştı.

Bir diğer dikkat çeken sanatçı ise L. Premirov'du. Moskova'daki Siyasî Ceza ve Sürgün Merkez Müzesi'nde sanatçı olarak çalışan Premirov 1934 yılında bir öğrenci arkadaşının ihbarı üzerine sınıfta birkaç öğrenciyle birlikte tutuklanmıştı. Devrime karşı faaliyetlerde bulunmakla suçlanan sanatçı Volga Askerî Bölgesi Askerî Mahkemesi tarafından altı yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. İlk olarak Uhto-İjemski Çalışma Kampı'na, ardından Steplag'a sürgün edilmişti. Premirov'a 1956'da iade-i itibar yapılmıştı. Onun trajik bir üslupla resmettiği "Dünyanın Son İnsanları" adlı tablosu, ölmekte olan bir gezegenin kasvetli atmosferinde birbirine sokulmuş iki çıplak, ince bedeni tasvir etmekteydi. Resimdeki koyu ve iç karartıcı renkler, izleyici üzerinde ezici bir etki bırakarak sanatçının içinde bulunduğu dönemin umutsuzluğunu derin bir şekilde yansıtmaktadır.²⁷⁶

Kamplardaki zorlayıcı yaşam koşullarına rağmen mahkumlar, sanatın gelişimini sürdürerek dikkate değer bir direnç göstermekteydi. Bu direnç sadece hayatta kalmalarına katkıda bulunmamış aynı zamanda kimliklerini korumalarının ve mevcut düzenle mücadele etmelerinin bir aracı haline gelmişti. Sovyet sanatı, GULAG sanatı gibi zorlayıcı koşullar altında üretilen eserleri de kapsamaktaydı. Bu sanat çoğu zaman yalnızca kalem ve kağıtla ifade bulmuştu. Kamp sanatı eserleri incelendiğinde birkaç önemli sonuç ortaya çıkmaktadır: ilk olarak, bu eserler mahkumların duygusal durumlarının ve deneyimlerinin doğrudan yansımasıydı. Portreler, manzaralar ve kamp yaşamına ait sahneler mahkumların iç dünyalarını ve gündelik mücadelelerini gözler önüne sermekteydi. İkincisi, kamp sanatı yalnızca bireysel duyguları aktarmakla kalmamış aynı zamanda tarihi olayları ve mahkumların içinde bulundukları acımasız koşulları belgeleyerek bir tür tarihsel hafıza işlevi görmüştü. Her çizim ve eskiz, gelecek nesillere bu trajik hayatlar hakkında güçlü bir mesaj bırakmıştı. Üçüncü olarak,

²⁷⁶Vekşina, T.A. ve diğerleri. (2018). *Hudojniki Uhti. Period GULAGa (1929-1955)*. Uhta., s. 129-130.

GULAG'daki pek çok sanatçı, çalışmalarını bir protesto ve direniş biçimi olarak kullanmıştı. Sanat eserleri yalnızca acıları değil aynı zamanda insan ruhunun kırılmayan gücünü de yansıtmaktaydı. Umut, özgürlük hayalleri ve insan ruhunun direncini sembolize eden imgeler, sanatın mahkumlar için kendini ifade etmenin ve kimliklerini korumanın bir yolu haline geldiğini göstermekteydi. Kamptaki sanatsal çalışmalar yalnızca bireysel kimliğin korunmasını değil aynı zamanda hayatın yeniden anlamlandırılmasını da mümkün kılmaktaydı. Mahkumların sanat yoluyla verdikleri bu mücadele insan ruhunun inatçı direncinin ve varoluş çabalarının çarpıcı bir örneğini sunmaktaydı.

3.3.2. Kamplarda Basının Gelişimi

Hapishane basını kavramı Avrupa ve Kuzey Amerika'da 19. yüzyılın son çeyreğinde yayılmaya başlamıştı. 1890'lardan bu yana Amerika Birleşik Devletleri'nde bir düzineden fazla hapishane gazetesi yayınlanmış, bunların en büyüğü olan Sing Sing Hapishane'sinin *Zvezda Nadejdi (Umut Yıldızı)* gazetesi 1899-1910'larda 5,000 nüsha yayımlanmıştı. Çarlık hapishanelerinde herhangi bir güncel basını okumak yasaktı, ancak hapishane yetkilileri mahkumlar için kendi süreli yayınlarını yayımlamak için çok başarılı olmayan girişimlerde bulunmuşlardı. 1920'lerde mahkum basını Sovyet Rusya'da benzeri görülmemiş bir tiraj kazanmıştı. Gazete ve dergiler daha İç Savaş yıllarında cezaevlerinde kendiliğinden yayımlanmaya başlamış, dergi "patlaması" ise 1924-1925 yıllarında yaşanmıştı. Devlet Cezaevi Servisi'nin materyallerine göre, 1919-1927 yılları arasında SSCB'deki cezaevlerinde el yazısı ve duvar dergilerini saymazsak ulusal dillerde olanlar da dahil olmak üzere en az 70 dergi ve gazete çıkmıştı. Yalnızca 1927 yılında 3.685 duvar gazetesi ve 432 sayı basılı gazete ve dergi yayımlanmıştı.²⁷⁷

GULAG kamplarında yazılı basının incelenmesi büyük çaplı üretim girişimlerinin kapsamını ve kronolojisini yeniden oluşturmaya, endüstriyel tesislerin inşasında karşılaşılan zorlukları tespit etmeye ve mahkumlar üzerindeki ideolojik yönlendirme yöntemlerini keşfetmeye yardımcı olacaktı. Bu hedeflere ulaşmak için kamplarda yayımlanan gazeteleri eleştirel bir bakış açısıyla incelemek ve kamp basınındaki yayınların hiyerarşisini belirlemek gerekmekteydi.

²⁷⁷Pogorelov, M. (2022). Pressa zaklyuçennih v godi sotsialističeskogo nastupleniya: gazeta "k trudovomu obščejitiyu" 1928-1934 gg. *Cahiers du monde russe*, 63(1), s. 245-247.

“GULAG basını” GULAG sisteminde yayımlanan basılı materyal için kullanılan genel bir isimdi. Bu yayınlar genellikle mahkumlar tarafından kaleme alınan (elyazması) eserler veya kendi aralarında oluşturdıkları gazeteler, dergiler ve broşürler biçimindeydi. Bu yayımların ana hedefi mahkumların kendi düşünce, duygu ve görüşlerini aktarmasını sağlamak, kamptaki günlük yaşamlarını yansıtmak ve mahkumlar arasında bilginin yayılmasını aynı zamanda karşılıklı yardımlaşmayı teşvik etmekte. Bu yayınlar genellikle makaleler, şiirler, notlar, kamplardaki yaşamla ilgili denemeler, ülkedeki siyasî durumla ilgili yorum ve eleştirilerdi. Basın faaliyetlerinin öne çıkan örnekleri arasında kamplarda çıkarılan *Lager’*, *Den’ Vos’ moy (Kamp ve Sekizinci Gün)*, *Putevka*, *Jana Jol* gibi dergi ve gazeteler vardı. Bu yayınlar genellikle çalışma ve ıslah kamplarındaki ve özel kamplardaki varoluşun trajik bir portresini çizmekte, yaşanan acıyı ve baskıları vurgulamakta, bazen de özgürlük ve değişim umutlarını dile getirmekteydi. Kamp basını, baskı rejiminin ve çalışma ve ıslah kamplarından geçen milyonlarca insanın kaderinin tanığı olarak önemli tarihî rol oynamaktaydı.

Tezin önceki bölümlerinde defalarca dile getirdiğimiz gibi, çalışma kampları ve özel kamplardaki kültür ve eğitim birimleri sadece genel ahlakî düzenin sağlanması için değil aynı zamanda mahkumların maddî-manevî üretkenliğini artırmak ve kendilerini ifade etmelerini sağlamak için eşsiz bir ortam yaratılması açısından da önemliydi. Çalışma kamplarında yayımlanan gazeteler sadece günlük yaşamın yanı sıra, kamp sakinlerinin başarılarını da yansıtarak birlik ve karşılıklı yardımlaşma ruhunu teşvik etmekteydi. KVO’nun desteğiyle konferanslar, tiyatro gösterileri ve sanat sergileri gibi çeşitli etkinlikler düzenlenerek ve kulüpler kurularak mahkumların zorlu yaşam koşullarından uzaklaşmaları hedeflenmekteydi. Gazeteler sanat eserleri, şiir ve makalelerin yayımlanması için bir platform sağlayarak kültürel aidiyet duygusunu pekiştirmiş, eleştirel düşünme ve gözlem için bir fırsat sunmuştu. Bu birimler kamplardaki yaşamın insanîleştirilmesinde çok önemli bir rol oynamış ve mahkumların sadece zorluklarla başa çıkmalarına değil aynı zamanda yeteneklerini keşfetmelerine ve yeni zanaatlar öğrenmelerine de yardımcı olmuştu. Gazetelerin sayısı mahkumların mücadelesini, umutsuz koşullarda dahi insanın haysiyetini ve direncini koruyabileceğini vurgulayan bir somut bir kanıt haline gelmişti.

3.3.2.1. Kamplarda Yayımlanan Gazeteler

3.3.2.1.1. *Za İhtinskiy Ugol'* (İhtinskiy Kömürü İçin)

Mahkumların sesi olan gazetelerden tek başına söz etmek zor olsa da öne çıkan birkaç tanesinden bahsetmek yerinde olacaktır. Örneğin, İhtinskiy Kampı'ndaki (Komi ASSR) gazetelerden biri *Za İhtinskiy Ugol'* adlı mahkum gazetesiydi. Bu gazetenin yayımlanmasına ilişkin kararname 31 Ocak 1943 tarihinde çıkarılmış ama ne yazık ki gazetenin tüm sayıları süreç içerisinde muhafaza edilememişti. Gazete 1945 yılında 56 sayı olarak yayımlanmıştı. Söz konusu gazetenin odak noktası ve temel propaganda planı, sosyo-ekonomik görevleri yerine getirmek için inşaatçılar ekibinin seferber edilmesi, partinin siyasî programının uygulanması için parti örgütlerine yardım edilmesi, ana ve alt birimlerin ekonomik çalışmalarındaki mevcut eksikliklerin giderilmesi idi. Bu nedenle gazetede yer alan notlar kömür üretiminin artırılması, yeni maden ocaklarının inşası, çalışma ve üretim disiplini, sosyalist rekabet, işçilerin niteliklerinin geliştirilmesi ve kömür ustalarının eğitimi, kış dönemine hazırlık, makineleşme, tarım, çalışma programı ve ekonomi yönetimi konularına ayrılmıştı. *Za İhtinskiy Ugol'* gazetesinde en iyi işletmeleri, gelişmiş insanları, işlerinin gelişmiş deneyimlerini gösteren sosyalist rekabet konuları önemli yer tutmaktaydı. Bu bölümde ekip (kolektif) tarafından öngörülen iş kotası ve ekipçe ya da bireysel yapılan yarışmalarda kazananların sosyalist programın vaatlerinin ne kadarının yerine getirebildiğine dair sonuçlar yayımlanmaktaydı. *Za İhtinskiy Ugol'* gibi birçok kamp gazetesinde üretim konularına özel bir yer verilmesine rağmen, modern araştırmacılar çalışma ve ıslah kamplarının mahkumlar için tesislerden ve iyi çalışma koşullarından yoksun olduğunu belirtmekteydi. A. G. Mironov'a göre, kamplarda siyasî unsur yani program ve yaptırımlar ekonomik gerekçelerin önüne geçmekteydi.²⁷⁸

Za İhtinskiy Ugol' gazetesi ayrıca seçim kampanyasının gidişatına, parti örgütlerinin görevlerine, bireysel parti örgütlerinin ve propagandacıların çalışmalarına ve basılı makalelere de önemli bir yer ayırmıştı. 1946'nın başında GULAG siyasî şubesi *Za İhtinskiy Ugol'* gazetesinin yayım periyodunun haftada ikiye çıkarılmasına izin vermişti. 1946 yılında 108 sayı yayımlanmıştı. Sayıların artırılması bir yandan gazetenin konu yelpazesinin genişlemesine, diğer yandan da daha geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekmeye, işçilerin, mühendislerin ve çalışanların gazetenin sayfalarında daha sık yazı

²⁷⁸Niskovskaya, M.İ. (2019). Politiceskaya agitatsiya v mnogotirajnoy gazete 'za ihtinskiy ugol' ' intinskogo ispravitel'no-trudovogo lagerya. *Vestnik Gumanitarnogo Obrazovaniya*, 1(13), s. 10-11.

yayımlamasına olanak sağlamıştı: “1946 yılı boyunca yazı işleri müdürlüğüne inşaatımızda çalışan işçilerden 712 mektup gelmiş (tâbii ki buna yazı işleri müdürlüğünün maden ocakları ve alt bölümlerdeki muhabirlerinden aldığı bilgilendirme amaçlı mektuplar dahil değildir) ve bunların 623’ü gazetede yayımlanmıştır. Yayımlanan yazıların 100’den fazlası, alt bölümlerin ve yönetim departmanlarının yönetim ve mühendislik ve teknik çalışanlarının konuşmalarıdır”. SSCB Yüksek Sovyeti’nin ilk oturumunda 1946-1950 yılları için SSCB’nin ulusal ekonomisinin restorasyonu ve geliştirilmesi için Beş Yıllık Plan Yasası’nın kabul edilmesi gazetenin önüne hem beş yıllık planın genel hedeflerini hem de İnta madeninin gelişimini teşvik etmek gibi büyük bir görev koymuştu. *Za İhtinskiy Ugol*’ gazetesinin yazı işleri ekibi, SSCB Yüksek Sovyeti’nin ilk oturumunun materyallerini, propaganda makalelerini ve merkezî basından beş yıllık planın ayrı bölümlerine ilişkin seçkileri gazetede yayımlayarak işçileri beş yıllık planın ana hatlarıyla belirlediği görevler konusunda bilgilendirmişti. İnta kömür bölgesinin gelişimine yönelik özel beklentilerden bahsederek “Yeni Stalinist Beş Yıllık Planda İnta” adlı iki özel sütun hazırlanmıştı.²⁷⁹

Sosyalist rekabetin seyrini ve madenlerin üretim faaliyetlerini kapsayan çok tirajlı gazete sistematik olarak iş gücü verimliliği, kömür madenciliği süreçlerinin makineleştirilmesi, ürün kalitesinin iyileştirilmesi, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, ekonomi rejiminin uygulanması gibi önemli konulara odaklanan makaleler ve seçkiler yayımlamaktaydı. Bunun yanı sıra, gazete madenlerin ve işletmelerin ekonomik faaliyetlerindeki eksiklikleri eleştirmiş, kömür bulunması ve çıkartılması, makineleşme kullanımı ve maden ekiplerinde iş gücü organizasyonu vb. çalışmalarındaki kusurlara dikkat çekmişti. Gazetede yer alan eleştirel ifadeler maden mühendisleri ve teknik personel arasında geniş yankı uyandırmış, üretim toplantılarında titizlikle ele alınarak bu hususlar üzerine somut adımlar atılmıştı. 1951 yılında yalnızca 10 kopeklik bir maliyetle yayımlanan gazetenin üzerinde “İşletme dışında dağıtılamaz” uyarısı bulunmaktaydı.²⁸⁰ Buna rağmen gazete ekonomik faaliyetlerdeki aksaklıkları gündeme taşımaktan çekinmeyerek kömürün yeni tekniklerle bulunması ve işlenmesi süreçleri, makineleşmenin yaygınlaştırılması ve iş gücünün madencilik ile tünel açma tugaylarında daha verimli organizasyonu gibi konulardaki eksikliklere cesurca dikkat çekmekteydi.

²⁷⁹ A.y.,

²⁸⁰ Niskovskaya a.g.m., 2019, s. 14-15.

Eleştiriler yalnızca eksikliklerle sınırlı kalmamakta aynı zamanda işçilerin olumlu deneyimleri ve takdire şayan başarılarına da gazetede yer verilmekteydi.

3.3.2.1.2. “*Za Polyarnuyu Magistral*” (*Kutup Demiryolu Hattı İçin*)

Za Polyarnuyu Magistral adlı benzer bir gazete, *Za İhtinskiy Ugol*’ gazetesinden daha önce, Ocak 1941’den itibaren Kuzey Peçora Kampı’nda (aynı zamanda Komi ASSR’de) yayımlanmıştı. Kömür ve petrol endüstrisindeki devlet işletmelerinin önünde ciddi zorluklar vardı. Bu zorluklar adı geçen endüstrilerin savaştan kısa bir süre önce seyrek nüfuslu kutup bölgesinde kurulan tesislerinin büyük inşaat işlerinin ortasında olmasından ileri gelmekteydi. Peçora kömür havzasının gelişimi ülkenin ana merkezlerinden bölgesel olarak neredeyse tamamen izole edilmiş olması nedeniyle de engellenmişti. 1941 yılına gelindiğinde, Kotlas-Vorkuta Kuzey Demiryolu’nun inşaatı henüz bitmemiş, bu nedenle demiryolunun inşaatını mümkün olan en kısa sürede tamamlamak, donmuş topraklarda ve zor koşullarda hayatta kalmak için çalışan işçilere rehberlik edecek ve onları harekete geçirecek bir kamp gazetesinin yayımlanması da dahil olmak üzere çeşitli yöntemlere başvurulmuştu. Gazete aslında Peçora Demiryolu inşaatının siyasî şubesinin, onun müdürlüğünün ve inşaat komitesinin bir kuruluşuydu ve kapağındaki “şantiye dışına çıkarılamaz” uyarısıyla yayımlanmaktaydı. *Za Polyarnuyu Magistral* gazetesinin daha ilk sayısında yayım misyonu belirtilmişti. Gazete, devlet üretim planının uygulanmasını hızlandıran, inşaatteki eksiklikleri gideren, sosyalist rekabeti örgütleyen, Stahanov çalışma yöntemlerini teşvik eden, bu yönde yazılarında eleştirilere ve özeleştirilere yer veren bir “silah” olacaktı. *Za Polyarnuyu Magistral* her beş günde bir ve dört sayfa olarak yayımlanmaktaydı. Gazetenin bir sayısının maliyeti 20 kopek, bir aylık abonelik ücreti 1 ruble 20 kopek, üç aylık 3 ruble 60 kopek, altı aylık 7 ruble 20 kopekti.²⁸¹

Bu gazetenin odak noktası da diğer kamp gazetelerinde olduğu gibi, üretim konularıydı. Öyle ki bu yayınlar zamanla, cepheye yardıma ve işçileri gece gündüz çalışmaya çağırmak için bir araç haline gelmişti. Mahkumları çalışmaya ve fedakarlığa teşvik etmek için mahkumların Kızıl Ordu askerlerine para, hediyeler ve sıcak tutacak giysiler hazırlayıp gönderdiklerini aktarmaktaydı. Ayrıca gazete bu amaç doğrultusunda

²⁸¹Niskovskaya, M.İ. (2018). Gazeta ‘Zapolyarnaya koçegarka’ Vorkutinskogo İTL MVD SSSR v 1943-1950 gg., içinde *İstoriçeskiye aspekti osvoyeniya yevropeyskogo severo-vostoka (issledovsniya, istočniki, istoriografiya)*, konferentsii 17-18 Oktyabrya, (4), İzd-vo Komi respublikanskaya akademiya gosudarstvennoy slujbi i upravleniya, s. 69-70.

yardım için mahkumlardan 970 ruble toplamıştı. *Za Polyarnuyu Magistral* gazetesinin 1943'teki ilk sayısından itibaren İkinci Dünya Savaşı koşullarında ekonomi ve iş disiplini üzerine çalışmanın gerekliliği fikirleri işçi kitlelerine anlatılmaktaydı. Cephelerdeki aktif askerî operasyonların yürütülmesine ilişkin notlar yayımlanmış, Sosyalist rekabetin sonuçları ele alınmaya devam edilmiş ve önde gelen işçilerin üretimdeki başarıları anlatılarak bunun Kuzey Peçora Kampı'ndaki mahkumların yaşam ve düşüncelerinin temel öğelerinden biri olduğu gösterilmişti. *Za Polyarnuyu Magistral* gazetesinin 5 Mayıs 1946 tarihli ve 37 sayılı nüshası da ayrıca dikkate değerdir; bu nüsha Basın Günü'ne ithaf edilmiş ve gazetenin beş yıl içinde hangi misyonlarla görevlendirildiği bildirilmişti. Aynı sayıda 1946 yılı için görevler şöyle özetlenmişti “...*Peçorstroy basını yeni görevlerle karşı karşıyadır. Bu görevler, Bolşevik eleştirisine göre eksikliklerimizi tam olarak gidermek, yayımlanan materyalin uygunluğunu ve etkinliğini artırmak, geniş işçi ve çalışan kitlelerini gazete çalışmalarına katılmaya çekmek, üretim görevlerinin yerine getirilmesine katkıda bulunmak, Bolşevik Parti ve Sovyet hükümetinin en önemli kararlarını yaymak, herkesçe bilinmesini sağlamak ve açıklamaktan ibarettir*”.²⁸²

Gazete, ağırlıklı olarak üretim temasıyla ilgili konuları ele alması nedeniyle Siyasî Departman tarafından hakkında çeşitli eleştiri ve açıklamalar yapılmıştı. Karaganda Vilayeti Devlet Arşivi'nde yer alan belgelerden 17 Şubat 1955 tarihli ve Peşçanıy Kampı Siyasî Bölüm Başkanına yazılan bir mektup incelenmişti. Bu belge, kamp gazetesinin ilk sayısını okuduktan sonra yapılan açıklamaları içermektedir. Açıklamalara göre, gazetelerin büyük çoğunluğu mahkumların siyasî eğitimi konusunu yeterince ele almamaktaydı. Örneğin, Habarovsk bölgesindeki cezaevlerinin ve Dubravnyy Peşçanıy siyasî bölümleri tarafından yayımlanan gazeteler, sayfalarında çoğunlukla yalnızca birimlerin üretim faaliyetlerine yer vermekte ve kampın diğer güncel meselelerini ihmal etmekteydi. Bu durum gazetenin genel kalitesini olumsuz etkilemekteydi. Açıklamalarda, makale ve not konularının çeşitlendirilmesi gerektiği ifade edilmişti. Gazetenin, mahkumlar arasında siyasî-eğitimsel ve kültürel çalışmaların yanı sıra, sosyalist yarışmaların örgütlenmesi konularında düzenli olarak materyaller yayımlaması gerektiği vurgulanmıştı. Ayrıca sosyalist mülkiyetin korunmasına örnek bir tutum sergileyen ve gazetenin kamusal yaşamına aktif olarak katılan kişilerin çalışmalarının tanıtılması ve popülerleştirilmesi gerektiği belirtilmişti. Bunun yanı sıra, anti-sosyal davranışlar sergileyen, çalışma disiplini ve kamp rejimini ihlal eden mahkumların eleştirilmesine de

²⁸²Niskovskaya, **a.g.m.**, 2018, s. 71-75.

yer verilmesi gerektiği ifade edilmişti. Gazetede yayımlanan makale ve notların yayın kurulu tarafından iyice kontrol edilmesi, iyi düzenlenmiş ve edebî bir yapıya sahip olması, ayrıca gazetenin dilinin açık, özlü, kesin, canlı ve yaratıcı olması gerektiği üzerinde durulmuştu. Bu açıklamalardan, kamp basınının yeterli bir performans sergileyemediği ve çeşitli eksikliklerinin olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Söz konusu eksiklikler dönem dönem kamp liderliği tarafından eleştirilmişti.

Za Polyarnuyu Magistral yüksek tirajlı bir gazete olarak endüstriyel konulara, demiryolu taşımacılığı operasyonlarına ve yük sevkiyatına dair makaleleri aktif ve efektif bir biçimde yayımlamayı sürdürmüştü. Aynı zamanda demiryolu taşımacılığındaki sorunlara ışık tutmakta ve özellikle tren istasyonlarındaki hizmetler hakkında bilgi almak isteyen okuyucular için bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktaydı. Bir yolcunun şu ifadeleri gazetenin sütunlarında yankı bulmuştu: *“Vorkuta istasyonunda bir yolcunun dinlenebileceği, oturabileceği hiçbir yer yok. Bekleme odası kirli, soğuk, insana dostça bir his vermekten uzak, ilkel bir bank bile yok. Kış mevsimi... Soğuklar 40-50 dereceye ulaşıyor ve yolcular, özellikle de bebekli kadınlar treni beklerken böyle bir odada toplanıyorlar”*. Mahkumların gerçek sorunlarının gazete tarafından görmezden gelindiği, sadece okuyucularla bir çalışma imajı yarattığı, yazı işleri ofisi için ilk sıranın hâlâ Komünist Parti’nin fikir ve kararlarının propagandası, üretim plandaki hedefin yakalanabilmesi hatta hedefin üzerine çıkılabilmesi olduğu düşünülmektedir. Ancak 1948’de bu süreli yayın sadece üretimdeki aksaklıklara ve planın yerine getirilmemesine karşı değil aynı zamanda sosyalist rekabette şekilciliğe karşı da mücadele etmeye başlamıştı. Gazetede bu yazı dikkat çekmekteydi: *“Nakliye planını yerine getirmek, Peçora kömürünün teslimat oranını her geçen gün artırmak için her türlü fırsata sahibiz. Görev, transferler sırasında vuku bulan evlilikleri ve kazaları ortadan kaldırmak; makinistlerin, hareket memurlarının, vagon sürücülerinin, demiryolu işçilerinin dört yıl içinde beş yıllık planın yerine getirilmesi için yurtseverlik hareketini desteklemek; sosyalist rekabette şekilciliğe son vermektir...”* Burada olduğu gibi gazetenin diğer yazılarında da işçilerin düşük verimde ve kalitede çalışması, üretimdeki kusurlar eleştirilmekteydi.²⁸³

²⁸³Niskovskaya, a.g.m., 2018, s. 76-79.

3.3.2.1.3. *K Trudovomu Obşçejiyu (Emeğin Ortak Yaşamı İçin)*

Bağımsız araştırmacı M. Pogorelov “*Sosyalist Saldırı Yıllarında Mahkum Basını: ‘K Trudovomu Obşçejiyu’ Gazetesi, 1928–1934*”²⁸⁴ başlıklı makalesinde, mahkum basınının Sovyet cezaevi düşüncesi ve pratiğinin bir başarısı olarak konumlandırılmasına rağmen, aslında çok daha önce ve tamamen farklı bir bağlamda ortaya çıktığını belirtmektedir. Pogorelov’a göre, 1927-1928 yıllarında hem mahkumların kendileri hem de idare ortak bir hapisane gazetesi çıkarılması konusunu defalarca gündeme getirmişti. Tagan hapisanesi müdür yardımcısı tarafından Haziran 1927’de başlatılan Moskova çapında bir gazete yayımlama girişimi GLAVLİT tarafından reddedildi. Bir yıl sonra, 1 Mayıs 1928’de gazetenin ilk sayısı yine *K Novoy Jizni (Yeni Bir Hayata Doğru)* adı altında yayımlandı. İkinci sayıdan itibaren gazetenin adı *K Trudovomu Obşçejiyu (Emeğin Ortak Yaşamı İçin)* olarak değiştirilmiş ve 1934 yılına kadar bu isimle yayımlanmıştı. Gazete Mayıs 1928’den Aralık 1934’e kadar, beş buçuk yılda toplam 170’den fazla sayı çıkarmıştı. 1929’da Moskova’daki gözaltı merkezlerinin gazetesi statüsünü kazanan gazete, Ocak 1930’da ayda iki ila dört kez olmak üzere tamamen Rusça olarak yayımlanmaya başlamıştı. *K Trudovomu Obşçejiyu* en büyük mahkum gazetelerinden biriydi; ilk sayılarda tirajı sadece 300 kopya iken 1928’in sonunda 1.500 nüshaya ulaştı ve Ağustos 1929’da 6.000’e çıktı. 1930’da tiraj 10 bin, 1931’in sonunda 12 bin, 1934’te ise 20 bindi. Diğer cezaevi yayınlarında olduğu gibi gazetenin yayın kurulu, idarenin bir temsilcisi tarafından yönetilirken yazı kurulu mahkumlardan oluşmaktaydı.²⁸⁵

Gazetenin yapısı 1920’lerin sonlarındaki mahkum basını için oldukça tipikti. Ön sayfa “resmî” bir bölüm olarak tasarlanmakta ve hapisane politikasındaki önemli değişiklikler hakkında bilgi veren programa dair makaleler burada yayımlanmaktaydı. Bu makaleler genellikle Devlet Cezaevi Servisi personeli tarafından kaleme alınmakta ancak zaman zaman mahkumlar tarafından da yazılmaktaydı. Bu durum, mahkumların ıslah sürecinin yalnızca nesnesi değil aynı zamanda gazete tartışmalarının eşit birer katılımcı öznesi olduğunu da göstermekteydi. Bu birim, mahkumların cezaevi politikasına dair güncel konular üzerine tartışmalarının başlatıldığı bir platform işlevi de görmekteydi. Gazetenin ikinci sayfası, kültür-eğitime (özyönetim, eğitim, boş zaman etkinlikleri vb.)

²⁸⁴Pogorelov, M. (2022). Pressa zaklyuçennih v godi sotsialistiçeskogo nastupleniya: gazeta ‘k trudovomu obşçejiyu’, 1928-1934 gg. *Cahiers Du Monde Russe*, 1(1), s. 243-272.

²⁸⁵Pogorelov, a.g.m., 2022, s. 247-248.

ve endüstriye dair olmak üzere iki ana bloktan oluşmaktaydı. Üçüncü sayfa, kural olarak tamamen mahkumların düzyazıları, şiirleri ve köşe yazılarının yer aldığı edebî sayfaydı. Son sayfa ise, uygulamada en büyük öneme sahip bölüm olarak öne çıkmaktaydı. Bu sayfada idarenin veya hücre arkadaşlarının eylemlerine ilişkin mahkum şikayetleri yer almakta ve yasal ya da diğer konulardaki sorularına verilen yanıtlar yayımlanmaktaydı.

Tıpkı diğer Sovyet gazeteleri gibi, *K Trudovomu Obşçejitiyu* de okuyucularını kolektif gazetecilik hareketine dahil etmeye ve onları Sovyet halk diliyle tanıştırmaya çalışmaktaydı. Bu sebeple gazetenin öncelikli hedefi, yazarları mahkumlar arasından seçmek ve yarı profesyonel gazetecilerden oluşan geniş, sadık bir grup oluşturmaktı.

Gazetecilik faaliyetleri bünyesinde *Kamera Muhabirleri Enstitüsü* (*kamkor* - kamera muhabiri) ismiyle anılan, yazı işleri kurulu ve ana mahkum topluluğu arasında bir bağlantı oluşturmak amacıyla işçi ve muhabirleri bir araya getiren bir kurum ortaya çıkmıştı. Bu kurum hapsedilenler arasında en bilinçli kesimi temsil etmek üzere oluşturulmuştu. Yönetim, gazeteyi mahkumlar için bir yayın olmaktan çıkarıp, mahkumlar tarafından üretilen bir gazete hâline getirmeyi amaçlamıştı. Bu bağlamda metodolojik kılavuzlar düzenli olarak yayınlamış ve mahkumlar arasından acemi gazeteciler için özel kurslar düzenlenmişti. Mahkum gazetecilere yönelik talimatlarda yazma ve okuma yetisinin yeterli olduğu, gerekli meslekî becerilerin süreç içinde geliştirileceği vurgulanmaktaydı.²⁸⁶

“Özeleştirî” adı verilen politika, ilk beş yıllık dönemdeki Sovyet gazetesinin ana sloganı haline gelmişti. Görevi yöneticilere ve uzmanlara karşı “aşağıdan” (tabandan) eleştiriler yönelten makaleler kaleme almaktı. Aşağıdan yukarıya özeleştirî, üretim toplantıları ve incelemelerle birlikte, işletmelerde ve üretim tesislerinde bürokrasiyle, “sağcı” ve beceriksiz yöneticilerle mücadelenin ana yöntemi haline gelecekti. *K Trudovomu Obşçejitiyu*’de özeleştirî iki anlamda – “eski hapisane yaşamının” eleştirisi ve yönetimin eleştirisi biçiminde işlev görmektedir. İlk durumda cezaevi basını, profesyonel suçluların alt kültürlerini kınayarak ceza infaz kurumlarında “yeni yaşam” ve “yeni insan” için mücadele etmek zorunda kalmıştı. Ancak *K Trudovomu Obşçejitiyu*’in sayfalarında ikinci tür özeleştirîler, yani mahkumların “üstlerine”, yerel yönetim rejimine karşı işledikleri ihlallere yönelik eleştirileri çok daha yaygın ve önemli hale gelmişti. “Eğer gazete amirlerle ya da müfettişlerle yapılan “konuşmalarla”

²⁸⁶Pogorelov, a.g.m., 2022, s. 249-250.

doldurulursa anlamını yitirecektir ancak “mahkumların hayatını, arzularını yansıtırsa, özeleştirir bunların içinde bir yer bulursa, o zaman basınımızın bir değeri olacaktır.” ifadesi durumu en net şekilde özetlemektedir.²⁸⁷

1930’da ulusal bir gazete statüsü kazanan *K Trudovomu Obşçejitiyu*, mahkumlar ile merkezî yönetim arasında bir iletişim kanalı haline gelmişti. Gazete sözde herhangi bir mahkumun fikrini veya protestosunu ifade edebileceği bir forumdu. Doğal olarak, gazeteciler istedikleri her şeyi yayımlayamamaktaydı, nitekim özeleştirisinin somut sınırları vardı. Örneğin, açlık grevleri ve mahkumların diğer kitlesel protesto biçimleri gazete ve dergilerde pek yer almasa da bunların düzenli olarak yaşandığı bilinen bir gerçektir. Gazete editörleri yazışmaların gizliliğini ve yazarların dokunulmazlığını garanti etmekte aynı zamanda “bireysel taban işçilerinin münferit sapkınlıkları olabileceğini fakat bunların devrime karşı olarak cezalandırılabilirliğini” kabul etmekteydi. Yine de mahkumların çoğu makalelerini takma adlarla imzalamayı tercih etmekteydi. Bunun nedeni, merkezin açık eleştiriye karşı talimatına ve mahkumların yazışmalarını kontrol etme yasağına rağmen, taşra hapishane müdürleri düzenli olarak bu kuralları çiğnemesi ve eleştirmenlerini cezalandırılmasıydı. Gazete, 1929 yılında mahkumlar üzerinde şiddet ya da baskı uygulandığına dair düzinelerce tanıklık yazısı yayımlamıştı.²⁸⁸ Özeleştirir politikası birçok yerel yetkilinin direnciyle karşılaşmıştı. Bütün bunların sonucunda gazete çalışanları ve yazarları baskı altına alınmış, makaleler geri çekilmek zorunda kalmış ve gazeteler yayınlarını durdurmuştu. Aynı zamanda bu sansür ve baskı haberlerinin gözüktüğü merkezlerinin ana gazetesinde düzenli olarak yayımlanması da önemliydi. 1929 yılına kadar üretim temasının hakim olduğu gazete bu tarihten sonra söylemde değişiklikler göstermeye başlamıştı. O andan itibaren neredeyse tüm yayınlar propaganda amaçlı ve üretimi artırmaya yönelik hale gelerek uygulanan sıkı sansür mekanizmaları ile eleştirir ve özeleştirir yollarını kısıtlamıştı.

3.3.2.1.4. Pobeda (Zafer)

İhtinski Kampı bünyesindeki Mineralniy Özel Kampı’nda 22 Eylül 1945 tarihinden itibaren *Pobeda* gazetesi yayımlanmaya başlamıştı. İlk başta İhtinski Çalışma ve Islah Kampı olarak adlandırılrsa da Komi Cumhuriyeti millî arşivlerinde bu gazetenin adı Mineralniy Çalışma ve Islah Kampı olarak geçmektedir. Gazetenin sloganı “Ana

²⁸⁷Pogorelov, a.g.m., 2022, s. 252-253.

²⁸⁸Pogorelov, a.g.m., 2022, s. 254-272.

vatanımız Sovyet için!”di. Gazetenin ön kapağında “Gazeteyi birlik dışına çıkarmayın!” uyarısı yer almaktaydı. Kamp personeline yönelik çıkan bu gazetenin görevi personelin askerî ve siyasî eğitiminde, hizmet becerilerinin kalitesinin artırılmasında, muharebe eğitiminin iyileştirilmesinde, askerî disiplin ve örgütlenmenin güçlendirilmesinde, “devrimci bilincin artırılmasında, şanlı, savaşçı geleneklerin hatırlatılmasında” komutana yardımcı olmaktı. *“Gazete; zorlukların üstesinden gelebilen, yaz ve kış her koşulda uyanık, örnek hizmet veren, konvoy birlikleri şefinin emirlerini başarıyla yerine getiren Çek askerlerinin ileri deneyimlerini geniş çapta tanıtacaktır”*. Gazete ideal Kızıl Ordu askerî imajı yaratmaya çalışmaktaydı.”*Komünist propaganda, Sovyet halkı arasında sosyalist devrimci bir dünya görüşü oluşturmak ve belirli ideolojik tutumlar geliştirmek için mit yaratmayı aktif biçimde kullanmıştır. En yaygın ve işlenmiş mitler arasında ahlakî açıdan saf, fedakâr bir devrimci, düşmanı acımasızca ezen ama düşmanlarına karşı bile her zaman adil olan bir proleter şövalye olan Çekist imajı miti vardır”*.²⁸⁹

Kampın paramiliter muhafızları ve yüksek tirajlı *Pobeda* gazetesi, siyasî propaganda yapmak amacıyla Kızıl Ordu askerlerine yönelik, yaptıkları işin prestijini ve Sovyet devletinin refah seviyesinin yüksekliğini öven makaleler yayımlamışlardı. Bu propaganda çalışmaları kapsamında süreli yayına illüstrasyonlar da eklenmişti. Kamp gazetesi *Pobeda*’da en yaygın kullanılan görsel türlerden biri yetkililerin portreleriydi. *Pobeda* gazetesi ideal savaşçılara örnek olarak İnta-Mineralny Çalışma ve Islah Kampı’nın askerî personelin kişisel fotoğraflarını yayımlamıştı. Bu fotoğraflardan bazıları imzalanmış, paramiliter muhafızların üyelerinin baş harfleri ve soyadları belirtilmiş hatta kişisel detaylar eklenmişti. Diğer görsellerde ise isimsiz askerler, özellikle dikkat ve ihtiyat gibi kişisel niteliklerini öne çıkaran pozlar vermişlerdi. Gazetenin sonraki sayılarında bu tema daha detaylı bir şekilde ele alınmış ve kamp personelinin paramiliter birimlerinin yönetmeliklere uygun şekilde hizmet etmesi ve sıkı bir disiplinle çalışması gerektiği vurgulanmıştı. Ayrıca askerî kültür ve becerilerde daha fazla gelişim için çaba göstermeleri gerektiği ifade edilmişti: *“Sürekli olarak yüksek bir müteyakkız Çekist tavrı sergilemeli, askerî meseleleri sistematik bir şekilde incelemeli ve kültürel perspektifimizi genişletmeliyiz. Yasal düzenin herhangi bir şekilde ihlali, birliğin ve garnizonun yaşamında ve eğitiminde derhal düzensizlik yaratır. Bu nedenle her bölük*

²⁸⁹Niskovskaya, M.İ. (2019). İllustratsii v gazete ‘Pobeda’ Mineral’nogo ispravitel’no-trudovogo lagerya Komi ASSR kak nositeli vizual’noy informatsii. *İstoričeskiy Format*, 3-4(19-20), s. 73-74.

ve garnizonda güçlü bir disiplinin, örnek bir iç düzenin ve orduda belirlenmiş kuralların kesin ve şaşmaz bir şekilde yerine getirilmesinin sağlanması hayati öneme sahiptir”.²⁹⁰

Pobeda, 1956’da Mineralnyy Kampı’ndaki üretim işçileri arasında siyasî-
eğitimsel çalışmanın önemine dikkat çekmişti. Gazete aynı zamanda kamp sakinlerinin
yeniden eğitimindeki eksiklikleri de ortaya koyarak “...yönetim yapısının kağıt üzerindeki
bürokratik yönetim tarzını terk etmesi gerektiğini ancak pratikte bölümlerin alt bölümleri
eski yöntemlerle yönettiğini...” vurgulamıştı. *Pobeda*’da Komünist Parti’nin rolü ortaya
konmuş, halkın başarısının doğrudan bu siyasî partinin faaliyetlerine bağlı olduğuna
dikkat çekilmişti. “Partinin halk arasında sahip olduğu sınırsız otorite, Komünistlerin
her zaman kitlelerle yakın ilişki içinde olması, onları partinin tüm işçilerin çıkarlarını
gözetken politikasının doğruluğuna ikna etmesi ve komünizm için mücadele etmeleri için
onlara ilham vermesi sayesinde kazanılmıştır. Parti; elde edilenlerle yetinmemeyi,
durmaksızın ilerlemeyi, eleştiri ve özeleştiriye cesaretle uygulamayı, çalışmadaki
eksiklikleri ortaya çıkarmayı ve ortadan kaldırmayı öğretir”. *Pobeda* gazetesinde
yayımlanan illüstrasyonların çoğunda resimde ne veya kim olduğunu belirten başlıklar
olmasına rağmen, yapılma zamanlarının belirtilmemiş olması dikkat çekiciydi. Tüm
resimler siyah beyazdı. *Pobeda* gazetesinin 1945’ten 1956’ya kadar Mineralnyy Çalışma
ve Islah Kampı personeli için yayımlandığı dile getirilmelidir, zira gazete paramiliter
gardiyanlara yönelikti. Bununla birlikte, gazetenin sayıları genellikle siyasî ve eğitime
dönük propagandist yazıları içermekteydi. Siyasî propagandayı güçlendirmek için yüksek
tirajlı *Pobeda* gazetesi illüstrasyonlar yayımlamaktaydı. Bunlar Mineralnyy Çalışma ve
Islah Kampı’nın paramiliter gardiyanlarının gözünde Sovyet devletinin olumlu bir imajını
yaratmak, kampın paramiliter gardiyanlarında ana vatanlarının büyüklüğü ve otoritesi
izlenimini uyandırmak, içlerinde vatanseverlik ruhunu oluşturmak içindi.²⁹¹

Siyasî-eğitim kategorisine ait gazetelerin yanı sıra edebiyat gazeteleri de vardı.
Edebiyat Gazetesi ilk olarak 1830-1831 yılları arasında yayımlanmıştı.²⁹² 1936 yılında
BAMlag’ın ana gazetesine ek olarak *Literatura i İskusstvo BAMlaga (BAMlag Edebiyatı
ve Sanatı)* adlı küçük bir gazete çıkarılmıştı. Gazetenin temel amacı, mahkumlar

²⁹⁰Niskovskaya, a.g.m., 2019, s. 74-75.

²⁹¹Niskovskaya, a.g.m., 2019, s. 79.

²⁹²Baykal-Amur Islah Çalışma Kampı (BAMlag); 1932 yılında kuruldu ve GULAG’ın en büyük
birimlerinden biriydi. Kampın yönetimi Svobodny kasabasında (günümüz Amur Oblastı toprakları)
bulunuyordu. Bobkov, M.YU. (2007). Baykalo-amurskiy ispravitel’no-trudovoy lager’ (1932-1938 gg.).
Vestnik dal’nevostochnogo otdeleniya rossiiskoy akademii nauk, (5), s. 91-101.

üzerindeki ideolojik etki alanını genişletmek ve elverişli bir çalışma ortamı oluşturmaktı. Gazete ayrıca kampçıların tam bir yaşamdan mahrum olmadıklarını, Sovyet devletinin tam teşekküllü vatandaşları olduklarını vurgulamaya çalışmaktaydı. Gazete iki sayfadan ibaretti. İlk sayfada genellikle bir olay üzerinde (köprü inşaatının tamamlanması, Falanks'ın bir başarısı, bir yazarın jübilesi, anayasanın kabulü vs.) durulmaktaydı. İkinci sayfada basılan edebî metinler çoğunlukla sayının ana temasıyla bağlantılıydı. İkinci sayfa, bir Sovyet yazarının eserlerini veya onun hakkında bir notu içeriyorsa tamamen edebî olabilmekteydi. Nitekim *Literatura i İsskustvo BAMlaga*'nın sayılarından birinde V. Mayakovski hakkında bilgi ve “*Horoşo*” (“İyi”) şiirinden bir alıntı yer almıştı.²⁹³

3.3.2.1.5. *Literatura i İsskustvo BAMlaga (BAMlag'ın Edebiyat ve Sanatı)*

Kampın ana gazetesi *Stroitel'ny BAMlaga (BAMlag'ın İnşaatçısı)* aksine *Literatura i İsskustvo BAMlaga*'nın (*BAMlag'ın Edebiyat ve Sanatı*) sayfalarında dramatik eserler yer almaktaydı. Bunlar çoğunlukla kampın önemli inşaat projelerini anlatan kısa metrajlı oyunlardı. Eserlerin özelliği seyyar satıcıların diyaloglarına benzer, konuşma dilinde yazılmış olmalarıydı. Bu durum kamp için alışılmadık ve zaman zaman tehlikeli sayılabilecek temaların dile getirilmesine olanak sağlamaktaydı. Örneğin, A. Kovinko'nun *Emeğin Şarkısı (Pesni Truda)* adlı eserinde, köprü kurucularının Tanrı'dan söz ettikleri görülmektedir. 1930'lara özgü hicivli ve olumsuz bir üslubun bu dönemin anlatılarında belirgin bir şekilde yer aldığı bilinmektedir. Uzak Doğu'daki bir kampta tutuklu bulunan birçok profesyonel ve amatör edebiyatçının *BAMlag'ın Edebiyat ve Sanatı* adlı yayını birlikte hazırladığı anlaşılmaktaydı. Bu yayın, hem açık bir işçilik propagandası yapmakta hem de mahkumları Stahanov'a dönüştürme stratejisini desteklemekteydi. GULAG şantiyelerini anlatan şarkılar ve öykülerle dolu olan bu yayının, içerdiği katı ideolojik mesajların ötesinde edebî özgünlük yaratma çabası taşıdığı görülmekteydi. Gazetenin editör kadrosunun, BAMlag çalışmalarının tematik çerçevesini belirginleştirmeyi hedeflediği anlaşılmaktaydı. Yayının edebî çehresinin çeşitli türlerin bir arada bulunmasıyla vurgulandığı ve dramaturjinin *Literatura i İsskustvo BAMlaga*'nın içeriğine nüfuz ettiği görülmekteydi.²⁹⁴ Bu sayede kalıplaşmış karakterlerin canlandırılmasında ve standart temaların işlenmesinde daha fazla esneklik sağlandığı

²⁹³Smikovskaya, T.E. (2022). Gazeta ‘Literatura i isskustvo Bamlaga’ kak literaturniy pretsedent GULAGA. *Studia Litterarum*, 7(1), s. 496-498.

²⁹⁴Smikovskaya, a.g.m., 2022, s. 503-505.

anlaşılmaktaydı. Dramaturjinin, kampın edebiyat yazınının tekdüzeliğini hafifçe sarstığı ve kimi zaman totaliter kamp düzenine aykırı mesajlar içerdiği görülmektedir.

3.3.2.1.6. Zapolyarnaya Koçegarka (Kutup Bölgesi Kömür Kazanı)

Genel olarak Çum-Salehard ve daha sonra Salehard-İgarka demiryolu inşaatı sırasında ana kampın yüksek tirajlı bir gazetesi olan “Zapolyarnaya Koçegarka’nın demiryolu inşaatıyla vazifeli kampların Kuzey İdaresi’nin merkezi basın kuruluşu olduğu çeşitli çalışmalarda belirtilmektedir.²⁹⁵ Zapolyarnaya Koçegarka gazetesi 1941’de yayımlanmaya başlamış fakat günümüzü kadar yalnızca 1943’ten sonraki sayıları korunabilmişti ve bunlar Komi ASSR Cumhuriyeti Millî Arşivi’nde saklanmaktaydı. Gazetenin 75. sayısı radyoda ve merkezî gazetelerde yayımlanan 115 makaleyi ihtiva etmekteydi. Bunlar Stalin’in raporları ve emirleri, *Pravda (Gerçek)* gazetesi Kızıl Ordu’nun mücadelesini, faşist işgalcilerin zulmünü duyurmayı ve işletmelerdeki propagandacılara yardım etmeyi amaçlayan materyallerdi. Gazetede üretim konuları, parti yaşamı, cepheden gelen mektuplar, kültürel hizmetler ve işçilerin yaşam koşulları hakkında bilgiler bulunmaktaydı. Bunlardan üretim teması ilk sırada yer almaktaydı. Bu konuda toplam 203 makale yayımlanmıştı ve yayınların temel amacı propagandaydı. Gazete doğrudan işçilere seslenerek iyi işçilerden örnekler verip kötülerini yermekte, çeşitli sloganlarla okuyucuyu coşturmaya çalışmaktaydı. Bu şekilde gazetenin editör kadrosu iş gücü verimliliğini ve kalitesini artırmaya hedeflemekteydi.²⁹⁶

İleriki yıllarda kamp gazetesi yazı işleri bürolarının çalışmalarını düzenlemek için yeni şartların belirlendiği görülmektedir. Bu şartlarda “*Uzmanların, işçilerin ve hizmetlilerin işe alınması için gazetelere verilen her türlü ilan, metinde nesnelerin ve yapıların, bunların konuşlandırıldığı alanların ve bunlar tarafından yürütülen işin niteliğinin deşifre edilmesine izin verilmeden hazırlanmalıdır*” denilmiştir. Yerel çok tirajlı basında yer alan materyallerin ve fotoğrafların yayımlanmasının sıkı kontrol altında tutulduğu belirtilmekteydi. Ayrıca gazetelerde iş hacmi ve operasyonel raporlarla ilgili verilerin paylaşılmasının kesin bir şekilde yasaklandığı anlaşılmaktadır. Halk Eğitim Komiserliği’nin Edebiyat ve Yayıncılık Bölümü’nün yetkili temsilcisinin onayı olmadan herhangi bir basılı yayının çıkarılmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştı. 1947 yılında Zapolyarnaya Koçegarka gazetesinin yayın kurulunun madencileri büyük çaplı işler

²⁹⁵Kalinin, V.A. (2016). Problemy identifikatsiya tsentral’nogo pečatnogo izdaniya v sisteme lagernoy pressy na stroitel’stve transarktičeskoj jeleznoy dorogi. *Vestnik TGPU*, 9(174), s. 64-65.

²⁹⁶Niskovskaya, “Gazeta ‘Zapolyarnaya...’”, 2019, s. 119-120.

yapmaya teşvik ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, bu gereklilikleri yerine getiremeyenlerin gazete tarafından eleştirildiği anlaşılmaktadır. Gazetenin, işçilerin komünist eğitime yönelik çeşitli çalışmalar yürüttüğü ve işçileri savaş sonrası Stalinist beş yıllık planın erken uygulanmasına yönlendirdiği ifade edilmektedir. Gazete yazılarının yazarları arasında sıradan madenciler, metal işçileri, inşaat işçileri, ulaşım çalışanları, mühendisler, sendikacılar, öğretmenler, doktorlar ve propagandacılar yer almaktadır.

Basının idarî-komuta sisteminin bir aracı haline geldiği belirtilmektedir. Bu durum, basının siyasal bir propaganda mekanizmasına ve muhalefete karşı bir misilleme aracına dönüşmesine yol açmıştır. Aynı zamanda sınıf mücadelesi ideolojisinin yürütülmesinde ve ülkenin sosyalizme doğru ilerledikçe bu mücadelenin şiddetlenmesinde önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Totaliter rejim altında basının, Stalin'in kişi kültünü oluşturma bir aracı haline geldiği ve yukarıdan gelen idarî-komuta baskısının uygulanmasında katı bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Basının, kendi talimat ve direktiflerine uymayanlara karşı bir misilleme aracı olarak kullanıldığı da vurgulanmaktadır.²⁹⁷

Bu tür gazeteler bir zamanlar “kurumsal yayınlar” olarak adlandırılmaktaydı. Kurumsal yayınlar kitle iletişim araçları kadar uzun bir süredir vardı. O dönemde basın kolektif bir propagandacı ve kolektif bir örgütleyici olarak konumlandırılmaktaydı. İşletmelerde çalışan insanlar sadece *Gerçek (Pravda)* gazetesini değil aynı zamanda kendi yayınlarını da okumak zorundaydı.²⁹⁸ Bu yayınların temel amacı, çalışma motivasyonunu etkilemek, toplumda genel bir çalışma dürtüsü ve coşkusu yaratmaktır. Sayıları yüzlerle ifade edilen ve yakın zamana kadar sınıflandırılmış olan GULAG yayınları da kurumsal olarak adlandırılabilir. Bilindiği gibi, o dönemde sosyalizmin inşası sahte suçlamalarla tutuklanan insanların iş gücüyle gerçekleştirilmiştir.

3.3.2.1.7. Putyovka (Yol İzni)

Putyovka gazetesi, KARLAG'da yaşayanlara özel olarak çıkarılmış ve adını ünlü Ömirge Sayahat (*Hayata Seyahat*) veya Ömirge Jol (*Hayata Giden Yol*) filmlerinden alarak yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin yönetimi diğer kamplardaki gibi İç İşleri

²⁹⁷Vidyayeva, A.V. (2012). Peçati Mordovii v 30-e gg. XX v. Osnovniye kategorii repressirovannih. *Vestnik YUUrGGPU*, (9), s. 193.

²⁹⁸Gorçeva, A.YU. (2008). Korporativniye izdaniya. *Vestnik Moskovskogo Universiteta, Seriya 10: Jurnalistiki*, (2), s. 72-74.

Halk Komiserliği tarafından sağlanmaktaydı. Her sayının üst kısmında, “SSCB’deki iş gücü; itibardır, şöhrettir, kahramanlıktır” ifadeleri yer almaktaydı.

Gazetenin editörlüğü, Dolinka köyündeki idarî birimde kurulmuş bir yayınevi tarafından yapılmaktaydı. Bu yayınevi kampın idarî yöneticilerinin kontrolü altındaydı. Gazetenin içeriği genellikle iş gücünü ve bunun finansal getirisini artırmaya yönelik yazılar ve duyurularla doluydu. “Kamp Muhabirlerinin Defteri”, “Kamp Muhabirleri Yazıyor”, “Bizim Önerilerimiz”, “Bizim Başarılarımız” gibi başlıklar gazetenin temel bölümlerini oluşturmaktaydı. Ayrıca mahkumların mektupları, gelen sorulara cevaplar, şikayetlerin yanıtları, kurallar ve talimatlar gibi içerikler de yayımlanmaktaydı. Cezayı hafifletmek için dilekçe veren kişilerin isim ve soyisimleri bile gazete aracılığıyla duyurulmaktaydı. Ancak gazetenin düzenli olarak basılıp basılmadığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

Yayın amacı, iş gücü verimliliğini artırmak olarak açıklanmıştı. Örneğin, 1935 yılının Şubat ayında 4.300 adet basılan gazete, aynı yılın Mart ayına kadar aynı sayıda basım yapmaya devam etmiştir.²⁹⁹

Prof. Dr. N. O. Dulatbekov’un *Pressa KARLAGa (KARLAG Basını)* adlı kitabında yukarıda adı geçen *Putyovka* gazetesinden notlar bulunmaktadır. Gazetenin orijinal nüshaları şu anda mevcut olmadığı için kitaptan birkaç örnek vermek uygun olacaktır. Örneğin, *Putyovka* gazetesinin 4 Eylül 1934 tarihli 45. sayısında, kampçılara (mahkumlara) üretim ve teknik yeterlilik verilmesi hakkında bir not bulunmaktadır: “Sovyet ıslah politikasının temelinde, bir kişinin sosyal olarak yararlı kolektif çalışmalara dahil edilmesi yoluyla yeniden eğitilmesi yatar. GULAG eski suçluları sürekli olarak yeniden eğitirken KARLAG’dan, üretim ve teknik yeterliliğe sahip olmayan her kamp emekçisine (mahkuma) bir görev vermesini istemiştir. Bu görev yüksek siyasi ve ekonomik ehemmiyete sahiptir. Kamp emekçisinin, kamptan ayrıldıktan sonra Sovyet ülkesinin tüm işçileriyle birlikte büyük inşaat projesinin aktif bir katılımcısı olabilmesi için gerekli mesleki ve teknik bilgilerle donatılmasını zorunlu kılmaktadır. KARLAG bu görevi yerine getirmek için her türlü fırsata sahiptir.” Bu nottan, parti yönetiminin gazete aracılığıyla KARLAG’ın bu planları gerçekleştirecek tüm güce sahip olduğuna inanarak politikasını nasıl sürdürmeye çalıştığını anlamak gerekir. Ancak KARLAG’ın,

²⁹⁹Missayeva, K.N. ve Brown, M. (2020). Labor propaganda and the GULAG press: The case of Putevka. *Journalism History*, 46(3), s. 208-226.

GULAG’a bağılı diğer büyük kamplar gibi eğitim personeli de dahil olmak üzere personel konusunda zorluklar yaşadığı unutulmamalıdır.³⁰⁰

Kitapta ayrıca mahkumlardan gelen mektuplar da yer almakta ve bu mektuplarda mahkumlar cezaevi dışında aldıkları eğitimin kendileri için ne kadar olumlu olduğunu itiraf etmekteydi. Örneğin, KARLAG mahkumlarından A. Kosşinskaya editöre yazdığı mektupta şunları söylemekteydi: *“Kampa 1932 yılında, 162. madde uyarınca on yıl mahkumiyetle geldim. Kampa girdikten sonra çalışmaktan çok kaçmayı hayal ettim. Ancak daha sonra emek reformu yolunda ilerleyen birkaç eski hükümlü ile tanıştım. Beni işçi kolektiflerine katılmaya davet ettiler. Ancak bunun neden gerekli olduğunu anlamadım ve işçi kolektifine katılmayı reddettim. Yine de beni yalnız bırakmadılar. Kısa süre sonra beni kültürel-eğitim bölümüne çağırdılar. Burada benimle konuştular ve hayatımın utanç verici olduğuna dikkat çektiler. Bu konuşmalardan sonra suç işlemeye devam ederek ve çalışmayı reddederek sosyalist inşayı bozmaya çalışan sınıf düşmanının ellerinde hareket ettiğimi kesin olarak anladım. Sonunda eski hayatımdan koptum ve sıkı ve bilinçli bir şekilde çalışmaya başladım. Şimdi kampa gelen diğer kadın suçluların dürüst birer işçi olmalarına kendim yardım ediyorum. Kamp komutanlığına ve kültür-eğitim departmanına yeniden eğitimim için içtenlikle teşekkür ediyor ve inşa halindeki sosyalizm toplumuna faydalı olacağıma söz veriyorum. Siz kadınlara, sabikalılara, Parti ve hükümetin politikasını henüz anlamamış olanlara sesleniyorum: önceden takip ettiğiniz suç yolunu terk edin ve yeni yolu; müşterek iş gücü yolunu seçin! Sıkı çalışarak ve örnek davranışlar sergileyerek cezanızı kısıltacak ve sınıfsız sosyalist toplumun mimarı saflarına katılacaksınız!”* Bu mektup bizlere, kültür ve eğitim bölümünün mahkumlara ne kadar profesyonel yaklaştığını düşündürmektedir. “Profesyonel” sözüyle mahkumlara uygulanan “beyin yıkama” politikasına atıf yapılmaktadır. Bu politika çalışma ve ıslah kamplarında farklı yöntemlerle de olsa sıkça uygulanmıştı. Çoğu durumda bu propaganda ve telkinler her zaman güzel sözlerle bitmeyen konuşmalardı. Örneğin, “eğitim” yöntemlerine uymayanlar zaman zaman tecrit hücrelerine hapsedilerek cezalandırılmaktaydı.³⁰¹

Kampta mahkumlar arasında düzenlenen çeşitli yarışmalara dair duyurular bulunmaktaydı. Örneğin, kampta düzenlenen bir edebiyat yarışmasına dair verilen şöyle

³⁰⁰Dulatbekov N.O. (2017). *Pressa KARLAGa, 1-ya Kniga*. Bolaşak, s. 57.

³⁰¹Dulatbekov, a.g.e., 2017, s. 110-111.

bir ilan vardı: “Putyovka Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğü, en iyi ve özgün olanları seçmek üzere deneme, şiir ve makale gibi edebî türde kaleme alınmış, tüm kampı kapsayan bir edebiyat yarışması düzenleyecektir. Yarışmaya tüm kampçılar katılabilir. Katılım konuları; üretim ve ulaşımdır. Üretim konusunda katılacaklar çalışmalarında üretim kollarımızın herhangi birinin başarılarından söz etmelidir; yanı sıra ideal üretim biçimini tasvir etmelidir. Ulaşım konusunda yazacaklar ise eski bir suçlunun yeniden eğitilerek nasıl yeni bir insana dönüşebileceğini vurgulamalıdır. En iyi eserler Putyovka Gazetesi’nde basılacaktır. Yazının teması ve biçimi yazarın seçimine bırakılmıştır. En iyi eserlere ödüller verilecektir. Ödüller şu şekilde belirlenmiştir: Birinciye 100 ruble, ikinci olarak iki kişi belirlenmek üzere her birine 50 ruble, üçüncü olarak ise altı kişi belirlenmek üzere her birine 25 ruble verilecektir. Yazıların son teslim tarihi 1 Nisan 1935’tir. Yazılar Dolinskoye köyü, Putyovka Gazetesi Yazı İşleri Ofisi adresine, “yarışma için” ibaresiyle gönderilmelidir.”³⁰² Bu yarışmalar ve etkinlikler kamp ortamında sosyalist ideolojinin yaygınlaştırılması ve mahkumların yeniden topluma kazandırılması amacıyla kullanılan araçlardandı. Aslında bu faaliyetlerin ardında mahkumlar üzerinde sistematik bir propaganda ve kontrol mekanizmasının işlediği de açıktı. Kamp basını, mahkumların günlük gerçeklerini haberleştirmekle yetinmeyip aynı zamanda mevcut düzene yönelik protestoların ve eleştirilerin ifade edildiği bir platform haline gelmişti. Şiirlerin, kısa öykülerin ve denemelerin yayımlanması, mahkumların yaratıcı çalışmalarıyla teselli bulmalarını sağlamanın yanı sıra, onların öz düşünüm ve öz farkındalık geliştirmelerine de olanak tanımaktaydı. Bu edebî eserler yalnızca yazarlarının acılarını dile getirmekle kalmamış aynı zamanda onların özgürlük ve adalet hayallerini yansıtan birer ayna işlevi görmüştü. Bunun yanı sıra, kamp gazeteleri mahkumlar arasında dayanışma ağlarının gelişmesine de katkıda bulunmuştu. Gazetelerde, yoldaşlık ve karşılıklı yardımlaşma ruhunu koruyan kolektif çabaların öyküleri yer almaktaydı. Bu birliktelik mahkumların sert gerçeklikten bir nebze olsun kaçmalarına yardımcı olmanın ötesinde, deneyimlerin kültürünü ve hafızasını da canlı tutmaktaydı. Dolayısıyla GULAG’da basın yalnızca bir bilgi kaynağı değil aynı zamanda mahkumların kültürel kimliğinin temel bir unsuru olarak öne çıkmaktaydı. Basın, mahkumların varoluşlarına anlam katmalarını sağlamış ve onları her şeyi kapsayan baskıya rağmen insanlıklarını korumak için mücadele etmeye teşvik etmişti.

³⁰²Dulatbekov, a.g.e., 2017, s. 250-251.

3.4. Siyasî Eğitim ve Beyin Yıkama Politikasının Değerlendirilmesi

Kampların siyasî şubeleri ve parti örgütleri KPSS Merkez Komitesi'nin Marksist-Leninist fikrin yürütülmesinde muhalif tavrı ortadan kaldırma, her türlü çarpıtmayı önleme programlarını uygulamaktaydı. Siyasî şubelerin ve parti örgüt kadrolarının siyasî eğitime olan ilgisinin zayıflaması pratikte çalışmalarını olumsuz etkilemekteydi. Birçok kamp ve ıslah evinde mahkumların yeniden eğitime yönelik çalışmalar yetersizdi. GULAG'ın siyasî şubeleri tarafından yürütülen çalışmaların eksikliklerini gidermek için aşağıdaki tedbirlerin alınması önerilmişti:

- a. Partinin eğitim müfredatındaki derslerin kalitesi artırılmalı, Marksist-Leninist öğretiye yönelik bağımsız çalışanlar desteklenmelidir. Derslerin kalitesini artırmak, danışmanların çalışmalarını geliştirmek, Marksist-Leninist öğretiye yönelik seminerler düzenlemek gerekmektedir. Parti organlarının sekreterleri komünistlerin Marksist-Leninist eğitimini daha derinlemesine incelemelidir. Marksist-Leninist öğretiyi bireysel çalışan komünistlerle beraber onların çalışmalarının içeriği üzerine tartışmalar yürütülmelidir. Bu kişiler bağımsız çalıştıkları halde çalışmayanlar hakkında ideolojik ve politik düzeylerini yükseltmek üzere gerekli kamuoyunu oluşturmalıdır. Komünistlere, çevre liderlerine, siyasî okullara ve paramiliter muhafızların siyasî sınıf liderlerine teorik ve metodik yardım sağlamada parti kütüphanelerinin çalışmaları geliştirilmelidir;
- b. Ders kalitesinin artırılması, yarıyıl için belirlenen ders planlarının uygulanması ve amfilerin düzenlenmesi konularını görüşmek üzere kadrolu ve kadrosuz öğretim görevlileriyle toplantılar düzenlenmelidir;
- c. Her siyasî okulun ve çevrenin çalışmalarını iyice anlamak gerekmektedir. Akademik yılın sonunda hangi konunun ele alınacağı kursiyerlerle birlikte belirlenmelidir. Bu kurumlarda akademik yılın sonunda bir ya da iki final sınıfı düzenlenmelidir. Son derslere hazırlanırken propagandacılara, stajyerlerle konuşarak onlara son derslerde hangi zorlukta soruların sorulması ve hangi materyallerin derse getirilmesi gerektiğini öğrenmeleri tavsiye edilmektedir (böylelikle eğitimde başarı için katılımcıların interaktif katılımı ve yorumları göz

önüne alınmaya çalışılmalıdır). Son oturumlar ayrıntılı konuşma yöntemiyle yürütülmelidir.³⁰³

Komünizm propagandası yoluyla yeniden eğitim politikasının hedefleri gayet açıktı. Sistem esas olarak Marksist-Leninist öğretinin, Komünist Parti'nin başarılarının ve kazanımlarının propagandasını yapmayı hedef noktasına almıştı.

SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı'nın 14 Temmuz 1954 tarihli *Gözaltı Merkezlerinden Erken Tahliye Uygulamasına İlişkin Kararname*'si, cezalarının en az 2/3'ünü çekmiş olan, dürüst çalışma disiplini ve örnek davranışlarıyla ıslah olduklarını kanıtlayan hükümlülerin erken tahliyesini (şartlı tahliyesini) öngörmektedir. Şartlı tahliye doğru şekilde uygulandığında hükümlülerin ıslahı ve yeniden eğitiminde büyük bir teşvik unsuruydu. Ancak kampların ve özel kampların siyasî yetkilileri, şartlı tahliyeyi rejimi güçlendirmek ve mahkumları bilinçli çalışmaya teşvik etmek için yeterince etkili kullanamamıştı. Kamplarda ve ıslah evlerinde cezalarını çeken hükümlülerin şartlı tahliye uygulamasını iyileştirmek için SSCB İçişleri Bakanlığı GULAG siyasî şubelerine şu önerilerde bulunmuştu.³⁰⁴

- Kamp birimlerindeki ve ıslah evlerindeki mahkumlar arasında yargının erken tahliye tüzüğünü ve kapsamını tüm mahkumlara duyurmak, erken tahliye edilen mahkumların kamptaki üretim başarılarını ve davranış biçimlerini (örnek bâbında) mahkumlara göstermek, bu amaçla çeşitli propaganda ve kitlesel yönlendirme çalışma biçimlerini kullanmak gerekmektedir;
- Mahkumlar için yayınlanan basılı gazetelerde ve duvar gazetelerinde şartlı tahliyenin kullanımına dair haberler yaygınlaştırılmalıdır. Mahkeme salonundan dökümanlar, makaleler, notlar ve mahkeme tarafından suçu indirilen veya serbest bırakılan “örnek” işçilerin fotoğraflarını yayınlamak etkili olacaktır;
- Kampların ve ıslah evlerinin idarî ve siyasî şubeleri, hüküm giymiş mahkumların şartlı salınmalarına ilişkin yargı kararlarını mahkumları toplayarak ciddî bir atmosferde duyurmalıdır. Bu tutum cezalarını çekmekte olan mahkumlar üzerinde eğitime karşı büyük bir heves yaratacak, teşvik edici rol oynayacaktır. Ayrıca bu

³⁰³ Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Ukazaniya Politotdela GULAGa MVD”, (24.02.1955). 810-1-809. s. 34-36.

³⁰⁴ Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 12.

tür toplantıların raporları mahkumlara yönelik büyük tirajlı gazetelerde yayımlanmalıdır.³⁰⁵

Yukarıdaki tavsiyelerin yanında GULAG yönetiminin propaganda programına yönelik birkaç tavsiyesine daha değinmek yerinde olacaktır:

- Komünist Parti ve Sovyet Hükümeti'nin kararlarının sistematik olarak açıklanması; komünist ahlak, bilimsel ve ateist propaganda konularına dair düzenli propagandanın yapılması; sağlıklı bir yaşam tarzının teşvik edilmesi; farkındalığın artırılması; Sovyet yasalarına uyulması; belirlenen görevlerin mahkumlar tarafından “örnek” bir şekilde yerine getirilmesi; askerî muhafaza personeline yönelik propaganda ve kitlesel yönlendirme çalışmalarının yoğunlaştırılması gerekmektedir³⁰⁶
- Mahkumlar arasında Sovyet devletinin SSCB halklarının bozulamaz dostluğu politikasını (ulusal politika) açıklamak için gerekli çalışmaları organize etmek gerekmektedir. Bu konuya dair konferanslar düzenlenmeli, gerekli literatür ve diğer materyaller ilgili yerlere gönderilmelidir.³⁰⁷

Yukarıdaki maddelerin yanı sıra, SSCB İçişleri Bakanlığı'nın aynı yılın 21 Haziran tarihli ve 0318 sayılı kararı uyarınca, yüksek güvenlikli gözaltı merkezlerinde tutulan mahkumların özelliklerinin dikkate alınarak mevcut siyasî ve kültürel çalışmaların üzerlerinde efektif biçimde uygulanması ve bu kişilerin yeniden eğitimi için en uygun usul ve yöntemlerin seçilmesi gerektirmekteydi. Bu bağlamda SSCB İçişleri Bakanlığı'nın GULAG siyasî şubesi şunları önermekteydi:

- Yüksek güvenlikli özel cezaevlerindeki mahkumlara yönelik siyasî eğitim çalışmaları için en deneyimli ve eğitilmiş komünist işçilerin seçilmesi, bu kişilerin zorunlu çalışma kamplarının siyasî şube tarafından onaylanması ve 1 Numaralı formda yer alan bir sertifika ile GULAG'ın siyasî şubesine gönderilmesi gerekmektedir;

³⁰⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 13.

³⁰⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 107.

³⁰⁷Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 147.

- Yüksek güvenli li özel mahkumların bireysel eēitim çalışmalarına büyük önem verilmelidir. Kural olarak propaganda ile diēer siyasî eēitim çalışmaları üretim tugayları tarafından yürütülmelidir;
- Siyasî eēitim çalışmalarının tüm usul ve yöntemlerini efektif biçimde kullanarak yüksek güvenli li özel gözaltı merkezlerindeki mahkumların çalışma deneyimlerini ve yeniden eēitim için uygun usul ve yöntemleri incelemek ve yaygınlaştırmak gerekmektedir. Ayrıca SSCB İçişleri Bakanlığı GULAG siyasî departmanını bunlar hakkında zamanında bilgilendirmek şarttır.³⁰⁸

İlk bakışta siyasî şubelerin bu tür eylemleri mahkumlarla çalışmanın sıradan gereklilikleri gibi görünebilir. Ancak mahkumlar üzerinde “duygusal” ve “fikir ” baskı kurulmaya  alıřıldıēı aşıkardır. Burada siyasî etki yoluyla mahkumların kamplarda kaldıkları süre boyunca yaşamları yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Böylece, siyasî sistemin ihtiyaç duyduēu kişiler olarak yeniden eēitilmeleri amaçlanmaktadır.

Bir dizi çalışma kampında yapılan incelemeler siyasî şubelerin bazı durumlarda mahkumların etnik yapısını, karakteristik özelliklerini ve ilişkilerini dikkate almaksızın siyasî ve eēitime yönelik önlemler aldıēını göstermektedir. Ayrıca bu önlemlerin genellikle mahkumlar arasındaki şovenizm ve burjuva milliyet iliēiyle mücadele etmeyi ama lamadıēı anlaşılmaktadır. Bu durumun farkına varan SSCB İçişleri Bakanlığı’nın GULAG siyasî şubesi belirli öneriler sunmaktaydı. Bu kapsamda zorunlu çalışma kampları, özel kamplar ve ıslah evlerinin siyasî şubelerinin, mahkumlar arasında şovenizm ve burjuva milliyet iliēinin etkilerine karşı kararlı bir mücadele yürütmesi gerekmektedir. Mahkumların Sovyet yurtseverliēi ve proleter enternasyonalizm ruhuyla eēitilmesi amacıyla sözlü, yazılı ve görsel propaganda programlarının yoēun bir şekilde uygulanması önem taşımaktaydı. Bu programlar aracılıēıyla mahkumlara SSCB halklarının dostluēu politikası, ulusal cumhuriyetlerin hızlı ekonomik ve kültürel gelişimi ve komünist bir toplum inşa etmede iřbirliēinin önemi a ıklanmalıydı.

şovenizm ve burjuva milliyet iliēinin herhangi bir şekilde ortaya  ıktıēı durumlarda parti çalışanlarının bu tür tezahürleri alenen kınayabilmesi ve bunları başlatanlara karşı idarî, siyasî ve eēitime yönelik gerekli önlemleri alabilmesi için bir prosedür oluşturulması gerekmektedir. Sovyet devletinin ulusal politikasını ele alan bir

³⁰⁸ Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 163.

dizi konuşma ve rapor hazırlanarak parti aktivistleri ve kamp birimlerinin propagandacıları tarafından mahkumlar arasında sistematik bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıydı. Kültürel ve kitlesel çalışmaların uygulanmasında mahkumların millî kimliklerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktaydı. Bu doğrultuda gerekli literatürün satın alınması ve SSCB halklarının dillerinde süreli yayınlara abone olunması planlanmaktaydı. Ayrıca kamp biriminin etnik yapısını göz önünde bulundurarak din ve inançların gerici doğasını ifşa etmek amacıyla bilim temelli ateizm propagandasının yürütülmesi önerilmekteydi.³⁰⁹

Bu konuya ilişkin “İçişleri Bakanlığı Çalışma ve Islah Kampları ile Islah Evlerinin Parti Örgütleri’nde 1955-1956 Öğretim Yılında Uygulanacak Parti Eğitim Programına Uygun Görevlere Dair” başlıklı nottan alıntılar yapmak söz konusu planı daha iyi anlamamıza fayda sağlayacaktır:

- a. Kadroların siyasî eğitiminde katı bir usulup takip etmesi ve ideolojik olarak sertleşmesi parti ve halkın vazifeli olduğu görevleri başarılı bir şekilde yerine getirmesinde önemli ön koşullardır;
- b. Parti Merkez Komitesi 19.09.1953 tarihli “Yeni Akademik Yılda Parti Eğitiminin Görevlerine Dair” kararında, propaganda çalışmasında Marksist-Leninist öğretinin incelenmesine yönelik ezberci-dogmatik yaklaşımın kararlı bir şekilde ortadan kaldırılması, kitlelerin ve bireyin tarihteki rolüne ilişkin sorularda Marksizm-Leninizmden sapmaların propaganda pratiğinden çıkarılması, Marksizm-Leninizmin belirli hükümlerinin her türlü saptırılmasına ve bayağılaştırılmasına karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütülmesi gereklilikleri fark edilmiştir;
- c. Parti Merkez Komitesi tüm parti örgütlerinden, komünistlerin siyasî çalışma birimlerinde gönüllülük ilkesine yönelik ihlalleri ortadan kaldırmalarını ve propaganda çalışmalarını komünistlerin Marksist-Leninist öğretiye karşı yoğun ilgisini uyandıracak şekilde yeniden düzenlemelerini talep etmiştir;
- d. Zorunlu çalışma kamplarının, özel kampların ve ıslah evlerinin bazı siyasî şubeler ve parti örgütleri KPSS Merkez Komitesi’nin talimatları doğrultusunda parti eğitimine daha fazla önem vermeye başlamıştır;

³⁰⁹Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 165.

- e. Okul-çevre ağının daraltılması seçilen propagandacı personelin “iyileştirilebilmesini” mümkün kılmış, böylece parti propagandasındaki başarı oranını artırmak için gerekli koşullar sağlanmıştır. Bazı parti örgütleri propagandayı daha etkili ve hayatî hale getirmek için parti eğitiminin içeriğini daha derinlemesine incelemeye başlamıştır;
- f. Merkez Komite’nin, parti propagandasını saldırgan ve her türlü parti propagandasıyla uzlaşmaz hale getirmek suretiyle kitlelerin Komünist Parti politikasının uygulanması yolundaki mücadelede seferber edilmesi talimatı kötü yöntemlerle yerine getirilmiştir;
- g. Çoğu zaman propagandacılar, konunun odak noktasını kaçırdıklarından derslerini iyice düşünüp planlayamamış ve zamanın çoğunu olgu ve olaylar üzerinden örnekler sunarak geçirmişlerdir. Bu nedenle Bozkır Kampı parti örgütünden propagandacı yoldaş Daniloviç, “*Bolşeviklerin Tüm Birlik Komünist Partisi’nin Kısa Tarihi*”nin IX. Bölümünde gerekli kısımları anlatmak yerine çoğunlukla Kronştadt İsyanı’na dair olgusal verileri aktarmakla oyalanmış, ardından zaman yetersizliği nedeniyle ülkenin sanayileşmesi konusundaki XIV. Parti Kongresi kararlarını dahi ele alamadan konuşması sona ermiştir. Doğal olarak bu konuyu atlayınca incelenen konuyu günümüzde komünist yapının görevleriyle ilişkilendirmeyi başaramamış ve dinleyicilerin dikkatini KPSS Merkez Komitesi Ocak ayı meclis toplantısı kararlarına çekememiştir.³¹⁰

Bunun dışında, okullarda ve kulüplerde personel görevlendirilirken aşağıdaki yönergelere uyulmalıydı:

- a. *Vladimir Lenin* kitabının yeni baskısının yayımlanmasıyla bağlantılı olarak V. İ. Lenin’in yaşamı ve çalışmalarının incelenmesi için topluluklar kurulmalı ve bu topluluklara liderlik etmek üzere uygun teorik eğitime sahip deneyimli propagandacıların görevlendirilmesi arzu edilmekteydi;
- b. b) Önemli ölçüde tamamlanmış ve gözden geçirilmiş yeni *Siyasî Bilginin Temelleri* el kitabının yakında yayımlanmasıyla bağlantılı olarak siyasî okulların kurulmasını sağlamak, yanı sıra bu el kitabını kendi başlarına incelemek isteyen

³¹⁰Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 182.

- Komünistlere yardımcı olmak için kitlelere hitap edecek düzeyde dersler vermek, danışmanlık ve görüşmeler yapmak için bir plan geliştirmek gerekmekteydi;
- c. Ekonomik bilginin teşvik edilmesi amacıyla sanayi, tarım ve ulaştırma sektörlerindeki işletmelerin ekonomilerini incelemek üzere seminerler düzenlemek gerekliydi;
 - d. Güncel politikanın incelenmesi için çalışma koşulları sebebiyle ya da başka nedenlerle basını düzenli olarak takip edemeyen ve propagandacıların yardımıyla gerekli açıklamaları almak isteyen yoldaşlar için topluluklar oluşturmak uygun görülmekteydi;
 - e. KPSS tarihini ana kaynaklardan incelemek isteyen komünistlere bu yönde bireysel okumalar yapmaya ya da Marksizm-Leninizm akşam üniversitelerine, akşam parti okullarına ve KPSS tarihi seminerlerine yönlendirmek gerekmekteydi.³¹¹

Sonuç olarak özel kampların siyasî şubelerinin propaganda çalışmalarının geliştirilen programlara uygun olarak yürütüldüğünü belirtmek gerekir. Bu programlar parti okullarının uzmanları ya da parti okullarında eğitim görmüş siyasî şube çalışanları tarafından oluşturulmuştu. Söz konusu çalışmalar komünist görüş ve fikirlerin propagandasının dersler ve eğitim yoluyla mümkün olduğunca etkili bir şekilde yapılması için yönetim açısından son derece önemli ve gerekliydi. Ayrıca mahkumlar üzerinde baskı kurmak için de bir tür araçtı. Nitekim parti ve kamp yönetimi ancak bu yöntemlerle Marksist-Leninist öğretinin tüm ilkelerini bilen “gerçek bir Sovyet insanı” oluşturmanın mümkün olduğuna inanmaktaydı.

3.5. Kamplardaki Firar Olayları

Peşçanıy Kampı müfrezesindeki birliklerde askerî disiplin ve hizmet durumu 1951 yılından itibaren her geçen gün daha da kötüye gitmekteydi. Mahkumlar üzerinde uygunsuz silah kullanımı, kavgaların yarattığı anarşi, mahkumların gruplar halinde sarhoş oluşu, askerlerin başıbozukluğu ve sivillerin evlerine girecek hatta ev sakinlerini dövecek kadar ileri gitmeleri, müfrezede disiplinin sağlanamadığını aksine durumun daha da kötüye gittiğini göstermekteydi. Hatta bu dönemde iki mahkum firar etmişti. Askerlerin kendilerinden beklenen tutumu sergilememesi, görevlerini yerine getirmemesi

³¹¹Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Peşçanogo Lagerya MVD”, “Perepika s politotdelom GULAGa”, (12.02.1955). 810-1-821. s. 185.

müfrezedeki mahkumların işlerde disiplinsiz davranmalarına yol açmış ve doğal olarak iş gücü verimi düşmüştü.³¹²

Hem mahkumlar hem de kamp yönetimi tarafından gözlenen bu tür disiplin ihlallerinin başlıca nedenleri arasında kamp personelinin, örneğin refakatçilerin zaman zaman serbest çalışanlardan seçilmesi idi. Serbest çalışanlar çoğunlukla kampların bulunduğu yerde yaşayan ve çoğunlukla kampların bulunduğu köy ve mezralardan gelen kişilerdi. Özel bir eğitimleri yoktu, bu nedenle de bu tür ağır ihlallere yol açacak ölçüde işi ve kamp düzenini hiçe sayan davranışlar sergileyebilmekteydiler. Kampın bazı bölümlerinde serbest çalışanlardan ya da eski mahkumlardan oluşan personel de bulunmaktaydı. Bu da disiplinin uygulanmasını zorlaştırmakta ve idarî suçlara yol açmaktaydı. Buna örnek olarak GAKO'dan eriştiğimiz şu olayı aktarmakta yarar vardır: Saransk Kamplar Başkanı Binbaşı Kuçin'in 02 Ağustos 1945 tarihli ve 251 sayılı kararının içeriğinden anlaşıldığı üzere 20 Temmuz'da 4 Numaralı cezaevinde bulunan ve 162.74. madde uyarınca 8 yıl hüküm giyen İ. V. Nesterov'un sevkیات sırasında konvoysuz hareket hakkını kullanarak kaçma girişiminde bulunduğu ve Mihayilovka istasyonunda gözüaltına alındığı belirtilmekteydi. Bu bağlamda mahkum Nesterov 5 yıl daha ek süreyle konvoy cezasına (sürekli gözüaltında bulunma) çarptırılmıştı.³¹³ Başka bir örnek daha İçişleri Bakanlığı 4 Numaralı Özel Kamp Müdürü Albay Çeçev'e gönderilen 21.11.1949 tarihli bir mektupta karşımıza çıkmaktadır. Mektupta: *"Mahkum firarlarını önleme çalışmaları kötü organize edilmiştir. SSCB İçişleri Bakanlığı'nın mahkumlardan yardım tugayları oluşturulmasına ilişkin 1948 tarihli ve 00720 sayılı emri kamp tarafından yerine getirilmemektedir. Firarlarla mücadele çalışmalarının iyi organize edilememesi sonucunda 1949 yılında kamptan 12 kişi firar etmiş, bunlardan dördü grupça firar etmiş ve böylelikle firar edenlerin sayısı ona yükselmiştir."*³¹⁴ Firar edenlerden, aralarında özel tehlikeli birlikten iki mahkumun da bulunduğu yedi mahkum yakalanamamıştır." İfadeleri yer almaktadır.

Bir başka örnek de 3 Numaralı özel kampta yaşanan firar vakalarıydı. İlk firarî grup 30-31 Ağustos 1950 tarihleri arasında Kostenko A madeninin çalışma sahasından kaçan 6 mahkumdan oluşmaktaydı. Olay 8 numaralı kamp biriminde gerçekleşmişti.

³¹²Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD", "Perepika s politotdelom GULAGa", (12.02.1955). 810-1-821. s. 274.

³¹³Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i stroitel'stva NKVD SSSR s No.1 po №312 za 1945 god.", (02.08.1945). 102-1-1. s. 378.

³¹⁴Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Materialı Perepiski Po Organizatsii i Deyatel'noti Stepnogo Lagerya (İTL), (Osobiy Lager' No.4)", (02.11.1950). F.R-9414 Şç. 1930-60 gg.-1-1859. s. 6.

Firarîler çalışma tesisinden çitin altından dışarıya doğru toprağı kazmak suretiyle kaçmışlardı. İkinci vakada ise 14 Kasım 1950’de 3 numaralı kamp biriminde 2 mahkum cevher onarım tesisine ait çalışma alanından yine çitin altından toprağı kazarak kaçma girişiminde bulunmuştu. Alınan tedbirler neticesinde firar girişimi bertaraf edilmiş, firarîler yakalanarak çalışma alanına götürülmüştü. Bu vakalar güvenlik zaafiyeti olduğu gerçeğini gündeme getirmiş ve kamp yönetimi şu tedbirlere başvurmuştu:

- Parti ve komsomol toplantıları düzenlenerek tüm kamp bölümlerinde uygulamak üzere mevcut yönetimin durumu, mahkumların tutukluluğu ve parti örgütünün görevleri üzerine değerlendirilmeler yapılmıştır. Firarlara göz yummakla suçlananlar hem idarî olarak hem de parti bünyesinde cezalandırılmıştır.
- Mahkumların çalışma bölgesine götürülüp getirilmesi işi sıkı kontrole tâbi tutulmuştur.

Bir sonraki örnek, 5 numaralı kamp biriminde gerçekleşen firar girişimidir. Mahkum G. G. Şaşışvili ve A. G. Mikabaridze 9 Ağustos 1950’de kampın çalışma alanında işlerini bitirdikten ancak 3 saat sonra bir çukura yarı gömülü halde bulunmuştu. Kaçmak için çitin altından bir kazı yaptıkları anlaşılmıştı. Bir başka örnekte de mahkum İ. P. İsayev’in 3 numaralı kamp biriminden kaçma girişimi karşımıza çıkmaktadır. Mahkum Stepnoy Kampı’ndan gelen arabanın bagaj kısmında yakalanmıştı.³¹⁵

1951 yılında Stepnoy Kampı’ndaki mahkum firarları bertaraf edilebilmişti. Aynı yılın Şubat ayında 25 yıl hapis cezasına çarptırılan mahkum Tsıbayev’in eski bir maden ocağında kendini tuğla ile örmek suretiyle (kamufle ederek) kaçmaya çalıştığı bir firar girişimi olmuştu. Mahkum sıkı takip neticesinde (24 saat sonunda) gözaltına alınmış ve gerekli cezaî yaptırım uygulanmıştı.³¹⁶ Aynı dönemde Pesçanıy Kampı’ndaki üretim alanlarından üç grup mahkum daha firara kalkışmıştı:

1. 6 Nisan 1951 tarihinde M. İ. Tunik ve V. N. Zadnepryanniy adlı mahkumlar 105 numaralı madenin üretim tesisinden bir tuğla şeridini kırmak suretiyle ısıtma kanalından kaçmıştı. Firarîler 14 Nisan 1951’de sıkı takiple firar ettikleri yerden 80 km uzakta yakalanarak gözaltına alınmıştı. Bu sırada mahkum Tunik kaçmaya

³¹⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Perepiska s Rukovodstvom Osobih Lagerey MVD Po Kul’turno-Vospitatel’noy Rabote Sredi Zaklyuçennih”, Maşinopis’, Kopii,, (01.01.1951). 1705.-1-170. s. 57.

³¹⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Aktı Proverok, Dokladniye Zapiski, Obzori, Planı Meropriyatiy, Spravki i Perepiska o Sostoyanii i Rabote Stepnogo Lagerya MVD SSSR.” Maşinopis’, Kopii, (12.01.1952). 1705.-1-204. s. 119.

çalışırken yaralanmış ve kısa süre sonra ölmüştü. Mahkum Zadnepryanny'y'a ise kampa götürülerek cezaî yaptırım uygulanmıştı.

2. 26 Mayıs 1951 tarihinde A. A. Hlgatyan ve S. A. Darbinyan adlı mahkumlar İnşaat Kulübü denen üretim tesisinden GAZ-93 kamyonu ile çitleri kırıp geçmek suretiyle firar girişiminde bulunmuşlardı. Kaçaklar arabayla yaklaşık 30 km yol katettikten sonra her şeyi bırakıp yük treniyle yolculuklarına devam etmişlerdi. 28 Mayıs 1951'de sıkı takip ve tahkikat sonucu kaçaklar Karaganda demiryolunun Kurort-Borovoye istasyonunda gözaltına alınmış ve haklarında cezaî yaptırım uygulanmıştı.
3. 7 Haziran 1951 tarihinde saat 10:30'da V. M. Zaonegin, K. N. Potapov, A. İ. Şultz, A. N. Kuzovkin ve K. Nurmagambetov adlı mahkumlar Kirzvod 3-5 numaralı çalışma alanından GAZ-93 marka bir arabayla çitleri kırıp geçmek suretiyle kaçmışlardı. Araç saat 11.30'da Bolşaya Mihaylovka köyünde (Karaganda'nın bir nahiyesinde) yerel arama ekibi tarafından bulunmuştu. Üretim tesisini koruyan nöbetçi tarafından araca ateş edilmesi sonucu aldığı yarayla ağır durumda olan mahkum Kuzovkin aracın arkasında ele geçirilmişti. Kuzovkin hastaneye kaldırılmış ancak yarasının kötü olması sebebiyle kurtarılamamıştı. Aynı gün Nurmagambetov ve Şultz Bolşaya Mihaylovka köyünde gözaltına alınmıştı. Kalan iki kaçak Potapov ve Zaonegin de 11 Haziran 1951'de aynı köydeki evlerden birinin çatı katında yakalanmıştı. 4 kaçak da kampa götürülmüştü.³¹⁷

Kampın kurulduğu günden 15 Mayıs 1949'a kadar toplam 15 firar olayı kaydedilmişti. Bunlardan sekizi, ki bunlardan biri özel birliktendi, 1948'de kaçmıştı. 1949 yılında ise biri özel birlikten olmak üzere 7 kişi firar etmişti. Kaçan 15 kişiden 3'ü tutuklanamamıştı. Bu üç kişiden biri Eylül 1948'de kaçan, özel birlik mahkumlarından Nusuvaliyev'di. Ağustos 1948'den 15 Mayıs 1949'a kadar 114 kişiyle ilgili 74 dava görülmüştü. 1948'de 74 kişiyle ilgili 47 dava, 1949 yılında ise 40 kişi hakkındaki 27 dava sonuçlanmıştı.³¹⁸

³¹⁷Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Aktı Proverok, Dokladniye Zapiski, Obzori, Planı Meropriyatiy, Spravki i Perepiska o Sostoyanii i Rabote Pesçanogo Lagerya MVD SSSR." Mashinopis', Kopii, (11.06.1951). 1705.-1-159. s. 11-12.

³¹⁸Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Materialı Perepiski Po Organizatsii i Deyatel'noti Pesçanogo İTL (Osoblag No.8)," (15.05.1949). 9414 şç-1-1855. s. 22.

Şartlar gereği firar olayları hem çalışma ve ıslah kamplarında hem de özel kamplarda yaygındı. Özel kampların özel bir mahkum grubunu barındırdığı göz önüne alındığında bu firarlar son derece olağandı. Kamp idaresinin mektup ve raporlarından da görülebileceği üzere, firarlarla mücadele farklı biçimlerde olsa da çoğunlukla kanlı bir şekilde yürütülmüştür. Bunun başlıca nedeni zayıf idarî disiplin, konvoy muhafızlarının uygunsuz ve lakayt tavırları, tecrübeli personel eksikliği, kampların kaçışların önlenmesini sağlamak için gerekli ekipmanla donatılmamasıydı.

3.6. Kamplardaki Kötü Muamele ve Anarşi Olayları

1952 yılının Ocak-Şubat döneminde kampta bir haydutluk vakası ve mahkumlara yönelik iki yaralama olayı meydana gelmişti. Nitekim 4 Ocak'ta 4. Bölümün 2. Kamp istasyonunun yerleşim bölgesinde, aynı kamp istasyonundaki bir tezgahtan sorumlu mahkum Y. Y. Petrovski karnından bıçaklanarak öldürülmüştü. Bu cinayetle ilgili soruşturma uzun süre devam etse de hiçbir zaman katillerin kimliği tespit edilememiştir. 1951'de meydana gelen bir dizi eşkıyalık olayının azmettiricileri ve failleri bugüne kadar ortaya çıkarılamamıştır.³¹⁹

Bir diğer gayrinizamî durum 4. Kamp bölümündeydi. Bölüm amiri Astsubay Oreşin mütemadiyen sarhoştı, küstah ve serseri davranışları ile düzeni bozmaktaydı. Yine sarhoş olduğu bir gün Teğmen Şirin'e ve mahkum Borisov'a fizikî zarar 174ayria, 193-17. Madde, 174ayriahla "a", 74. Madde bölümü uyarınca ceza almıştı. Ayrıca gardiyanlar Bessmertny ve Belov, Rudnik yerleşimi ve Jezkazgan istasyonuna yaptıkları iş gezisi sırasında sarhoş olmuş ve yabancılara karşı başıbozuk davranışlar sergilemişlerdi. Bessmertny, Jezkazgan istasyonunda MGB departmanında çalışan Bersembayev'e saldırmış, MGB departmanı başkanı Baldin'in dairesinin camını kırmıştı. Bu suçtan dolayı tutuklanmış ve 20 gün boyunca hücrede tutulmuştu.³²⁰ Bir başka vaka kamp istasyonunun eski başkanı Yüzbaşı Lvov'la ilgiliydi. Kendisine verilen göreve karşı sorumsuz, disiplinsiz tavırları ve alkol 174ayriah sebebiyle İçişleri Bakanlığı'na görevden alınması için başvuruda bulunulmak suretiyle görevden uzaklaştırılmıştı.

³¹⁹Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Aktı Proverok, Dokladniye Zapiski, Obzori, Planı Meropriyatiy, Spravki i Perepiska o Sostoyanii i Rabote Stepnogo Lagerya MVD SSSR." Mashinopis', Kopii, (12.01.1952). 1705.-1-204. s. 80.

³²⁰Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Aktı Proverok, Dokladniye Zapiski, Obzori, Planı Meropriyatiy, Spravki i Perepiska o Sostoyanii i Rabote Stepnogo Lagerya MVD SSSR." Mashinopis', Kopii, (12.01.1952). 1705.-1-204. s. 110.

Kampın 1. Numaralı bölümünün eski kıdemli operatörü Teğmen Gostev, kampta suçla mücadele konusundaki çalışmalarını resmî olarak ele almış ve bir maden işçisinin mahkumlar tarafından öldürülmesine izin vermişti. Kampların teftişine ilişkin raporlarda, kamp birimlerinin başkanlarının parti örgütleriyle birlikte personelin eğitimi konusundaki çalışmaları biraz geliştirdiği belirtilmektedir. Yanı sıra bu konuda kontrolün arttığı ve bunun da kamptaki disiplin ihlallerinin ve ahlak dışı tezahürlerin sayısında azalmaya katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, kamp personeli arasında iş disiplininin ve askerî disiplinin düşük seviyede kalmaya devam ettiği de kaydedilmiştir. Subaylar, komünistler ve 175ayriahl üyeleri de dahil olmak üzere bazı işçiler tarafından işlenen çeşitli kabahatler ve disiplin ihlalleri, resmî görevlerin yerine getirilmesinde ihmalkar tutum, sarhoşluk vs. durumlar ise hâlâ devam etmekteydi. Örneğin, 1952 yılının 2 ayında 7 kişi ahlak dışı suçlar işlemiş, hizmet ve disiplin ihlallerinde bulunmuştu. 6 sarhoşluk, 8 hizmette ihmalkar tutum, bir mahkumlarla bağlantı kurma, bir hırsızlık suçu ve 7 diğer suçlar kaydedilmişti.³²¹ Bu tür ağır ihlallerin çok sık meydana geldiği gözlemlenmişti, ki bunun nedeni ihmalkar tutum ve kamp çalışanlarının iş yoğunluğundan doğan yönetim boşluğuuydu. Bu da çalışma ve öz disiplinin ihmal edilmesine yol açmaktaydı.

Kampların yönetimi ise bu durumu, müdürlüğün ve kampın alt bölümlerinin lider kadrosunun hâlâ kadrolarla siyasî ve eğitimi yönelik çalışmalara yeterince katılmamasına, kendilerine verilen işlerden kendilerini sorumlu hissetmemelerine ve astlarından yeterince talepkar olmamalarına bağlamaktaydı. 1952 yılında disiplini artırmak amacıyla, müdürlük ve siyasî şube başkanlığı, resmî görevlerinde dikkatsiz davranan ve 175ayriahlaki ve gayrinizamî gösterilere izin veren işçilerle ilgili olarak bir dizi idarî önlem almıştı. Konu, parti örgütlerinde, genel personel toplantılarında ve müdürlükteki toplantılarda tekrar tekrar gündeme getirilmişti.³²²

1951 yılının Eylül-Kasım aylarında İçişleri Bakanlığı'nın Kamışoviy Kampı'na, Peşcanıy Kampı'ndan 4 grup halinde gelenler de dahil olmak üzere, toplamda 6 grup şeklinde yaklaşık 6 bin kişi gelmişti, ki bunların 4 bini mahkumdu. Tespit edildiği üzere, Peşcanıy Kampı'ndan ve eski Lugovoy Kampı'ndan gelen seferler, devrim karşıtı "UPA"

³²¹Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Aktı Proverok, Dokladniye Zapiski, Obzori, Planı Meropriyatıy, Spravki i Perepiska o Sostoyanii i Rabote Stepnogo Lagerya MVD SSSR." Mashinopis', Kopii, (12.01.1952). 1705.-1-204. s. 111.

³²²Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Aktı Proverok, Dokladniye Zapiski, Obzori, Planı Meropriyatıy, Spravki i Perepiska o Sostoyanii i Rabote Stepnogo Lagerya MVD SSSR." Mashinopis', Kopii, (12.01.1952). 1705.-1-204. s. 119.

çetelerine ve Ukrayna milliyetçilerinin devrim karşıtı yeraltı örgütüne katılmaktan hüküm giymiş Ukrayna uyruklu “Bandera” mahkumlarının yoğunlukta olduğu çok sayıda savaşçı gruptan oluşmaktaydı. Bu kategorideki mahkum grubu, kısmen Rusların da katıldığı Çeçen, İnguş, Kazak, Özbek, Ermeni, Gürcü ve diğer birkaç halkın da bulunduğu Kafkas ve Asya uyruklu mahkumlardan oluşmaktaydı. Bunlar diğer gruplarla çatışma halinde olan büyük bir gruptu. Çatışan gruplara ek olarak mahkumları öldürmek ve toplu kargaşa yaratmak suçlarından mahkum edilen eşkıyalar Pesçanıy Kampı’ndan Kamışovıy Kampı’na gönderilmişti. Bu azılı suçlular gönderilse de Pesçanıy’da bulundukları dönemde kamp yönetimiyle bağlantılı kişileri tespit etmek ve onları fiziki olarak ortadan kaldırmak amacıyla şüphelendikleri tüm mahkumları dövmüş, diğer mahkumlara da kötü muamelede bulunmuşlardı. Böylece, Pesçanıy Kampı’nda farklı zamanlarda 19 mahkum cinayeti işlenmiş, bunlardan 18’i çözülememiş ve failleri cezalandırılmamıştı.³²³

Pesçanıy Kampı’nın dokuzuncu kamp bölümünde de benzer ihlaller yaşanmıştı. Mahkum Kuznetsov kamp rejimini kasıtlı olarak ihlal etmiştir. Bu ihlaller arasında kavga çıkarma, hakaret etme, tehditte bulunma ve yönetime itaatsizlik yer almaktaydı. Kuznetsov 19 Nisan 1955’te bir gardiyana tuğla ile saldırmaya teşebbüs etmişti. Bunun ardından 25 Nisan’da sıhhi birim odasında bir yangın söndürücüyü ele geçirerek içindeki sıvıyı püskürtmek suretiyle kamp çalışanları Yüzbaşı Rudenko ve Teğmen Koçin’e yöneltmişti. Daha sonra onları bölge içinde kovalamış ve öldürmekle tehdit etmişti. Bu agresif davranışları ve düzenli ihlalleri nedeniyle Kuznetsov 1949’dan 1952’ye kadar çeşitli suçlardan dolayı toplam 415 gün boyunca ceza hücresinde tutulmuştu.³²⁴ Tüm bu yaşananlar kamp yönetimi tarafından, gelen birliğin hiçbir yaptırım gücünün olmamasına, kamp birimlerinin yetersizliğine ve ceza koşullarının hazırlıksız oluşuna, ortaya çıkan mahkum çetelerini zamanında bertaraf etme ve kan davalı grupları ayrıştırma fırsatının bulunmamasına dayandırılmaktaydı. Bunların sonucunda mahkumlar arasında bir dizi suç ve eşkıyalık eylemleri ortaya çıkmıştı.

³²³Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Delo Osobogo Lagerya No.10”. Kopii, (14.11.1951). 1705-1-160. -1-1859 s. 39.

³²⁴Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepiska Politodela Pesçanogo İTL MVD s Obkomom KPK,” (15.07.1955). 810-1-810. s. 60-62.

24 Ekim 1951’de, 2. Kamp bölümünün 2. Kamp istasyonunda, bir grup Banderah mahkumu denetim personeline karşı örgütlenerek direniş göstermişti. 6 Kasım sabah saat 7’de 2 numaralı kamp bölümündeki kavga sırasında, Çernyak, Fedyuk, Pavlyuk ve diğerlerinden oluşan bir grup Banderalı mahkum banyoda kavga eden başka bir Çeçen grubuna saldırmış ve mahkumlardan Mihteyev ve Haçukov’u öldürmüştü. Aynı gün, Banderov grubunun lideri başka bir kampta tecrit edildiğinden ve Çeçen grup ayrı bir bölüme yerleştirildiğinden, bir grup Çeçen mahkum, subayların ve gardiyanların vardiyayı devralırken dikkatinin dağılmasından yararlanarak bölümden ayrılmış ve intikam almak için 9 numaralı koğuşa girerek mahkum Wolfinder ve Gritsino’yu boğmuş ve 16 Banderovit’i dövmüştü.³²⁵

Pesçanıy Kampı’nda bazı kamp kollarında ayrılan ceza koğuşları ve hücreler ihtiyacı karşılamamaktaydı. Bunun sonucunda 3 numaralı kamp koğuşunda ceza koğuşundaki üç mahkumun içki içmesi, parmaklıkları kopararak koğuştan Karaganda merkezine kaçması gibi olaylar meydana gelmişti. Bir sonraki sefer hücre kapısını kırmış, ardından ceza hücresindeki fırını kırarak mahkumların kişisel eşyalarının depolandığı hücreye girmişlerdi. Ayrıca 6 numaralı kamp koğuşunda iki mahkum, kendi davalarında tanıklık etmiş olan üçüncü bir mahkumu öldürmüştü. Bu cinayete ceza hücrelerinin güvenlik açığı neden olmuştu. Katiller nöbetçi gardiyanın akşam yemeği için yerinden ayrılmasını fırsat bilmiş, ceza hücresinden çıkmayı ve tanık mahkumun tutulduğu odaya girmeyi başarmıştı.³²⁶

Yine Pesçanıy Kampı Siyasî Şube Başkan Yardımcısı Yoldaş Binbaşı Nişçeta’dan Karaganda Bölge Parti Komitesi İdarî, Ticarî ve Malî Organlar Bölüm Başkanı Yoldaş Kruglov’a gönderilen 11 Haziran 1955 tarihli ve 1275/9 sayılı mektupta şöyle bir olaydan söz edilmiştir: *“1. Kamp bölümünde dürüstçe çalışan mahkumlara karşı haince bir saldırı yapıldığını bildiririm. Bu vaka şöyle zuhur etmiştir: 25 Mayıs 1955’te Stepnoy Kampı’ndan Pelder, Petrevskiy, Kovalçuk, Gitsak ve diğer birkaç mahkumdan daha oluşan bir grup mahkum gelmiştir. Etraflarına eşkıyalığa eğilimli mahkumları toplayarak 29 Mayıs’ı 30 Mayıs’a bağlayan gece Basiyuk, Rutçuk, Makarov adlı üç kişiyi dövmüş, mahkum Kruziniş’ı da dövmeye çalışmışlardır. Bu mahkumların tek suçu eşkiya grubuna itaat etmeyi reddetmeleriydi.”* Mektupta ayrıca Pelder, Petrivskiy, Kovalçuk, Gitsak ve diğer mahkumların eşkıyalıklarının idare

³²⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Literaturnoye Delo Osobogo Lagerya No.10, Stepnoy za 1950 g.”, (14.11.1951). 1705-1-160. s. 40.

³²⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], “Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, Dokumentı Po İstorii Karlaga, Steplaga, Vıyavleniye v GARF”, (22.02.1950). 1705-1-30. s. 24-25.

tarafından sert bir şekilde cezalandırıldığı ve sıkı bir gözetim altında bulunduruldukları aktarılmaktaydı. Kamp biriminde anarşi yaratmaya çalışan Ukraynalı milliyetçilerden bazı mahkumların yanlış görüşleri ve eşkıyalığa yeltenmeleri konusunu görüşmek üzere kamp birimindeki mahkumlarla genel bir toplantı yapılmıştır.³²⁷

Sovyet yönetiminin komünist ilkeleri göz önüne alındığında, özel kamplarda etnik gruplar arası çatışmaların oldukça nadir olması beklenebilir. Fakat arşiv belgelerinden elde edilen verilerin de gösterdiği gibi durum oldukça farklıdır. Kampların idaresi böylesi zor bir durumla baş edememekteydi. Zira durumun böyle olduğu, üst mercilerden yardım isteyen kamp şeflerinin mektuplarından da anlaşılmaktadır. Etnik çatışmalara karşı mücadele her zaman var olmuş ancak Komünist Parti bunu mümkün olduğunca gizlemeye çalışmıştı. Aksi takdirde SSCB sakinlerinin zihinlerinde yaratılmaya çalışılan ‘tüm halkların kardeş olduğu, tek tip Sovyet insanı’ imajı olumsuz etkilenecekti. Elbette tüm bu gerçekleri görmezden gelme çalışmaları yalnızca Komünist Parti’nin propagandası ve siyasî hileleriydi. Ama özel kamplarda yaşananlar gerçek dışı değildi ve zamanında olduğu gibi ele alınması gerekmektedir. Aksi takdirde işler daha da kötüye gidecekti. Bu tür idarî ihlaller, kamp içindeki çeteler arasında ve kamp duvarları arkasında işlenen suçlarla mücadele etmek için somut adımlar atmayan yönetimin idarî zayıflığını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

3.7. Kamplarda Ayaklanmalar: “Kengir” Ayaklanması

SSCB genelinde 1940’ların sonu ve 1950’lerin başında çalışma kamplarında başlayan ve giderek artan ayaklanma ve grevler, Sovyet zorla çalıştırma sisteminin derin bir kriz içerisinde olduğunu ve bu sisteme dayalı ekonomik modelin çözülme sürecine girdiğini açıkça ortaya koymaktaydı. Bu dönemde İçişleri Bakanlığı’nın kontrolü altındaki ekonomi sektörlerinde mahkum sayısı maksimum seviyeye ulaşmış olmasına rağmen emek verimliliğinde belirgin bir düşüş yaşanmaktaydı. Kamplarda bulunan mahkumların çeşitli geçmişlerden geliyor olmalarına rağmen birçoğunu birleştiren temel faktörler savaşa ve yeraltı hareketlerine katılımları, Sovyet rejimine duydukları nefret ve

³²⁷ Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepiska Politodela Pesçanogo İTL MVD s Obkomom KPK,” (15.07.1955). 810-1-810. s. 43.

bu rejime karşı mücadele etme kararlılıklarıydı. Bu durum, kampların yönetimi meselesini giderek daha karmaşık hale getirmekteydi.

Mahkumların itaatsizlik biçimleri zamanla değişmiş, bireysel düzeyde işe gitmeyi reddetme olayları örgütlü grevlere dönüşmüştü. Kamplarda düzeni sağlamak için disiplinin güçlendirilmesi, ihlalcilerin tereddütsüz bir şekilde cezalandırılması ve üretimi sekteye uğratan mahkumlara hoşgörü gösteren yöneticilere ağır yaptırımlar uygulanması talep edilmişti. Ancak Stalin'in ölümüyle birlikte kamplardaki atmosfer tamamen değişmiş, cezalarının sona ermesine daha uzun yıllar olan mahkumlar dahi özgürlük umudu taşımaya başlamıştı. Bu özgürlük beklentisi kamp yönetiminin keyfi uygulamalarına karşı tahammülü azaltmış ve iç birlik oluşturan mahkumların kitlesel direnişler göstermesine zemin hazırlamıştı. Ayaklanmaların çoğu, kamp yetkililerinin uygunsuz davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı.³²⁸ Bu durumu düzeltmek için siyasî eğitim bölümlerine, demir disiplini uygulamanın yanı sıra, bu yönde azami çaba göstermeleri emredilmişti. Siyasî eğitim bölümlerinden, ayrıca tugaylar arasında iş rekabeti düzenlemeleri, üretimi geliştirmek için gelişmiş çalışma yöntemlerini tanıtmaları ve yaygınlaştırmaları, iş taahhütlerinin ilerlemesi ve diğer endüstriyel konuları tartışmak için her birimde, atölyede, vardiyada ve tugayda üretim konseyleri kurmaları istenmişti. Ancak 1951 ve 1952 yılları boyunca birbiri ardına gelen bu talimatlara rağmen, İçişleri Bakanlığı'nın yerel organları, daire başkanları ve kamp siyasî bölüm başkanları, mahkumlar arasındaki eğitim çalışmalarını gerçek anlamda yönlendirmemiş ve bu önemli faaliyet alanını hafife almışlardı.³²⁹

Tarihçi İ. V. Uporov ve araştırmacı M. İ. Perlik toplu itaatsizlikleri, mahkumların mevcut düzenlemelere, yetkililerin taleplerine açık ve organize bir şekilde uymayı reddetmesi olarak tanımlamaktadır. Savaş sonrası dönemdeki toplu itaatsizlikler Kraslag'da silahlı firar, Uhtijemlag'da açlık grevi, Ozerlag'da isyanlar ve Gorlag'da 1953 yılında gerçekleşen Norilsk ayaklanması gibi olaylarla öne çıkmıştır. Aynı yıl Reçlag'da

³²⁸Ivanova, G.M. ve diğerleri. (1998). *GULAG: yego stroiteli, obitateli i gerei: (rossiya - po doroge fanatizma i muçeniçestva)*. Mejdunar. O-vo Prav Çeloveka, Norma., s. 72-73.

³²⁹Kraveri, M. (1995). *Krizis GULAGa Kengirskoye vosstaniye 1954 goda v dokumentah MVD*. Cahiers du Monde russe., s. 320-321.

(Vorkuta) ve Steplag'da (1953-1954) gerçekleşen ayaklanmalar bu tür direnişlerin en geniş kapsamlı örnekleridir.³³⁰

Kasım 1953'te Cezaevi Dairesi Başkanı Kuznetsov Steplag Başkanı Yoldaş Çeçev'e sert ifadelerle dolu bir mektup göndermiş ve bu mektupta kamplarda disiplinin sağlanamamasını eleştirmiştir. Özellikle mahkumların rejim ihlalleri, holiganlık ve yetkililerin keyfi tutumları gibi sorunlar üzerinde durulmuş ancak Steplag yönetiminin bu durumları düzeltmek için herhangi bir somut önlem almadığı vurgulanmıştır.³³¹

Ayrıca Stepnoy Kamp'ın 3. Kamp birimi (Kengir Kampı) bölümündeki mahkumların protestolarına neden olan çeşitli etkenler bulunmaktaydı. Bu durum aynı kamp birimi içerisinde hem erkek hem de kadın bölgesinin yer almasıyla karmaşık bir hale gelmişti. Kamp içindeki koşullar, ortak kontenjan uygulaması nedeniyle daha da kötüleşmişti. Bu uygulama bir kaza veya kasıtlı bir eylem sonucu değildi; Stepnoy Kampı'nın Nisan ayından itibaren özel bir kamp statüsünden çıkarılarak normal bir kampa dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştı.

Mahkumların gözaltı rejimi özel kampların gerekliliklerine uygun bir şekilde sürdürülmüş olsa da Bozkır Kampı yönetiminin düşük profesyonellik seviyesi ve görevlerine karşı sergilediği resmî, dikkatsiz ve ihmalkâr tutum durumu daha da zorlaştırmıştı. Ayrıca GULAG yönetiminin Bozkır Kampı üzerindeki denetiminin zayıf olması da yönetsel sorunların artmasına ve mahkumların tepkisinin büyümesine yol açmıştı. Bu faktörlerin bir araya gelmesi kamp içindeki huzursuzluğun ve protestoların temelini oluşturmuş, mahkumlar ile kamp yönetimi arasındaki gerilimi tırmandırmıştı.³³²

Üçüncü kamp bölümü olan Kengir yerleşiminde çoğunlukla genç Ukraynalı milliyetçiler, Ukrayna Milliyetçileri Örgütü üyeleri, Baltık partizanları ve Kızıl Ordu'nun eski asker ve subayları tutulmaktaydı. Bu mahkumların büyük bir kısmı af şanslarını azaltan uzun süreli cezalar almış kişilerdi. Aleksandr Soljenitsın'a göre GULAG'daki muhbirlerin kim olduğu herkes tarafından bilinmekte fakat bu kişilerle ilgili harekete geçmeye kimse cesaret edememekteydi. Banderitler bu düzeni bozarak muhbirleri

³³⁰Uporov, İ.V. ve Perlik, M.İ. (2022). Massoviye nepovinoventiya zaklyuçennih v ispravitel'no-trudovih lageryah poslevoyennogo SSSR. *Vestnik Severnogo (Arktiçeskogo) Federal'nogo Universiteta*, 22(1), s. 48-60.

³³¹Kraveri, a.g.m., 1995, s. 323.

³³²Dulatbekov, N.O. ve diğerleri, (2011). *Oçerki istorii Stepnogo lagerya MVD SSSR (1948-1956 gg.* Karagandinskiy Universtitet Bolaşak., s. 384-385.

öldürmeye başlamış ve kamplardaki güçlerini bu şekilde tesis etmişlerdi. Etnik köken açısından birbirine bağlı olan Ukraynalılar, ‘blatnik’ adlandırılan ve Rus mahkumlardan haraç toplayan gruplardan uzak durmayı başarmışlardı.³³³

1950’lerde Steplag’da hapis yatmış eski mahkum Jan Tsilinskiy buradaki Banderit topluluğunun vahşi ve kontrol edilemez bir güç olduğunu ifade etmiştir. Bu topluluk üyelerinin çoğunluğu Batı Ukrayna’nın kırsal bölgelerinden gelmekteydi ve genellikle ilköğretimlerini tamamlamamış ya da okuma yazma bilmeyen köylülerden oluşmaktaydı. Bu kişiler silahlı mücadelelere katılmamış olsalar da isyancılara giysi ve yiyecek sağlayarak aktif destek vermişlerdi. Kampta ise kendilerini tamamen isyancıların kontrolü altında bulmuşlardı.³³⁴

Steplag’daki kitlesel itaatsizlik 16 Mayıs 1954 tarihinde başlamıştır. O gün, 3 numaralı kamp biriminden 30’dan fazla mahkum kamp yönetimine ve müdüre itaatsizlik ederek 2 ve 3 numaralı kamp istasyonlarını ayıran çiti aşmış ve 2 numaralı kamp alanına girmiştir. Burada direnişi sürdüren grup, çiftlik bahçesini geçerek kadınların bulunduğu 1 numaralı kamp alanına girmiş ve isyan çıkarmıştı. Kamp yönetiminin müdahalesiyle firar eden mahkumlar kadınlar bölgesinden çıkarılarak 3 numaralı kamp birimine geri gönderilmişti.³³⁵ Aynı akşam, 3 numaralı kamp biriminden 200’den fazla mahkum 2 numaralı kamp alanına geçmişti. Onlara 2 numaralı kampın mahkumları da katılmıştı. Grup, çiftlik bahçesinden geçerek bahçeyi kadın kampından ayıran duvardaki bir deliği metal nesnelerle kırarak kadın kampına tekrar girmiş, burada ceza tecrit koğuşunun kapı kilitlerini kırarak nöbetçi gardiyanı darp etmiş ve altı mahkumu keyfi olarak serbest bırakmışlardı.³³⁶

Yine 16 Mayıs akşamı Kamp 3’te bulunan 50’den fazla mahkumdan oluşan bir grup, kampın ceza ve gözaltı izolatörlerini basmıştı. Protesto edenleri ve personeli sınırlı bir alana girmeye zorlayan bu mahkumlar tecrit hücrelerinin tüm kapı kilitlerini kırmış ve soruşturma altında bulunan mahkumlarla idarî cezalı mahkumların tamamını serbest bırakmıştı. Ofisleri yağmalayan grup kişisel cezaevi dosyalarını, çeşitli belge ve kayıtları

³³³Soljenitsın, A.İ. (2006). *Arhipelag GULAG, 1918-1956: Opit hudojestvennogo issledovaniya, Çast’2*. U-Faktoriya., s. 178-179.

³³⁴Tsilinskiy, Ya.Ya. (1998). *Zapiski priiznennno reabilitirovannogo*. ACT., s. 74-75.

³³⁵Dulatbekov ve diğerleri., **a.g.m.**, s. 385.

³³⁶**A.e.**

ateşe vermişti. Ayrıca tecrit hücreleri arasındaki telefon ve sinyal iletişim hatlarını kesmiş, bazı kişisel eşyaları tahrip etmiş ve burada bulunan tüm parayı çalmıştı.³³⁷

Ayaklanmanın liderleri yetkililerden mahkumların haklarına saygı gösterilmesini, yasadışı silahlı saldırılardan sorumlu olanların cezalandırılmasını ve Siyasî Büro temsilcileriyle bir toplantı yapılmasını talep etmiştir. Özellikle 15 Mayıs'ta nöbetçi Kalimulin'in mahkum kalabalığına makineli tüfekle ateş ederek 13 kişinin ölümüne ve 33 kişinin yaralanmasına neden olduğu olaya atıfta bulunarak adalet istemişlerdi. Daha sonra yapılan soruşturma bu olayda silah kullanılmasının gereksiz olduğunu ortaya koymuştur. Yetkililer olaydan ancak 43 gün sonra güç kullanmaya karar vermişti. 24 Haziran gecesı kampa askerler sevk edildiğinde karşılarında 551 mahkum vardı. Operasyonun ana kısmı bir buçuk saatten uzun sürmemişti. İsyanın bastırılması sonucunda 61 kişi yaralanmış, 37 mahkum hayatını kaybetmişti. Resmî olmayan verilere göre ise mahkum kayıpları yüzü aşmıştı.³³⁸

Aleksandr Soljenitsın, isyancıların taleplerini biraz farklı bir şekilde açıklamıştır. İsyanlılar, evangelist bir kişinin katilinin cezalandırılmasını, Pazar-Pazartesi günleri çiftlikte işlenen cinayetlerin sorumlularının adalete teslim edilmesini, kadınlara uygulanan şiddetin faillerinin cezalandırılmasını, protestolar nedeniyle kapalı cezaevlerine gönderilen yoldaşlarının kampa geri getirilmesini, barakalara parmaklık konulmamasını, barakaların kilitlenmemesini, kamp alanları arasındaki iç duvarların yeniden inşa edilmemesini, serbest bırakılanlarla aynı şekilde sekiz saatlik iş günü uygulanmasını, iş gücü karşılığında daha fazla ödeme yapılmasını, akrabalarla serbest yazışma ve ara sıra ziyaret hakkı tanınmasını ve davaların yeniden gözden geçirilmesini talep etmişlerdi.³³⁹

19 Mayıs akşamı GULAG şef yardımcısı Boçkov, Savcılık temsilcisi Savcı Samsonov ile birlikte Jezkazgan'a gelmişti. 20 Mayıs günü saat 12:00'de İçişleri Bakanlığı ve Savcılık temsilcileri Steplag'ın 3 Numaralı bölümündeki mahkumlarla görüşmek üzere bölgeye ulaşmıştı. Müzakereler sonucunda hükümet komisyonu, 17 Mayıs'ta silah kullanılması olayını ele almayı; kredi, ziyaret ve yazışma imkânları gibi

³³⁷Dulatbekov ve diğerleri., **a.g.m.**, 2011, s. 386.

³³⁸Berenov, A.P. (2020). Deyatel'nost' ukrainskih natsionalistov v Gulage v poslevoynnyy period. *Aktual'niye problemy deyatel'nosti podrazdeleniy uis, sbornik materialov vsrossiyskoy nauçna-praktičeskoj konferentsii*, (2), FKOU BO Voronejskiy institut FSİN Rossii., s. 270-271.

³³⁹Soljenitsın, **a.g.e.**, 2006, s. 278-279.

yardımları sağlamayı taahhüt etmişti. Bunun karşılığında mahkumlar 20 Mayıs saat 17:00 itibarıyla itaatsizliklere son verme, kurallara tam uyum sağlama ve bölgenin ziyaret edilmesine veya gözaltı merkezi çalışanlarının görevlerini yerine getirmelerine engel olmama sözü vermişlerdi. Ayrıca müzakerelerin ardından mahkumlar, kadın bölgesiyle iletişimi kesip vardiya görevlerine uygun şekilde 21 Mayıs sabahı işlerine dönmeyi kabul etmişlerdi. Bu gelişmeler SSCB İçişleri Bakanlığı Steplag 3 Numaralı kamp departmanı ile mahkumlar arasındaki çatışmanın sona erdiği izlenimini uyandırmaktaydı.³⁴⁰

Ancak 24 Mayıs günü mesai bitiminde bir grup Ukraynalı ve Litvanyalı milliyetçi, sahneden çekilen diğer mahkumlarla temasa geçerek eylemlerinin cezasız kalmayacağı ve hırsızların ahlaksız yaşamlarının sona ereceği konusunda onları teşvik etmişlerdi. Bu grubun girişiyle bölgeler arasındaki iç duvarlarda ikinci bir gedik açılmış ve mahkumlar çalışmayı bırakmaya karar vermişti. Böylece, 25 Mayıs'ta 3 Numaralı kamp bölümünde hiçbir mahkum işe gitmemişti. Bu durum karşısında GULAG, İçişleri Bakanlığı ve Savcılık temsilcileri, Kruglov'dan “üçüncü kamp departmanındaki mahkumların sıkı bir rejime aktarılacağı, yazışma, ziyaret ve kredi haklarının kaldırılacağı” kararını duyurmasını talep etmişti. Ayrıca düzen sağlanana ve itaatsizlik sona erene kadar kimsenin işe alınmayacağı ve hiçbir davanın değerlendirilmeyeceği açıklanmıştı. Bu süreçte Moskova ve Almatı'dan gelen üst düzey yetkililer de çok sayıda siyasî mahkumun toplu itaatsizliği karşısında kafa karışıklığı yaşamaktaydı. Kamp departmanındaki durumu tam olarak bilmeyen ve herhangi bir yetkiye sahip olmayan Boçkov, Gubin ve Samsonov inisiyatif almanın olayların öngörülemez bir şekilde gelişmesine neden olabileceğinden korkarak İçişleri Bakanlığı yönetiminden aldıkları kararların onaylanmasını talep etmek zorunda kalmıştı.³⁴¹

Saat 06.30'da durumu çözmek için yapılan uzun girişimlerin ardından yaklaşık 2.000 kişinin toplandığı yemek salonunda bir görüşme başlamıştı. Komisyon başkanı Kuznetsov, mahkumlar adına konuşarak taleplerini sıralamıştı. Taleplere göre, 17 Mayıs'ta silah kullanımından sorumlu olanlar kovuşturulmalı ve 1954'te meydana gelen tüm silah kullanım vakaları soruşturulmalıydı. Mahkumlar komisyonu üyelerine misilleme yapılmamalı, soruşturma sonuna kadar bu kişiler gönderilmemeli, tutukevi ve ceza kışlaları tasfiye edilmeliydi. Hükümlülerin cezaları 25 yıla indirilmeli ve 58. madde

³⁴⁰Dulatbekov vd., a.g.m., 2011, s. 388-389.

³⁴¹Dulatbekov vd., a.g.m., 2011, s. 390.

uyarınca mahkumların ailelerine yönelik muamele değiştirilmeliydi. Özel kamplardan salıverilen kişilerin sürgün edilmesi kaldırılmalı ve mahkumlara serbest çalışan işçilerle aynı düzeyde ücret verilmeliydi. Kredi ölçeği beş güne çıkarılmalı ve tüm mahkumlara sekiz saatlik iş günü uygulanmalıydı. Kamp mahkemelerinin 58. madde uyarınca verdiği cezalar hükümet tarafından iptal edilmeli ve erkeklerle kadınlar arasında serbest ilişkilere izin verilmeliydi. İdarenin, mahkumları çalışma konularında disipline etme yetkisi sınırlandırılmalı ve mahkumlar yalnızca savcının onayıyla ceza hücresine konmalıydı. Kadınlar için uygun kredi koşulları oluşturulmalıydı.

Sorulan tüm sorular mahkumlara açık bir şekilde açıklanmış ve mahkumlar tarafından dikkatle dinlenmişti. Görüşme sonunda mahkumlardan davranışlarını değiştirmeleri ve işlerine başlamaları istenmişti. GULAG yönetimi Steplag 3 Numaralı bölümündeki isyancı birliğin durumu, isyancıların taleplerinin gerçekliği ve haklılığı, mahkumların gerçek tutukluluk koşulları ve kamp yönetiminin eylemlerinin yasallığı hakkında bilgi edinmişti. Durumu objektif bir şekilde değerlendiren Egorov, çözüm için sorumluların cezalandırılması, isyancılara bazı tavizlerin verilmesi ve belirli taleplerin karşılanması yönünde tedbirler geliştirilip uygulanması gerektiğini anlamıştı. Bu nedenle 28 Mayıs 1954 tarihinde “Mahkumların tutukluluk koşullarının iyileştirilmesi, yasalara uyulması ve Steplag 3 Numaralı kamp bölümünde düzenin yeniden tesis edilmesi için alınacak tedbirler hakkında” 101/1 sayılı emir yayımlanmıştı.³⁴²

Üçüncü paragraf, koğuşların, kantinlerin ve sıhhi tesislerin kapılarındaki kilitlerle pencerelerindeki parmaklıkların kaldırılmasını ve tutukevinin amacına uygun olmadığı için tasfiye edilmesini öngörmüştü. Beşinci nokta, mahkumların hem yerleşim alanındaki nöbetlerde hem de üretim tesislerinde zamanında dışarı çıkarılmalarının ve işten alınmalarının gecikmeden sağlanmasını ifade etmişti. Ayrıca mahkumların yedi gün içinde yakınlarıyla görüşebilmeleri için odaların donatılması ve SSCB İçişleri Bakanlığı’nın bu konudaki talimatlarının yürürlüğe konması gerektiği belirtilmişti. Kadınlar kampında hijyen odalarının bulunması gerektiği vurgulanmıştı. Kararname, mahkumların çalışma faaliyetlerini, kültürel ve boş zaman hizmetlerini, mesleki eğitimlerini ve genel eğitim seviyelerini iyileştirmeyi amaçlayan girişimleri de içermektedir. Tüm bu gelişmeler mahkumlar açısından istenilen sonuca ulaşılmasıyla bir zafer olarak nitelendirilebilir.

³⁴²Dulatbekov ve diğerleri., a.g.m., 2011, s. 394.

Kengir ayaklanmasının önemi, mahkumların bireyi baskı altına alan sisteme karşı gerçekleştirdiği en kitlesel, örgütlü ve geniş çaplı protestolardan biri olmasındadır. Ayaklanmanın liderleri ve aktif katılımcıları cesaret, yiğitlik, örgütsel beceri ve askerî yetenek sergilemişti. Dikenli tellerle çevrili, Merkez Kazakistan bozkırlarında dünyadan izole edilmiş bir ortamda, makineli tüfekler, tüfekler ve tanklar gibi güçlü silahlarla donatılmış askerlerin hedefinde olduklarını ve kendileri için olumlu bir sonucun tamamen imkânsız olduğunu bilerek devasa bir şiddet ve köleleştirme sistemine ve bireyin yok edilmesine karşı eşit olmayan, şiddetli bir mücadele vermişlerdi. Ukraynalı mahkumlar da bu mücadeleye önemli bir katkıda bulunmuştu.³⁴³

1954 yılında Steplag'da yaşanan Kengir ayaklanması Sovyet baskı yöntemleri ve mahkumların hakları için verilen direniş bağlamında önemli bir olay olmuştu. Bir grup siyasî mahkumun başlattığı bu ayaklanma GULAG sistemi içindeki ciddi sosyal ve ekonomik sorunları gözler önüne sermişti. Daha iyi yaşam koşulları ve saygınlık arayışında olan isyancı mahkumlar artan hoşnutsuzluğu yansıtarak bir süre direniş göstererek örgütlemeyi başarmıştı. Bu ayaklanma yalnızca devletin iç politikalarına değil aynı zamanda genel kamu bilincine de meydan okuyarak cesaretin ve protesto ruhunun bir sembolü haline gelmişti. Acımasız baskılar karşısında bile insan hakları için mücadele etmenin mümkün olduğunu göstermişti. Kengir olayları GULAG sisteminde reform yapılması gerektiği fikrini ortaya çıkarmış ve bu durum yetkililer ile toplum arasındaki etkileşimde değişikliklere yol açmıştı. Ayrıca ayaklanma mahkumların psikolojisi üzerinde kalıcı etki bırakmış ve kamp sisteminin gelişiminde bir dönüm noktası olmuştu.

3.8. Kamplarda Meydana Gelen Hırsızlık Olayları

Kazakistan'ın özel kamplarında hırsızlık sadece yerel bir olgu değil, Stalinist rejimin baskıcı mekanizması içinde insan hayatı ve haysiyetinin çok az anlam ifade ettiği GULAG sisteminin insanlıktan çıkarıcı halinin genel bir yansımasıydı, ki burada hırsızlık olaylarına sıklıkla rastlanmaktaydı. Örneğin, Eylül 1949'da kamp rejimini ihlal eden 86 vaka kayıtlara geçmişti. Bunlar arasında 15 çalışmayı reddetme, 13 eşkıyalık, 8 giysi ödeneğinin çalınması, 26 küçük ölçekli hırsızlık, 7 birlikte yaşama, 1 sarhoşluk, 16 diğer ihlal suçları vardı. Kamp kurallarını ihlal edenlerden 1 kişi patates çalmaktan yargılanmış, 17 kişi 19. kamp bölümündeki ceza barakalarına gönderilmiş, kamp rejimini ihlal

³⁴³ Allaniyazov, T. (2017). Ukrainsı v osobih lageryah GULAG MVD SSSR. 3 *Arhiviv VUÇK-GPU-NKVD-KGB*, 2(48), s. 230-231.

edenlerin geri kalanı ise farklı süreler için kamp birimlerindeki tecrit bölgelerine gönderilmişti.³⁴⁴

Hırsızlığın ana nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Zorlu yaşam koşulları bu nedenlerin en başında gelmekteydi. Yiyecek, giyecek ve temel ihtiyaçların eksikliği mahkumları hayatta kalmak için çalmaya zorlamıştı. Aşırı kalabalık oluşu sebebiyle kaynakların yetersiz gelişi ve eşit dağıtılmaması, rekabeti artırmakta ve insanları çalmaya itmekteydi. Birçok mahkum bu durum karşısında bir çıkış yolu görememekte ve umutsuzluğa düşmekteydi. Bu da ahlaki değerlerini kaybetmelerine neden olmaktaydı.
2. Hırsızlık, mahkumlar arasındaki gerilimi artırarak güvensizlik ve saldırganlık ortamı oluşturmuştu. Kamplarda kendi aralarında baskı uygulayabilen ve çekişebilen, çıkar ve sevgi bağıyla birleşen gruplar ortaya çıkmıştı. Sürekli soyulma tehdidi mahkumların sinirlerini yıpratmış ve psikolojilerinin bozulmasına neden olmuştu.
3. Kamp yönetimi daha sıkı kontroller ve cezalar getirerek hırsızlıkla mücadele etmeye çalışmıştı. Hırsızlık ve benzeri anarşik olaylar kampta, kendi içinde kuralları ve davranış biçimleri olan özel bir alt kültürün ortaya çıkmasına yol açmıştı. Ayrıca birçok mahkum için, hırsızlık da dahil olmak üzere, kamplarda yaşadıkları ve gördükleri her şey tahliye edildikten sonra da üzerlerinde kalacak, yaşamlarını etkileyecek derin psikolojik izler bırakmıştı.

Bir başka belgeden elde edilen bilgilere göre, Stepnoy Kampı'nda yapılan sürpriz bir muhasebe kontrolü eksiklikleri, zimmete para geçirmeleri, hırsızlıkları, israfları, geri ödemeye tâbi bazı harcamaları vs. büyük çaplı yolsuzlukları ortaya çıkarmıştı. Örneğin, serbest çalışan işçi ödeneği açığı 209.664,39 kopek, mahkum ödeneği açığı 394.999,55 kopek, israf edilen malın değeri 324.027,2 kopekti. Alınan önlemler çerçevesinde serbest çalışanlardan alınan 109.790,31 kopek ve mahkumlardan alınan 147.688,48 kopek; eksikliklerin, zimmete geçirilen paraların, hırsızlıkla yok edilen paraların, israf edilen malların ve diğer yasadışı harcamaların yol açtığı zararı kapatmakta kullanılmıştı. Teftiş raporunda 65 kişinin bu yolsuzluktan dolayı idarî cezaya çarptırıldığı belirtilmiştir. Geri kalan tahsil edilemeyen meblağlara gelince, belgelerin yanlış tutulması nedeniyle eksik

³⁴⁴Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Kvatal'niye Statistiçeskiye i Polugodoviye Otçyoti Osobih Lagerey MVD SSSR Po Kul'turno-Vospitatel'noy Rabote Sredi Zaklyuçennih, Kopii, (29.07.1952). 1705.-1-207. s. 27.

meblağların tazmin edilmesine, suçluların yargılanmasına veya suçlarının tamamen silinmesine dair raporlar tutulmaya başlanmıştı. Mahkumların giysileri israf etmesi nedeniyle geri ödemeleri gereken tutar, toplam ödemeleri gereken miktarın %53'ünü oluşturmaktaydı. Buradaki tutarsızlığın nedenleri, maddî değere sahip eşyanın muhasebesinin hatalı tutulması, gerçekte hiçbir israf söz konusu değilken kapsamlı bir resmî soruşturma yapılmaksızın israf yapıldığı yönünde yanlış ve bazen de asılsız suçlamalarda bulunulması ve kamp istasyonu bölümlerinin üst düzey personeli ile denetim personelinin israfı önleme çalışmalarının yetersiz olmasıydı.³⁴⁵

Ayrıca Temirtau Kamp bölümündeki teftiş sırasında 3. kamp noktasındaki konutların ve ortak tesislerin genel durumuna bakıldığında, yiyeceklerin dağıtımında hiçbir talimata uyulmadığı, kantin müdürü Şabalin'e bildirildiği üzere kantin anahtarlarından birinin kayıp olduğu ve bunun da yiyeceklerin yağmalanmasına açık kapı bıraktığı aynı zamanda barakalarda ve kamp noktasındaki ortak kullanım alanlarında çöplerin biriktiği ve temizliğin yapılmadığı ortaya çıkmıştı. Bu da kamp yönetiminin cezalandırılmasına yol açmıştı. Bu ceza, hizmette ihmalkar tutum, yiyecek hırsızlığı, kantin envanterindeki eksikler, yiyecek stokunun belirlenenden az çıkması ve kontrolün sağlanamadığının anlaşılması sebebiyle verilmişti.³⁴⁶

Kazakistan'ın özel kamplarında yaşanan hırsızlık olayları, yalnızca mahkumların bireysel kaderlerini değil aynı zamanda kampların genel durumu ve işleyişini de derinden etkilemişti. Bu durumun çeşitli boyutları dikkat çekmekteydi. Mahkumların fiziksel ve psikolojik sağlığı sürekli hırsızlık tehdidiyle birlikte artan stres ve kaygı nedeniyle bozulmuş, birçok mahkum çevresine olan güvenini kaybederek sürekli bir güvensizlik içinde yaşamıştır. Bu atmosfer mahkumlar arasındaki sosyal bağları da yok etmiş, karşılıklı güvensizlik izolasyona ve çatışmalara yol açmıştı. Bütün bunların sonucunda kamplardaki yaşam koşulları daha da kötüleşmişti.

Hayatta kalabilmek için hırsızlık yapmak zorunda kalan mahkumlar, ahlak değerlerini kaybetmiş ve bu, tahliye edildikten sonra bile davranışlarını etkilemişti. Kamp yönetimi bu sorunla başa çıkmak için sıkı önlemler almak zorunda kalmış, güvenliği artırarak daha sert cezalar uygulamıştı. Ancak bu tedbirler, mahkumların zaten zor olan

³⁴⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Liternoye Delo Osobogo Lagerya No.4 Stepnoy za 1950 g., (02.06.1950). P-9414şç-1-1870. s. 26.

³⁴⁶Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD", "Ukazaniya Politotdela GULAGa MVD", (24.02.1955). 810-1-809. s. 41.

yaşam koşullarını daha da ağırlaştırmıştı. İdarenin kontrolü artırma çabaları ise çoğu zaman ters tepmiş, yolsuzluğu azaltmak yerine artırmış ve kamp personelinin suistimallerine zemin hazırlamıştı.

Hırsızlık ve bununla bağlantılı çatışmalar, mahkumların genel üretkenliğini düşürmüş ve kamplar için belirlenen plan ve hedeflerin gerçekleşmesini engellemişti. Ayrıca bu deneyimler, tahliye edilen mahkumlarda derin psikolojik travmalara neden olmuş, birçok mahkum travma sonrası stres bozukluğundan muzdarip hale gelmişti. Bu da onların hem sosyal hem de iş hayatında uyumsuzluk yaşamalarına yol açmıştı. Sürekli güvensizlik ve hırsızlık korkusu altında geçen bu deneyimler, mahkumlarda kalıcı bir güvensizlik duygusu yaratmış, bu duygular sonraki nesillere de aktarılmıştı. Böylece yetkililere ve çevrelerindeki insanlara karşı belirli bir tutum şekillenmişti.

Tahliye edilen eski mahkumlar ise sıklıkla marjinalleşme ve sosyal ayrımcılıkla karşılaşmış, bu durum onların topluma uyum sağlamasını ve normal bir yaşam kurmasını zorlaştırmıştı. Kısaca, Kazakistan'ın özel kamplarında yaşanan hırsızlık olayları mahkumların yaşamlarını, kampların işleyişini ve hem kamplar içinde hem de dışındaki sosyal iklimi çok yönlü olarak etkilemiştir. Bu durum ise sadece bireysel değil, toplumsal düzeyde de derin izler bırakmıştı.

3.9. Cezalandırma Prosedürü

Uygulanan katı rejim, sağlıklı mahkumların, çoğunlukla ağır işlerde gözetim altında çalıştırılmasını, yaşam alanlarında ve üretim tesislerinde de gözetim altında tutulmasını öngörmektedir. Ayrıca mahkumlara yakınları tarafından ziyaret izni verilmemektedir. Özel amaçlı kamplara gönderilenlerin, her birinin üzerinde kişisel bir numara bulunan özel tutuklu giysileri vardı. Bu kategorideki hükümlülerin cezalarında indirim ya da şartlı tahliye uygulaması yapılmazdı. Bu mahkumların tüm yaşam alanlarının girişlerinde ve kapılarında yalnızca gözetleme pencereleri bulunan uzun koridorlar vardı ve pencere açıklıkları demir parmaklıklarla kapatılmıştı. Koğuş kapıları yatma saatinden sabah kalkma saatine kadar kilitliydi ve mahkumlar koğuştan koğuşa geçemezdi. Mahkumların sadece ayda dört gün dinlenme ve sosyalleşme izni vardı.³⁴⁷

Sovyet çalışma ve ıslah kurumları sistemi konusunda yetkin bir bilim adamı ve araştırmacı olan M. G. Detkov, özel kampların öne çıkan özelliklerinden birinin, kamp

³⁴⁷Kuz'min, S.İ. (2007). Bor'ba zaklyuçennih za svoi prava ı zakonniye interesı v osobih lageryah sovet'skogo gosudarstva. *Vestnik Vladimir'skogo yuridicheskogo instituta*, 1(2), s. 23-25.

kurallarını ihlal eden mahkumlara uygulanan katı ceza sistemi olduğunu söylemektedir. Ceza sistemi, üç aya kadar laryok/kantin kullanma hakkından mahrum bırakmayı, bir yıl boyunca yazışma hakkından mahrum bırakmayı, üç aya kadar ceza koğuşunda ve büyük bir hücrede birlikte hapsedilmeyi veya 15 güne kadar tecrit hücreğine yerleştirilmeyi kapsamaktaydı. Aynı zamanda kamp departmanı başkanının dahi 2 aya kadar bir ceza koğuşuna ve 5 gün boyunca bir ceza hücreğine hapsedilme cezası alma durumu vardı. Ayrıca Detkov, kamp belgelerine dayanarak mahkumlara bir yıla kadar tecrit hücreğine gönderilmek gibi bir cezanın dahi uygulanabileceği sonucuna varmıştı, ki tecrit hücresinin şartlarında bu son derece ağır bir cezaydır. Mahkumların bir ceza koğuşuna ya da tecrit hücreğine yerleştirilmesi prosedürü, kamp birimlerinin başkanlarının ve yardımcılarının mahkumu ceza koğuşuna ya da tecrit hücreğine yerleştirmeden önce şahsen görüşmesi, ancak bundan sonra ceza hakkında bir karar vermesi ve bunu uygun bir kararla resmîleştirmesi gereken kamp emriyle düzenlenmişti. Sovyet karşıtı faaliyet, kamptan kaçma, kampta eşkıyalık ve hırsızlık suçlarından hüküm giyen kişilerin bir yıla kadar ceza koğuşuna hapsedilmesi öngörülmekteydi. Bu grup ayrı hücrelere yerleştirilmekteydi ve işe kelepçeli olarak götürülüp getirilmekteydi. Özel kampta işlenen diğer suçlardan hüküm giyenler ve kaçma eğilimi olanlar 6 aya kadar ceza kışlasında hapsedilebilmekteydi.³⁴⁸

Bir mahkumun cezalandırılmasına dair bir örnek Pesçanıy kampının arşiv belgelerinde yer almaktadır. 1950 yılında kampta cezasını çekmekte olan mahkum Lipsky, bir hırsızlık olayına karışmış ve kamp mahkemesi tarafından toplamda 15 yıl ıslah çalışma kampı cezasına çarptırılmıştır. Lipsky, sonraki yıllarda da kamp rejimini ihlal etmeyi sürdürmüştür. Örneğin, 20 Ekim 1952’de yasak bir eşya (bıçak) bulundurması nedeniyle üç gün ceza almıştır. 28 Ağustos 1953’te işe gitmeyi reddetmesi üzerine altı gün ceza koğuşuna gönderilmiştir. Aynı yılın 17 Mayıs’ında ise kamp rejimini ihlal ettiği gerekçesiyle üç gün ceza koğuşunda tutulma cezasına çarptırılmıştır.³⁴⁹

Benzer örneklerden biri de 2 numaralı özel kampta yaşanmış ve kamp şefi bölgeye yarım litre alkol sokmaya çalışan itaatsiz bir mahkuma 5 gün tecrit hücreğinde kalma cezası vermişti. Ayrıca kamp kurallarının sürekli ihlali, eşkıyalık eylemleri, cinayet,

³⁴⁸Starikova, “Pravovaya Reglamentatsiya...”, a.g.e., 2015, s. 362-363.

³⁴⁹Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Pesçanogo Lagerya MVD”, “Perepiska Politodela Pesçanogo İTL MVD s Obkomom KPK,” (15.07.1955). 810-1-810. s. 74.

çalışmayı reddetme, giysi ödeneğinin müsrifçe kullanımı nedeniyle 9 mahkum 4. kamp bölümündeki cezaevinde bir yıl gözaltında tutulmak üzere cezaevine nakledilmişti. Bir mahkum (kadın) iş yerini izinsiz terk ettiği ve o sırada erkek mahkumlara mektup gönderdiği için 3 aylığına ceza koğuşuna gönderilerek cezalandırılmıştı. Mahkum (ismi gizlidir) iş yerini terk etmek, denetçilere rüşvet vermek ve üretim bölgesine geçmek için işkence yapmaktan kadın mahkumlara 15 günlüğüne ceza koğuşuna hapis cezası verilmişti. Ayrıca kamp şefinin emriyle 3 Aralık 1953'te 175 numaralı Sovyet hükümeti ve Sovyet makamlarına karşı faaliyetler içinde bulunmak ve kuralların ihlaline teşvikten mahkum S. (isim gizli), mahkumların toplu itaatsizliğine katılımdan mahkum D. 3 aylığına merkezî ceza kampına hapsedilmişti.³⁵⁰

Kazakistan'ın özel kamplarındaki mahkumlara uygulanan cezalandırma prosedürleri son derece acımasız ve katı bir şekilde düzenlenmişti. Bu cezalar, hırsızlık, kaçma girişimleri, disiplinsizlik ve diğer rejim ihlalleri gibi suçlar için uygulanmıştı. Cezalandırma yöntemleri ve prosedürleri şu şekilde özetlenebilir:

Mahkumlar, tamamen yalnız bırakıldıkları, küçük, soğuk ve karanlık hücrelere tecrit edilmekteydi. Bu ceza hücrelerinde genellikle yatak bulunmamakta, yiyecekler ekmek ve suyla sınırlandırılmaktaydı. Tecrit süresi işlenen suçun ağırlığına bağlı olarak birkaç günden birkaç haftaya kadar değişmekteydi. Daha hafif suçlar için mahkumlar, gardiyanlar veya idarenin emriyle diğer mahkumlar tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılabilmekteydi. Bunun dışında, mahkumlar en zor ve tehlikeli işlere gönderilerek cezalandırılabilmekte ve bu durum genellikle ciddi hastalıklarla veya yaralanmalarla sonuçlanmaktaydı. Kaçma teşebbüsü ya da isyana katılma gibi daha ciddi suçlar içinse hapis cezası birkaç yıl uzatılabilmekteydi. Ayrıca suçlu mahkumlar disiplinin daha sert uygulandığı ve yaşam koşullarının daha kötü olduğu katı rejimli kamplara nakledilmekteydi.

Cezalandırma prosedürü şu şekilde işlemektedir:

Öncelikle mahkumların işledikleri suçlar tespit edilmekteydi, ki bu tespitler gardiyanların raporları, diğer mahkumların ihbarları ya da düzenli kontroller ve aramalar yoluyla yapılırdı. Gardiyanlar suçları kaydetmekte ya da diğer mahkumların şikayetlerini dikkate almaktaydı. Mahkumlar, kamp mahkemesi adı verilen özel komisyonlar tarafından yargılanmaktaydı. Bu yargılamalarda gardiyanların ve diğer mahkumların

³⁵⁰Starikova, a.g.e., 2015, s. 364.

ifadeleri temel alınmakta veya suçun kanıtları dikkate alınmaktaydı. Ceza, komisyonun bulgularına dayanarak kamp yönetimi tarafından belirlenmekteydi. Mahkumların bu kararlara itiraz etme hakları bulunmaz, bu da cezalandırma sürecini son derece tek taraflı ve adaletsiz hale getirirdi.

Bu prosedürler kamplardaki disiplinin sağlanmasını amaçlasa da mahkumlar üzerinde büyük bir fiziksel ve psikolojik yük oluşturmuş, yaşam koşullarını daha da dayanılmaz hale getirmişti.

3.9.1. Cezaların Sonuçları

Verilen ağır cezaların mahkumlar üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. Fiziksel ve psikolojik bitkinlik ve sürekli cezalandırılma korkusu ön plana çıkmaktaydı. Öte yandan, tecrit hücrelerinde kalmak veya ağır işlerde çalıştırılmak gibi cezaların zor koşulları genellikle mahkumun sağlığını kaybetmesine yol açmıştı. Cezalandırılan mahkumlar genellikle kamp içinde sosyal olarak izole edilmiş, bu da umutsuzluklarını ve yalnızlık duygularını artırmıştı. Bunun yanında, daha katı uygulamalar ve sık verilen ağır cezalar caydırıcı olmuş, kamplarda sıkı bir disiplin sağlanmasına ve düzenin korunmasına katkıda bulunmuştur.

Bu nedenle Kazakistan'ın özel kamplarındaki cezalandırma prosedürleri son derece acımasızdı ve çoğu zaman mahkumlar için hem fiziksel hem de psikolojik olarak ağır sonuçlar vermişti. Bu tedbirler iradeyi bastırmak ve kamp idaresinin sıkı kontrolünü sürdürmek için bir araç olarak hizmet etmişti. Mahkumların giriş ve çıkışlarında nöbetleşe aramalar da yapılmaktaydı. Arama sırasında yasaklanmış eşyalar bulunursa mahkum tecrit hücrelerine atılmaktaydı. Bir koğuşta yasak eşyalar bulunup sahibi çıkmazsa koğuştaki tüm mahkumlara beş güne kadar tayinsız çalışma cezası uygulanmaktaydı. İdare tarafından uygulanan bu tedbir tesadüfi değildi. Yüksek güvenli birimlerin sadece profesyonel suçluları barındırdığı unutulmamalıdır. Bu yolla koğuştaki mahkumların şeref ve haysiyeti için suçlu yoldaşı teslim etmeye, dahası kamp yönetimiyle işbirliği yapmaya razı olmayacağını öngören özel kamp yönetimi, mahkumların daha da sert cezalandırılmasını sıkılaştırmıştı. Tecrit hücrelerine atıldıktan sonra bile kuralları çiğnemeye devam eden mahkumlar cezalandırma rejimine (uzun süreli, daimi cezalandırmaya) sevk edilmekteydi. Ceza rejimi, mahkumları 10-15 kişilik hücrelerde tutmaktaydı, ki bu hücreler kilitliydi. Bu tür mahkumlar özellikle ağır işlerde kullanılmakta ve çalışma yerine kelepçeyle götürülüp getirilmekteydi. Eğer bir mahkum

kuralları ihlal etmeye devam ederse ceza süresi iki ay daha uzayabilirdi.³⁵¹ Özet olarak tecrit hücresi, dayak ve ağır işlerde çalıştırma cezaları sıklıkla hastalık, yaralanma ve hatta ölümle sonuçlanmaktaydı. Psikolojik travma, sürekli cezalandırılma korkusu ve yaşanan dehşet mahkumları tahliye olduktan sonra bile etkileyen derin psikolojik yaralar bırakmıştı. Kazakistan'ın özel kamplarındaki cezalandırma yöntemleri hem kamplardaki düzenin yönetimi ve korunması hem de mahkumların bastırılması ve kontrolü için önemliydi. Bu yöntemler baskıcı GULAG sisteminin etkili bir şekilde işlemesine katkıda bulunan sindirme, irade kırma ve insanlıktan çıkarma araçları olarak hizmet etmiştir. Bu yöntemlerin önemini anlamak tarihsel dersler üzerinde düşünmek ve gelecekte benzer suistimalleri önlemek açısından değerlidir.

Tam bu noktada belirtmemiz gereken bir başka husus da kamp rejiminin acımasız koşullarında hayatını kaybeden mahkumların defnedilmesiyle ilgili çarpıcı detaylardır. KARLAG'da gerçekleştirilen cenaze işlemleri oldukça gayriinsanî koşullar altında yürütülmekteydi. Cenaze törenleri herhangi bir refakatçi olmaksızın gerçekleştirilmekte, mahkumlar toplu mezarlara defnedilmekteydi. Cesetler tamamen çıplak bir şekilde, her birinde beş kişi olacak şekilde üç katman halinde yerleştirilmekteydi. Mahkumların ayaklarına ve ellerine, üzerlerinde kimlik numaralarının kazılı olduğu metal halkalar takılmaktaydı. Her katman toprakla örtülmekte, mezarın bir köşesine ise numaraların işlendiği bir direk dikilmekteydi. Bu numaralar, mahkumun ölüm belgesinde kayda alınmaktaydı. Böylelikle her bir toplu mezara on beş kişi gömülmekteydi. Mezarlık alanlarının yeterince korunmaması nedeniyle zaman zaman açlık çeken köpekler veya yırtıcı hayvanlar tarafından cesetlerin açığa çıkarıldığı vakalar yaşanmaktaydı.

16 Mart 1943 tarihli GULAG yönergesi doğrultusunda mahkumların defnine ilişkin şu esaslar belirlenmiştir:

1. Mahkumların toplu mezarlara defnedilmesine izin verilmiştir.
2. Cenazelerin tabut ve kefen olmaksızın gömülmesi uygun görülmüştür.
3. Mezarın derinliği en az 1,5 metre olmalı, genişliği ve uzunluğu ise defnedilen kişi sayısına bağlı olarak belirlenmelidir.³⁵² Bu olgular, yürürlükte olan rejimin acımasızlığını

³⁵¹Mironov, A.N. (2016). Obespeçeniye rejima v ispravitel'no-trudovih uçrejdeniyah sssr v period 1945-1953 godi. Problemi povişeniya effektivnosti rejima ispolneniya nakazniy, sbornik tezisov vistupleniy i dokladov uçastnikov vsrossiyskoy naučno-praktičeskoj konferentsii, Permskiy institut federal'noy slujbi ispolneniya nakazaniy, 6-8 Aprelya, s. 44.

³⁵²Şaymuhanov, D. A. ve Şaymuhanova, S. D. **a.g.k.**, 1997, s. 54-55.

bir kez daha gözler önüne sermektedir. Söz konusu dönemlerde insan hayatının hiçbir değere sahip olmadığını kanıtlamaktadır. Bireyler yaşamlarını yitirdikten sonra dahi saygısızlığa maruz kalmış ve yok sayılmışlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAMPLARIN KAPATILMA SÜRECİ VE MÜZE HALİNE GETİRİLMESİ

4.1. Stalin'in Ölümü ve Baskı Politikasındaki Hızlı Değişimler

1 Mart 1953'te beyin kanaması geçiren Stalin'in bilinci yerinde değil ve ölmek üzereydi. Fakat Staline yakın olan herkes, sabotajdan suçlu bulunma korkusu nedeniyle onun ölmek üzere olduğunu söylemekten kaçınmaktaydı. Bunun üzerine Komünist Partinin (KPSS) Merkez Komite Kurulu 5 Mart'ta toplandı. Kurul, alınan tüm tıbbi önlemleri kontrol etmekte ve onaylamaktaydı. Aslında kurul toplandığında Stalin'in öleceği belliydi. Bu toplanmanın asıl nedeni liderin en yakın çevresini bir araya getirerek Stalin sonrasını planlamak, onun boşluğunun ne şekilde doldurulacağını belirlemektir. Nitekim kurulun 5 Mart'taki toplantısı akşam saat 21:40'da sona erdikten 10 dakika sonra Stalin hayatını kaybetti. 7 Mart 1953'te kurulun toplantı kararları Pravda gazetesinde yayımlandı ve ülke yeni liderini öğrendi.³⁵³

Stalin'in ölümü ülke yönetiminde dönüşümün başlamasına yol açtı. Devletin yönetici kadrosunda bulunanlar Stalin'le aynı yetkiye sahip olamayacaklarının ve bu nedenle ülkenin kolektif yönetimine geçmek zorunda olduklarının farkındaydı. Böylece Merkez Komite teşkilatının 1954 ortalarına kadar sürecek olan dönüşümü başlamış oldu. Nitekim Stalinin öldüğü gece gerçekleştirilen Merkez Komite Kongresi'nin Bakanlar Kurulu ve Yüksek Sovyet Başkanlık Divanı'nın ortak toplantısında son derece hızlı bir şekilde Merkez Komite Başkanlık Divanı ve dışişleri, savunma ve ideolojiden sorumlu daimi komisyonlar gibi KPSS Tüzüğü'nde belirtilmeyen bir çeşit gizli yapıların feshedilmesine karar verildi. KPSS Merkez Komitesi Sekreterliği makamı bu karardan etkilenmedi ancak bu makama birinin atanması geçici olarak ertelendi. Bu durum, ülkenin siyasî elitleri arasındaki uzlaşma arayışının bir sonucuydu.

Mart 1953'ten itibaren SSCB Bakanlar Konseyi Başkanı G. M. Malenkov, İçişleri Bakanlığı Başkanı L. P. Beria ve Dışişleri Bakanlığı Başkanı V. M. Molotov SSCB'nin siyasî zirvesindeki en önemli isimler haline geldi. Stalin'in cenaze töreninde konuşan D. T. Shepilov'un kolektif liderlik ilkesinin, KPSS liderlerinin (G. M. Malenkov, L. P. Beria,

³⁵³Sokolov, A.K. ve Tyajel'nikova, V.S. (1999). *Kurs Sovyetskoy istorii, 1941-1991*. Vısşaya Şkola., s. 141-142.

V. M. Molotov) haklarının tam eşitliği anlamına geldiğini ilan etmesi tesadüf değildi. Ne N. M. Şvernik ne de K. E. Voroşilov (N. M. Şvernik'in yerine SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı Başkanı olan kişi) “kolektif liderlik” üyeleri arasında anılmıyordu, ki bu da şaşırtıcı değildi çünkü Sovyet “parlamentosunun” gerçek bir iktidar gücü yoktu.³⁵⁴

Tarihçi A. G. Grigorieva'ya göre, ülkenin uzun süreli karizmatik liderinin saltanatının sona ermesi kaçınılmaz olarak hem Sovyet toplumunun kitlesel bilincinde hem de ülkenin kentsel ve kırsal nüfusunun günlük yaşamında bir dizi önemli değişikliği beraberinde getirmişti. Sadece iktidarı değil aynı zamanda bütün bir yaşamsal değerler sistemini de temsil eden Stalin'in ölümü ezici çoğunluk tarafından bu sistemin çöküşü olarak algılanmıştı, ki bunu kaçınılmaz ve son derece olumsuz sonuçlar takip edecekti. Bu nedenle 1950'lerin ilk yarısında toplumsal, bireysel ve maddi açıdan kısıtlanmış olan Sovyet toplumu Mart 1953'ten sonra daha da büyük felaketler ve ekonomik zorluklar beklentisi içindeydi. Stalin'in ölümünden sonra ekonomik reformlara duyulan ihtiyaç sorunu 1953 yazında psikolojik atalet nedeniyle henüz herhangi bir protesto biçimine hazır olmayan halk arasında değil, tam olarak parti üst yönetiminin çevrelerinde ortaya çıkmıştı. SSCB Yüksek Sovyeti'nin 15 Mart 1953 tarihli dördüncü oturumunda G. M. Malenkov'un raporunda *“hükümetimiz için yasa, halkın refahı için aralıksız endişe duyma, maddi ve kültürel ihtiyaçların azami düzeyde karşılanması görevidir.”* İfadesi bu gerekliliği açıkça vurgulamaktaydı.³⁵⁵

Stalin'in ölümü birçok gizem ve komplo teorisiyle örtülmüştü. Ancak bu konu, bugüne kadar tabu bir mesele olarak görülmemişti. Yakın geçmişte liderin zehirlenmiş olabileceğine dair spekülasyonlar gündeme gelmişti. Bu teori, gizliliği kaldırılmış arşiv belgeleriyle desteklenmektedir, fakat yetkililerin işine gelmediği için resmî olarak doğrulanmamıştır. Bununla birlikte, zehir ve zehirle öldürme yönteminin Çek rejimi tarafından sıkça kullanıldığı bilindiği için bu teori doğruluk payı taşıyabilir. Stalin'in zamansız ölümü kişi kültünü kısmen sona erdirmiş ve Komünist Parti içinde bir güç mücadelesine yol açmıştı. Sonuçta, bu mücadelede yalnızca en güçlü olan kişi Sovyet devletini yönetmeye gelebilmişti.

³⁵⁴ Nikitin, A.V. ve diğerleri., (2018). Reforma upravleniya partiyey mojet osuşčestvlyat'sya bez doljnih izmeneniy v pravovoy baze: opit SSSR v 1953-1963 gg., *Moskovskiy yuridičeskiy jurnal*, (4), s. 49-56.

³⁵⁵ Grigor'yeva, A.G. (2011). Stanovleniye gosudarstvennoy politiki SSSR v 1953-1964 gg. *Teoriya i praktika obşčestvennogo razvitiya*, (7), s. 277-280.

4.2. Kruşçev'in İktidara Gelmesi ve Yumuşama Siyaseti

1953-1964 yılları tarih literatüründe “Kruşçev'in çözölme dönemi” olarak anılmaktadır.³⁵⁶ Bu dönem Sovyet yönetiminin hem iç hem de dış politikasında liberalleşme, ekonomide reform girişimleri ve toplumun manevi olarak canlanması ile dikkat çekmekteydi. Ancak bütün bunlardan önce Stalin'in 5 Mart 1953'teki ölümünün ardından Sovyet liderleri arasında şiddetli bir iktidar mücadelesi yaşanmıştı. Genel olarak siyasî güç dengesindeki bu mücadele Sovyet toplumunun geleceği için farklı alternatiflerin; Stalinizmin devamı, önceki siyasî gidişatın yumuşatılarak sürdürölmesi veya tamamen bir destalinizasyon sürecine geçişin mümkün olduğunu göstermişti. 1953 ilkbahar ve yaz aylarında gelenekçilik ile reformist güçler arasındaki çatışmalar belirginleşmişti. Bu çatışma Sovyet kalkınma stratejisini şekillendirecek kararların alındığı kritik bir dönemi işaret etmekteydi. G. Malenkov, L. Beriya, N. Kruşçev ve diğer Sovyet liderleri “kişiyi tanrılaştırma politikasının” terk edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve “müşterek yönetim” anlayışına geçmeye hazır olduklarını açıklamışlardı. Bu yaklaşım Merkez Komitesi'nin Temmuz 1953'teki genel kurulunda kabul edilmiş ve sonraki parti kongrelerinde de teyit edilmişti.³⁵⁷

Stalin'in ölümünden sonra Sovyet kamplarındaki mahkumlar bir af umudu taşımaktaydı. Mart ayının sonunda çok sayıda suçlu serbest bırakılmış ancak “devrime karşı faaliyet” nedeniyle hüküm giyenlere af uygulanmamıştı. Bu durum 1953-1954 yıllarında kamplarda bir dizi ayaklanma ve isyanın patlak vermesine yol açmıştı. Ayrıca kamplardaki yüksek mahkum sayısı SSCB'nin uluslararası prestijini zayıflatmış ve rehabilitasyon süreci hem Sovyetler Birliği içinde hem de uluslararası arenada yeni yönetimin otoritesini güçlendirmek için bir fırsat sunmuştu. Bu süreç destalinizasyon yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilmişti.

Eylöl 1953'te SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı Kararnamesi ile SSCB İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Özel Toplantı ve siyasî davalarda yargılama ya da soruşturma olmaksızın hüküm veren diğer yargı dışı kuruluşlar kaldırılmıştı. SSCB Yüksek Mahkemesi başsavcının itirazları üzerine eski OGPU Kolejlerine, “troykalar” ve SSCB NKVD-MGB-MVD bünyesindeki Özel Toplantıların kararlarını gözden geçirme

³⁵⁶Yaşananları özetler mahiyette olduğundan burada I. Ehrenburg'un 1954'te yayımlanan romanının adına gönderme yapılmaktadır.

³⁵⁷Yanovski, O.A. ve diğerleri. (2005). *İstoriya Rossii XX Vek. RİVŞ.*, s. 334.

yetkisi vermişti. 1953 yılında mevcut davalar üzerindeki soruşturmalar sona ermiş ve 1954 yılında L. P. Beriya, V. G. Dekanozov, B. Z. Kobulov ve diğer baskıcı yapıların başkanlarının davaları yeniden incelenmişti. Bu kişilerin tümü mahkeme kararıyla idam edilmişti.

Devlet güvenlik örgütünün tasfiyesi başlamış, personel değişiklikleri yapılmış ve baskıcı yapıların yetkileri önemli ölçüde daraltılmıştı. Mart 1954'te SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı olarak KGB bağımsız bir organ haline getirilmiş ve İçişleri Bakanlığı'ndan ayrılmıştı. Aynı yıl kamplardaki mahkumların geri dönüş süreci de başlamıştı. Ayrıca SSCB Yüksek Mahkemesi "Leningrad davası" hükümlülerine iadeitibar etmişti. 1955 yılında 1930'lar ve 1950'lerin başlarındaki siyasî davalara yönelik geniş çaplı bir iadeitibar süreci başlatılmıştı. 1956 yılı başlarına gelindiğinde, yaklaşık 7.700 kişiye (birçoğu ölümünden sonra) iadeitibar yapılmıştı.³⁵⁸

Af sürecinin kesin bir başlangıç tarihi bulunmaktadır. 13 Mart 1953'te SSCB İçişleri Bakanı L. P. Beriya "özellikle önemli bir dizi vakayı incelemek üzere bir soruşturma grubu kuran" 1 Numaralı Emri imzalamıştır. Tarih biliminde af sürecine dair nedenlere ilişkin kesin bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu nedenler arasında hümanizm, halkın değişim arzusu ve iktidar mücadelesi sayılmaktadır. Ancak sürecin gelişimi sırasında bu nedenler şüpheli görünmekteydi. Af sürecinin en gerçek ve haklı nedenleri Stalin sonrası liderlik üyelerinin Stalin döneminde işlenen suçların sorumluluğundan kaçma arzusu ve kişi kültürünün reddedilmesi olarak görülmektedir. Yetkililer hatalarını hızla ortadan kaldırmayı ve toplumda genel bir ilgi yaratmayı hedeflemekteydi.

Af 5 yıla kadar hapis cezasına çarptırılmış olanlar, yaşlılar, hamile kadınlar, küçük çocuklu kadınlar ve "tedavisi mümkün olmayan bir hastalıktan muzdarip" mahkumlar için tanınmıştı. Daha uzun süreli hapis cezasına çarptırılanların cezaları yarıya indirilmişti. Fakat "devrime karşı işlenen suçlar, büyük çaplı sosyalist mülkiyet hırsızlığı, haydutluk ve kasıtlı cinayet" suçlarından hüküm giyen ve beş yıldan fazla ceza almış olanların affedilmesi yasaklanmıştı. Mart 1953 affı sonucunda toplam 1.184.264 kişi cezaevinden tahliye edilmişti.³⁵⁹

³⁵⁸Morozov, S.D. (2013). *Etot protivoreçiviy XX Vek: Rossiya ot N.S. Hruşçeva Do V.V. Putina*, Monografiya. Institut Rossiyskoy istorii RAN, PGUAS., s. 10.

³⁵⁹Yelgina, İ.İ. (2018). Protsess Amnistii v SSSR v 1953-1956 gg. *Den' nauki: sbornik statey xix studençeskoj naučnoj konferentsii, Samara: SF GAOU VO MGPU*, s. 320.

Yalnız, mahkumlar tarafından sunulan dilekçeler her zaman olumlu yanıt bulamamıştı. Bu durum Bölge Komitesi Daire Başkanı Yoldaş Kruglov'un Peşçanıy Kampı Daire Başkanı Tariş Zvenov'a gönderdiği resmî bir mektupla açıkça belgelenmişti. Söz konusu mektupta şu ifadeler yer almaktaydı: *“Kampın birinci şubesinin üçüncü kamp noktasında tutulan İ. M. Belenov ve kampın birinci şubesinin ikinci kamp noktasında tutulan M. İ. Pokrovskiy adlı mahkumlara, af kararnamesinin kendilerine uygulanmasının haksız yere reddedildiği iddiasının savcılık tarafından değerlendirildiğini ve ret kararının doğru kabul edildiğini bildirmenizi rica ediyoruz.”*³⁶⁰ Bu örnek af talebinde bulunmanın kolay bir süreç olmadığını ve başvuruların sıkı bir şekilde değerlendirildiğini açıkça göstermektedir. Af talepleri yalnızca dikkatle incelenmekle kalmamış aynı zamanda başvuruların durumu titizlikle filtrelenmiştir. Bu durum mahkumların af elde etmek için ne denli zorlu bir süreçten geçmek zorunda olduklarını ortaya koymaktadır.

Af Kararnamesi'nin, Stalin'in baskı sistemine indirilen ilk darbe olduğu kuşkusuzdur. Bu belgede yer alan hususlara göre, toplam 1.203.421 kişi cezaevinden salıverilecek ve 404.120 kişinin soruşturma davaları sonlandırılacaktı. 10 Ağustos 1953 itibarıyla toplamda 1.032.000 kişi af kapsamında serbest bırakılmıştı. Ancak kararnamenin Stalin'in ölümünden sonra en üst kademelerde gelişen şiddetli iç rekabetin bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Stalin'in mirası üzerinde hak iddia edenler bu mücadelede daha avantajlı bir konuma geçmek için baskıcı rejimin sonlandırılmasını bir kurtarıcı imajıyla birleştirmiştir. Güvenlik güçlerinden sorumlu olan L. P. Beriya bu siyasî çabada üstünlük sağlamak için daha fazla fırsata sahip olmuş ve daha radikal bir kararname önererek bunu değerlendirmiştir. Af Kararnamesi'nin aceleyle kabul edilmesi uygulanmasındaki eksikliklerden anlaşılmaktadır. Yetkililer affedilenlerin istihdamı konusunda hazırlıksız yakalanmış ve affedilen mahkumlar kendilerine önerilen işleri genellikle kabul etmemiştir.³⁶¹

SSCB'nin yeni yönetimi, Beriya'nın inisiyatifiyle Devlet Güvenlik kurumlarının mahkeme davalarını tahrif etme eylemlerini kamuoyuna açıklamıştı. Mahkumlara işkence ve eziyetin yaygın olarak kullanıldığı, bu suçların arkasında Stalin'in olduğu

³⁶⁰ Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Perviçnaya Organizatsiya KP Kazahstana Peşçanogo Lagerya MVD”, “Perepiska Politodela Peşçanogo İTL MVD s Obkomom KPK,” (15.07.1955). 810-1-810. s. 28-30.

³⁶¹ Pijikov, A.V. (2003). Destalinizatsiya pravoohtanitel'noy sistemı v SSSR v godı hruşçevskoy ‘ottepeli’. *Obşçestvo i Pravo*, (1), s. 273-297.

bilgisi paylaşılmıştı. Yasadışı olarak baskı altında tutulan vatandaşların davalarının tahrif edilmesine ilişkin gerçekler basında yer almıştı. Bu kapsamda özellikle önemli davalar için MGB soruşturma departmanının çalışma yöntemleri de kamuoyuna duyurulmuştu.

Malenkov'un desteğiyle İçişleri Bakanı olarak atanan ve kendisini "halkların yeni lideri" olarak tanıtan L. P. Beriya, göreve başladıktan sonra savaş ve savaş sonrası dönemin siyasî süreçlerini gözden geçirmeye odaklanmıştı. İçişleri Bakanlığı'na verdiği ilk emirle, önemli bazı vakaları incelemek ve geçmişteki baskıcı eylemleri gözden geçirmek amacıyla bir soruşturma grubu kurmuştu. İncelenecek davalar arasında "Tutuklanan Doktorlar Davası, SSCB MGB'nin Tutuklanan Eski Çalışanları Davası, SSCB Askerî Bakanlığı Ana Topçu Müdürlüğü'nün Tutuklanan Eski Çalışanları Davası ve Gürcistan SSC MGB'si Tarafından Tutuklanan Bir Grup Yerel Çalışan Davası" yer almaktaydı.³⁶²

Kremlin'deki iktidar mücadelesinde Beriya, parti örgütünde güçlü bir konuma sahip olan Bakanlar Kurulu Başkanı Malenkov ve SSCB Silahlı Kuvvetler Bakanı Bulganin tarafından desteklenen KPSS Merkez Komitesi Sekreteri Kruşçev gibi güçlü rakiplerle karşılaşmıştı. Ancak Beriya'nın gücü, Stalin'i ve barbar rejimini kınama süreciyle birlikte artmıştı. Bunun yanında, İçişleri Bakanlığı'nın sahadaki örgütünün süreçlere müdahale eden ancak hiçbir sorumluluk taşımayan bir "paralel güç" olarak faaliyet göstermesi de etkili olmuştur. Bu durum hem parti hem de devlet yetkilileri için giderek daha tehlikeli hale gelmişti. Hem Malenkov hem de Kruşçev bu yapının kendi varlıkları için tehdit oluşturduğunu düşünerek Beriya'ya karşı harekete geçmişlerdi.

26 Haziran 1953'te Merkez Komite Başkanlık Divanı toplantısında Beriya tutuklanmıştı. Bu tutuklama cinayetlerin, baskıların ve tahrifatların doğrudan uygulayıcısı olarak görülen Beriya'nın yargılanmasını ve Stalin'in baskıcı mirasının sorumluluğunu ona yükleme girişimini mümkün kılmıştı. Aynı yılın Haziran ayında Merkez Komite Plenumu "L. P. Beriya'nın suç teşkil eden parti ve devlet karşıtı eylemleri hakkında" bir karar almıştı.³⁶³ 23 Aralık 1953'te SSCB Yüksek Sovyeti Özel Yargı Kurulu Beriya'ya en ağır ceza verilmesine hükmetmiş ve bu karar infaz edilmişti.³⁶⁴

³⁶²Beguyev, S.A. ve Burzakanov, YA.U. (2017). 'Repressirovanniyе grajdane' - instrument ukrepleniya vlasti posle smerti Stalina (1953-1956 gg.), içinde *Yejegodnaya itogovaya konferentsiya professorsko-prepodavatel'skogo sostava çeçenskogo gosudarstvennogo universiteta*, s. 189-194.

³⁶³Pihoya, T.G. (2019). *Sovetskiy Soyuz: istoriya vlasti. 1945-1992*. Directmedia., s. 161-162.

³⁶⁴Prudnikova, Ye. A. (2007). *Beriya. Posledniy rıtsar' Stalina*. Olma Media Grupp., s. 320-321.

Beriya'nın düşüşü, aynı yılın Eylül ayında KPSS Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olarak seçilen Kruşçev'un konumunu güçlendirmişti. Kruşçev bu değişikliklerle birlikte parti yönetiminde güç dengesini kendi lehine çevirmeyi başarmıştı. Merkezde ve bölgesel düzeyde parti kadrolarını yenilemeye başlamış, bu süreç özellikle Malenkov tarafından öne sürülen planları zayıflatmıştı. Parti yönetiminin güçlendirilmesini yüceltten geniş bir ideolojik kampanya bu süreçle eş zamanlı yürütülmüştür. 1953 yılı boyunca ve 1954'ün başlarında KPSS Merkez Komitesi'nin 18 üyesi ve 11 üye adayı görevden alınarak yerlerine yeni kişiler atanmıştı.³⁶⁵

O yıllarda gerçekleştirilen rehabilitasyon süreci tamamlanmış sayılamazdı. Gerçekte bu süreç yeni yönetim tarafından uygulanan bir af olarak ortaya çıkmıştı. G. M. Malenkov ve N. S. Kruşçev soruşturma ve adli davaların çoğunun tahrif edildiği gerçeğini kabul etmemişti. Ayrıca asıl sorumlu – Stalinist diktatörlüğü doğrudan eleştirmemişlerdi. Bu durumu ele almamalarının nedeni, kendilerinin de rejimin suçlarına fiilen katılmış olmalarıydı. Fakat bu süreçte siyasî cesaret gerektiren önemli bir ilk adım atılmıştı. Parti ve devlet yönetiminde rehabilitasyona karşı çıkan çok sayıda kişi bulunmaktaydı. Bu nedenle G. M. Malenkov'un önerdiği birçok fikir ve plan uygulamaya geçirilememişti. O, Şubat 1955'te hükümet başkanlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı. İstifasının temel nedeni Ocak ayında gerçekleşen Merkez Komite Genel Kurulu'nda N. S. Kruşçev'in, onun iç ve dış politika yaklaşımlarını sert bir şekilde eleştirmesiydi. N. S. Kruşçev, G. M. Malenkov'un hafif sanayinin baskın bir şekilde geliştirilmesi konusundaki politikasını ve yeni bir dünya savaşı durumunda medeniyetin yok olacağına dair görüşünü hata olarak değerlendirmişti. Çoğu parti teorisini yeni dalganın kapitalizmin çöküşü ve sosyalizmin zaferi olacağına inanmaktaydı, bu nedenle Malenkov'un görüşleri parti içinde tepkiyle karşılanmıştı. Ayrıca G. M. Malenkov Stalin'in yaptıklarına ortak olmakla suçlanmıştı. Malenkov hatalarını kabul etmiş ve Şubat 1955'te SSCB Yüksek Sovyeti oturumunda istifa dilekçesini resmî olarak sunmuştu. Bu talep kabul edilmiş ve Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevine N. A. Bulganin atanmıştı.³⁶⁶

Destalinizasyon sürecinin zirvesi ve aynı zamanda yavaşlama sürecinin başlangıcı 1956 yılına denk gelmektedir. Şubat ayında düzenlenen ve niteliği oldukça belirsiz olan

³⁶⁵ Aksyutin, Yu.V. (2004). *Hruşçevskaya "ottepel' " i obščestvenniye nastroyeniya v sssr v 1953-1964* gg. ROSSPEN., s. 26.

³⁶⁶ Morozov, a.g.e., 2013, s. 10-11.

KPSS'nin XX. Kongresi bu sürecin önemli bir dönüm noktası olmuştu. Kongrede sunulan raporun ilk bölümü dış politika sorunlarına ayrılmıştı. Raporda, SSCB ve Halk Demokrasisi ülkelerinin “sanayi üretimindeki büyüme oranları bakımından kapitalist devletlerin oldukça ilerisinde” olduğu ifade edilmiş ve Sovyet yönetimi bu durumu başarılı bir “kapitalizmle rekabet” stratejisi için temel kabul etmişti.

Raporun ana sonucu, olası bir nükleer savaşa alternatif olarak farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamasının mümkün olduğunu kabul etmek olmuştu. Savaşların ölümcül derecede kaçınılmaz olmadığı vurgulanmış ve uzun bir aradan sonra dünya gerçekliğine objektif bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmıştı. Ayrıca nükleer çağın çıkmazından gerçek bir çıkış yolu önerilmişti. Raporda Sovyet toplumunun sosyo-ekonomik ve siyasî gelişimi olumlu bir şekilde değerlendirilmeye devam edilmişti. Bu değerlendirme Sovyet ülkesinin ve siyasî yönetimin, zamanın gerçek ihtiyaçlarını karşılamayan ve gerçekleştirilmesi imkânsız olan Beşinci Beş Yıllık Plan'a bağlı kaldığı bir dönemde yapılmıştı. N. S. Kruşçev ilk kez baskı, yasaların ihlali ve Stalin'in hatalarıyla ilgili birçok olgudan açıkça bahsetmişti. Stalin'in kişi kültürünün ortaya çıkışını kapitalist ortam, tek ülkede sosyalizmi inşa etmenin zorlukları ve Stalin'in kişisel eksiklikleriyle açıklamıştı. Kruşçev muhalefete karşı verilen mücadele, sanayileşme ve kolektifleştirmeye İkinci Dünya Savaşı'ndaki zaferin Stalin'in meziyetleri olduğunu dile getirmişti. Ancak Stalinizme yönelik eleştiriler liderin bazı kişisel özelliklerine odaklanmanın ötesine geçmemişti. Komünist Parti'nin tek başına iktidarı, gerçek demokrasinin eksikliği ve ekonomik gelişmenin nesnel yasalarının göz ardı edilmesi gibi temel yapısal sorunlar eleştirilmemişti. Yani eleştiriler Stalinizmin derin yapısal sorunlarına değil, yüzeysel unsurlarına yönelmişti.³⁶⁷

Destalinizasyon süreci evrensel bir nitelik taşımamış, resmî değişikliklere rağmen bazı bölgelerde ve departmanlarda eski yönetim yöntemleri yerinde kalmıştı. Bu bölgelerde baskı uygulamaları devam etmiş, bu durum resmî parti politikaları ile sahadaki uygulamalar arasında belirgin çelişkiler ortaya çıkarmıştı. Toplum, Stalin döneminin terör zirvesi kınanmış olsa da bu dönemin mirasının vatandaşların günlük yaşamını ve düşüncelerini etkilemeye devam ettiğini yavaş yavaş fark etmişti. Destalinizasyon önemli bir yönü iç politikadaki değişimler olmuştu. N. S. Kruşçev, genellikle kontrol dışı faaliyet gösteren özel servislerin etkisini azaltmaya çalışmış ve bu çabalar daha önce tabu olarak

³⁶⁷Morozov, a.g.e., 2013, s. 11-12.

görülen konuların daha açık bir şekilde tartışılmasına olanak sağlamıştı. Bu durum sivil toplumun gelişmesi için umut yaratmıştı. Ancak bu tür değişiklikler konumlarını ve güçlerini kaybetmekten korkan eski muhafızlar arasında dirençle karşılaşmıştı. Destalinizasyon süreci ülke ve toplum için yeni ufuklar açmış olsa da itaatsizliğin ağır sonuçlarından duyulan korku nedeniyle sınırlandırılmıştı. Mahkumlar için koşullar kısmen iyileştirilmiş olsa da Stalinist rejimin gölgesi hissedilmeye devam etmiş, adaletle ilgili birçok soru yanıtsız kalmış, daha fazla analiz ve değerlendirme gerektirmiştir.

Yönetici sınıfı, başlangıçta Kruşçev'in siyasî sistemdeki ilk reformlarını desteklemişti. Mevcut idarî-komuta sistemi Stalinist yönetim tarzının aşırılıkları olmaksızın devam etmişti. Fakat sosyal reformların geleceği, sistemi eleştirme cesaretini hemen gösteremeyen Sovyet liderinin elinde kalmıştı. Zamanla ulus çapında bir devlet fikri, nomenklatura kazanımlarına yönelik bir tehdit olarak algılanmıştı. Kruşçev'in demokratikleşme çabaları, sistemin insanîleştirilmesi anlamına gelmekte, siyasî sistemi tamamen dağıtma fikrini içermemekte aynı zamanda “üçlü hükümdarlığın” sona ermesi ve siyasî özgürlüklerin topluma geri verilmesi gerektiği anlayışını güçlendirmekteydi. Bu, ortaya çıkan yeni iktidarın anti-Stalinist bir alternatif olarak kurulması gerektiği yönünde bir düşünce yaratmıştı.³⁶⁸ Ancak siyasî rejimin tamamen liberalleştirilmesi bir seçenek olarak değerlendirilmemişti. Bu durum, ülkedeki kamusal ve kültürel yaşamın liberalleştirilmesi sorunlarının ertelenemeyeceği anlamına gelmekteydi. SSCB'de kamusal yaşamın liberalleştirilmesi topluma dinamik bir yapı kazandırmayı ve onu insanîleştirmeyi ifade etmekteydi. Bu süreç Kruşçev'in “çözülme” dönemi olarak adlandırılmıştı. Kruşçev “çözülme” teriminin Ehrenburg tarafından icat edildiğini ve Stalin'in ölümünden sonra insanların yaşamlarında bir çözülme yaşandığını düşündüğünü hatırlatmıştır.

4.3. “Kişi Kültü” Politikasından Arındırma

SSCB'nin var olduğu tüm dönem boyunca liderler, halk tarafından neredeyse birer tanrı olarak görülmüştür. Devrimin ardından Genel Sekreter kültürünün ortaya çıkma zamanı gelmişti. Halkın, gücün somut bir bedende vücut bulmuş haline, bir lidere ihtiyacı vardı. Lider, Sovyetler Birliği tarihi boyunca bir sembol olarak izlenmiş, onun hakkında

³⁶⁸Tyan, V.V. (2011). Evolyutsiya vlasti i liberalizatsiya obşçestvennoy i kul'turnoy jizni v sssr v period hruşçyovskoy 'Ottepeli', *Vlast*, (9), s. 139-142.

filmler çekilmiş, resimler ve heykeller yapılmış hatta kitapların önsözleri liderden bahsederek başlamıştı.

SSCB'nin ilk lideri olan V. I. Lenin'in etrafında bir kişi kültü oluşarak liderin tanrılaştırılması süreci başlamıştır. Petrograd'ın adı Leningrad olarak değiştirilmiş, yerleşim yerleri ve caddeler onun adıyla anılmıştır. Her şehirde bir Lenin heykeli bulunmuş, Lenin'in heykel ve anıtlarının sayısı o kadar çok olmuştur ki, Sovyet anıtsal sanatının bir parçası haline gelmişti. Örneğin, Moskova'da yapılması planlanan Sovyetler Sarayı adlı yüksek idarî binanın projesi bile Vladimir Lenin'in yüz metrelik bir heykelini içerecek şekilde hazırlanmıştır. Tanrılaştırmanın doruk noktası bizzat Stalin dönemi içerisinde yaşanmıştır. Bu kültün oluşmasının ön koşulları arasında düşük eğitim düzeyi, eğitimsiz insanlar ve düşük kültür seviyesi yer almaktaydı. İstatistiklere göre, 1930'lu yılların sonunda SSCB nüfusunun yalnızca %70'i okuryazardı. Şehir ve bölge parti komitelerindeki pek çok sekreterin özel bir eğitimi bulunmamaktaydı. Aynı dönemde baskılar da entelektüel seviyesi yüksek insanların sayısının azalmasına neden olmuştu, çünkü bu kişilerin çoğu sürgüne gönderilmişti. Kitleler kısa sürede çeşitli iktidar kuruluşlarından korkar hale getirilmişti. Bu ortamda Stalin, Lenin'in kendisi için tehlikeli olabilecek yoldaşlarını siyasî arenadan tasfiye etmişti.³⁶⁹

Stalin'in ölümünden sonra onun şahsının tanrılaştırılmasının eleştirilmesi Sovyet yönetimi ve toplumun karşı karşıya olduğu siyasî, sosyal, kültürel ve psikolojik sorunların çözümü için önemli bir gereklilik haline gelmişti. Bu eleştiri, Sovyet toplumunda şahsın tanrılaştırılmasının kınanmasına duyulan ihtiyacın temel nedenleri arasında yer almıştı. Şahsının tanrılaştırılmasının eleştirilmesi kamu bilincinin özgürleşmesine ve ahlakî normların yeniden tesis edilmesine yönelik bir adım atılmasını sağlamış aynı zamanda baskının olumsuz mirasının gözden geçirilmesini, yetkililere olan güvenin yeniden kazanılmasını ve toplumda istikrarın sağlanmasını mümkün kılmıştı.

1953 yılında Sovyet yönetiminin değişmesiyle birlikte ülkede propaganda alanını da etkileyen yapısal değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler özellikle Sovyet dış politika kalıpları ve düşman imajı üzerinde etkili olmuştur. Stalin'in vefatı ve ardından şahsının tanrılaştırılmasının eleştirilmesi kamu bilincinde önemli değişimler yaratmış ve bu değişimler propaganda ile ideolojik tutumların yeniden şekillenmesini büyük ölçüde

³⁶⁹ Mihaylova, A.P. (2020). Kul't ličnosti kak obščestvennyy fenomen v sovetskom soyuze. *Voyna i mir v oteçestvennoy i mirovoy istorii. materialy meždunarodnoy naučnoy konferentsii, posvyaşçyetsya 75-letiyu pobedi v velikoy oteçestvennoy voyne, (2)*, İzd-vo SPB Promışlennih Tehnologiy i Dizayna, s. 645-649.

etkilemiştir. Fakat bu etkiler, sosyal ve kültürel yaşam üzerindeki kadar açık hissedilmemişti.

Stalin'in ölümünden sonra başlayan iktidar mücadelesi haleflerinin devleti yönetme anlayışını değiştirmelerini bir gereksinim haline getirmiştir. Stalin'in liderliği kişisel güce dayalı bir yönetim sistemi oluşturmuştu. Bu sistem 1953'ten sonra KPSS'nin kolektif liderliği altında müşterek bir güç sistemine dönüşmeye başlamıştı. Müşterek yönetim dış ve iç politikanın gidişatındaki değişikliklere, bireylerin görevden alınması ya da atanması gibi karar süreçlerine farklı bir perspektif getirmişti. Bu dönüşümün başlangıç noktası Merkez Komitesi Başkanlık Kurulu'nun 10 ve 13 Mart 1953 tarihli toplantılarında alınan kararlardı. Bu toplantılarda "şahsının tanrılaştırılmasını durdurma" kararı alınmış ve bu karar Stalin'e adanmış materyalleri de kapsayacak şekilde genişletilmişti. Söz konusu karar yalnızca propagandayı ve ideolojiyi değil aynı zamanda Sovyet toplumunun gelecekteki yönelimlerini de derinden etkilemiştir.³⁷⁰

25 Şubat 1956'da KPSS'nin XX. Kongresi'nin kapalı oturumunda KPSS Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev *Kişî Kültü ve Sonuçları Üzerine* başlıklı bir rapor sunmuştu. Kongrede kabul edilen karar metninin bu toplantıdan önce planlanmış olduğu anlaşılmaktaydı. Kruşçev'in, raporunun bu kararın içeriğiyle uyumlu olduğuna dair KPSS yönetimine güvence verdiği kuvvetle muhtemeldir. Rapor KPSS XX. Kongresi'nin Stalin'in şahsının tanrılaştırılması ve bunun sonuçlarının üstesinden gelme sorununu ele aldığını vurgulamaktaydı. Ayrıca 1953'ten 1956'ya kadar KPSS Merkez Komitesi tarafından yürütülen Leninist normların yeniden tesis edilmesi ve parti içi demokrasinin geliştirilmesi konusundaki çalışmalar onaylanmıştı. Kongre, Stalin'in şahsının tanrılaştırılmasının tamamen ortadan kaldırılmasını, bunun tüm parti, devlet ve ideolojik alanlardaki sonuçlarının giderilmesini ve Leninist normlar ile müşterek yönetim ilkesine sıkı sıkıya uyulmasını sağlayacak önlemlerin tutarlı bir şekilde uygulanmasını önermiştir. Kararın bu hükümleri Marksizm-Leninizmin kitlelerin, partinin ve bireyin tarihteki rolüne dair ilkelerine dayanmaktaydı. Bu ilkelere göre, ne kadar büyük meziyetlere sahip olursa olsun, hiçbir siyasî liderin şahsının tanrılaştırılması kabul edilemez bulunmuştur. Ancak kararın bu hükümleri, Kruşçev'in *Kişî Kültü ve Sonuçları Üzerine* başlıklı raporunun ana içeriğini tam olarak yansıtmamıştır. Dahası, Kruşçev,

³⁷⁰Liksutov, A.A. (2018). Razvenčaniye kul'ta ličnosti i yego posledstviya dlya ideologemı obraza vraga. *Nauka, Obščestvo, Oborona*, 2(15), s. 6.

raporunda “şahsının tanrılaştırılması” kavramına yeni bir anlam kazandırmış ve bu kavramı Stalin’in adı ve faaliyetleriyle özdeşleştirmiştir.

KPSS’nin XX. Kongresi 14-25 Şubat 1956 tarihleri arasında Moskova’da gerçekleşmiştir. Kruşçev’in kongrede sunduğu açık raporda, genellikle “parti-devlet çizgisinin uygulamadaki sapmaları” ve 1953’te tutuklanan, mahkum edilen ve idam edilen Beriya çetesinin “sosyalist yasallığı ihlal etmesi” sıkça vurgulanmıştır. Ancak Stalin’e yönelik doğrudan suçlamalar bu raporda yer almamıştır. Kruşçev, raporunda “parti yaşamının Leninist normlarına” ve ülkenin müşterek yönetim ilkesine uyulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Yabancı delegeler de dahil olmak üzere kongrede konuşan delegelerin büyük bir kısmı ya Stalin’den hiç söz etmemiş ya da Stalin’i, Lenin’in davasının ya da Marx-Engels-Lenin öğretisinin bir devamcısı olarak nitelendirmiştir.³⁷¹

Stalin’in baskılarından sonra Sovyet toplumu derin bir güvensizlik ve korku atmosferine sürüklenmişti. Vatandaşların hükümete olan güvenini yeniden tesis etmek için Stalin’in suçlarının ve hatalarının ifşa edilmesi gerekli hale gelmişti. Baskıcı yöntemlerin resmî olarak kınanması, yeni yöneticilere geçmişin acımasız uygulamalarını terk ettiklerini ve gerekli değişiklikleri başlatmaya hazır olduklarını gösterme fırsatı sunmuştu. Şahsının tanrılaştırılmasının eleştirilmesi kitlesel baskıların sona erdirilmesi ve daha az katı bir siyasî sistemin oluşturulması açısından kritik bir adım olmuştur. Stalin’in diktatörlük yöntemlerinin reddedilmesi keyfilik ve şiddetten uzaklaşılmasına yardımcı olmuş, toplum üzerindeki baskıyı azaltmış ve daha yönetilebilir, istikrarlı bir hükümetin kurulmasına katkıda bulunmuştu.

Bu süreç ideolojik yeniden yönlendirme ve rejimin meşrulaştırılması açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Stalinizm, Sovyet ideolojisinin ilan ettiği sosyalizm ve komünizmin temel idealleriyle çelişen, liderin mutlak gücüne dayalı bir olguydu. Liderlerin tanrılaştırılmasının kınanması müşterek yönetim anlayışını ve parti değerlerine olan vurguyu yeniden ön plana çıkarmıştı. Bu durum, iktidarın ideolojik meşruiyetini güçlendirmiş ve partinin Marksizm-Leninizm ilkelerine sadık kaldığını vurgulamıştır. Bu değişimin yavaş bir şekilde gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Yeni eğilimler başlangıçta halk tarafından hatta bireyleri yüceltmeyi alışkanlık haline getirmiş yerel propaganda birimleri tarafından dahi tam anlamıyla anlaşılamamıştı. “Şahsın tanrılaştırılması” ifadesi

³⁷¹Rimskiy, V.L. (2011). Mifi o Staline i kul’te ličnosti v soznanii rossiyskih grajdan i eliti. *Obşçestvennyye nauki i sovremennost’*, (1), s. 97-105.

ilk kez Stalin'in adını doğrudan anmadan kullanılmış ve bu ifade iktidarın kişiselleştirilmiş imajından müşterek bir imaja geçişi ifade etmiştir. Bu durum, gazetelerde ve diğer kitle iletişim araçlarında herhangi bir siyasî figürle ilgili haberlerin azaltılmasıyla dolaylı olarak doğrulanmıştır. Bu yalnızca Stalin için değil, onun halefleri için de geçerli olmuştur. P. N. Pospelov Stalin'in ölümünden sonra yazdığı notlarında şu ifadeleri kullanmıştır: *“Malenkov, büyük anormalliklerimiz olduğunu ve şahsın tanrılaştırılması çizgisinde çok ileri gittiğimizi vurguladı. Şimdi bu eğilimleri bir an önce düzeltmek gerekiyor. Örneğin, birinin (yas mitingindeki) konuşmasından alıntı yapmak yanlış olur. Birinden alıntı yapamayız çünkü bu ya hak edilmemiştir ya da şahsın tanrılaştırılması açısından yanlıştır. Şahsın tanrılaştırılması politikasına son vermek zorundayız. (Sadece) bir kişinin alıntıları yayımlanamaz.”* Bu ifadeler değişim sürecinin ne kadar karmaşık ve dirençle karşılaşılan bir süreç olduğunu göstermekteydi.³⁷²

Kişî Kültü Üzerine başlıklı rapor, teorik genellemelere ve derin sonuçlara yeterince yer vermemişti. Yaşananlar, kapitalist ortamın varlığı ve tek ülkede sosyalizmi inşa etmenin zorlukları ile açıklanmıştır. “Kişî kültür/Stalin'e dair herşeyin idealize edilmesi” yalnızca Stalin'in kişisel özelliklerinden kaynaklanan bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım Lenin'in parti çalışmalarında sergilediği meslektaşlık anlayışına muhalif bir fikir içermekteydi. Fakat Kruşçev'in konuşması, bu olgu ile SSCB'nin toplumsal ve devlet sisteminin doğası arasındaki bağlantıyı yansıtmamış, iktidar ve baskılara dahil olan siyasî sistem bu eleştirinin dışında bırakılmıştır. Kruşçev'in “çözülme” döneminde Stalinist baskıların kurbanlarına iadeitibarlar yapılmış ama bu süreçte yetkililer, masum kurbanların sayısı ve baskının özel motivasyonları gibi kritik soruları gündeme getirmekten kaçınmıştır. Bu durum, kamuoyunun baskı mağdurlarına yönelik tutumunu etkileyerek iadeitibar yapılanlara karşı merhamet duygusundan, “insanların boş yere hapse atılmadığı” gibi inançları korumaya kadar geniş bir yelpazede değişen tepkilere yol açmıştır. GULAG'daki eski siyasî mahkumlar için normal hayata dönmek oldukça zor bir süreç olmuştur.³⁷³

Sovyet yönetiminin şahsın tanrılaştırılmasını eleştirmesi, otoriterliğe ve totaliter yönetim yöntemlerine geri dönüşü önlemeyi amaçlamıştır. Kruşçev ve yönetimdeki diğer isimler Stalin'in suçlarının kamuoyu önünde kınanmaması halinde, toplum ve devlet

³⁷²Kuropatkin, A.P. (2010). Novıye tendentsii v ideologičeskoy propagande v sssr posle smerti i.v. stalina, *Aktual'niye problemi gumanitarnih i yestestvennih nauk*, (11), s. 43-47.

³⁷³Men'kovskiy ve diğerleri., (2005). *Istoriya Rossii. XX vek. RİVŞ.*, s. 341-343.

üzerinde sıkı bir kontrol kurmayı hedefleyen yeni bir liderin ortaya çıkmasından endişe etmişlerdi. Stalin'in şahsının tanrılaştırılmasının kınanması yüz binlerce masum baskı kurbanına iadeitibar yapılmasının önünü açmış, bu da adaletin yeniden tesis edilmesinin ve mağdurların yakınlarının yaşadığı acıların resmî olarak tanınmasının sembolü olmuştu. Stalin'in yönetiminde toplumda aile hayatından iş hayatına, kişisel ilişkilerden kamusal ilişkilere değin her alanda bir korku hüküm sürmekteydi. Ölümünün ardından baskıların açığa çıkması ve siyasî mahkumların serbest bırakılması, topluma daha özgür bir nefes alma imkanı sunmuş ve vatandaşların daha açık bir ortamda düşüncelerini ve görüşlerini paylaşabilecekleri koşulları oluşturmuştu.

KPSS Merkez Komitesi'nin yayın organı *Pravda* gazetesinde "Stalin'in şahsının tanrılaştırılması (şahsiyetinin kültleştirilmesi)" terimi ilk kez 10 Haziran 1953 tarihinde yayımlanan *Komünist Parti, Sovyet toplumunun yol gösterici ve yönlendirici gücüdür* başlıklı makalede kullanılmıştır. E. Y. Zubkova'nın bu makale hakkındaki görüşüne katılabiliriz. Zubkova, makalenin geniş bir propaganda kitlesine hitap ettiğini ve amacının Parti'nin ve bireylerin toplum tarihindeki rolüne yönelik öznelci yaklaşımların aşılmasını sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Marks, Engels, Lenin ve Stalin'in de karşı çıktığı şahsın tanrılaştırılmasının zararlarına atıfta bulunulmuştur. Kült geleneğinin eleştirisi olumlu bir dönüşüm olarak değerlendirilmiş ve yönetimde meslektaşlık temeline geçiş, resmî bir politika olarak benimsenmiştir.³⁷⁴

D. V. Surzhik'in bir makalesine göre, Stalin'in ölümünün ardından Sovyet liderleri onun tarih sahnesindeki rolünü her fırsatta küçültmeye çalışmıştı. Batılı eleştirmenler Stalin'in ölümünden sonraki dönemde Sovyet propagandasında gözle görülür bir değişim yaşandığını ve liderin iki haftalık idealize edilme sürecinin ardından kasıtlı olarak rolünün küçümsendiğini tespit etmişti. Bu durum çeşitli yollarla kendini göstermekteydi. Stalin'in adı, ulusal politika ya da 1936 Anayasası gibi komünizme yaptığı önemli katkılarla ilişkilendirilmemiş veya bu katkılardan çok az bahsedilmiştir. Genel Sekreter'den yapılan alıntılar onun ismi anılmaksızın aktarılmıştır. Halkın sempatisini kazanmak için yapılan fiyat indirimleri, af kararları ve "doktorlar davasında" mahkumların serbest bırakılması gibi adımlar sırasında Stalin'in adı ya hiç anılmamış ya da çok sınırlı bir biçimde zikredilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndaki zafer Stalin'e değil, Komünist Parti yönetimine atfedilmiştir. Bu yaklaşım özellikle Bulganin'in 1 Mayıs

³⁷⁴Zubkova, Ye.Yu. (1993). *Obščestvo i reformy 1945-1964*. Molodaya Rossiya., s. 130.

konusmasında net bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca Stalin adına verilen edebiyat ve sanat ödülleri de iptal edilmiştir. Stalin'in adının anılma sıklığındaki bu azalma yalnızca başkentte değildi, taşra bölgelerine kadar yayılmıştı. Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda Mayıs ayına gelindiğinde Sovyet propagandasının çeşitli düzeylerinde merhum lidere karşı genel bir ortak duruşun geliştiği belirtilmiştir. Merkezî ve yerel basın Stalin'e atıfta bulunmayı sürdürse de bu atıflar onun sağlığında olduğu kadar sık ve belirgin değildi. Stalin'in adı artık her zaman saygı ve hayranlıkla anılmamakta aynı zamanda eleştiriyi de doğrudan hedef alınmamaktaydı. Çoğu durumda Stalin'in adı Lenin ile birlikte kullanılmaktaydı.³⁷⁵

Kruşçev açısından Stalin'in şahsının tanrılaştırılmasını eleştirmek yalnızca ideolojik bir tutum değil aynı zamanda siyasî bir araçtı. Bu eleştiriler Kruşçev'in önceki liderlerle arasına mesafe koymasını sağlamış ve onu değişime açık, reformcu bir lider olarak öne çıkarmıştır. Kruşçev bu sayede parti içinde destek kazanmış ve baskıcı yönetim yöntemlerinden bıkan vatandaşların sempatisini elde etmiştir. Şahsın tanrılaştırılmasının kınanması Sovyetler Birliği'nin uluslararası imajını da olumlu yönde etkilemiştir. Stalin rejiminin zulmünün ifşa edilmesi SSCB'nin hümanizm ve sosyalist yasallık ilkelerine olan bağlılığını dünyaya ilan etmesine olanak tanımış, bu ise özellikle Stalin rejiminin eleştirildiği ülkelerle ilişkilerin yeniden kurulmasında etkili olmuştur.

Kruşçev'in Stalin karşıtı konuşması Doğu Bloku ülkelerindeki liderleri tehlikeye atan bir etki yaratmıştı. Bu liderlerin birçoğu Stalin'in suçlandığı benzer yöntemleri benimsemişti ve bu konuşma onları doğrudan hedef almaktaydı. Batılı ülkelerdeki komünist liderler ise başka bir sorunla karşı karşıya kalmıştı: komünist fikirlerin popülaritesi hızla düşmekteydi. Komünist partilerde kitlesel istifalar başlamış, komünist hareketler sol entelektüellerin desteğini kaybetmeye başlamıştı. Bu süreç, Kruşçev'in "gizli" raporunun 5 Haziran 1956'da ABD'de *The New York Times* gazetesinde yayımlanmasının ardından daha da hızlanmış ve kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştı. Destalinizasyon 1956 sonbaharında Polonya ve Macaristan'da yaşanan siyasî krizlerde en radikal biçimini almıştır. Bu krizler destalinizasyon sürecinin hem bir nedeni hem de bir sonucuydu. Macaristan'daki halk ayaklanması komünistlerin kontrolündeki basın tarafından "devrime karşı bir ayaklanma" olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu ayaklanma

³⁷⁵Surjik, D.V. (2019). Smert' İ.V. Stalina v rassekreçennih dokladah proyektah 'Tsezar' TSRU SŞA. *İstoričeskiye čteniya Na Ul. Andropova*, 5. *İstoriya organov bezopasnosti. materialı vii mejdunarodnoy konferentsii, 11-13 Maya 2018 g.*, İzd-vo Petrozavodskiy Gos. Un-t., s. 225-230.

SSCB ve diğer Varşova Paktı ülkelerinin silahlı müdahalesiyle kanlı bir şekilde bastırılmıştı. Kruşçev askerî müdahale konusunda kararlı davranarak bu yönde ısrarcı olmuştu. Sovyet yönetimi, SSCB de dahil olmak üzere sosyalist kampın diğer ülkelerinde benzer olayların tekrar edebileceğinden korkarak anti-Stalinist kampanyayı durdurma kararı almıştır.³⁷⁶ Bu karar doğrultusunda destalinizasyon süreci askıya alınmış, Stalin'in rolü ve Sovyet tarihindeki yeri üzerine yeni, daha dengeli yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu yorumlarda Stalin'in rolü ne abartılmış ne de sert eleştirilere maruz bırakılmıştı. Sovyet yönetimi bu yeni yaklaşım ile toplumsal huzursuzlukları yatıştırmayı ve sosyalist sistemin istikrarını korumayı hedeflemekteydi.

Siyaset bilimci A. A. Kara-Murza'ya göre, Stalin'in şahsının tanrılaştırılması, bizzat Stalin tarafından yaratılmış ve Mart 1953'teki ölümüne kadar geçen yıllar boyunca öncelikli bir mesele olarak ele alınmıştı. Bu kültün temeli, Sovyet halkının sahip olduğu her şeyin partiye, devlete ve özellikle liderlerine borçlu olduğu fikrine dayanmaktaydı. Bu sistem örneğin, sosyal hizmetlerden ya da vatandaşların günlük yaşamlarında sahip oldukları her şeyden dolayı Stalin'e teşekkür etme gerekliliğini de içermekteydi. Bunun da birkaç nedene dayandığı söylenebilir. İlk olarak, Sovyetler Birliği'nde temel ekonomik görevler başarıyla çözülmüştü. 1930'lu yıllarda ülkenin sanayileşmesi tamamlanmış ve tarım sektörü ile diğer alanlarda önemli başarılar elde edilmişti. Bu ekonomik gelişmeler Stalin'in liderliği altında gerçekleşmiştir. İkinci olarak, Stalin katı ve güçlü bir kişisel yönetim sistemi kurmuş, bu sistem en acımasız baskılarla somutlaştırılmıştır. Halkın Stalin'e olan itaatinin ve otoritesini kabulünün temeli, büyük ölçüde sisteme karşı duyulan korkuya dayanmaktaydı. Üçüncü olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndaki zafer Stalin'in prestijini ve gücünü artıran bir başka önemli etken olmuştu. Bu zaferle birlikte Sovyetler Birliği, Batılı kapitalist ülkelerin kurallarını kabul etmeyerek dünya siyasetinde yön belirleyen bir devlet haline gelmiş ve bu kuralları kendisi dikte etmiştir. Dördüncü olarak, Stalin'in kişisel nitelikleri de bu kültün oluşmasında önemli bir rol oynamıştı. O, hem mükemmel bir lider hem de örgütçü olarak kabul edilmiş, insanları yönetme ve onları kendi otoritesine boyun eğdirme konusundaki becerisiyle tanınmıştır. Stalin'in hüküm sürdüğü dönemde bu unsurlar bir araya gelerek şahsın tanrılaştırılmasının ve halk üzerinde kurduğu büyük otoritenin temellerini oluşturmuştur. Halkın gözünde Stalin,

³⁷⁶Zubkova, Ye.Yu. (2017). *Perviy Sekretar' TSK KPSS Nikita Sergeyeviç Hruşçyov*, İzd-vo İD Komsomol'skaya Pravda., s. 68.

yalnızca bir lider değil aynı zamanda hem korku hem de saygı uyandıran, gücü somutlaştıran bir figür olarak yerini almıştı.³⁷⁷

Destalinizasyon sürecinin yalnızca lider figürüyle sınırlı olmadığını da belirtmemiz gerekir. Kruşçev tarafından yürütülen kampanya kaçınılmaz olarak Sovyet sisteminin yapısal düzenine dair soruları gündeme getirmişti. Ancak bu süreçte bile Sovyet sisteminin genel doğruluğu ve yüce iktidar anlayışı tartışmaya açılmamıştı. Çarpıklıklar ve Leninist çizgiden sapmalar kabul edilmiş olsa da vojdzizm (lider kültü) olgusunun nasıl değerlendirilmesi gerektiği sorusu ortaya çıkmıştır. Kişi kültürünün kınanmasının, vojdzizmden bir kopuş anlamına gelip gelmediği veya bunun, eski lideri itibarsızlaştırarak yeni liderin otoritesini güçlendirmeye yönelik bir propaganda hamlesi olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bu durum yalnızca bir liderin imajını mekanik bir şekilde başka bir liderin imajıyla değiştirme girişimi olarak değerlendirilebilir. Görsel propaganda materyalleri 1953'ten sonra Stalin'in imgesinin posterlerden kaybolduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte ana figür otoritesi tartışılmaz olan V. I. Lenin olmuştur. Lenin, Stalinizmin dogmalarıyla çarpıtılmamış bir ideolojik konseptin temelini temsil ederek komünistler için yeni bir referans noktası haline gelmiştir. Propaganda gençleri fikirlerin asıl kaynağına, Marx ve Lenin'in eserlerine dönmeye davet etmiştir.³⁷⁸ Bu dönüş, ideolojik ve siyasî bir yeniden yapılanma çabası olarak yorumlanabilir fakat aynı zamanda lider figürünün toplumsal bellekteki yerinin nasıl şekillendirildiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

KPSS'nin XX. Kongresi öncesinde Stalin'in şahsının tanrılaştırılması temasının, parti içi güç mücadelelerinde etkili bir araç olarak kullanıldığı açıktır. Bu tema Merkez Komite Birinci Sekreterinin elinde, kendi konumunu güçlendirmek ve rakiplerini zayıflatmak için bir silah haline gelmişti. Henüz kanunsuzluklardan sorumlu ana figür olarak Stalin doğrudan hedef alınmamıştı ancak onun suç teşkil eden eylemleri ve mirası parti içindeki çatışmalarda rakiplerini bastırmak için bir güç kaynağı olarak kullanılmıştı. Bununla birlikte, toplumda destalinizasyon sürecinin ivme kazanması Stalin'in şahsının tanrılaştırılmasını hem savunmayı hem de eleştiriden kaçınmayı zorlaştırmıştı. Bu ikircikli durumu sürdürme olanağı giderek azalmış ve parti içinde Stalin'in rolüne dair

³⁷⁷Karpov, D.V. (2019). Kul't ličnosti Stalina. *Studençeskiy forum*, 21-1(72), s. 18.

³⁷⁸Fedosov, Ye.A. (2012). Bor'ba s kul'tom ličnosti: destalinizatsiya po-sovyetski. *Voprosy istorii mejdunarodnih otnoşeniy i dokumentovedeniya sbornik materialov vsereossiyskoy molodejnoj nauçnoy konferentsii, 18-20 Aprelya 2012 g.*, vıp.8, İzd-vo TGU., s. 119-124.

eleştirilerin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmişti. Fakat bu eleştiriler hemen dile getirilmemişti. Daha sonra A. Mikoyan KPSS'nin XX. Kongresi öncesindeki durumu değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır: “*Stalin hakkında hemen doğru bir değerlendirme yapmadık. Stalin öldü, iki yıl boyunca onu eleştirmedik... O dönemde psikolojik olarak böyle bir eleştiriye hazır değildik.*”³⁷⁹

Stalin'in şahsının tanrılaştırılmasına yönelik eleştiriler siyasette ve toplumda derin değişimlere zemin hazırlayan güçlü bir katalizör olmuştu. Bu eleştiriler baskıcı uygulamaların gözden geçirilmesi ve devletin vatandaşlar üzerindeki kontrolünün gevşetilmesi anlamına gelen destalinizasyon sürecini başlatmıştı. Bu süreçle birlikte, göreceli özgürlük ve liberalleşme ile tanımlanan bir “çözülme” dönemi ortaya çıkmıştı. Stalin'in şahsının tanrılaştırılmasının kınanmasının en önemli sonuçlarından biri, baskı mağdurlarına yönelik adaletin yeniden tesis edilmesi çabası olmuştur. Haksız yere mahkum edilen pek çok kişiye iadeitibar yapılmış, bu da trajik olaylardan etkilenen Sovyet halkı için büyük bir rahatlama sağlamıştır. Bu adım ailelerin adalet duygusunu yeniden kazanmasına yardımcı olmuş ve geçmişteki hataların kabul edilmesi adına anlamlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Stalinizmin mahkum edilmesi yalnızca bireysel bir eleştiriyle sınırlı kalmamış, parti ideolojisinin aşırılıklardan ve dogmatik yaklaşımlardan arındırılmasını zorunlu kılmıştır. Siyasî alanda müşterek yönetime vurgu yapılmış, Stalin'in şahsının tanrılaştırılması reddedilmiş ve sosyalizmin Marksist ilkelerine dönüş sağlanmıştır. Bu süreç, parti içindeki eleştiri mekanizmalarını güçlendirmiş ve yeni fikirlerin yeşermesi için uygun bir zemin oluşturmuştur. Stalin'in şahsının tanrılaştırılmasının çürütülmesi Kruşçev'in gerçekleştirdiği reformların temel dayanağı olmuştur. Bu dönemde baskılar azalmış, GULAG kampları kapatılmış, ifade özgürlüğü kısmen geri getirilmiş, eğitim ve kültür alanında reformlar başlatılmıştır. “Thaw” olarak adlandırılan bu dönem, pek çok kişinin zihninde yavaş ama kararlı bir değişim ve daha adil bir sosyalist yaşam umudu uyandırmıştır. Ancak destalinizasyon sürecinin başlamış olmasına rağmen, ifade özgürlüğü ve iktidar yapıları üzerindeki Stalinist kontrol mekanizmalarının bazı unsurları varlığını sürdürmekteydi. Yönetimdeki değişimler ve güç mücadeleleri bu sürecin hızını yavaşlatmış, kitlesel baskı sona ermiş olsa da temel kontrol ve baskı mekanizmaları yerinde kalmıştı.

³⁷⁹Pijikov, A. (2002). *Hruşçyovskaya Ottepel' 1953-1964* gg. OLMA-Press., s. 68.

Stalinizme yönelik eleştiriler aynı zamanda 1980’lerde Mihayil Gorbaçov’un başlattığı reformlar için güçlü bir itici güç oluşturmuştu. Bu dönemde baskı politikalarının yeniden gözden geçirilmesi, geçmişteki hataların ve suçların açıkça tartışılması ve sosyalizmi modernleştirme arzusu Sovyetler Birliği’nde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu değişimler nihayetinde 1991’de Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle sonuçlanan bir sürecin temelini atmıştır.

4.4. Kamp Sayısının Azalması

Stalinizm döneminde Sovyet cezaevi sistemi çeşitli bileşenlerden oluşsa da bu sistemin merkezinde ıslah çalışma kampları ve ıslahevleri yer almaktaydı. Bu yapıların baskın rolü SSCB’deki kamp ve kolonilerin, cezaların mahkemeler veya yargı dışı idarî kurumlar tarafından verilmiş olmasına bakılmaksızın, hapis cezalarını yerine getirme amacına hizmet etmesiyle açıklanabilir. Ayrıca ceza ve ıslah çalışma kanunlarıyla öngörülen özgürlük kısıtlamalarının “ıslah edici” çalışma uygulamasıyla birleştirilmesi bu kampları ve kolonileri zorunlu çalışmanın yaygın olarak kullanıldığı alanlara dönüştürmüştür. Kampla ıslahevi arasındaki temel fark mahkumların seçilme kriterlerinde ortaya çıkmaktaydı. Ceza Kanunu ve gizli talimatlara göre, üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılan mahkumlar kolonilere, daha uzun süreli ceza alanlar ise kamplara gönderilmekteydi.³⁸⁰ İslahevlerindeki mahkumların büyük bir kısmı genellikle tarım ve tüketim malları üretimi gibi önemsiz işlerde çalıştırılmakta veya sivil halk komiserliklerinin emrine verilmekteydi. Ama kamplar hapishane emeğinin kullanılabilmesi için çok daha elverişli koşullara sahipti ve bu nedenle daha büyük ekonomik projelerde yer almaktaydı.

Stalin’in hayatının son yıllarında SSCB İçişleri Bakanlığı devletin en büyük bakanlığıydı. 1952 yılı itibarıyla bu bakanlığın gerçekleştirdiği sermaye inşaatı tüm devlet sermaye yatırımlarının yaklaşık %9’unu oluşturmaktaydı.³⁸¹ Kamplardaki mahkumlar ülkenin uzak bölgelerindeki projelerin yanı sıra büyük ekonomik girişimlerde de kullanılmaktaydı. Hemen her büyük çaplı proje ıslah çalışma kamplarının emeğiyle inşa edilmekte ve işletilmekteydi. Bu projeler arasında fabrikalar, yollar, demiryolları, kanallar ve maden işletmeleri gibi önemli yatırımlar bulunmaktaydı.

³⁸⁰Borodkin, L.İ. ve diğerleri., (2008). *Gulag: ekonomika prinuditel’nogo truda (istoriya stalinizma)*. ROSSPEN., s. 92-93.

³⁸¹Borodkin vd., **a.g.m.**, 2008, s. 75.

Kamplar ve ıslahevleri arasındaki işbölümü bu yapıların örgütsel ve idarî düzenlemelerini de belirlemekteydi. Kamplar genellikle belirli bir üretim tesisinin ihtiyaçlarına göre örgütlenmekte ve bu tesislerin işletilmesi ya da inşası için iş gücü sağlamaktaydı. Örneğin, bir fabrika, yol, demiryolu, kanal ya da büyük bir maden sahası için bir kamp kurulmaktaydı.³⁸²

Stalin'in ölümü Sovyet devletinin iç politikasında değişikliğe ve 1953'te kitlesel bir affa yol açmış, bu da ıslah edici emek politikasının yumuşatılması yönünde bir revizyona neden olmuştur. 1950'lerin sonunda devletin ceza ve yürütme politikaları yeniden değişime uğramıştır. Siyasî mahkumların serbest bırakılması süreci GULAG'ın yeniden düzenlenmesi sorununu daha da derinleşmişti. 1 Ocak 1956 itibarıyla 113.700'ü devrime karşı işlenen suçlardan hüküm giymiş olan 940.900 mahkum tüm özgürlüklerinden mahrum bırakma yerleri olan kamplarda tutulmaktaydı. 27 Ekim 1956'da SSCB İçişleri Bakanlığı tarafından "İçişleri Bakanlığı Islah Çalışma Kampları ve Islahevleri Ana Müdürlüğü'nün, SSCB İçişleri Bakanlığı Islah Çalışma Islahevleri Ana Müdürlüğü olarak yeniden düzenlenmesini" öngören bir emir yayımlanmış, İçişleri Bakanlığı'nın en eski ana müdürlüğünün adından "kamp" kelimesi çıkarılmış ve GULAG kısaltması GUITK şeklinde değiştirilmiştir. Böylece ülkede yavaş yavaş normal bir cezaevi sistemi ortaya çıkmaya başlamıştı. Gerçi bunlar da komünist rejimin tüm kötü alışkanlıklarını taşımaktaydı ama artık zorla çalıştırma ve kitlesel siyasî şiddetin canavarca uygulandığı bir sistem değildi. KPSS'nin XX. Kongresi'nin yapıldığı yıl aynı zamanda GULAG'ın tasfiye edildiği yıldır. Bu nedenle 104 kamp ve 1.567 ıslahevi ve kamp alt bölümü tasfiye edilmiş; 109.206'sı gardiyan olmak üzere 180.034 kamp çalışanı işten çıkarılmıştı.³⁸³

28 Mart 1953'te SSCB Bakanlar Kurulu GULAG'ın İçişleri Bakanlığı'ndan Adalet Bakanlığı'na devredilmesine karar vermiştir. Fakat 200.000'den fazla siyasî mahkumu barındıran özel kamplar GULAG yapısından önce ortaya çıktıkları ve Cezaevi Departmanı'na bağlı oldukları için İçişleri Bakanlığı'nın kontrolü altında kalmaya devam etmiştir. GULAG 21 Ocak 1954 tarihine kadar Adalet Bakanlığı'nın yetkisi altında kalmış, bu tarihten sonra yeniden İçişleri Bakanlığı'na iade edilmiştir. Yazarın görüşüne göre, GULAG'ın İçişleri Bakanlığı'na geri döndürülmesi sosyalist yasallığın

³⁸²Borodkin vd., **a.g.m.**, 2008, s. 95.

³⁸³Senyavskiy, A.S. (2008). XX s'yezd kpss v kontekste istorii XX veka: ('krugliy stol' v iri ran 28 fevralya 2006 g.). *Trudi İnstitutu Rossiyskoy istorii akademii nauk*, (7), s. 70.

restorasyonu sürecini önemli ölçüde yavaşlatmıştır. Adalet Bakanlığı'nın GULAG'ı tam teşekküllü bir cezaevi sistemine dönüştürmeyi amaçlayan birçok yasal girişimi o dönemde desteklenmemiş ama daha sonra uygulamaya konmuştur.³⁸⁴

GULAG sistemindeki yeniden yapılanma süreçleri birkaç yıl boyunca devam etmişti. Baskıcı sistemdeki tüm dönüşümler iki ana faktörden etkilenmekteydi. Bir yandan, özel kamplardaki mahkumların kitlesel protestoları GULAG yönetimini en acımasız ve tanınmış işçileri kamp yönetiminden uzaklaştırarak rejimi yumuşatmaya zorlamış; öte yandan, zorla çalıştırmanın belirgin verimsizliği ve GULAG'ın ekonomik göstergelerindeki keskin bozulma yönetimi mahkumların çalışma koşullarını ve gözaltı sürelerini iyileştirmek için önlemler almaya mecbur bırakmıştı.

1953 affı kamp nüfusunun yapısını önemli ölçüde etkilemişti. L. P. Beriya'nın tutuklanmasının ardından en yüksek yargı, parti ve devlet kuruluşları mahkumlardan ve onların yakınlarından binlerce itiraz, şikayet ve dilekçe almaya başlamıştı. Bu belgelerde insanlar Sovyet karşıtı faaliyetler nedeniyle verilen haksız cezalardan duydukları memnuniyetsizliği dile getirmiş ve ceza davalarının gözden geçirilmesini talep etmişlerdi. Birçok mektupta siyasî mahkumların davalarının incelenmesi için özel komisyonlar kurulması çağrısında bulunulmaktaydı. Resmî raporlarda devrime karşı işlenen suçlardan hüküm giymiş kişilerin davalarının incelenmesi konusu daha derin ve profesyonel bir şekilde ele alınmıştı.

1954 ve 1955 yıllarında Sovyetler Birliği'nde mahkum sayısındaki azalma, devletin daha sonra destalinizasyon olarak bilinen hedefe yönelik tedbirlerinin bir sonucuydu. Bu dönemde çeşitli kararnameler ve yasal düzenlemelerle birçok kişi serbest bırakılmıştı. 2 Nisan 1954 tarihinde SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı'nın "18 yaşından küçükken işlenen suçlardan hüküm giyenlerin cezadan erken salıverilmesi prosedürü hakkında" kararnamesi uyarınca 22.670 kişi tahliye edilmişti. 14 Temmuz 1954 tarihinde "Gözaltı yerlerinden şartlı tahliye uygulamasının başlatılmasına ilişkin" kararname kapsamında 117.570 kişi serbest bırakılmıştı. Yine SSCB Ceza Muhakemesi Kanunu'nun, tedavisi mümkün olmayan ciddi bir hastalığa yakalanan mahkumların serbest bırakılmasına ilişkin 457. maddesine dayanarak 44.136 kişi tahliye edilmişti. 3 Eylül 1955'te "Sakatların, yaşlıların, tedavisi mümkün olmayan ciddi hastalıklardan muzdarip kişilerin, hamile kadınların ve küçük çocuklu kadınların özgürlüklerinden

³⁸⁴Senyavskiy, a.g.m., 2006, s. 70.

mahrum bırakıldıkları yerlerden erken tahliye edilmelerine ilişkin” kararname kapsamında 73.035 kişi serbest bırakılmıştı. 17 Eylül 1955 tarihinde “1941-1945 savaşı sırasında işgalcilerle işbirliği yapan Sovyet vatandaşlarının affına ilişkin” kararname kapsamında 55.480 kişi tahliye edilmişti. Ayrıca devrim karşıtı suçlardan hüküm giymiş kişilere karşı açılan ceza davalarının gözden geçirilmesi sonucunda 32.798 kişi serbest bırakılmıştı.³⁸⁵ Bunun yanı sıra, mahkumların cezalarının bitiminde düzenli olarak salıverilmeleri de devam etmişti. 1954-1955 yıllarında toplam 845.665 yeni hükümlü İçişleri Bakanlığı kamplarına ve ıslahevlerine girerken, 1.398.038 kişi hapishanelerden tahliye edilmişti.³⁸⁶

Komünist Parti’nin XX. Kongresi arifesinde, GULAG sistemi de dahil olmak üzere İçişleri Bakanlığı’nın yapısında personel ve örgütsel yapıya ilişkin büyük çaplı dönüşümler başlamıştı. 28 Ocak 1956’da İçişleri Bakanlığı, Parti yönetiminin talimatlarına uyarak Merkez Komite’ye GULAG ve bölgesel alt birimlerinin personelinin azaltıldığını belirten bir rapor göndermişti. Belgede, 1954-1955 yılları arasında 6 düzeltme-çalışma kampı yönetiminin, 187 kamp şubesinin, 83 ıslahevinin, 29 kamp noktasının kaldırıldığı ve 62 cezaevinin kapatıldığı belirtilmişti. Bunun yanı sıra, personel sayısı 5.022 olan 138 cezaevi KGB’nin kontrolüne geçmişti. Pek çok kamp yapısı önemli ölçüde küçültülmüş ve yeniden düzenlenmişti. İki yıl içinde GULAG’ın idarî yapı ve yerel yönetimlerin kadrosu 43.175 kişi, yarı askerî muhafız birimlerinin sayısı ise 25.038 kişi azalmıştı.³⁸⁷

Cezaevi sistemindeki değişikliklerle bağlantılı olarak İçişleri Bakanı N. P. Dudarov 5 Nisan 1956’da Merkez Komite’ye cezaevi sisteminin durumunu ayrıntılı olarak açıkladığı ve reform için önlemler önerdiği kapsamlı bir rapor sunmuştu. Dudarov, raporunda açıkça şunları belirtmiştir:

“İslah çalışma kampları ve ıslahevlerindeki durum uzun yıllar boyunca tatmin edici olmamıştır. Kampların yeri ve mahkumların dağılımı öncelikle ekonomik çıkarlar doğrultusunda belirlenmekte, bu da büyük kamp komplekslerinin oluşturulmasına ve mahkumların ülke çapında toplu nakillerine yol açmaktadır. Ülkedeki hapishane nüfusu halen yüksektir.”

³⁸⁵Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (2002). *GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey. 1918-1960*. MFD., s. 436.

³⁸⁶Kokurin, A.İ. ve Petrov N.V. **a.g.k.**, 2002, s. 391.

³⁸⁷Kokurin, A.İ. ve Petrov N.V. **a.g.k.**, 2002, s. 391-392.

Dudarov bu sorunu çözmek için şu önlemleri önermiştir: *“İslah çalışma kamplarının sürdürülmesinin artık uygun olmadığını kabul ederek bu kurumları 1956-1958 yılları arasında kademeli olarak tasfiye edin ve yalnızca ıslah çalışma kampları ile cezaevleri bırakılsın. İslahevlerindeki mahkumların emeği şantiyelerde, ormancılıkta, kömür madenciliğinde, madencilikte ve diğer ağır, vasıfsız işlerde kullanılmamalıdır. Suçlular, tamamen tecrit edilmeleri için cezaevlerinde tutulmalıdır. Hükümlülere farklılaştırılmış bir yaklaşım uygulanmalıdır.”*³⁸⁸ Ama bakanın bu önerisi eleştirilerek “yanlış” ve “kabul edilemez” olarak değerlendirilmişti.

Siyasî ve ekonomik koşulların baskısı altında ülke yönetimi tarafından kamp sisteminde gerçekleştirilen sonraki dönüşümler KGB başkanının görüşünün tamamen olmasa da büyük ölçüde dikkate alındığını göstermiştir. 25 Ekim 1956’da Bakanlar Kurulu ve Merkez Komite “İçişleri Bakanlığı’nın Çalışmalarını İyileştirmek İçin Alınacak Tedbirler Hakkında” ortak bir karar kabul etmiştir. Bu nitelikteki bir belgede ilk kez siyasî suçlardan hüküm giymiş mahkumlara atıfta bulunulmamış, bundan böyle asıl ilgi konusu suçlular – haydutlar, hırsızlar, katiller, holiganlar olmuştur. Fakat “devrim karşıtı olanlar” bu suçlular arasında yoktu. Maddelerden biri şöyleydi: *“İslah çalışma kamplarının en önemli devlet görevi, mahkumların çalışma hayatında yeniden eğitilmelerini sağlamak iken bunu yapamadıkları için daha fazla var olmalarının uygun olmadığını kabul etmek. Bu bağlamda İçişleri Bakanlığı’nın ıslah çalışma kampları, ıslahevleri olarak yeniden düzenlenmelidir.”*³⁸⁹

Bu durum 27 Ekim 1956 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan ve yukarıda bahsi geçen kararı duyuran bir emirle belgelenmiştir. Emrin paragraflarından biri, “İçişleri Bakanlığı İslah Çalışma Kampları ve Kolonileri Ana Dairesi’nin, İçişleri Bakanlığı İslah Çalışma Kolonileri Ana Dairesi olarak yeniden düzenlenmesini” öngörmüştür.³⁹⁰ Böylece, İçişleri Bakanlığı’nın en eski ana dairesinin adından “kamp” kelimesi çıkarılmış ve GULAG kısaltması GUITK ile değiştirilmiştir. Ancak mesele sadece ismin değiştirilmesinden ibaret değildi. Yavaş yavaş ülkede daha düzenli bir cezaevi sistemi ortaya çıkmaya başlamaktaydı. Önceki eksikliklerinin çoğu muhafaza edilse de artık zorla çalıştırma ve kitlesel siyasî baskının acımasızca sömürüldüğü bir mekanizma olmaktan çıkmıştı.

³⁸⁸Seniyavskiy, a.g.m., 2008, s. 86.

³⁸⁹Seniyavskiy, a.g.m., 2008, s. 87.

³⁹⁰Kokurin, A.İ. ve Petrov N.V. a.g.k., 2002, s. 186.

Stalin'in ölümünden sonra milyonlarca insanı kapsayan kitlesel zorla çalıştırma sistemi olan kamplar ortadan kalkmıştı. Stalin, GULAG'ın ülkenin ekonomik büyümesi için çok önemli olduğuna inanmış olsa da siyasî halefleri kampların aslında bir geri kalmışlık kaynağı ve işleri yapmanın son derece verimsiz bir yolu olduğunun farkına varmışlardı. Stalin'in ölümünden birkaç gün sonra halefleri kamp sistemini dağıtmaya başlamışlardı. Bu süreç üç büyük kamp ayaklanması ve çok sayıda küçük ama aynı derecede tehlikeli olayla hız kazanmıştı.

GULAG'ın resmî olmayan bitiş tarihi 4 Haziran 1956 olarak kabul edilebilir. Çünkü o gün Yüksek Sovyet, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün zorla ve zorunlu çalıştırmanın her türlüşünün ortadan kaldırılmasını öngören Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Ayrıca 7 Eylül 1956 tarihinde Sovyetler Birliği Köleliğinin, Köle Ticaretinin ve Kölelik Benzeri Kurum ve Uygulamaların Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye taraf olmuştur. Bu olaylar bir arada ele alındığında, bazı çekincelerle de olsa Komünist Parti'nin XX. Kongresi'nin yapıldığı yılın GULAG sisteminin nihaî olarak tasfiye edildiği yıl olduğunu söylemek mümkün.

Komünizm tarihi, Orta ve Doğu Avrupa'da sivil toplumun gelişimi üzerine kitap ve makaleler yazan E. E. Applebaum'a göre, kamplar tamamen ortadan kalkmamış, evrim geçirmiştir. 1970'lerde ve 1980'lerin başında bazıları yenilenmiş ve yeni nesil demokratik aktivistleri, Sovyet karşıtı milliyetçileri ve tabii ki suçluları alıkoymak için kullanılmıştır.³⁹¹ Sovyet muhalifler ve uluslararası sivil haklar hareketi sayesinde Stalin sonrası kamplarla ilgili bilgiler düzenli olarak Batı'ya sızdırılmıştır. Zamanla bu kamplar Soğuk Savaş diplomasisinde bir rol oynamaya başlamıştır. 1980'lerde bile Ronald Reagan ve Mikhail Gorbaçov kamp konusunu tartışmaya devam etmişlerdir. Ancak 1987 yılında kendisi de bir GULAG mahkumunun torunu olan Gorbaçov, siyasî mahkumlar için Sovyet kamplarının tamamen sökülmesini başlatmıştı.

4.5. Normal Ceza Sistemine Geçiş

Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği iç politikada önemli değişimler geçirmiş, bu da ıslah ve çalışma sisteminin yumuşamasına yol açmıştır. Bu dönemi yansıtan en önemli olaylardan biri 1953 yılındaki toplu aftır. Bu değişiklikler tüm mahkumlar için iş günü kredisi uygulamasının başlatılmasıyla sonuçlanmış, bu da verilen

³⁹¹Epplbaum, E.E. (2006). *GULAG. Pautina Bol'sogo Terrora*. (L. Motileva, Çev.; 1 Basım). Moskovskaya Şkola Politiceskih İssledovaniy., s. 9-10.

cezaların süresini kısaltmış ve şartlı tahliye uygulamasını yeniden başlatmıştır. Ardı sıra devam eden aflar da cezaevi politikasının insanîleştirilmesi yönündeki gidişatı doğrulamaktadır.

İ. V. Uporov'a göre, "çözülme" politikası Sovyet toplumunda açıkça talep görürken GULAG talep görmemekteydi. Bu anlamda "GULAG" denen olgunun, yani onun siyasî bileşeninin "sınıf düşmanlarını" bastırmak ve yönetici eliti güçlendirmek için yapay olarak yaratıldığını söyleyebiliriz.³⁹² Hapis cezalarına infaz koşullarında reform yapılması gerekli yasal çerçevenin oluşturulmasını da beraberinde getirmiştir. Bu husus, ilgili değişikliklerin temelini oluşturan "İçişleri Bakanlığı Islah Çalışma Kampları ve Kolonileri Yönetmeliği" başlıklı belgede yer almıştır. Yönetmelikte, ıslah çalışma kurumlarının temel görevleri; hükümlülerin yeni suçlar işleme olasılığını ortadan kaldıracak cezanın çekilmesi için gerekli koşulları oluşturmak aynı zamanda sosyal açıdan yararlı işlere katılım yoluyla ıslah edilmelerini ve yeniden düşünmelerini teşvik etmek olarak belirtilmiştir. 1954'ten 1956'ya kadar olan dönemde ıslah çalışma kampları sistemi resmî düzeyde kesin olarak olumsuz değerlendirilmiş ama bu durum, benzer ekonomik görevler için yeni kampların kurulmasını engellememiştir. Beyanlar ve gerçek eylemler arasındaki tutarsızlık ıslah çalışma kampları sisteminde bu kurumların varlığını sürdürmesine katkıda bulunmuştur.

1950'lerin sonunda ülke, devletin ceza ve çalışma politikasında yine değişimler yaşamıştır. 1958 yılında Ceza Mevzuatı ve Birlik Cumhuriyetleri Esasları kabul edilmiş ve 25 Aralık 1958 tarihinde Yüksek Sovyet'in ikinci oturumunda onaylanmıştır. Bu Esaslar, özgürlükten mahrum bırakma türlerine açıklık getirmiştir: ıslah edici çalışma hapisaneleri ve kolonileri aynı zamanda çocuklar için çalışma kolonileri; özgürlükten mahrum bırakmayı içeren bir cezalandırma biçimi olarak ıslah edici çalışma kampları kaldırılmıştır. Bu değişiklik, özgürlükten mahrum bırakma yerleri sisteminde daha fazla reform yapılması için gerekli koşulların ortaya çıktığını göstermekteydi. Ayrıca Aralık ayında Bakanlar Kurulu, ıslah çalışma kamplarının kaldırılması niyetini teyit eden İçişleri Bakanlığı'nın Yetkisi Altındaki Çalışma ve Islah Kampları ile Cezaevleri Hakkında Yönetmeliği onaylamıştır.³⁹³

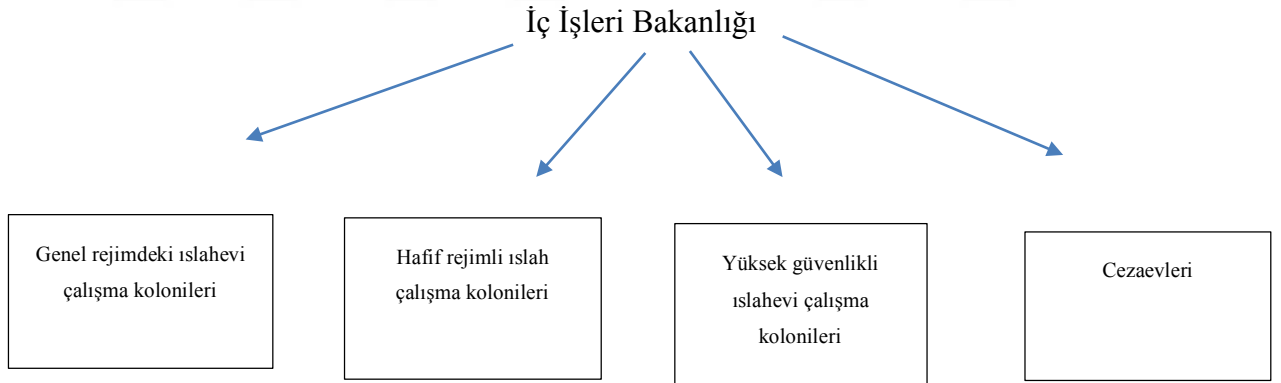
³⁹²Uporov, İ.V. (2017). Penitentsiarnaya sistema sovetskogo gosudarstva v poslestatinskiy period (pravovoy aspekt). *Akademiya pedagogičeskih idey Novatsiya*, (5), s. 139-140.

³⁹³Kuz'min, S.İ. ve Selezneva, İ.V. (2014). Opit reformirovaniya sistemi ispravitel'no-trudovih učeždeniy v sovetskom gosudarstve (seredina 50-h konets 60-h gg.). *Moskovskiy yuridičeskiy jurnal*, (3), s. 13-19.

“İçişleri Bakanlığı İslah Çalışma Kampları ve Kolonileri Yönetmeliği”nin “Genel Hükümler” bölümünde dikkat çeken değişiklikler şunlardır:

- Mahkumların sosyal açıdan faydalı işlerde çalıştırılması esası getirilmiştir;
- Çalışmanın teşvik edilmesi amacıyla mahkumların örnek davranışları ve görevlerini düzenli veya fazladan yerine getirmeleri durumunda ceza sürelerinde indirim yapılması öngörülmüştür. Buna göre, devlet suçlarından ve diğer ağır suçlardan hüküm giymiş olanlar için cezanın en fazla üç günü için iki günlük çalışma karşılığı iş günü kredisi verilecekti;
- Mahkumların aileleri ve yakın akrabalarıyla iletişim kurmaları sağlanarak bu bağların ıslah ve yeniden eğitim süreçlerine olumlu katkıda bulunması hedeflenmiştir;
- İslahevlerinde uygulanan rejim türleri; genel, hafif ve katı olarak belirlenmiştir.

Bu düzenlemeler mahkumların topluma yeniden kazandırılmasını ve ceza infaz sisteminin insanileştirilmesini amaçlamaktaydı.³⁹⁴

Genel rejim kolonileri başlıca ıslah çalışma kurumlarıydı. Bu kolonilerdeki mahkumlar koruma ve gözetim altında tutulmaktaydı; üzerleri aranmakta, yazışmaları sansürlenmekte ve gönderilen koli ve paketleri denetlenmekteydi. İdare tarafından atandıkları takdirde, hem doğrudan iş yerlerinde hem de kolonilerin tıbbî, kültürel ve ekonomik kurumlarında çalışmaktaydılar.

Hafif rejimli ıslah çalışma kolonilerindeki mahkumlar ıslah çalışma kolonisi idaresinin gözetimi altında yaşam alanlarında tutulmaktaydı. Gardiyanların gözetimi

³⁹⁴Kokurin, A.İ. ve Petrov N.V. **a.g.k.**, 2002, s. 195-197.

altında ve gerektiğinde idarenin izniyle kendi başlarına işe gidip dönebilmekteydiler. Kişisel eşya bulundurma, banka havalesi yoluyla gıda ve sanayi malları satın alma, kısıtlama olmaksızın ziyaretçi kabul etme ve yazışma yapma haklarına sahiptiler. Belirlenen ücret oranları ve maaşlar üzerinden ödeme almaktaydılar. Üzerleri aranabilmekte, yazışmaları sansürlenebilmekte ve yalnızca gerekli olduğunda paket ve gönderileri denetlenebilmekteydi.

Haydutluk, soygun, kasten adam öldürme ve diğer tehlikeli suçlardan ikinci kez veya daha fazla hüküm giymiş mahkumlar katı rejim ıslah çalışma kolonilerine gönderilmekteydi. Cezaevi yetkilileri, yukarıdaki suçlardan ilk kez hüküm giymiş olmalarına rağmen tecrit edilmeleri, ıslah edilmeleri ve yeniden eğitilmeleri için bu tür kolonilerde tutulmaları gerekli görülen kişileri de sıkı rejim kolonilerine gönderme hakkına sahipti; bu tür istisnalar ancak idarenin gerekçeli bir kararına dayanarak gerçekleştirilebilmekteydi. Ayrıca cezaevinde işlenen ciddi suçlardan hüküm giymiş mahkumlar, suç çetelerinin aktif üyeleri, işten kaçan ve asalak bir yaşam tarzı sürdüren mahkumlar ve rejimin diğer ısrarlı bozucuları da bu kategoride değerlendirilmekteydi. Cezaevlerinde, hapis cezasına çarptırılan en tehlikeli suçluların yanı sıra, ıslah çalışma kolonilerinden cezaevine nakledilen mahkumlar da tutulmaktaydı. Mahkumlar için cezaevlerinde iki rejim uygulanmaktaydı: genel ve katı. Katı rejim, cezaevinde kurulu düzeni kötü niyetle ihlal eden mahkumlara ve disiplini ihlal ettikleri için ıslah çalışma kolonilerinden nakledilen mahkumlara uygulanmaktaydı. Hamile kadınlar ve bebekli kadınlar ceza hücrelerinde kalamaz ve katı rejime tâbi tutulamazdı.

Yukarıdaki tüm bu hususlar ıslah-iş sisteminde ve mahkumların cezalandırılma biçiminde yapılan yeni reformlara atıfta bulunmaktadır. Bu durum ıslah çalışma kamplarının ve özel kampların kademeli olarak tasfiye edilmesiyle bağlantılıdır. İşte bu nedenle, söz konusu kamplar bundan böyle İçişleri Bakanlığı'na bağlanmış ve GULAG ile hiçbir ilgilerinin olmadığı varsayılmıştı. Dolayısıyla, yukarıda bahsi geçen hükmün kabul edilmesinin ardından tüm bunlar tasfiyeye doğru gidişatı tamamlamıştı.³⁹⁵

1957 yılında İçişleri Bakanlığı, cezaevlerinde tutulan mahkumlara ilişkin kurallarda değişiklik yapmıştı. Bu değişikliklere göre, kamplardan ve kolonilerden disiplin veya adli prosedürle ilk kez nakledilen mahkumlar başlangıçta iki ay, tekrar nakledilenler ise en az altı ay sıkı rejime tâbi tutulmaktaydı. En tehlikeli gangster mahkumların tecrit edilmesi için önlemler alınmış, bu amaçla her biri 30 kişiyi alabilecek

³⁹⁵Kokurin, A.İ. ve Petrov N.V. **a.g.k.**, 2002, s. 199-202.

yüksek güvenli birimler hâlinde hücre tipi koğuşlar düzenlenmişti. Mahkumlar ıslah çalışma kurumu idaresinin emriyle ve amirin onayıyla bu birimlere yerleştirilmiştir. Hükümlülerin alıkonma koşulları mahkumların alıkonma emriyle düzenlenmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 8 Aralık 1958 tarihli ve 1334 sayılı kararı ile İçişleri Bakanlığı'nın Islah Ameliyat Kolonileri ve Hapishaneler Yönetmeliği onaylanmıştır. Bu yönetmelikte ıslah kurumlarının görevleri: mahkumlar üzerindeki temel etki araçları, bakımı, koloni türleri, alıkonma usul ve koşullarının tanımlanması; buna göre kolonilerde genel, hafif ve katı olmak üzere üç tür rejim tesis edilmesi şeklinde belirlenmiştir.³⁹⁶

1959 yılında mahkumlara uygulanan rejim türlerinin değiştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmekteydi. Hüküm giymiş kişilerin rejimleri işledikleri suçların ağırlığına ve topluma yönelik tehlike derecelerine göre belirlenmekteydi. Cezalarını çekmekte olan mahkumlar için ise rejim türleri, onların davranışlarına bağlı olarak düzenlenmişti. Bu çerçevede 1950'lerin ikinci yarısında içişleri kurumları, tüm hükümlülerin önceki sabıka kayıtlarını tespit etmek amacıyla daha etkin bir çalışma başlatmıştı. Böylelikle rejim uygulamaları eğitimsel etkinin en önemli aracı haline gelmişti.³⁹⁷

1950'lerin ortalarında çocuk çalışma kolonileri ve çocuk eğitim kolonilerine yönelik yeni yönetmelikler hazırlanmış ve kabul edilmişti. Çalışma kolonileri özgürlükten mahrum bırakılma cezasına çarptırılmış çocuklar için birer ıslah edici çalışma kurumu niteliğini taşımaktaydı. Bu kolonilerde bulunan çocuklar, özgürlükten yoksun bırakıldıkları süreçte disiplini kötü niyetle ihlal ettiklerinde veya suç işlediklerinde daha katı bir rejimle yönetilen çalışma kolonilerine sevk edilmekteydi.³⁹⁸

1961 tarihli "İslahevleri Yönetmeliği", farklı kategorilerdeki hükümlülerin sosyal tehlike derecelerine göre ve dört tür rejimin farklılaştırılmış etkileri çerçevesinde ayrı ayrı alıkonulmasını öngörmüştür. Bu rejimler genel, güçlendirilmiş, katı ve özel olarak tanımlanmaktaydı. Özgürlükten mahrum bırakma yerleri olarak cezaevleri muhafaza edilmiş fakat bu yerler yalnızca özellikle katı izolasyona ihtiyaç duyan hükümlüler için

³⁹⁶Kuznetsova, İ.A. (2007). Sovershenstvovaniye pravovogo regulirovaniya i pravovih osnov vospitatel'noy sistemı v ispravitel'no-trudovih koloniyah (1957-1969 gg.). *Vestnik Vladimirskogo yuridicheskogo instituta*, (1), s. 75-76.

³⁹⁷Dagel', P.S. (1972). *Ucheniya o lichnosti osujdennoy v sovetskom ispolnitel'no-trudovom prave*. İzd-vo Dal'nevostochnogo Universiteta., s. 120-121.

³⁹⁸Oganesyan, S.M. ve Brilyova, Ye.A. (2018). Osnovniye tendentsii razvitiya ispravitel'no-trudovoy sistemı sovetskogo gosudarstva. *Vestnik Permskogo Instituta FSİN Rossii*, (1), s. 14-15.

ayrılmıştır.³⁹⁹ Bu düzenlemelerin kabul edilmesiyle hükümlülerin önceki rejim türlerine göre dağılımında ortaya çıkan temel sorunlardan biri olan, ilk kez hüküm giyenlerle mükerrer hükümlülerin birlikte tutuklanması uygulaması sona erdirilmişti. Yönetmelikler disiplin tedbirleri sistemini yeni türlerle desteklemekteydi. Bu teşvikler arasında cezaevinden koloniye erken nakil, özel rejimli koloniden sıkı rejimli bir koloniye nakil, şartlı tahliye, özgürlükten mahrum bırakmanın infaz edilmeyen kısmının daha hafif bir cezayla değiştirilmesi ve af gibi uygulamalar yer almaktaydı.

Daha önce de ifade edildiği üzere, ıslah çalışma kurumlarında iç düzeni güçlendirmek amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Bu kapsamda genel, güçlendirilmiş, katı ve özel olmak üzere farklı rejimlere sahip koloniler kurulmuş, mahkumların bu kurumlar arasında yeniden dağıtılmasını sağlamak için çalışmalar yürütülmüştür. Yeni kurallara göre, mahkumların kolonilerde kazandıkları paraları yalnızca nakit olmayan ödemeler yoluyla kullanmalarına izin verilmekteydi. Bu uygulamanın, mahkumları çalışmaya teşvik etmesi amaçlanmaktaydı. Ayrıca yasaklanmış ürünlerin satın alınmasını önlemek amacıyla mahkumların nakit para ve değerli eşya taşıması yasaklanmıştı. Ziyaret, teslim ve paket sayısına da kısıtlamalar getirilmiş, özellikle tehlikeli suçlardan hüküm giyenlerin bulunduğu özel rejim kolonilerinde bu kısıtlamalar daha sıkı hale getirilmişti. Bu kategorideki mahkumlara özel üniforma giyme zorunluluğu getirilmiş ve ek kontrol tedbirleri uygulanmıştır. 1960'ların sonuna gelindiğinde, ıslah çalışma kolonilerindeki hükümlülerin davranışlarını sıkı bir şekilde düzenlemek için belirli ön koşulların oluştuğunu söylemek mümkündür. Cezalandırıcı ve eğitici etkinin organizasyonunda deneyimler biriktirilmiş, hükümlülerin yeniden eğitimi üzerine bilimsel araştırmalar yapılmış, birimlerdeki görev hizmetinin niteliği değiştirilmiş, sertifikalı memur sayısı artırılmış, birimlerdeki hükümlü sayısı azaltılmış ve suçluların amatör örgütlenmeleri güçlendirilmiştir.

Genel olarak, Sovyetler Birliği'nin ceza infaz sistemi varlığının son kırk yılında önemli değişikliklere uğramıştı. Bu değişiklikler, öncelikle topluma daha açık hale gelen ıslah çalışma kurumlarının faaliyetlerinde yasallığın yeniden tesis edilmesine yansımıştı. Cezaevi sistemi sonraki yıllarda ve günümüze kadar değişiklikler geçirmeye devam etmektedir. Ancak bu değişim büyük ölçüde çelişkilerle dolu olmayı sürdürmüştür. Ceza

³⁹⁹Oganesyan, S.M. (2017). Evolyutsiya penitentsiarnoy politiki na zaverşayuşçem etape suşçestvovaniya sovetsskogo soyuza (60-90 gg. XX veka). *Yuridiçeskaya Nauka: İstoriya i Sovremennost'*, (6), s. 50-51.

infaz sisteminin tarihsel deneyiminden yararlanmak bu sistemi modern uluslararası standartlarla uyumlu hale getirme sürecini hızlandırabilecek önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

4.6. Kampların Anıt Müzeleri

Müze insanlık tarihi ve doğa ile ilgili konuları, eserleri ve diğer maddî verileri bir araya getiren, koruyan ve yorumlayan, bunların halk için görünür kılan bir kurumdur. Genelde insanlık tarihinin, özelde ise Sovyet ve Kazak tarihinin insanlık dramlarından birinin şahidi konumundaki GULAG binalarının müzeleştirilmiş anıtları, bizlere sunduğu görsel ve yazılı materyallerle dönemin katı rejimini, mahkumların yaşam koşullarını ve çalışma sahalarını göstermesi hasebiyle oldukça etkileticidir. Eski yönetim binalarının müzeleştirildiği anıt-müze konsepti ilk olarak 20. yüzyılın ortalarında, toplum siyasi tasfiyelerin ve kitlesel tutuklamaların büyük sonuçlarını görmeye başladığında ortaya çıkmıştır. GULAG müzeleri zaman içinde hem araştırmacıların hem de halkın ilgisini çekmiş, adeta birer araştırma ve eğitim merkezleri haline gelmiştir. Bu açıdan KARLAG Müzesi, Kazakistan tarihinin önemli bir dönemini koruması ve pek çok kişinin unutmayı tercih ettiği karanlık sayfalarını göstermesi sebebiyle özel bir mekandır. Stalin'in en ünlü kamplarından birinin arazisinde yer alan bu müze, milyonlarca insanın yaşadığı trajedinin önemli bir hatırlatıcısıdır. Sergilenen belgeler, fotoğraflar ve eserler baskı rejiminin acımasız gerçekleriyle yüzleşenlerin gerçek hikayelerini yansıtmaktadır.

KARLAG Müzesi'nin binası 1930'lardan günümüze kalan az sayıdaki binadan biridir. Aslında KARLAG'ın başkenti olan Dolinkoye köyünün tamamı bir açık hava müzesi olabilirdi. Ne yazık ki insanlar kendilerine KARLAG'ı hatırlatan her şeyi saklayamamış ya da saklamak istememiştir: *"...Ancak tavan aralarındaki küçük hatıralar; eski gazeteler, belgeler, fotoğraflardır bizlere kalabilen. Ve yalnızca en üst sınıftan uzmanların inşa ettikleri mezarlardır tarihe tanıklık eden..."*⁴⁰⁰

KARLAG Müzesi olarak bilinen Siyasi Baskı Kurbanlarını Anma Müzesi'nin binası Kazakistan'ın Karaganda bölgesinde yer almaktadır. Bu eşsiz anıt kompleksi, 1930'lardan 1950'lere kadar Sovyetler Birliği'nde faaliyet gösteren GULAG sisteminin en büyük öğelerinden biri olan Karaganda Islah Çalışma Kampı'nın yani KARLAG'ın zengin tarihine ithaf edilmiştir. Kampın korunabilmiş yönetim binaları üzerine kurulan

⁴⁰⁰Kohanova, S. (2010). Karlag v duhe Gollivuda. *Ekspress-Kazakhstan*, (12), s. 6-7.

müze, milyonlarca insanın kaderini belirleyen istibdat zihniyetinin güncelliğini teyit eden önemli bir kültürel ve tarihi hafıza merkezi haline gelmiştir. Müzenin sergisinde çeşitli arşiv belgeleri, mahkumların kişisel eşyaları ve kampın özenle yeniden dizayn edilen iç mekanları yer almaktadır. Tematik enstalasyonlar,⁴⁰¹ mahkumların zorlu yaşam ve çalışma koşullarını gözler önüne sermektedir. Müze, tarihi hafızayı koruyarak, modern toplumu eğiterek ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasının önemini vurgulayan geçmişin trajik olaylarını vurgulayarak yeri doldurulamaz bir işlevi üstlenmektedir.

Dolinskoye'deki Siyasî Baskı Kurbanlarını Anma Müzesi (KARLAG Müzesi), ziyaretçisini Karaganda Islah Çalışma Kampı ve Sovyet baskı tarihinin farklı yönlerini keşfetmek için bir yolculuğa çıkaran zengin tematik bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler, ziyaretçilere hem tarihsel bir perspektif sunmakta hem de trajik geçmişi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Müzenin ilk bölümü KARLAG'ın tarihini anlatmaktadır. Bu bölümde, GULAG sisteminin en büyük kamplarından biri olan KARLAG'ın kuruluşu ve gelişimi ele alınmaktadır. Sergide arşiv malzemeleri, haritalar ve fotoğraflarla birlikte kampın yapısı ve Sovyet ekonomisindeki rolü hakkında önemli bilgiler sunulmaktadır. Müze, KARLAG'ın baskı mekanizmasının Sovyet hükümetinin baskı politikalarının temel bir parçası haline nasıl geldiğini gözler önüne sermektedir. Bir diğer bölümde ise, mahkumların yaşam ve çalışma koşulları sergilenmektedir. Bu bölüm, kampta tutulananların karşılaştığı zorlu yaşam şartlarını göstermektedir. Yeniden inşa edilen barakalar, kullanılan aletler, giysiler ve günlük eşyalar kamp yaşamının acımasız koşullarını yansıtmaktadır. Sergide tarım ve sanayi gibi farklı iş alanlarında yapılan çalışmalara da yer verilmektedir.

Baskı ve Zulüm Mekanizmaları adlı bölüm, Sovyetler Birliği'nin siyasî baskı sistemini detaylı bir şekilde incelemektedir. Tutuklamalar, yargılamalar ve zulüm süreçlerini anlatan bu bölümde sorgu protokolleri, mahkeme kararları, mağdurların fotoğrafları ve diğer belgeler sergilenmektedir. Haksız suçlamalarla suçlanan kişilerin dramı bu alanda karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer bölüm ise, KARLAG'da *Kadınlar ve Çocuklar*'a odaklanmaktadır. Bu bölüm ailelerin, özellikle kadın mahkumların yaşadığı

⁴⁰¹ Tematik enstalasyonlar, belirli bir konu veya tema çerçevesinde tasarlanan ve genellikle sanat galerileri, müzeler ya da sergi alanlarında sergilenen sanatsal düzenlemelerdir. Bu enstalasyonlar, izleyiciye bir duygu ya da düşünceyi aktarmayı hedefler ve bunu çeşitli malzemeler, objeler, sesler, ışıklar ve görsel unsurların bir araya getirilmesiyle gerçekleştirir. Sanatsal bir anlatım biçimi olan tematik enstalasyonlar, izleyiciyi yalnızca bir gözlemci olmaktan çıkarıp, konuyla doğrudan bir etkileşim içine sokar ve böylece derin bir düşünme deneyimi sunar. Bu yönüyle, izleyicinin algı dünyasında bir iz bırakmayı ve seçilen temanın farklı boyutlarını sorgulatmayı amaçlar.

trajediyi gözler önüne sermektedir. Kadın mahkumlar ve kampta doğan ya da büyüyen çocukların hikayeleri kamp yaşamının duygusal yönlerini yansıtmaktadır. Sergide, kaybedilen hayatların acısını ve hüznünü yansıtan fotoğraflar, mektuplar ve kişisel eşyalar sergilenmektedir. *Anma ve Canlanma bölümü* ise, tarihten alınan dersler üzerine düşündürmeyi ve baskı kurbanlarını anmayı amaçlamaktadır. Bu salonda anma kitapları, anı kayıtları ve insan hakları üzerine güncel araştırma projeleri sergilenmektedir. Ziyaretçilere, toplum için bu değerlerin ne kadar önemli olduğu ve bu trajedinin unutulmaması gerektiği öğretilmektedir. Son olarak, *Mahkumların Kültürü ve Yaratıcılığı* adlı bölüm, zorlu koşullara rağmen mahkumların yaratıcılıklarını nasıl sürdürebildiklerini göstermektedir. Bu bölümde, mahkumlar tarafından yapılmış sanat eserleri, el yazmaları, şiirler ve müzik besteleri yer almaktadır. Bu eserler vahşet ve zulme karşı insan ruhunun dirençli gücünü vurgulamaktadır. Müze sergisinde 19 salonun yanı sıra, bodrum katı da bulunmaktadır. Salonların bir kısmı kamp yaşamı olarak dekore edilmiş (burada kamp hücrelerinin tam boyutlarını, iç mekanlarını görebilirsiniz), mahkumlar ve yaşamlarıyla ilgili eserler multimedya teknolojileriyle (projeksiyonlar, ses, interaktif paneller) birleştirilmiştir. Siyah duvarlar ve vitrinler, ayrıntılı aydınlatma, koridorlar ziyaretçiyi ilk saniyeden itibaren hüznü bir ruh haline sokmaktadır. Gelenlerin ziyaret ettiği gerçek hapisane hücrelerinin odaları, onların duygusal durumunu etkilemekte ve toplama kampı mahkumlarıyla aralarında bir özdeşlik duygusu yaratmaktadır. Salondaki duvarlarda vatan hainliğiyle suçlananlara, Sovyet karşıtı unsurlara ve onların yetimhanelere yerleştirilen aile üyelerine verilen cezaları yerine getirenlere gönderilen emirler, bireysel kaynak ve ‘suçlar’ da yer almaktadır.⁴⁰²

Bir sonraki anıt “ALJİR” Müzesi’dir. Siyasî baskıların kurbanlarının anısına inşa edilen bu anıt-müze kompleksi Astana’nın 25 km uzağında, Akmola köyünde yer almaktadır. Kompleks, 1937-1954 yılları arasında Sovyetler Birliği’nin en büyük kadın ıslah evlerinden biri olan KARLAG ALJİR’in kötü şöhretli bir alt bölümünün bulunduğu alanda inşa edilmiştir. Ülkenin farklı şehir ve köylerinden gelen, baskılar altında yaşamış bilim insanları, doktorlar, kültür adamları, askerler ve köylülerin eşi, annesi ve kız kardeşi bu kampta hapsedilmişti. ALJİR kompleksi üç hektarlık bir alan üzerinde yer almakta ve *Hüzün Kemer Anıtı*, “*Mücadele ve Umut*” ve “*Umutsuzluk ve Güçsüzlük*” temalı heykel kompozisyonları, *Siyasî Baskı Kurbanlarını Anma Müzesi* ve *Anma Duvarı Anıtı* gibi

⁴⁰²Jumagalieva, a.g.m., 2020, s. 50-52.

önemli tesislere ev sahipliği yapmaktadır. Bu anıt tarihe ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı bir hatırlatma olarak önem arz etmektedir.⁴⁰³

Müzenin sergisi, 1930'lar ve 1950'ler arasında devlet mekanizmasının en önemli araçlarından biri haline gelen zorunlu çalışma kampları sisteminin doğuşu, gelişimi ve çöküşünü aynı zamanda siyasî, idarî ve ekonomik rolünü detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca müze, baskıcı politikaların kurbanı olan ve hapse giren çeşitli insanların trajik kaderlerini de gözler önüne sermektedir. Müzenin daimi sergisinin temel hedeflerinden biri, tarihi hafızanın korunması gerektiğine dair mesaj vererek geçmişin doğru bir şekilde yorumlanmasına ve gelecekteki zorlukların farkına varılmasına dikkat çekmektir. Sergi, ziyaretçiyi adeta kapalı bir daireye sokarak onu tarihi geçmişin derinliklerine çeken bir düzen içinde sunulmaktadır.⁴⁰⁴

Beyaz çelik bir tülle örtülü siyah *Hüzün Kemer Anıtı*, kayıp ve hüznün sembolü olarak tasarlanmış ve kederin kutsal alanına girişin simgesi olarak betimlenmiştir. Müzeye giden ana caddenin her iki yanında ise “*Mücadele ve Umut*” ve “*Umutсузлук ve Güçsüzlük*” adlı heykel kompozisyonları yer almaktadır. Kompleksin merkezinde, *Siyasî Baskı Kurbanları Anısına Müze* binası bulunmaktadır. Müzenin mimari yapısı, Türkistan'ın geleneksel kutsal yapılarından (mabetler, mezar höyükleri, anıtlar vb.) ilham alınarak tasarlanmıştır. Kesik koni şeklindeki bina, üç katmanlı kare bir stylobat üzerine oturmakta ve bir ışıklıkla sonlanan atriyum etrafında düzenlenmiş üç kattan oluşmaktadır. Alttaki iki kat sergi salonlarına ayrılmışken, üst kat araştırmacılar ve müze yönetim personeli için ofislerle donatılmıştır. Üst katın doğal aydınlatması binanın parapetinin iç çevresindeki ışık spotlarıyla sağlanmıştır.⁴⁰⁵

Avlunun ortasında “biri diğerinin içine açılan iki soyut geçit/kapı” şeklinde yerleştirilmiş “*Özgürlük ve Tutsaklık*” adlı heykel kompozisyonu bulunmaktadır. Bu heykellerin etrafına ise uçan güvercinlerin heykelvari görüntüleri yerleştirilmiştir. Müzenin bodrum katı ile zemin katı arasında avlu etrafında dairesel bir ekran kurulmuştur. Bu ekranda belgesel görüntüleri göstermek için sekiz özel video projektörü

⁴⁰³Rustambekov, S. (2008). Memorial'no-muzeyniy kompleks pamyati jertv političeskih repressiy ‘ALJİR’. *Arhitektura. Stroitel'stvo. Dizayn*, (4), s. 28.

⁴⁰⁴Turgunbayev, Ye.M. ve Abayeva, M.D. (2018). ALJİR' memorialdı muzeyinin ekspozitsiyalık keşeni. *Vestnik KazNU*, 89(2), s. 81.

⁴⁰⁵Rustambekov, a.g.m., 2008, s. 28.

kullanılmıştır. Anıt kompleksinin sonunda ALJİR kampının tüm dehşetini yaşamış mahkumların isimlerinin siyah granite oyulduğu *Anma Duvarı* yer almaktadır.⁴⁰⁶

Sonuç olarak, Dolinka'daki KARLAG Müzesi, Akmolâ bölgesindeki ALJİR ve Almatı bölgesindeki Janalık müzeleri gibi siyasî baskıların kurbanları anısına adanmış müzeler tarihi mirası korumada ve geçmişte yaşanan trajedilerin anlamlandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. KARLAG'daki mahkumların yaşam ve çalışma koşullarından, ALJİR'deki kadın kamplarının tarihine ve Janalık'taki toplu mezarlara kadar her müze Sovyet döneminin baskıcı politikalarının farklı yönlerini incelemektedir. Bu müzeler sadece arşiv belgelerini, objeleri ve görgü tanıklarının ifadelerini korumakla kalmamakta aynı zamanda insan hakları, özgürlük ve insanî değerler konusunda kamu bilincinin artmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu müzelerin faaliyetleri, siyasî baskıların sonuçlarını hatırlatırken aynı zamanda adil ve sürdürülebilir bir toplum kurmada tarihsel hafızanın önemini vurgulamaktadır.

4.7. Mahkumların Anıları ve Hatıraları

Bugüne kadar GULAG sisteminin ekonomik bir yapı olarak incelenmesinin yanı sıra, bazı hukukî yönleriyle ilgili de önemli bir tecrübe birikimi elde edilmiştir. Ancak bu konunun daha derinlemesine incelenebilmesi için yalnızca resmî belgeler değil aynı zamanda mahkumların kişisel anılarından da faydalanmak gerekmektedir. Bu anılar, cezalarını çekmiş kişiler tarafından yazılmış anı kitapları, mahkumlarla yapılan görüşmelere dayanan edebî eserler ve “halk düşmanlarının” yakın akrabalarının anıları olmak üzere üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Baskı altında tutulan eski mahkumların anılarına yönelik yapılan analizler, mahkumların haklarının kaldıkları kamp türüne bağlı olarak değiştiğini ve temel görevinin kamp yönetimi tarafından belirlenen şekilde çalışmak olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰⁷

GULAG'la ilgili anıların tarihî ve insanî değeri, yalnızca Sovyet rejiminin suçlarını belgelemelerinden ileri gelmemektedir. Bu anılar aynı zamanda milyonlarca insanın siyasî suçlamalarla ve düzmece davalarla, yargı dışı kuruluşlar olan “troykalar” ve OSO'lar (Özel Oturumlar) tarafından hızla yapılan soruşturmaların ardından GULAG hapisanelerinde ve toplama kamplarında infaz edilmesi ve hapsedilmesi sürecini

⁴⁰⁶ A.e.

⁴⁰⁷ Holmova, O.Y. ve Şirokova, A.A. (2021). Lageraya jizn' i bit zaklyuçennih gulaga (po materialam vospominaniy uznikov lagerey). *Karbişevskiye çteniya. sbornik nauçnih trudov mejdunarodnoy nauçno-praktičeskoj konferentsii, T.5. TVVIKU.*, s. 349.

anlatmaktadır. Keza bu anılar, yazarlarının olağanüstü metanetine ve Sovyet vatandaşlarının haklarından mahrum bırakılmalarına tanıklık etmektedir. Bugün bu anılar hapishanelerden ve kamplardan aynı zamanda SSCB'nin uzak bölgelerine gönderildikleri sürgünden kurtulmayı başaranlar tarafından yazılmaktadır. Bu kişiler arasında bilimsel ve teknik çevreler, parti çalışanları, memurlar, askerî görevliler, sanatçılar, yazarlar, din adamları, işçiler ve köylüler bulunmaktadır. Haksız baskılara maruz kalan yurttaşlar, öncelikle tutuklanmalarını, aşamalarını, hapishanelerini ve kamplarını, serbest bırakılmalarını ve rehabilitasyonlarını anlatmaktadırlar. Bazen Sovyet devletinin cezalandırma politikasıyla bağlantılı olarak hayatlarının sadece tek bir bölümünü vurgulamaktadırlar. Şimdiye kadar, tutuklananların cezaevlerinde dayağa ve çapraz sorguya maruz kaldığını biliyoruz. Çoğu zaman bitkin ve korkmuş bu insanlar ana vatana ihanet ettiklerini, yabancı ülkeler lehine casusluk yaptıklarını, Sovyet iktidarına karşı savaşmak için isyancı gruplar kurduklarını, sabotaj girişimi planladıklarını ve terörist faaliyetler yaptıklarını "itiraf etmişlerdir".⁴⁰⁸

Zalimce baskı ve en ağır hapishane koşullarının eşlik ettiği köle gibi çalıştırma, mahkumların iradesini kırmaya yönelikti ve çoğu zaman ölümlerinin doğrudan ya da dolaylı nedeni olmuştu. Entelektüel faaliyet – bir çalışma yükümlülüğü olduğu ve kamp yönetiminin bilgisi ve emriyle gerçekleştirildiği nadir durumlar dışında, özgürlükten mahrum bırakma yerlerinin bastırmak için kullandığı irade, düşünce ve ruh özgürlüğünün bir tezahürüydü. Sovyet cezaevi sisteminin bir yaşam alanı ve yayıcısı olarak hizmet ettiği tersine çevrilmiş değerler sisteminde emek ve entelektüel faaliyet böylece birbirine karşıtı. Bu, Sovyet cezaevi sisteminin şekillendirilmesi sürecinde önemli bir etkiye sahip olan Solovetski Özel Amaçlı Kampı mahkumlarının kişisel materyalleriyle de doğrulanmaktadır. Anılarını bırakan mahkumların yaşı, kökeni ve sosyal statüsü ne olursa olsun, ister genel ve ağır işlerde çalışıyor, ister nispeten hafif idarî görevleri yerine getiriyor ya da hapishanede hareketsiz kalıyor olsunlar, dünya edebiyatının en iyi örnekleriyle temas kurmak güçlü bir duygusal destek ve hayatta kalmak için önemli bir faktördü. Solovets'de yerel kitap deposu ve arşivinden yaklaşık 2.000 kitap ve el yazması içeren manastır kütüphanesi ve 1927'de kataloğu 30.000 cilt ve tüm bilgi dallarında birkaç bin dergi içeren kamp kütüphanesi olmak üzere iki büyük kütüphane vardı. Rahip

⁴⁰⁸Saltık, G.A. (2012). Vospominaniya bivşih uznikov ispravitel'no-trudovih lagerey sssr kak istoričeskiy istočnik. *Učeniye zapiski. Elektronny naučnyj jurnal Kurkskogo Gosudarstvennogo Universiteta, No.4(24).*, s. 16-20.

Anatoliy Jurakovski'nin anılarından: *“Hayat eskisi gibi devam ediyor. Çok çalışıyorum. Yoruldum. Geçenlerde elime Dostoyevski'nin Karamazovlar'ının bir cildi geçti. Bu büyük bir sevinç ve rahatlık...”* sözleri mahkumlar için bu kütüphanelerin önemini açıkça ifade etmektedir. Okumak onları sadece olanlardan uzaklaştırmakla kalmayıp aynı zamanda mahkumların entelektüel kapasitelerini, insanlık onurlarını ve kendi masumiyetlerine olan inançlarını da geri kazandırmıştı. Bu da son derece adaletsiz koşullarda sağduyunun ve iç bütünlüğün geri kazanılmasını sağlamış, böylece mahkumlara yaşamaya devam etmek için bir motivasyon kaynağı olmuştur. Okumanın yanı sıra, birçok anı yazarının da belirttiği gibi Solovetski mahkumlarına kamp yayınlarında kendi edebiyat çevrelerini yaratma fırsatı da verilmişti.⁴⁰⁹

Moskova Devlet Üniversitesi tarih bölümü yüksek lisans öğrencilerinden biri mahkumların ölüm, aile, hapishane, arkadaşlık, aşk, savaş, çocuklar, iş, günlük yaşam, din, sanat ve iktidar gibi konuları içeren anıları üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu çalışma “iş” ve “yaşam” kategorileri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. GULAG mahkumları kışın dondurucu soğukta, gün ışımadan – karanlıkta işe götürüldüklerini, patronların tüm koğuşları dolaşıp hasta olanları ve dışarı çıkmak istemeyenleri aradıklarını yazmaktadır. Ayrıca en az iki saat boyunca madenin yakınındaki avluda tutulduklarını belirtmektedirler. Mahkumlar, kabahatleri ya da çalışmayı reddettikleri için daha da kötü yaşam koşullarına maruz bırakılmışlardı. Çalışmayı reddettikleri için iç çamaşırlarıyla dondurucu soğukta kilitlendikleri eski manastır güvercinliklerinde donmuşlardı. Köylü D. E. Morgaçev: *“Otuz yıldan fazla zaman geçti; ama şimdi bile bu insanlık dışı, vahşi kamp hayatındaki saatlerin değil, günlerin değil, yılların nasıl geçtiğini ve insanların ağır işlerden, açlıktan, masumiyetlerinin yakıcı bilincinden ve hak edilmemiş utanç ve cezadan sonbahardaki sinekler gibi nasıl öldüklerini hatırlıyorum”* diye özetlemektedir. Kadınların anılarında ise “iktidar” vurgusunun sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Bazı kadınlar Sovyet yetkililerinin izlediği politikalarla ciddi şekilde meşgul olmuştur. Yazar T. M. Kardinalovskaya da dahil olmak üzere birçok kişi, yasaklı kitap ve dergileri okumaktaydı. Kardinalovskaya: *“Byloe dergisinden hapishanedeki devrimcilerin hapishane rejimiyle mücadele etmek için açlık grevi yaptıklarını öğrendim. Bu protesto yöntemi daha sonra ben de tutuklandığımda işe yaradı.”* diye aktarmaktadır. Görüldüğü gibi, mahkumlar açlık grevinin o dönemde kampta haklarını aramak için etkili

⁴⁰⁹Umnyagin, V.V. (2015). İntellektual'naya deyatel'nost' i otnoşeniye k trudu v vospominaniyah solovetskih uznikov, *Kul'turologičeskiy Jurnal*, 1(19), s. 3.

bir yöntem olduğunu düşünmekteydiler. Bununla birlikte birçok mahkum, sonraki tüm baskıcı politikaların temellerinin o dönemde atıldığını da belirtmektedir. K. N. Golitsın: *“Savaş komünizmi döneminde, ‘yeni ekonomik politika’ henüz yerleşmeden önce yetkililer hedefe ulaşmaya yardımcı olacaksa, en acımasız araçlardan bile geri durmayacaklarını tüm açıklığıyla gösterdiler. Alışlagelmiş sosyal kabullerin kırılması, dine yapılan zulüm, açlık ve soğuk, tutuklamalar, kurşuna dizmeler, bunlar daha önce hiç görülmemiş ve duyulmamış şeylerdi. Tüm bunlar korkuya, öfkeye, kızgınlığa, heyecana, kısacası her türlü duyguya yol açtı ancak hiçbir şekilde sempati ve anlayış yoktu.”* şeklinde düşüncelerini ifade etmektedir. Eski GULAG mahkumlarının anıları GULAG’ın tarihini incelemek için çok değerli ve yeri doldurulamaz kaynaklardır. Bu anı koleksiyonlarıyla çalışmak kamp yaşamının algılanması ve aktarılması hakkında kapsamlı veriler elde edilmesini sağlamakta ve bu verileri sistematik hale getirmemize olanak tanımaktadır.⁴¹⁰

Kampların yapısı değiştikçe mahkumlara karşı tutum da nakil aşamasında bile farklılık göstermeye başlamıştır. Bu durum, 1935 yılında Solovetski Kampı’na nakledilen ve kontrol noktasından geçen meteorolog Y. İ. Çirkov’un anılarına şu şekilde yansımıştır: *“İlk gün her şey iyi başladı. Limandan geçiş noktasına kadar köpekler olmadan götürüldük. Yoldan sapıp çimenlerin üzerinde yürüyebiliyorduk. Hava sıcaktı. Kuzey Kutup Dairesi’ne yakın olduğumuza inanamıyordum. Yeni gelenlerin karantinaya alındığı transit merkezindeki barakalar büyüktü ve üç katlı ranzaları vardı. Biz alt ranzalara yerleştirilmiştik. Transit noktasındaki karantina haftası sona ermek üzereydi. Sessiz, işsiz ama aç bir haftaydı. Tüm endişe günlük yapılan teftişlerden ve çalışabilirliği belirlemek için yapılan tıbbî komisyonlardan ibaretti. Ne kitap, ne gazete, ne de radyo vardı. Ama konuşkan Solovetskili yaşlı bir adam vardı. Butirki’deki istasyonda tanıştığım ve Moskova’dan Solovki’ye seyahat ettiğim on sekiz kişinin çoğu yaşlıydı. Büyük mühendisler, profesörler, yabancı uzmanlar, özel olarak tasarım bürosunda çalışmak üzere getirilmişlerdi.”* Çirkov mahkumların durumunu anlatırken kampları oldukça sakin ve özgür bir yer olarak tanımlamaktadır: *“Mahkumlar köpekler olmadan idare edilmektedirler, düzenin dışına çıkmalarına izin verilmektedir. Dayak yoktur, çalışmaya zorlamak da yoktur. Karantina barakaları ise oldukça ‘ferahdır’”*. Bu dönemde kamplara farklı düzey ve mesleklerden çok sayıda uzman alınmıştı. Ülkenin yeni politikası

⁴¹⁰Goretskaya, E.M. (2023). Pamyat’ o GULAGe v vospominaniyah zaklyuçennih: genderniy i hronolohičeskiy aspektı kontent-analiza. *İstoričeskiy jurnal: naučnyje issledovaniya*, (3)., s. 1-18.

profesyonel uzmanların yaşı ve gözaltı koşulları gibi “önemsiz şeyleri” dikkate almamaktaydı.⁴¹¹

Annelik kadınların anılarındaki en önemli temalardan biridir. Sovyet döneminin hapishane ve kamplarından geçen kadınların bu süreçte neler yaşadığını anlamak için onların kamptaki annelik üzerine yazdıklarına bakmamız gerekir. GULAG’da annelik özgün bir olguydu çünkü hapishaneler ve kamplar bırakın çocuklu kadınları, kadınlar için bile tasarlanmamıştı. Hayatın her kesiminden, farklı milletlerden ve dinlerden kadınlar GULAG’a getirilmişti. Her birinin GULAG’a gelişinde kendi toplumlarının ideolojisi, gelenekleri, ritüelleri, davranış biçimleri ve siyasî doktrinlerine dayanan kendi annelik imajı ve annelik stereotipi vardı. GULAG ise kendi yaşam kurallarını ve yasalarını şekillendirmişti. Bir kampta ya da hapishanedeki yaşam hem fiziksel hem de psikolojik travmayla bağlantılı, aşırı koşullarda bir yaşamdı. Travmayı hatırlamak (ve bu travmanın etrafındaki olayları kaydetmek) ise anı yazarı için genellikle aşılması zor bir engeldi. SSCB’nin 1924 ve 1933 tarihli Islah Edici İş Kanunları, alıkonma yerlerinde annelikle ilgili yasalar oluşturmuş, hamile kadınlara ve annelere bazı ayrıcalıklar tanımıştı. 1924 yılında hamileliğin beşinci ayında kadınların kamp dışında çalışmaya gönderilmeleri yasaklanmış ve doğum yapmadan önce işten çıkarılmaları zorunlu kılınmıştı. Ama özellikle kadınlarla ilgili kararlar genellikle uygulanmamaktaydı. Ataerkil gelenekler, kampların coğrafi konumu, çalışma koşulları ve diğer faktörler burada önemli rol oynamaktaydı. Ana nedenlerden biri, kuralların ve yasaların uygulanması üzerinde sıkı kontrol olmamasıydı. Ceza çalışma kamplarındaki mahkumların yaşamının tüm yönleri öncelikle kamp şefine ve bölge ya da il yönetimine bağlıydı.

Anı yazarları, mahkum kadınların çocuklarının yabancılar tarafından alınıp kendi çocukları gibi yetiştirildiği ve çocukların daha sonra annelerini tanımak istemediği vakaları sıkça anlatmaktadır. Böyle bir acıyla yüzleşmiş olan eski mahkumlardan Maria Kapnist: *“Kampta çok korkunç şeyler yaşadım ama beni tanımayan, tanımak istemeyen öz kızım ile karşılaştığımda daha korkunç bir işkence yaşadım.”* diye duygularını ifade etmektedir. Genel kanıya göre, çocukların işsiz ya da fiziksel olarak düşük ücretli bir işte çalışan eski bir hükümlünün yanında yaşamasındansa yabancı ama hür bir ailenin yanında yaşaması daha iyiydi. Uydurma suçlardan hüküm giymiş, defalarca aşağılanmış ve

⁴¹¹Boçkaryova, O.V. (2021). *Solovetskiye lagerya i tyurma, 1920-1939 gg. katalog vystavki, 2010 g.* Solovetskiy muzey-zapovednik., s. 19-20.

çocuğuna kavuşma ve yeni bir hayata başlama umuduyla yaşayan bir kadın için bu durum hayatının geri kalanı boyunca devam edecek başka bir işkenceyi doğurmuştur.⁴¹²

Yıllarını hapishanelerde, kamplarda ve sürgünlerde geçirmiş insanların sesleri ancak Stalin'in ölümünden sonra – 1950'lerin ortalarından itibaren duyulmaya başlamıştı. Başlangıçta bu sesler çoğunlukla GULAG'dan dönenlerin ağızdan ağza anlattıklarıydı. Uzun yıllar süren sessizliğin bu şekilde bozulması aynı zamanda rehabilitasyon süreciyle de bağlantılıydı. Hapishaneden çıkanlar yaşadıklarını anlatmaya, ifadeler vermeye ve otobiyografiler yazmaya başlamışlardı. KPSS'nin XX. Kongresi'nden ve Stalin'in tanrılaştırılması resmî olarak kınanmasından sonra bu süreç çok daha hızlı bir şekilde ilerlemeye başlamıştı. Bu dönemin 1930'larda baskı rejminin mağduru olanlar için en aktif "hafıza tazeleme" evresi olduğunu ve bu sürecin 1965'e kadar yani çözülme döneminin başladığı zamana kadar yaklaşık on yıl sürdüğünü söylemek mümkün. Bu, kamp anılarının kaleme alındığı oldukça verimli bir on yıldır. O dönemde olayla düşünceler arasında geçici bir mesafe oluşmuş, izlenimler yerleşmişti. Eski mahkumların hafızası ise hâlâ tazeydi. Ayrıca çekingen de olsa bir yayın umudu da doğmuştu. Bunun en önemli nedeni, 1962'de Aleksandr Soljenitsin'in *Noviy Mir* dergisinde yayımlanan ve büyük yankı uyandıran *İvan Denisoviç'in Bir Günü* adlı öyküsüydü. Bu kitabın yayımlanmasının ardından birçok eski mahkum bu kitaba yanıt verme, eklemeler yapma ve yaşadıklarını anlatma ihtiyacı hissetmişti. 1973 yılında IMCA-Press adlı yayınevi Aleksandr Soljenitsin'in *GULAG Takımadaları* adlı eserini yayımlamıştı. *GULAG Takımadaları* üstün dili ve canlı tanıklıkların bolluğu ile okuyucuları hayrete düşürmüştü. 1976'da *Hafıza* adlı *samizdat*⁴¹³ koleksiyonlarının ilki yayımlanmıştı (daha sonra New York ve Paris'te yeni baskıları yapılmıştır). Bu koleksiyonlar için veriler materyaller, muhalifler ve yeraltı tarihçileri tarafından toplanmıştı.⁴¹⁴

Çalışma ve ıslah kamplarında cezalarını çekmiş kişilerin anıları ve hatıraları totaliter rejimin tarihî, sosyal ve kültürel bağlamlarının anlaşılmasında ve kitlesel baskı politikalarının izlerinin hafızalarda korunmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Mahkumların anıları kamplardaki yaşam ve çalışma koşulları hakkında eşsiz bir bilgi

⁴¹²Şapovalova, V.O. (2019). *Materinstvo: golosa iz GULAGa, gender v fokuse antropologii, etnografii sem'i i sotsial'noy istorii povsednevnosti*. IEA RAS., s. 296-301.

⁴¹³"Kendi yayım" anlamına gelen Sovyet bloğunu oluşturan ülkelerdeki kaçak yayınları ve bu yayınların el altından dağıtılmasını kapsayan terimdir.

⁴¹⁴Şçerbakova, İ. (2015). Karta Pamyati o GULAGE - problemi i lakunı. *Laboratorium, (1)*, s. 114-121.

kaynağı sunmaktadır. GULAG sisteminin işleyişine, kapsamına, yöntemlerine ve sonuçlarına dair gayriresmî bir “yeniden yapılandırma” sağlamaktadırlar. Sovyet hükümeti, her zaman kamp sistemiyle ilgili gerçekleri gizlemeye ve çarpıtmaya çalışmıştır. Bu bağlamda anılar, resmî propagandaya karşı alternatif bir kaynak olmuş, insanlara gerçek durumu görme imkânı tanımıştır. Ayrıca bu anılar baskı kurbanları için anıtlar kurulmasına vesile olmuş, katkıda bulunarak acılarının ve kaderlerinin unutulmasını engellemiştir. *GULAG Takımadaları* gibi eserlerin yayımlanması toplumda baskının boyutlarının anlaşılmasına ve Stalinist döneme ilişkin görüşlerin değişmesine yol açmıştır. Mahkumların anıları yalnızca kamp sisteminin dehşetini değil aynı zamanda insan ruhunun direncini de gözler önüne sererek tarihsel hafızanın korunması ve geçmişin dersleri üzerine düşünülmesi için kilit bir öneme sahiptir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Merkez Kazakistan'daki GULAG kamplarının tarihsel süreci, işleyişi ve toplumsal etkileri ele alınarak Sovyetler Birliği'nin ceza infaz sisteminin bu bölgedeki yansımaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, mevcut literatürdeki araştırmalarla karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar tartışılmış ve gelecekte yapılabilecek araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

5.1 Sonuç

Stalin dönemi, Stalin'in liderliğiyle özdeşleşmiş bir baskı dönemi olarak tarihe geçmiştir. Lenin'in ölümünden sonra SSCB'nin tam kontrolünü ele geçiren Stalin, yalnızca devrim bayrağını devralmakla kalmamış, aynı zamanda kendi iktidarını güçlendirmek için özel planlar geliştirmiştir. Bu bağlamda, araştırmacıların ilgisi, Stalin rejiminin baskıcı politikalarının merkezinde yer alan GULAG sistemi üzerine yoğunlaşmıştır. Birkaç yıl içinde oluşan GULAG sistemi, kısa sürede Sovyet yetkililerinin cezalandırma politikasının mihenk taşı haline gelmiştir. Ekim Devrimi'nin ardından, SSCB'de daha önce var olmayan bir baskı mekanizma ağı gelişmeye başlamış, zorunlu çalışma kampları da bu yapının merkezinde yer almıştır. Bu kamplar; cezalandırma politikasının ideolojik dayanağını, VÇK'nın başkanı F. Dzerjinski'nin ideolojisinden almıştır. 1920'lerin sonlarından itibaren bu baskıcı politikalar her geçen gün daha da yoğunlaşmış ve hapis cezaları, Sovyet yönetimi tarafından ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasî sorunlarının çözümünde etkili bir çözüm aracı olarak görülmüştür.

GULAG sistemi, tarihî olarak zorunlu sanayileşme, zorunlu kolektifleştirme ve sınıf mücadelesi dönemiyle doğrudan ilişkilidir. Yetkililer, bu sistemi devletin krizden çıkışı için meşrulaştırmaya çalışsa da, GULAG daha çok ülkenin iç sömürgeleştirilmesine ve Stalin'in ileriki dönem planlarına hizmet etmiştir. Bu bağlamda, GULAG, yalnızca bir cezalandırma sistemi değil, aynı zamanda Sovyet rejiminin ekonomik gelişme ve ideolojik propaganda araçlarından birisi olmuştur. Stalin'in baskıcı politikalarının bir sonucu olarak, milyonlarca insan siyasi, etnik veya sosyal nedenlerle bu kamplara gönderilmiş ve zor koşullar altında çalıştırılmıştır. GULAG kamplarında çok sayıda mahkum, insanlık dışı yaşam koşullarına maruz bırakılmış, yetersiz beslenme, hastalık ve ağır çalışma koşulları nedeniyle ölümle karşı karşıya kalmıştır.

Kampların en dikkat çekici özelliklerinden biri, sıradan hapisanelerden farklı olarak, genellikle uzak ve elverişsiz bölgelerde kurulmuş olmalarıdır. Bu kampların inşası çoğu zaman mahkumların zorla çalıştırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Üstelik bu kamplara, sadece adli makamlarca verilen cezalarla değil, aynı zamanda mahkeme dışı prosedürlerle de vatandaşlar gönderilmiştir. Mahkumlar, genellikle üç yıldan başlayan sürelerle, insanlık dışı koşullarda, kötü muameleyle zorla çalıştırılmışlardır.

GULAG sistemi, sosyal bir kurum olarak kamuoyundan neredeyse tamamen izole edilmiş bir yapıya sahiptir. Sovyet halkı ve sıradan vatandaşlar, bu sistemin insan haklarını ihlal eden ve anayasaya aykırı olan çok sayıda yönergesinden habersiz bırakılmıştır. Bu gizliliğin bir sonucu olarak, yalnızca adli uygulamalara doğrudan katılanlar, müfettişler, hükümet yetkilileri ve Sovyet parti mensuplarından oluşan dar bir çevre, GULAG'ın işleyiş mekanizmalarını bilmektedir. Özellikle Kazakistan'daki GULAG sistemi, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Karaganda gibi bölgelerde sanayi tesislerinin inşasında mahkumların işgücü kullanılmış ve bu durum bölgenin sosyo-ekonomik yapısını kalıcı olarak değiştirmiştir. Kamplardaki insanlar, inşaat, madencilik ve tarım gibi sektörlerde ağır şartlar altında çalıştırılmış ve bu faaliyetler, Kazakistan'ın sanayileşmesine katkı sağlarken aynı zamanda büyük insan kayıplarına neden olmuştur. Yine bölgeye zorla yerleştirilen mahkumlar ve sürgün edilen topluluklar, Kazakistan'ın demografik yapısında da önemli değişimlere neden olmuştur.

Sovyet rejimi, GULAG sistemini ideolojik bir araç olarak da kullanmıştır. Mahkumlara yönelik propagandalarla, mahkumlar Sovyet ideallerine uygun bireyler haline getirilmeye çalışılmıştır. Ancak, kamplardaki yaşam koşulları ve kötü muamele, birçok mahkumun Sovyet rejimine karşı derin bir öfke ve güvensizlik duymasına neden olmuştur. GULAG kamplarında uygulanan ideolojik eğitim programları, mahkumları rejime kazandırmayı hedeflese de, bu süreç genellikle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, bazı mahkumlar Sovyet sistemine uyum sağlamak zorunda kalmış ve topluma geri döndüklerinde yaşadıkları travmaları uzun süre atlatamamışlardır.

GULAG sistemi, uluslararası perspektiften incelendiğinde, Nazi Almanyası'nın toplama kampları veya Mao'nun Çin'deki Laogai sistemi ile benzerlikler taşımaktadır. Her üç sistem de otoriter rejimlerin muhalifleri ve istenmeyen unsurları bastırma politikalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Sovyet GULAG sisteminde

sanayi ve altyapı projelerinde mahkum işgücünün sistematik kullanımına daha fazla odaklanmıştır. Aynı zamanda, GULAG kamplarının Sovyet ekonomisine sağladığı katkılar sık sık propaganda malzemesi olarak kullanılmış ve mahkumların emeği, Sovyet sanayileşmesinin temel taşlarından biri olarak gösterilmiştir.

Stalin'in ölümünün ardından GULAG sistemi yavaş yavaş tasfiye edilmiş olsa da, bu kampların etkileri Kazakistan ve diğer bölgelerde uzun yıllar boyunca sürmüştür.. Kamplardan sağ çıkanların toplumla yeniden bütünleşme süreci zor olmuş, yerel halklar üzerindeki psikolojik ve sosyo-ekonomik etkiler nesiller boyu devam etmiştir. GULAG sisteminin mirası, yalnızca tarihsel bir olay olarak değil, aynı zamanda toplumsal hafızada derin izler bırakan bir travma olarak ele alınmalıdır. Günümüzde, bu kamplara dair arşivlerin açılması ve araştırmaların artmasıyla, Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarının etkileri daha iyi anlaşılmakta ve GULAG mağdurlarının yaşadıkları daha fazla görünür hale gelmektedir.

Sovyet kamp kurumları ve ceza evleri, 1930'ların başlarından itibaren SSCB ekonomisinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Mobil ve neredeyse ücretsiz bir iş gücü kaynağına sahip olan bu sistem, GULAG'ın iş gücü rezervlerinin sürekli artmasıyla birlikte, kamp ekonomisinin önemli ekonomik sorunları çözmesini sağlamıştır. Savaşın başlangıcında bu sistem, madencilik, metalürji, kömür, tarım, kereste ve yakıt endüstrileri gibi yaklaşık yirmi farklı üretim sektörünü kapsamaktaydı. Üretim açısından en önemlileri bu sektörler olurken, sermaye inşası GULAG'ın temel faaliyet alanı olarak öne çıkmıştır. Stalin dönemi boyunca inşa edilen hemen hemen tüm büyük tesislerde zorla çalıştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular, Karaganda'nın zamanla büyük bir kömür madenciliği ve sanayi merkezi haline geldiğini göstermektedir. İç Savaş sırasında, Merkez Kazakistan ve genel olarak tüm Kazakistan, toplama kamplarının inşasından kısa bir süreliğine de olsa muaf olmuştur. Kamplar, başlangıçtan itibaren yalnızca suçluları cezalandırma yerleri olmamış aynı zamanda birer üretim merkezi halinde işleyen kompleksler haline gelmiştir. Merkez Kazakistan kampları örneği, doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesinden, üretim, inşaat ve ziraî faaliyetlere kadar uzanan çok yönlü bir kamp ekonomisinin işleyişini anlamamızı sağlamaktadır. Bu çok işlevlilik tüm bu faaliyetlerin tek bir organizasyon çatısı altında birleştirilmesiyle dikkat çekmektedir.

Çalışma, aynı zamanda ülkenin en önemli altyapı ve sanayi tesislerinin inşasında mahkumların ve savaş esirlerinin katkısını ortaya koymaktadır. Bu değerlendirme, kamp sisteminin yalnızca bir cezalandırma aracı değil, aynı zamanda ekonomik bir yapı olarak nasıl şekillendiğini ve geliştiğini anlamak açısından önemlidir. Mahkumların iş gücüyle oluşturulan bu sistem, bölgenin ekonomik ve sanayi kalkınmasında önemli bir yer tutmuş ve aynı zamanda tarihsel olarak insan hakları ihlalleriyle anılmıştır. Elinizdeki çalışma, bu sürecin ayrıntılarını ve etkilerini hem ekonomik hem de tarihsel bir bağlamda analiz etmeyi amaçlamıştır.

Kazakistan, SSCB'nin bir parçası olarak, toprakları ve coğrafyasıyla tamamen Sovyet yönetimine tâbidir. Bu durum, ülkenin yönetim planlarının yasal çerçevede sessizce uygulanmasına olanak tanımıştır. Ancak, bu planların yerli halk üzerindeki etkileri oldukça farklı bir şekilde gelişmiştir. Bu acımasız Sovyet uygulamaları, Kazakistan'ı derinden etkileyen bir süreç olarak öne çıkmış ve özellikle 1937-1938 yıllarında Kazak aydınlarına yönelik kitlesel baskılarla kendini göstermiştir. Bu dönemde, Kazak aydınlarının birçok temsilcisi kurşuna dizilerek cezalandırılmış ve bastırılmıştır. Ayrıca, bu kişilerin aile üyeleri ve yakın akrabaları da cezalandırılmış ve bunlar cezalarını Kazakistan'da kurulan ıslah çalışma kamplarında çekmek zorunda bırakılmıştır. Kazakistan genelinde ıslah çalışma kampları, özel kamplar ve savaş esiri kampları yaygın bir şekilde kurulmuştur. Bölgenin coğrafi özellikleri ve iklim koşulları, bu kampların inşası ve işletilmesi için son derece uygun bulunmaktadır. Kazak bozkırının sert ve soğuk iklimi, mahkumların hayatta kalmasını zorlaştırırken, doğal yollarla ölümlerini kolaylaştırmıştır. Bu durum, mahkumların hayatta kalması veya ölüme terk edilmesi için ek bir çaba sarfedilmesine gerek bırakmamıştır.

Merkez Kazakistan'da bulunan ve en büyük cezaî çalışma kampı olan KARLAG, bu sistemin önemli bir parçasını oluşturmuştur. KARLAG, bir düzine kamp birimi ve noktasıyla geniş bir yapıya sahip olmuş ve işleyişi bakımından Sovyetler Birliği'ndeki diğer kamplarla benzerlik göstermiştir. Yapılan araştırmalar, KARLAG'ın kömür, bakır ve diğer madenlerin çıkarılmasında kilit bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Cezaevi çalışma kampları, bu madenlerin çıkarılması için özel olarak organize edilmiş ve mahkumların zorla çalıştırılması esas alınmıştır. Kamp, her geçen gün daha da büyümüş ve mahkumlarla dolup taşmıştır. Bu sistemde yalnızca zorla çalıştırma güvenilir bir iş gücü kaynağı olarak görülmüştür ve bu sistemin temel taşı da mahkumlardır.

Mahkumların iş gücü, kampın ekonomik faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından en önemli unsur olarak öne çıkmıştır.

Karaganda bölgesi Devlet Arşivi'nden elde edilen belgeler, iş gücü kullanım sürecini etkileyen; yaşam koşullarının zorluğu, kamplardaki tıbbî ve sıhhi durum, iş gücü teşvikleri, kamplardaki ahlakî ve etik durum, ideolojik baskılar ve kamp personeli gibi bir dizi faktörler mevcuttur. Bu bağlamda, mahkumların kamplardaki yaşam ve çalışma koşullarının oldukça kötü seviyede olduğu, artan ideolojik baskılarla birlikte kamp personelinin etkisinin de önemli bir etken olduğu belirtilmelidir. Bu durum, kamp sisteminin binlerce göçmeni fiziksel olarak barındıramayacak durumda oluşundan ileri gelmektedir. Aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sırasında kampların rolü belirgin bir şekilde artmıştır. Bu artış, mahkum-yerleşimci ve savaş esirlerinin sayısındaki önemli yükselişle doğrudan bağlantılıdır. Bu ek iş gücünün sağladığı destekle, cepheye gerekli kaynakların temin edilmesi ve savaşın ihtiyaçlarını karşılamak için belirlenen üretim hedeflerine ulaşılması istenmektedir. Bunun yanı sıra, cephe bölgelerindeki fabrikalar ve tesisler Kazakistan'a, özellikle merkezî bölgelere tahliye edilmiştir. Bu süreç, savaşın ekonomik ve lojistik yükünü hafifletmek amacıyla kamplardaki zorunlu iş gücünün etkin bir şekilde kullanılmasını gerektirmiştir.

Bu tez çalışmasında; mahkumların iş gücü kullanımı, savaş esirleri, mahkum sayısındaki değişimler, hastalıklar, kültürel ve eğitim çalışmaları, kamp bölgelerindeki çatışmalar ve kaçışlarla ilgili arşiv kaynaklarından elde edilen veriler kapsamlı bir şekilde sunulmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Mahkum sayısına ilişkin eklerde sunulan arşivlerden elde edilmiş tablolar, sayıların sürekli değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, mahkumların birliğin kamp birimleri arasında yer değiştirilmesi ile bağlantılıdır. Bu hareketlilik, mahkumların cezalarını çektikleri yerlere alışmalarını ve örgütlenmelerini engellemek ve onları sürekli adaptasyon sürecinde tutmak amacıyla yapılmıştır. Ancak bu durum, mahkumlar üzerinde ciddi psikolojik etkiler yaratmış ve genellikle erken ölümlere yol açmıştır. Mahkumlar arasındaki yüksek ölüm oranı, sağlık hizmetlerinin yetersizliğiyle doğrudan ilişkilidir. Tıbbî personelin eksikliği nedeniyle sağlık hizmetlerinin kalitesi oldukça düşüktür. Bu durum, tıbbî personelin genellikle ücretsiz çalışan işçilerden veya mahkumlardan seçilmesine neden olmuştur. Hastalık oranı oldukça yüksek seviyededir ve başlıca hastalıklar arasında tüberküloz, iskorbüt ve distrofi yer almaktadır. Bu durum, arşivlerde yer alan mahkumların tıbbî kartlarıyla

doğrulanmaktadır. Arşiv materyalleri ayrıca kamp yönetiminin ciddi ihlallerini de ortaya koymaktadır. Yiyecek hırsızlığı, işyerinde alkollü içki kullanımı gibi olaylar sıkça yaşanmış ve bu durumlar yönetimin sorumsuzluğuyla ilişkilendirilmiştir. Bu tür ihlaller, kamp yönetiminin disiplin eksikliğinden ve görev ihmallerinden ileri gelmektedir.

Kültürel ve eğitsel çalışmalar ise belirsiz bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar, mahkumların ideolojik olarak yeniden eğitilmesine yönelik yöntemlerle bağlantılıdır. Eğitim programlarının konuları, üst yönetim tarafından önceden belirleniyor ve onaylanıyordu. İçerik ise tamamen siyasî nitelikte olup Lenin'in fikirleri, ilkeleri ve Komünist Parti'nin tarihi üzerine yoğunlaşmaktaydı. Bu, eğitim çalışmalarının tarafsız bir bilgi aktarımından ziyade ideolojik bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

Merkez Kazakistan'da ve bağlı bölgelerde uygulanan kamp politikası, Kamplar Genel Müdürlüğü'nün talimatlarına uygun olarak yürütülmüş ve yapısı ile yönetim yöntemleri açısından diğer ıslah çalışma ve özel kamplarla benzerlik göstermiştir. Bu politika, Merkez Kazakistan'ı hammadde ve mineral tedariki açısından en büyük merkez haline dönüştürmüştür. Bölge hammadde kaynağı rolünü üstlenmiştir. Bu durum Karaganda bölgesinde kalıcı tesis ve fabrikaların kurulmamış olmasıyla da desteklenebilir. Bu durum, bölgenin temel amacının, savaş esirleri ve mahkumların zorla çalıştırılması yoluyla hammadde ve minerallerin çıkarılmasını sağlamak olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, o bölgede yapılan ekonomik faaliyetlerin ardından doğal olarak şehirleşme süreci de başlamıştır. Ancak, bu sürece rağmen Karaganda bölgesinde özel bir amaç güderek gerçekleştirilen şehirleşme prosedürlerinden söz edilemez. Tüm bu siyasî hamlelerin ise yalnızca ekonomik hedefler doğrultusunda yapıldığı görülmektedir.

Bazı Sovyet tarihçiler, ıslah çalışma kamplarının ekonomik ve siyasî olmak üzere iki temel amacı olduğu görüşündedir. Ancak, Merkez Kazakistan örneğinde, kamp sisteminin öncelikli olarak ekonomik amaçlara hizmet ettiği, siyasî hedeflerin ise eğer varsa bile ikincil bir rol oynadığı kanaatine varılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da cezaevi sistemi varlığını sürdürmüş ve Stalin'in Mart 1953'teki ölümüne kadar güçlenmeye devam etmiştir. Eğer Stalin hayatta kalmaya devam etseydi, bu sistemin daha da güçlendirilmesi planlanmaktaydı. Ancak, bu sistem Kruşçev'in çözülme sürecini başlatmasıyla nihayet sarsılmaya başlamıştır. Mahkumların insanî muamele talep ettiği

ve bu talebin kamp yönetimleri ile mahkumlar arasında çatışmalara yol açtığı arşiv belgelerinde yer almaktadır. Özellikle Ukraynalı, Belaruslu milliyetçiler ve Baltık bölgesi mahkumları arasında komünist rejime karşı direnişin güçlü olduğu dikkat çekmektedir. Bu veriler, komünist rejime karşı direnişin, çözülme sürecinden önce de var olduğunu teyit etmektedir. Demokratikleşme ve özgürlük için verilen mücadelenin zaman içinde ivme kazandığı ve kaçınılmaz olduğu bu süreçte açıkça görülmektedir.

N.S. Kruşçev ve çevresi aslında durumun hassaslığını anlamıştır. Mahkumları böyle bir rejimde tutmak imkansızdır. Kruşçev'in takip edeceği yolun, uzun mücadelelerle kazandığı iktidar zaferinden sonra Stalin'in politikasından ayırt edilmesi gerekmektedir. Bu onun, komünist rejime yeni bir imaj kazandırmasını sağlayacaktır. Bu nedenle Kruşçev ve kabinesi XX. Kongre'de Stalin'in tanrılaştırılmasını eleştirerek GULAG'da hayatını kaybeden milyonlarca insanın sorumluluğunu üzerlerinden atmışlardır.

Çalışma ve ıslah kampları konusunda Stalin'inden kalan “yıkıcı” miras, Sovyet Kazakistanı tarihinde ağır izler bırakmıştır. Kampların sonrasında halkı uzun ve zorlu bir rehabilitasyon süreci beklemiştir. Ancak bu sürecin ne denli işe yarar sonuçları olduğu tartışma konusu olmuştur. Zira uzun süre kamplarda her tür maddî-manevî baskı ve zorluğu görmüş, insanlık dışı şartlarda çalıştırılmış mahkumların, özgür kaldıktan sonra normal hayata dönmesi ve sağlıklı bir psikoloji ile halkın arasına karışabilmesi ne kadar mümkün olabilecektir sorusu cevaplandırılması gereken önemli bir soru olmuştur.

Stalin dönemindeki SSCB baskı politikasının gelişimi ve GULAG sisteminin siyasî ve ekonomik sorunların çözümündeki rolü, kaynakların dikkatli bir analiziyle daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Merkez Kazakistan'daki GULAG, Sovyet baskı politikasının ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir. Zorla çalıştırmaya dayalı bu sistem, sanayileşmenin önemli bir parçası olarak neredeyse bedelsiz bir iş gücü kaynağı sunmuştur. Bölgedeki kampların işleyişine ilişkin tespitler, elverişsiz iklim koşulları, son derece kötü yaşam standartları ve mahkumların iş gücünün özellikle madencilik ve inşaat alanlarında kullanılması gibi belirgin özelliklere odaklanmıştır.

Çalışma, Kazakistan'daki GULAG sisteminin ülkenin kalkınması için ekonomik açıdan önemli olduğunu, ancak uygulamaya ağır insan hakları ihlallerinin, yüksek ölüm

oranlarının ve ahlakî çürümenin eşlik ettiğini ortaya koymuştur. Arşiv belgeleri, yetersiz sağlık hizmetleri, kötü organizasyon ve idarî suistimallerin sistemin temel sorunları arasında yer aldığını doğrulamaktadır. Bununla birlikte, arşiv belgelerine erişimde yaşanan zorluklar, tezin yazımı sürecinde karşılaşılan en önemli problem olmuştur. Kazakistanlı akademisyenlerin yoğun çabalarına rağmen, sınırlı erişim ve parçalı veriler, kampların işleyişine dair kapsamlı bir resmin oluşturulmasını ne yazık ki engellemektedir. Ancak, Profesör N.O. Dulatbekov'un çalışmaları da dahil olmak üzere son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar, bu konunun incelenmesine kayda değer katkılar sağlamıştır. Tez konusuyla ilgili akademisyen ve araştırmacıların çalışmaları ve monografileri incelendiğinde, bilgilerde bazı tutarsızlıklar olduğu fark edilmiştir. Örneğin, S. D. Dilmanov'un monografisinde Özel Kamplar hakkında geniş çaplı bilgi verilmemiştir. Bu durum elbette o dönemdeki kaynakların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Prof. Dr. N. O. Dulatbekov'un monografilerinde de materyaller yeterli miktarda verilmiş, ancak bunlar bir tür bilgi ve kaynak raporu olarak sunulmuştur.

Tez çalışmasının bilimsel yeniliği, Merkez Kazakistan'daki kamp sistemiyle ilgili arşiv verilerinin genelleştirilmesi ve analiz edilmesinde, ayrıca bu sistemin işleyişine dair özgün özelliklerin belirlenmesinde yatmaktadır. Çalışmanın pratik önemi ise Stalin dönemi baskıcı politikalarının daha ayrıntılı incelenmesi, siyasî baskı kurbanlarının hatırasının canlı tutulması ve elde edilen bilgilerin eğitim ile kültür faaliyetlerinde kullanılması olanaklarında kendini göstermektedir. Elde edilen bulgular, GULAG sisteminin incelenmesinin modern tarih yazımında hâlâ güncel bir alan olduğunu göstermektedir. Bu durum, yalnızca geriye dönük adaleti yeniden tesis etme gerekliliğiyle değil, aynı zamanda gelecekte benzer olayların yaşanmasını önleme sorumluluğuyla ilişkilidir. Bu doğrultuda bu tez çalışmasında; Stalinizm'in ardında bıraktığı bir çok açıdan girift mirasın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak ve SSCB'nin baskıcı politikalarının Kazakistan'ın kalkınması üzerindeki etkilerine dair yeni araştırmalar için farklı perspektifler için yol açacaktır.

Bu araştırmada, Merkez Kazakistan'daki toplama kamplarının (1930-1960) Sovyet totaliter rejimi içindeki rolü ve etkileri arşiv belgeleri ve akademik çalışmalar ışığında incelenmiştir. KARLAG gibi büyük ölçekli kampların oluşum süreçleri, mahkumların yaşam koşulları ve Sovyet politikasındaki yerleri detaylandırılmıştır.

Araştırma kapsamında ulaşılan temel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. GULAG sisteminin Kazakistan'daki işleyişi Sovyetler Birliği genelindeki kamplarla paralellik göstermiş ancak yerel koşullar nedeniyle farklılaşmıştır. Bölgedeki kampların çoğu, ağır sanayiye iş gücü sağlamak amacıyla kurulmuş ve ekonomik üretkenlikleri önemsenmiştir;
2. Mahkumların yaşam koşulları kaynaklara göre son derece zorluydu. Zorunlu çalıştırma, kötü beslenme, tıbbi yetersizlikler ve ideolojik yeniden eğitim çabaları bu kampların temel unsurlarını oluşturmuştur;
3. Sovyetler Birliği'nin ceza infaz sistemi, sadece suçluları cezalandırmak için değil aynı zamanda "sosyalist insan" modelini oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Kamplar, bireylerin siyasî ve ideolojik olarak "yeniden eğitilmesi" hedefiyle faaliyet göstermiştir;
4. Arşiv belgelerinin eksikliği ve çelişkileri araştırmanın kapsamını daraltan önemli bir etken olmuştur. SSCB'nin çöküşünden sonra Kazakistan'da birçok belge kamuya açık hale gelse de bazı temel kaynaklara hâlâ erişim mümkün değildir;
5. GULAG'ın Kazakistan'daki toplumsal mirası günümüzde bile belirgin izler taşımaktadır. Toplama kamplarında hayatını kaybedenlerin anıları bölgedeki kültürel hafızanın önemli bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir.

5.2 Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular, alandaki diğer çalışmalarla karşılaştırılmış ve araştırmanın katkıları ortaya konmuştur. Öncelikle, Kazakistan'daki GULAG sistemine dair mevcut literatürde bazı boşluklar olduğu görülmektedir:

- Sovyet rejiminin bu kampları nasıl yönettiği ve mahkumlara yönelik ideolojik politikalarının bölgesel farkları konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır;
- Kazakistan'daki toplama kamplarının sanayi ve tarımsal üretim üzerindeki etkileri yeterince incelenmemiştir. Arşiv belgelerinin eksikliği bu konudaki çalışmaların sınırlı olmasına yol açmaktadır;
- Kamplarda tutulan mahkumların etnik, sosyal ve ekonomik geçmişleri, sistemin nasıl uygulandığını anlamak açısından daha detaylı analiz edilmelidir.

Öte yandan, çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, Sovyet ceza infaz sisteminin Kazakistan'daki işleyişini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Mahkumların sosyal konumu ve kampların ideolojik işlevi mevcut akademik çalışmalarla örtüşmekte ancak bu sistemin yerel dinamikleri açısından daha fazla inceleme gerekmektedir. Örneğin, Applebaum (2003) ve Khlevniuk (2004) gibi araştırmacılar GULAG sisteminin Sovyetler Birliği genelinde nasıl işlediğini detaylandırmışlardır. Ancak bu çalışmalar Kazakistan'daki özel durumu ele almamaktadır. Bu araştırma ise, Kazakistan'ın GULAG sistemindeki konumunu daha spesifik bir bağlamda inceleyerek bu boşluğu doldurmaya katkıda bulunmaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar GULAG sisteminin sadece bir baskı mekanizması olmadığını aynı zamanda Sovyet ekonomi politikalarının ve endüstrileşme stratejilerinin bir aracı olduğunu göstermektedir. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından daha önce dile getirilmiş olsa da Kazakistan özelinde yeterince derinlemesine incelenmemiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma hem tarihsel hem de toplumsal bir perspektiften GULAG sistemini analiz ederek Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarının bölgesel düzeyde nasıl şekillendiğini ve günümüze olan etkilerini daha geniş bir bağlamda ele almıştır.

5.3 Öneriler

Bu çalışma, GULAG sisteminin Kazakistan'daki etkilerini tarihsel belgeler ışığında ele almakla birlikte, daha ileri araştırmalar için bazı öneriler sunmaktadır:

1. Arşiv belgelerine erişim genişletilmeli: Kazakistan'daki arşiv materyallerinin bir kısmı hâlâ kısıtlıdır. Bu belgelerin araştırmacılara açılması konunun daha derinlemesine incelenmesine olanak sağlayacaktır;
2. Mahkumların bireysel anlatıları üzerine çalışmalar yapılmalı: GULAG sistemini sadece resmi belgelerden değil, bireysel anılar ve sözlü tarih çalışmalarıyla desteklemek daha kapsamlı bir tablo sunacaktır;
3. Ekonomik ve sanayi gelişimi bağlamında GULAG sisteminin etkileri araştırılmalı: Kampların bölgesel sanayiye nasıl katkı sağladığı ve bu durumun günümüz Kazakistan'ına etkileri analiz edilmelidir;
4. Farklı bölgelerdeki GULAG kampları karşılaştırmalı olarak ele alınmalı: Bu araştırma Merkez Kazakistan'daki kamplara odaklanmıştır. Ancak Doğu

Kazakistan veya diğerk SSCB bölgelerindeki benzer yapılarla karşılaştırmalı analizler yapmak sistemin bütüncül işleyişini anlamak açısından önemli olacaktır;

5. Eğitim müfredatlarına GULAG sistemine dair içerikler eklenmeli: Kazakistan'daki üniversitelerde tarih dersleri kapsamında GULAG kamplarına dair daha kapsamlı içerikler sunulmalıdır. Bu sistemin bölgesel tarih üzerindeki etkileri genç nesillere aktarılmalıdır.

Bu öneriler, Kazakistan'daki GULAG sistemine dair daha kapsamlı bir akademik literatürün oluşmasına katkı sağlayacaktır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, Sovyetler Birliği'nin ceza infaz politikalarının yalnızca baskıcı yönlerini değil aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel etkilerini de detaylandırarak analiz etmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdrahmanova, K.K. (2013). Naučno-issledovatel'skaya deyatel'nost' uçenih - zaklyuçennih Karlag v 1930-1950-e gg. *Gumanitarniye nauki v sibiri*, (2), 61.
- Abdrahmanova, K.K. (2014). Repressirovannaya nauka v Karlage. *Vestnik Karagandinskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 6(26), 56-58.
- Adler, N. (2002). *The GULAG Survivor: Beyond the Soviet system*. Transaction Publisher.
- Adler, N. (2005). *Trudnoye vozvraščeniye, sud'bi sovetskih politzaklyuçennih v 1950-1990-e godi*. Zven'ya.
- Aksyutin, Yu.V. (2004). *Hruşçevskaya "ottepel' " i obşçestvenniye nastroyeniya v sssr v 1953-1964 gg*. ROSSPEN.
- Allaniyazov, T. (2017). Ukrainsı v osobih lageryah GULAG MVD SSSR. 3 *Arhiviv VUÇK-GPU-NKVD-KGB*, 2(48), 230-231.
- Anaşkin, G.Z. (1964). *Otvetstvennost' za izmenu Rodine i şpionah*. Yurid. Lit.
- Applebaum, A. (2003). *Gulag: A History*. Doubleday.
- Barnes, S. A. (2011). *Death and redemption: the Gulag and the shaping of Soviet society*. Princeton University Press.
- Beguyev, S.A. ve Burzakanov, YA.U. (2017). 'Repressirovanniye grajdane' - instrument ukrepleniya vlasti posle smerti Stalina (1953-1956 gg.), içinde *Yejegodnaya itogovaya konferentsiya professorsko-prepodavatel'skogo sostava çeçenskogo gosudarstvennogo universiteta*, 189-194.
- Bekmagambetov, R.K. (2014). *Voennoplennye na territorii Kazahstana: monografiya*. Kostanayskaya akademiya MVD RK.
- Berdinskih, V.A. (2014). GULAG: problemi ekonomiki (mini-monografiya). *KLİO*, 6(90), 73-74.
- Berenov, A.P. (2020). Deyatel'nost' ukrainских natsionalistov v Gulage v poslevoyenniy period. *Aktual'nye problemi deyatel'nosti podrazdeleniy uis, sbornik materialov vserossiyskoy nauçna-praktičeskoy konferentsii*, (2), FKOÜ BO Voronejskiy institut FSİN Rossii, s.270-271.

- Bezborodova, İ.V. ve Hrustalev, V.M. (1997). *İstoria stalinskogo GULAGA, konets 1920-h - pervaya polovina 1950-h godov. Sobraniye dokumentov v 7-i tomah, T.4: naseleniye GULAGa: çislennost i usloviye soderjaniya*, Rossiyskaya političeskaya entsiklopedia. ROSSPEN.
- Bobkov, M.YU. (2007). Baykalo-amurskiy ispravitel'no-trudovoy lager' (1932-1938 gg.). *Vestnik dal'nevostoçnogo otdeleniya rossiiskoy akademii nauk*, (5), 91-101.
- Boçkaryova, O.V. (2021). *Solovetskiye lagerya i tyurma, 1920-1939 gg. katalog vystavki, 2010 g.* Solovetskiy muzey-zapovednik.
- Borodkin, L.İ. ve diğeri., (2008). *Gulag: ekonomika prinuditel'nogo truda (istoriya stalinizma)*. ROSSPEN.
- Dagel', P.S. (1972). *Uçeniya o liçnosti osujdenного v sovetskom ispolnitel'no-trudovom prave*. İzd-vo Dal'nevostoçnogo Universiteta.
- Devyatyarova, İ.G. (2022). Hudojnik Nikolay Mamontov v Uhtpeçlage (1936-1940): neizvestnaya stranitsa tvorçestva. *İskusstvo Yevrazii*, 4(27). 106-119.
- Dil'manov, S.D. (2002). İspravitel'no-trudoviye lagerya na territorii Kazahstana (30-e-50-e godı 20 veka). (Yayın numarası D20031176) [Doktora Tezi, Ç. Valikhanov ad. Tarih ve Etnoloji Enstitüsü], s. 58-62.
- Dulatbekov, N.O. ve diğeri., (2011). *Oçerki istorii Stepnogo lagerya MVD SSSR (1948-1956 gg.* Karagandinskiy Universtitet Bolaşak.
- Dulatbekov, N.O. (2012). *Karlag*. Bolaşak.
- Dulatbekov N.O. (2017). *Pressa KARLAGa, 1-ya Kniga*. Bolaşak.
- Dulatbekov, N.O. (2014). *Osoblagi v Kazahstane: Pesçany. Lugovoy. Dal'niy*. Almatı.
- Dyatlenko, P.İ. (2014). Osobennosti reabilitatsii jertv političeskikh repressiy stalinskoy epohi v Kazahstane. *Vestnik Kirgızsko-Rossiyskogo Slavyanskogo Universiteta*, 14 (11), 29-31.
- Epplbaum, E.E. (2006). *GULAG. Pautina Bol'şogo Terrora*. (L. Motileva, Çev.; 1 Basım). Moskovskaya Şkola Političeskikh İssledovaniy. (Orijinal yayın tarihi 2003)
- Fedosov, Ye.A. (2012). Bor'ba s kul'tom liçnosti: destalinizatsiya po-sovyetski. *Voprosı istorii mejdunarodnih otnoşeniy i dokumentovedeniya sbornik materialov*

vserossiyskoy molodejnoj naučnoy konferentsii, 18-20 Aprelya 2012 g., vip.8, İzd-vo TGU, 119-124.

Frayman, A.L. (1972). Dekret sovyeta narodnih komissarov o revolyutsionnom tribunale pečati. *Vspomogatel'niye Īstoričeskiye Distsiplini, Leningrad, (4), 15-29.*

Gorčeva, A.YU. (2008). Korporativniye izdaniya. *Vestnik Moskovskogo Universiteta, Seriya 10: Jurnalistiki, (2), 72-74.*

Goretskaya, E.M. (2023). Pamyat' o GULAGe v vospominaniyah zaklyuçennih: genderniy i hronolohičeskiy aspektı kontent-analiza. *Īstoričeskiy jurnal: naučniye issedovaniya, (3), 1-18.*

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1947, 108 1 18, s.244).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1944, 108 1 18, s.1).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1943, 108 1 3, s.9).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1943, 108 1 3, s.10).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1943, 108 1 3, s.15).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1943, 108 1 3, s.21).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 2, s.37-38).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 809, s. 34-36).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 12).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 13).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 107).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 147).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 163).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 165).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 182).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 821, s. 185).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955), 810 1 821, s. 274).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 810, s. 60-62).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 810, s. 43).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 809, s. 41).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 810, s. 74).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1955, 810 1 810, s. 28-30).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 8, s.21).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 8, s.52).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 1, s. 9-446).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 1, s.53-446).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 1, s.69).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 2, s.37-47).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1945, 102 1 1, s. 378).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1950, 1705 1 30, s.24-25).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 9414 Sç 1 1855, s.11).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, P9414 Sç 1 1870, s.48-49).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 9414 Sç 1 1855, s.48-49).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949), 1705 1 99, s.48-49).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 1705 1 99, s.203).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1950, 1705 1 30, s.1).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1950, 1705 1 30, s.3).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1950, 1705 1 30 s.4).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1950, 1705 1 30 s.15).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1937, 1705 1 13, s.28-29).

(Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1937, 1705 1 13, s.30).

- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, P-9414 Sç. 1 1859, s.13).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, P 9414 Sç. 1 1859, s.14).
- Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1951, 1705 1 160, 1 1859, s.36).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 1705 1 99, s.52).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 9414 Sç. 1 1855, s.7).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1950, F.R-9414 Sç. 1930 60 gg. 1 1859, s.6).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1951, 1705 1 170, s.57).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1952, 1705 1 204, s.119).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1951, 1705 1 159, s.11-12).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 9414 sç 1 1855, s.22).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1952, 1705 1 204, s.80).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1952, 1705 1 204, s.110).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1952, 1705 1 204, s.111).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1952, 1705 1 204, s.119).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1951, 1705 1 160, s.40).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1952, 1705 1 207, s.27).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1950, P 9414sç 1 1870, s.26).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 410 5 53, s. 27-28).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1949, 410 5 53, s. 32).
- (Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], 1951, 1705 1 160, 1 1 859, s.39).
- Gould, R. (2017). *Gulag Voices: oral histories of soviet incarceration*. NC: McFarland & Company.

- Grigor'yeva, A.G. (2011). Stanovleniye gosudarstvennoy politiki SSSR v 1953-1964 gg. *Teoriya i praktika obščestvennogo razvitiya*, (7), 277-280.
- Grinyov, V.M. (2003). *Uznitsy "ALJIRA", spisok jenščin-zaklyuçennih akmolinskogo i drugih otdeleniy KARLAGa*. Zven'ya.
- Hlevniyuk, O.V. (1992). Prinuditel'nyy trud v ekonomike sssr: 1929-1941 godı. *Svobodnaya Mysl'*, (13), 73-84.
- Holmova, O.Y. ve Şirokova, A.A. (2021). Lagernaya jizn' i bit zaklyuçennih gulaga (po materialam vospominaniy uznikov lagerey). *Karbişevskiye čteniya. sbornik naučnih trudov mejdunarodnoy naučno-praktičeskoj konferentsii, T.5. TVVIKU*, 349.
- İshakov, V.M. ve Mel'nik, E.V. (2016). Pravoviye osnovı i organizatsiya trudoispol'zovaniya zaklyuçennih v mestah lişeniya svobody v period 1917-1930 gg. *Vestnik Moskovskogo Universiteta MVD Rossii*, (2), 43-48.
- İvanova, G.M. ve diğlerleri. (1998). *GULAG: yego stroiteli, obitateli i gerei: (rossiya - po doroge fanatizma i muçeniçestva)*. Mejdunar. O-vo Prav Çeloveka, Norma.
- İvanova, G.M. (2006). *İstoriya GULAGa, 1918-1958 gg. Sotsial'noekonomičeskiy i polito-pravovoy aspekti*, Moskva: Nauka.
- İvanova, G.M. ve Artemov, A. (1998). *GULAG: yego stroiteli, obitateli i geroi (rossiya-po dorogam fanatizma i muçeniçestva)*. Moskva, Mejdunar. o-vo prav çeloveka.
- Jolobova, G.A. ve Romanyuk, A.V. (2020). Troyki nkvd-çrezviçaynyy organ repressivnoy politiki sovetskogo gosudarstva 1937-1938 godov. *İnformatsionnoye obščestvo i gosudarstvenno-pravovaya sistema: pravovaya karakteristika, sootnoşeniye, vzaimosvyaz'*, 58-60.
- Jumagaliyeva, K.V. (2020). Yaponskiye voennoplennıye i ih prebıvaniye v Kazahstane v 40-50 gody xx veka. Vklad Kazahstana v pobedu v velikoy oteçestvennoy voyne 1941-1945 godov. *Sbornik materialov mejdunarodnoy naučno-praktičeskoj konferentsii*, Tip. Aırauskogo gosudarstvennogo Universiteta im. H.Dosmuhamedova, 29 Aprelya, 32.

- Kalibekoba, M. ve Kudaybergenova, A. (2019). Concentration camps in the territory of Kazakhstan in the 30-50s of the XX century. *Norwegian journal of development of the international science*, (35), 21-24.
- Kalinin, V.A. (2016). Problemi identifikatsiya tsentral'nogo pečatnogo izdaniya v sisteme lagernoy pressy na stroitel'stve transarktičeskoj jeleznoy dorogi. *Vestnik TGPU*, 9(174), 64-65.
- Karpov, D.V. (2019). Kul't ličnosti Stalina. *Studenčeskiy forum*, 21-1(72), 18.
- Khlevniuk, O. V. (2015). *Stalin's general: The life of Georgy Zhukov*. Yale University Press.
- Kim, M.YU., (2017). *Karaganda. Jizn' lyudey v gorode uglya. 1931-1941 gg.*, Polițičeskaya entsiklopediya.
- Kohanova, S. (2010). Karlag v duhe Gollivuda. *Ekspress-Kazahstan*, (12).
- Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (1999). GULAG: Struktura i kadri. Statya 1, *Svobodnaya mysl'*, (21), Moskva, 110-111.
- Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (1999). GULAG: Struktura i kadri. Stat'ya 7, *Svobodnaya mysl'*, 3(106), 123-124.
- Kokurin, A. İ. ve N.V. Petrov, (2000). *GULAGa: Glavnoye Upravleniye Lagerey, 1917-1960*. MFD. Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (2000). *GULAG 1918-1960*, Dokumentı. MFD.
- Kokurin, A. ve Petrov, N.V. (2000). *GULAGa: glavnoye upravleniye lagerey, 1917-1960*. Delo №41, Prikaz MVD SSSR №00219 Ob organizatsii osobih lagerey MVD. MFD.
- Kokurin, A.İ. ve Morukov, YU.N. (2001). GULAG: struktura i kadri. *Svobodnaya mysl' – XXI: teoretičeskiy i političeskiy jurnal*, stat'ya 16, 1 (1503), 106.
- Kokurin, A.İ. ve Petrov, N.V. (2002). *GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey. 1918-1960*, Ed. A.N. Yakovleva. MFD.
- Kokurin, A.İ. ve Morukov, Y.N. (2011). GULAG: struktura i kadri. Stat'ya 16, *Svobodnaya mysl'*, 21(1), 112.

- Kraveri, M. (1995). *Krizis GULAGa Kengirskoye vosstaniye 1954 goda v dokumentah MVD*. Cahiers du Monde russe.
- Kudaybergenova A.İ. ve Murzahodjayeva, K.M. (2020). “Oni bili bezvinno osujdennimi jenşçinami”, *Annali Italia*, (11), 6-10.
- Kukuşkina, A.P. (2002). *Akmolinskiy lager’ jen “İzmenikov Rodini”*: İstoriya i sud’bı, Karaganda.
- Kuropatkin, A.P. (2010). Novıye tendentsii v ideologičeskoy propagande v sssr posle smerti i.v. stalina, *Aktual’niye problemi gumanitarnih i yestestvennih nauk*, (11), 43-47.
- Kuz’mın, S.İ. ve Selezneva, İ.V. (2014). Opıt reformirovaniya sistemi ispravitel’no-trudovih uçrejdıeniy v sovetskom gosudarstve (seredina 50-h konets 60-h gg.). *Moskovskiy yuridičeskiy jurnal*, (3), 13-19.
- Kuz’mın, S.İ. (2007). Bor’ba zaklyuçennih za svoi prava ı zakonniye interesı v osobih lageryah sovetskogo gosudarstva. *Vestnik Vladimirskogo yuridčeskogo instituta*, 1(2), 23-25.
- Kuznetsova, İ.A. (2007). Soverşenstvovaniye pravovogo regulirovaniya i pravovih osnov vospitatel’noy sistemi v ispravitel’no-trudovih koloniyah (1957-1969 gg.). *Vestnik Vladimirskogo yuridičeskogo instituta*, (1), 75-76.
- Liksutov, A.A. (2018). Razvençaniye kul’ta liçnosti i yego posledstviya dlya ideologemı obraza vruga. *Nauka, Obşçestvo, Oborona*, 2(15), 6.
- Lyamin, İ.V. (2015). Stanovleniye regional’noy sistemi ispravitel’no-trudovih lagerey SSSR v 1920-e-1930-e gg. (na primere Dal’nego Vostoka)”, *Sovremenoye oşçestvo i pravo*, (3), 27-31.
- Maksimova, L. A. ve Lyamtseva, L. V. (2005). Sovetskaya model’ mobilizatsionnoy ekonomiki. *Fundamental’niye issledovaniya*, (1), 77-79.
- Men’kovskiy ve diğەرleri., (2005). *Istoriya Rossii. XX vek*. RİVŞ.
- Mihaylova, A.P. (2020). Kul’t liçnosti kak obşçestvenniy fenomen v sovetskom soyuze. *Voyna i mir v oteçestvennoy i mirovoy istorii. materialı mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii, posvyaşçyetsya 75-letiyu pobedi v velikoy oteçestvennoy voyne*, (2), İzd-vo SPB Promışlennih Tehnologiy i Dizayna, 645-649.

- Miheeva, L.V. (2007). İnostranniye voennoplennniye i internirovanniye v tsentralnom Kazahstane (1941-naçalo 50-h godov XX veka). (Yayın numarası 94 (574.3)1941/1950) [Doktora Tezi, Karaganda Devlet Üniversitesi]
- Miheyeva, L.V. (2010). *Spassk: istoriya v dokumentah*. Karaganda.
- Mironov, A.N. (2016). Obespeçeniye rejima v ispravitel'no-trudovih uçrejdeniyah sssr v period 1945-1953 godı. Problemy povişeniya effektivnosti rejima ispolneniya nakazniy, sbornik tezisov vıstupleniy i dokladov uçastnikov vserossiyskoy nauçno-praktičeskoy konferentsii, Permskiy institut federal'noy slujbi ispolneniya nakazaniy, 6-8 Aprelya, 44.
- Mironova, V.G. (2005) Kul'turno-vospitatel'naya rabota v lageryah Gulaga NKVD-MVD SSSR v 1930-1950-e goda (na materialah irkutskoy oblasti) (Yayın numarası 61:05-7/61) [Doktora Tezi, İrkutsk Devlet Üniversitesi]
- Missayeva, K.N. ve Brown, M. (2020). Labor propaganda and the GULAG press: The case of Putevka. *Journalism History*, 46(3), 208-226.
- Morozov, S.D. (2013). *Etot protivoreçiviy XX Vek: Rossiya ot N.S. Hruşçeva Do V.V. Putina*, Monografiya. Institut Rossiyskoy istorii RAN, PGUAS.
- Musagaliyeva, A.S. ve Musabekova, R.M. (2022). KARLAG v sud'be uçenogo Aleksandri Zaytsevoy. *Vestnik VolGU*, 27(1), 116-121.
- Nikberg, İ.İ. (2014). A.L. Çijevskiy: vehi jizni i tvorçestva. *Novosti Meditsini i Farmatsii*, 20(522), 24-25.
- Nikitin, A.V. ve diğlerleri., (2018). Reforma upravleniya partiyey mojet osuşçestvlyat'sya bez doljnih izmeneniy v pravovoy baze: opıt SSSR v 1953-1963 gg., *Moskovskiy yuridiçeskiy jurnal*, (4), 49-56.
- Niskovskaya, M.İ. (2018). Gazeta 'Zapolyarnaya koçegarka' Vorkutinskogo İTL MVD SSSR v 1943-1950 gg., içinde *İstoriçeskiye aspektı osvoyeniya yevropeyskogo severo-vostoka (issledovsniya, istoçniki, istoriografiya), konferentsii 17-18 Oktyabrya*, (4), İzd-vo Komi respublikanskaya akademiya gosudarstvennoy slujbi i upravleniya, 69-70.

- Niskovskaya, M.İ. (2019). İllustratsii v gazete 'Pobeda' Mineral'nogo ispravitel'no-trudovogo lagerya Komi ASSR kak nositeli vizual'noy informatsii. *İstoričeskiy Format*, 3-4(19-20), 73-74.
- Niskovskaya, M.İ. (2019). Političeskaya agitatsiya v mnogotirajnoy gazete 'za intinskiy ugol' ' intinskogo ispravitel'no-trudovogo lagerya. *Vestnik Gumanitarnogo Obrazovaniya*, 1(13), 10-11.
- <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/170653-prikaz-nkvd-sssr-locale-nil-0161-s-obyavleniem-locale-nil-polozheniya-ob-otdelenii-kulturno-vospitatelnoy-raboty-GULAGa-nkvd-locale-nil-i-locale-nil-polozheniya-o-kulturno-vospitatelnoy-rabote-v-ispravitelno-trudovyh-lageryah-i-koloniya-nkvd-locale-nil-20-aprelya-1940-g-g-moskva> (Erişim Tarihi: 31.12.2024).
- Oganesyan, S.M. (2017). Evolyutsiya penitentsiarnoy politiki na zaverşayuşçem etape suşçestvovaniya sovetskogo soyuza (60-90 gg. XX veka). *Yuridičeskaya Nauka: İstoriya i Sovremennost'*, (6), 50-51.
- Oganesyan, S.M. ve Brilyova, Ye.A. (2018). Osnovniye tendentsii razvitiya ispravitel'no-trudovoy sistemı sovetskogo gosudarstva. *Vestnik Permskogo İnstituta FSİN Rossii*, (1), 14-15.
- Perlik, M.İ. (2016). Osobiye lagerya v sovetskom ispravitel'no-trudovoy sisteme poslevoyennogo vremeni i spetsifika proyavleniya v nih massovih protestov zaklyuçennih. *Jurnal Obşçestvo i Pravo*, 3(57), 32.
- Pihoya, T.G. (2019). *Sovetskiy Soyuz: istoriya vlasti. 1945-1992*. Directmedia.
- Pijikov, A. (2002). *Hruşçyovskaya Ottepel' 1953-1964 gg.* OLMA-Press.
- Pijikov, A.V. (2003). Destalinizatsiya pravoohtanitel'noy sistemı v SSSR v godı hruşçevskoy 'ottepeli'. *Obşçestvo i Pravo*, (1), 273-297.
- Plamper, Ya. (2010). *Alhimiya Vlasti: kul't stalina v izobrazitel'nom iskusstve*. (F.F. Tissen, Çev.; 1 Basım). Novoye literaturnoye obozreniye publ. (Orijinal yayın tarihi 2010).
- Podlednov, D.D. ve Kazantseva, D.E. (2020). "Uznik usol'laga: hudojestvenniy yazık k.p. rotova", *Tvorčeskaya intelligentsiya v Prikam'ye v 1920-1950 gg. ličnost' i vlast'*, 30-31 oktyabrya 2019 g., s.44-58.

- Podlednov, D.D. ve Kazantseva, E.D. (2021). ‘...Nastoyashchiy hudojnikom yeyo sdelali arest i ssilka’: jizn’ i tvorčestvo posle GULAGa. *Sovetskoye iskusstvo i mirovoye hudojestvennoye prostranstvo: rol’ jenzhini v iskusstve XX veka. materialo naučno-praktičeskoy konferentsii, posvyashchennoy vidayuščemusya skul’ptoru-monumentalistu Vere Ignat’yevne Muhinoy (1889-1953), 16 sentyabrya 2021 goda*, 150-151.
- Podlednov, D.D. ve Kazantseva, E.D. (2021). Hudojestvennoye osmisleniye temi političeskikh repressiy na primere tvorčestva Rudol’fa Vedeneyeva 1970-1990-h gg. *Naučnyy rezul’tat. sotsial’niye i gumanitarniye issledovaniya*, 7(1), 95-110.
- Podlednov, D.D. ve Kazantseva, E.D. (2023). Fenomen postpamyati i yego estetika na primere ‘antistalinskogo tsikla’ petra belova. *Hudojestvennaya kul’tura*, 3(46), 211.
- Pogorelov, M. (2022). Pressaa zaklyučennih v godi sotsialističeskogo nastupleniya: gazeta ‘k trudovomu obščejitiyu’ 1928-1934 gg. *Cahiers du monde russe*, 63(1), 245-247.
- Pogorelov, M. (2022). Pressa zaklyučennih v godi sotsialističeskogo nastupleniya: gazeta ‘k trudovomu obščejitiyu’, 1928-1934 gg. *Cahiers Du Monde Russe*, 1(1), 243-272.
- <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/48870-postanovlenie-sm-sssr-locale-nil-416-159ss-locale-nil-ob-organizatsii-lagerey-i-tyurem-so-strogim-rezhimom-dlya-soderzhaniya-osobo-opasnyh-gosudarstvennyh-prestupnikov-i-o-napravlenii-ih-po-otbytii-nakazaniya-na-poselenie-v-otdalennye-mestnosti-sssr-locale-nil-21-fevralya-1948-g> (Erişim tarihi: 25.01.2023).
- Prohorov, (1978). A.M. “R”, *Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, T.30, Esklibris-YaYa, İzd-vo Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya.
- Prohorov, A.M. (1973). “Konvoy” *Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, T.12, Kvarner-Kongur, İzd-vo Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya.
- Prohorov, A.M. ve Gusev, A.A. (1980). “Trest”, *Sovetskiy Entsiklopedičeskiy Slovar’*, C.12, Moskva: İzdatel’stvo Sovetskaya Entsiklopediya.
- Prudnikova, Ye. A. (2007). *Beriya. Posledniy ritsar’ Stalina*. Olma Media Grupp.
- Rimskiy, V.L. (2011). Mifi o Staline i kul’te ličnosti v soznanii rossiyskikh grajdan i eliti. *Obščestvenniye nauki i sovremennost’*, (1), 97-105.

- Russkiy Arhiv, (2000). *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945 goda: istoriya voyenno-političeskogo protivoborstva dvuh derjav v 30-40-e godi*, T.18, (7-2), TERRA.
- Rustambekov, S. (2008). Memorial'no-muzeyniy kompleks pamyati jertv političeskikh repressiy 'ALJIR'. *Arhitektura. Stroitel'stvo. Dizayn*, (4), 28.
- Sadikov, T.S. (2019). Spetspereselentsı v kazakhstane v 1930-ye godu (K voprosu osvoyeniya Karagandinskogo ugol'nogo basseyna). *İstoricheskaya demografiya*, (2), 30-36.
- Saltık, G.A. (2012). Vospominaniya bıvşıh uznikov ispravitel'no-trudovih lagerey sssr kak istoričeskiy istočnik. *Učeniye zapiski. Elektronniy naučnyy jurnal Kurkskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No.4(24), 16-20.
- Samaldikov, M.ve Bastemiyev S. (1996). GULAG. Mesta zaklyučeniya na territorii Kazahstana v 20-30-e godı. *Mısl'*, (11), 85-89.
- Şapovalova, V.O. (2019). *Materinstvo: golosa iz GULAGa, gender v fokuse antropologii, etnografii sem'i i sotsial'noy istorii povsednevnosti*. IEA RAS.
<https://istmat.org/node/54449> (Erişim Tarihi: 10.08.2023).
- Şaymuhanov, D. A. ve Şaymuhanova, S. D. (1997). *Karlag*. Natsional'noe agenstvo po delam pečati i massovoy informatsii.
- Şaymuhanov, S.D. (2011). Vklad v naučno-issledovatel'skuyu deyatelnost' repressirovannih v Karlage. *Sovremennyye Problemy Nauki i Obrazovaniya*, (1), 15.
- Şçerbakova, İ. (2015). Karta Pamyati o GULAGe - problemy i lakunı. *Laboratorium*, (1), 114-121.
- Senyavskiy, A.S. (2008). XX s'yezd kpss v kontekste istorii XX veka: ('kruglyy stol' v iri ran 28 fevralya 2006 g.). *Trudi İnstituta Rossiyskoy istorii akademii nauk*, (7), 70.
- Smıkovskaya, T.E. (2022). Gazeta 'Literatura i isskustvo Bamlaga' kak literaturniy pretsedent GULAGa. *Studia Litterarum*, 7(1), 496-498.
- Smirnov, M. B. ve diğeri. (1998). *Sistema mest zaklyučeniya v SSSR. 1929-1960. Sistema ispravitel'no-trudovih lagerey v SSSR, 1923-1960*. Zven'ya.

- Smirnov, M. B. (1998). *Sistema ispravitel'no-trudovyh lagerey v SSSR, 1923-1960: Spravochnik*. Zven'ya.
- Sobiseviç, A. V. (2023). Opytnaya sel'skohoziyaistvennaya stantsia Karagandinskogo ispravitel'nogo trudovogo lagerja. *Otan Tarikhy - Oteçestvennaya İstoriya*, 26(4), 783.
- Sokolov, A.K. ve Tyajel'nikova, V.S. (1999). *Kurs Sovyetskoy istorii, 1941-1991*. Vişşaya Şkola.
- Soljenitsın, A.İ. (2006). *Arhipelag GULAG, 1918-1956: Opıt hudojestvennogo issledovaniya, Çast'2*. U-Faktoriya.
- Starikova, N.O. (2017). Osobennosti provedeniya vospitatel'noy raboti sredi kontingenta osobih lagerey MVD SSSR (1948-1956). *Liçnost', Pravo, Gosudarstvo*, (2), 49-53.
- Starikova, O.N. (2015). Pravovaya reglamentatsiya obrazovaniya i deyatel'nosti osobih lagerey i osobih tyurem MVD SSSR, problemı istorii obşestva, gosudarstva i prava. *Sbornik nauchnyh trudov*, (3), Ekaterinburg: Federal'noye gosudarstvennoye byudjetnoye obrazovatel'noye uçrejdeniye vişşego obrazovaniya Ural'skiy Gosudarstvennyy Yuridiçeskiy Universitet, 351.
- Stepanova-Klyuçnikova, G.E. (2003). *Kazakstanskiy Aljir*. Assotsiatsiya jertv nezakonnih repressiy.
- Stupova, E.V. ve Saprikina, (2019). *Grafika Gulaga, Dizayn i İskusstvo - strategiya proyektnoy kul'turi XXI Veka (DİSK-2019)*, 19-21 Noyabrya 2019 g., 230-233.
- Stupova, E.V. ve Saprikina, M.İ. (2020). Otgosloski lagernogo prošlogo v jivopisnih rabotah", *Vserossiyskaya nauçno-praktičeskaya konferentsiya "DİSK-2020. Sbornik materiakov vs Rossiyskoy nauçno-praktičeskoy konferentsii v ramkah vs Rossiyskogo foruma molodih issledovateley*, 24-26 Noyabrya 2020 g., Çast' 4, 53-56.
- Suleymenova, M.Y. ve diğeri. (2013). İspol'zovaniye truda zaklyuçennih filialov GULAGa dlya razvitiya narodnogo hozyastva tsentral'nogo Kazahstana v 30-40-e godı XX veka. *Uspehi sovremennogo estestvoznania*, (4), 141.
- Surjik, D.V. (2019). Smert' İ.V. Stalina v rassekreçennih dokladah proyektah 'Tsezar' TSRU SŞA. *İstoriçeskiye çteniya Na Ul. Andropova*, 5. *İstoriya organov*

- bezopasnosti. materialı vii mejdunarodnoy konferentsii, 11-13 Maya 2018 g., İzd-vo Petrozavodskiy Gos. Un-t, 225-230.*
- Surjikova, N.B. (2006). İnostranniye voyennoplenniye vtoroy mirovoy voynı na Srednem Urale (1942-1956 gg.) (Yayın numarası AC 90) [Doktora Tezi, Ural Devlet Üniversitesi]
- Tsepkalova, A.A. (2012). *Promıshlennoye stroitel'stvo v sisteme GULAGa v 1940-e godı (İstoçniki i metodi issledovaniya)* (Yayın numarası 005007811) [Doktora Tezi, Moskova Devlet Üniversitesi]
- Tsilinskiy, Ya.Ya. (1998). *Zapiski priiznenno reabilitirovannogo*. ACT.
- Turgunbayev, Ye.M. ve Abayeva, M.D. (2018). ALJİR' memorialdı muzeyinin ekspozitsiyalık keşeni. *Vestnik KazNU*, 89(2), 81.
- Tyan, V.V. (2011). Evolyutsiya vlasti i liberalizatsiya obşçestvennoy i kul'turnoy jizni v sssr v period hruşçyovskoy 'Ottepeli', *Vlast'*, (9), 139-142.
- Umnyagin, V.V. (2015). İntellektual'naya deyatel'nost' i otnoşeniye k trudu v vospominaniyah solovetskih uznikov, *Kul'turologičeskiy Jurnal*, 1(19), 3.
- Uporov, İ.V. ve Perlik, M.İ. (2022). Massoviye nepovinoventsiya zaklyuçennıh v ispravitel'no-trudovıh lageryah poslevoyennogo SSSR. *Vestnik Severnogo (Arktiçeskogo) Federal'nogo Universiteta*, 22(1), 48-60.
- Uporov, İ.V. (2017). Penitentsiarnaya sistema sovetskogo gosudarstva v posleştalinskiy period (pravovoy aspekt). *Akademiya pedagogičeskih idey Novatsiya*, (5), 139-140.
- Uporov, İ.V. (2017). Osobiye lagerya i rejim soderjaniya v nih zaklyuçennıh v pozdneshalinskiy period. *Sbornik materialov vi mejdun. nauçn.-prakt. konf. nauçno-tehniçeskiy progress: aktual'niye i perspektivniye napravleniya buduşçego, Zapadno-Sibirskiy nauçnyy tsentr, T.1, Kemerovo*, 81-84.
- Vekşina, T.A. ve diğlerleri. (2018). *Hudojniki Uhti. Period GULAGa (1929-1955)*. Uhta.
- Vidyaeva, A.V. (2012). Peçati Mordovii v 30-e gg. XX v. Osnovniye kategorii repressirovannıh. *Vestnik YUUrGGPU*, (9), 193.
- Yanovskiy, O.A. ve diğlerleri. (2005). *İstoriya Rossii XX Vek*. RİVŞ.

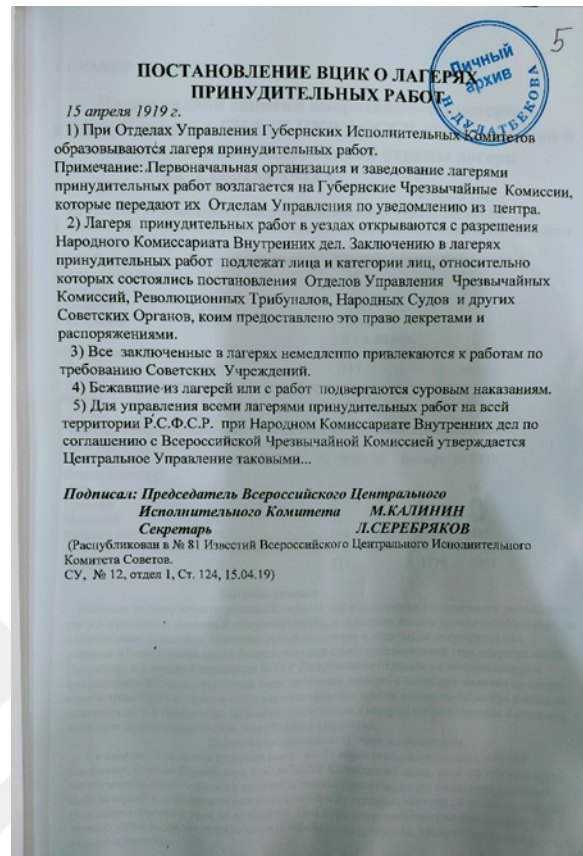
- Yelgina, İ.İ. (2018). Protsess Amnistii v SSSR v 1953-1956 gg. *Den' nauki: sbornik statey xix studençeskoj naučnoj konferentsii, Samara: SF GAOU VO MGPU*, 320.
- Yerjanova, M.YU ve Zuyeva, L.İ. (2016). Stepnoy Lager' na territorii tsentral'nogo kazahstana: çislennost', rejim soderjaniya i ispol'zovaniye katorjnogo truda zaklyuçennih. *Aktual'niye voprosu sovremennoy nauki*, (43), Novosibirsk, 29.
- Zagorulko, M.M. ve diğeri. (2000). *Voennoplenniy v SSSR (1939-1956). Dokumenti i materialı*. Logos, 2000.
- Zagorul'ko, M.M. (2004). *Glavnoye Upravleniye po delam voyennoplennih i internirovannih NKVD-MVD SSSR 1941-1952: Otçetno-informatsionniye dokumenti i materialı*. Volgogradskoe nauçnoe izdatel'stvo.
- Zaharova, P.V. (2020). Verhoviý sud RSFSR i narodniy komissariat yustitsii rsfsr: Osobennosti vzaimodeystviya v 1923-1936 godı. *Rossiyskiy konstitutsionalizm i kontitutsionnaya reforma: zamışi i predeli*, 17.
- Zemskov, V. N. (1991). GULAG (istoriko-sotsiologičesskiy aspekt). *Sociologičeskie issledovaniya*, (6), 13-27.
- Zemskov, V.N. (1997). Zaklyuçenniye v 1930-e godı: sotsial'no-demografičeskiye problemi" *Oteçestvennaya İstoria*, (4), 63.
- Zemskov, V.N. (2003). *Spetsposelentsı v SSSR: 1930-1960, Federal'noye gosudarstvennoye unitarnoye predpriyatiye akademičeskiy nauçno-izdatel'skiy, proizvodstvenno-poligrafičeskiy i knigorasprostranitel'skiy tsentr*. Nauka.
- Zubkova, Ye.Yu. (1993). *Obşçestvo i reformı 1945-1964*. Molodaya Rossiya.
- Zubkova, Ye.Yu. (2017). *Perviy sekretar' TSK KPSS Nikita Sergeyeviç Hruşçov*. İzd-vo İD Komsomol'skaya Pravda.

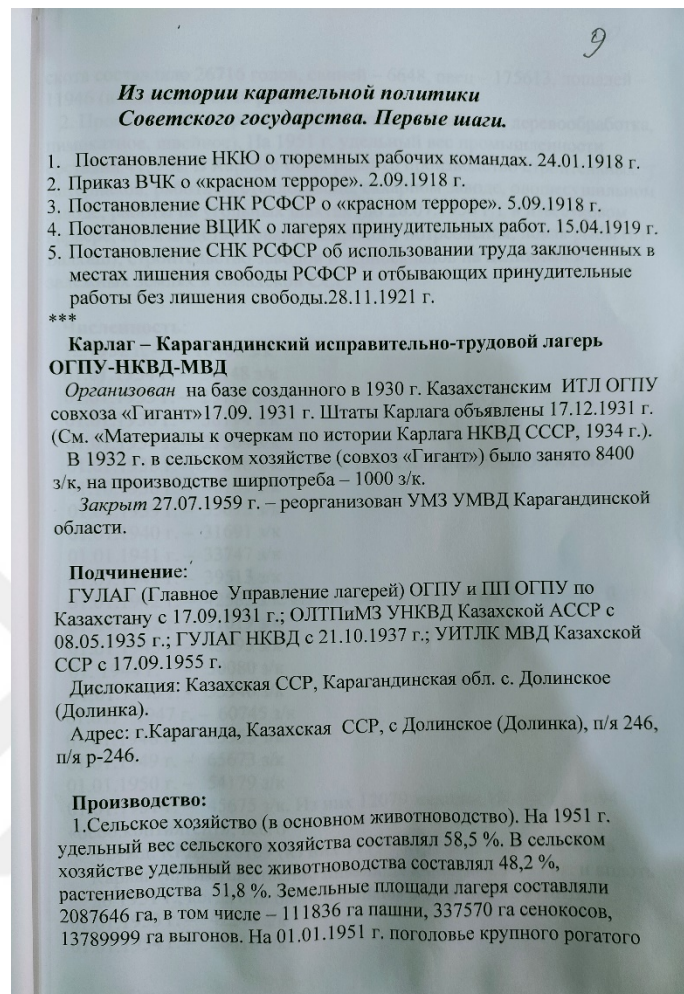
EKLER

EK.1. Kazakistan'da Zorunlu Çalışma Kamplarının Haritadaki Konumu

⁴¹⁵Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Normativniye Dokumenti o KARLAGE, Vıyavlenniye iz Opublikovannih İstoçnikov, Gosudarstvennih Arhivov”, (15.08.1937). 1705-1-13 s. 5.

⁴¹⁶Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Normativniye Dokumentı o KARLAGE, Vıyavlenniye iz Opublikovannih İstochnikov, Gosudarstvennih Arhivov”, (15.08.1937). 1705-1-13 s. 9.

EK.4. KARLAG Mahkum Sayısı ve Değişim Tablosu

Yıl/Dönem	Mahkum Sayısı	Notlar
1932-1935	10,000-35,000	Hızlı artış
1936	38,199 -> 28,843 (Ort: 30,272)	Düşüş
1937	27,504-34,229	Dalgalanma
1938 Şubat-Haziran	32,395 -> 41,400	Baskı politikalarının etkisi
1939 Ocak-Kasım	29,119 -> 37,921	Artış
1940	31,890-34,332	Stabil
1944 Ocak-Kasım	50,080 -> 54,482	Savaş etkisiyle rekor artış
1946	61,151	Zirve
1949 Ocak-Ağustos	65,673 -> 53,622	Azalma
1950	47,018	Azalma
1951	43,105	Azalma
1952	42,296	Azalma
1953 Ocak-Aralık	42,214 -> 21,295	Ağır azalma (1953 affı etkisi)
1954 Ocak-Temmuz	26,618 -> 28,533	Hafif artış
1955 Ocak-Ekim	20,880 -> 32,303	Keskin artış, ardından düşüş
1956-1958	24,793 -> 17,324	Kademeli azalma
1959 Ocak	16,957	Kademeli azalma

EK.5. İstihkak Planı 1⁴¹⁷

Ürünlerin adı	Miktar, gram	Nº	Ürünlerin adı	Miktar/gram
Ekmek	400	8	Patates ve Diğer Sebzeler	450
Buğday Unu	5	9	Domates Püresi	10
Tahıllar ve Makarna	55	10	Kırmızı Biber	0,1
Et ve Et Ürünleri	15	11	Defne Yaprağı	0,1
Balık ve Balık Ürünleri	80	12	Tuz	10
Yağlar (Bitkisel Ve Hayvansal)	8	13	Çay	2
Şeker	5			

⁴¹⁷Dulatbekov, KARLAG, 2012, s. 295.

EK.6. 0-4 Yaş Arası Çocuklar İçin Bakım Evlerinde 1 Günlük Ortalama Gıda İstihkakı (g.)⁴¹⁸

№	Ürünlerin adı	Miktar, gram	№	Ürünlerin adı	Miktar, gram
1.	Siyah Ekmek	100	12.	Beyaz Peynir	20
2.	Beyaz Ekmek	100	13.	Kaymak	20
3.	Makarna	10	14.	Kuru Meyveler	20
4.	İrmik	20	15.	Taze Meyveler	75
5.	Karabuğday	10	16.	Meyveli Şeker	3
6.	Pirinç	10	17.	Kurabiye	5
7.	Et	40	18.	Sebze	200
8.	Balık	25	19.	Patates	100
9.	Hayvansal Yağ	30	20.	Çay	0,2
10.	Yumurta	0,5	21.	Şeker	45
11.	Süt	500	22.	Patates Unu	5

EK.7. İstihkak Planı 1 (Garantili Oran/Gram Olarak Kişi Başı Günlük/Kişi Başı/Gram)⁴¹⁹

№	Ürünlerin Adı	Miktar
1	Ekmek	650
2	Un	5
3	Tahıl ve makarna	115
4	Et ve et ürünleri	15
5	Balık ve deniz ürünleri	55
6	Yağlar	10
7	Patates ve diğer sebzeler	650
8	Şeker	14
9	Çay	2
10	Tuz	15
11	Domates püresi	10
12	Defne yaprağı	0,2

⁴¹⁸Dulatbekov, KARLAG, 2012, s. 295.

⁴¹⁹Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR s №313 po №395 za 1945 god", (20.09.1945). 102-1-2. s. 37.

EK.8. İstihkak Planı 2 (Revirdeki Hasta Mahkumlar İçin/Günlük Kişi Başı/Gram)⁴²⁰

№	Ürünlerin Adı	Temel Hastalıklardan Muzdariplerin Sayısı	Pellagra Hastası Sayısı		İskorbüt Hastasının Fazlalık Oranı
			İshal/Kusma Var	İshal/Kusma Yok	
1.	Çavdar ekmeği	300	300	200	-
2.	Buğday ekmeği	300	300	400	-
3.	Un	10	10	10	-
4.	Çeşitli tahıl	70	40	50	-
5.	Diyet tahıl	30	100	90	-
6.	Balık	15	40	60	-
7.	Bitkisel yağlar	5	-	-	10
8.	Hayvansal yağ	10	15	25	-
9.	Et	48	100	100	-
10.	Beyaz peynir	15	-	-	-
11.	Şeker	20	20	20	-
12.	Çay	0,5	0,1	0,1	-
13.	Patates ve diğer sebzeler	650	560	650	150
14.	Patates unu	5	10	10	-
15.	Süt	20	300	300	-
16.	Bezelye-fasulye	-	-	-	25
17.	Tuz	15	20	20	10
18.	Kuru soğan	-	-	-	25
19.	Fırın mayası	-	100	100	-
20.	Domates püresi	10	-	-	-
21.	Defne yaprağı	0,1	0,1	0,1	-

⁴²⁰Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Prikazı po Upravleniyu Saranskogo İTL i Stroitel'stva NKVD SSSR s №313 po №395 za 1945 god”, (20.09.1945). 102-1-2. s. 39.

EK.9. İstihkak Planı 3 (Sağlık Merkezlerindeki Mahkumlar İçin/Kişi Başı/Günlük/Gram)

№	Ürünlerin adı	Miktar
1	Ekmek	650
2	Un	5
3	Tahıl-makarna	215
4	Et	80
5	Balık	110
6	Yağlar	40
7	Şeker	15
8	Patates ve diğer sebzeler	750
9	Çay	0,2
10	Tuz	30
11	Domates püresi	20
12	Kuru meyveler	10
13	Patates unu	10
14	Sirke	10
15	Biber	0,1
16	Defne yaprağı	0,3

EK.10. 1933-1936 Arasında KARLAG'ta Tifüs Salgını

1933'de KARLAG'daki Tifüs Salgını

Aylar	Sayı	Aylar	Sayı
Ocak	39	Temmuz	3
Şubat	13	Ağustos	2
Mart	25	Eylül	1
Nisan	63	Ekim	4
Mayıs	83	Kasım	163
Haziran	16	Aralık	56
Toplam:	468		

1934'de KARLAG'daki Tifüs Salgını

Aylar	Sayı	Aylar	Sayı
Ocak	14	Temmuz	2
Şubat	2	Ağustos	-
Mart	4	Eylül	1
Nisan	-	Ekim	-
Mayıs	1	Kasım	6
Haziran	-	Aralık	12
Toplam:	42		

1935'de KARLAG'daki Tifüs Salgını

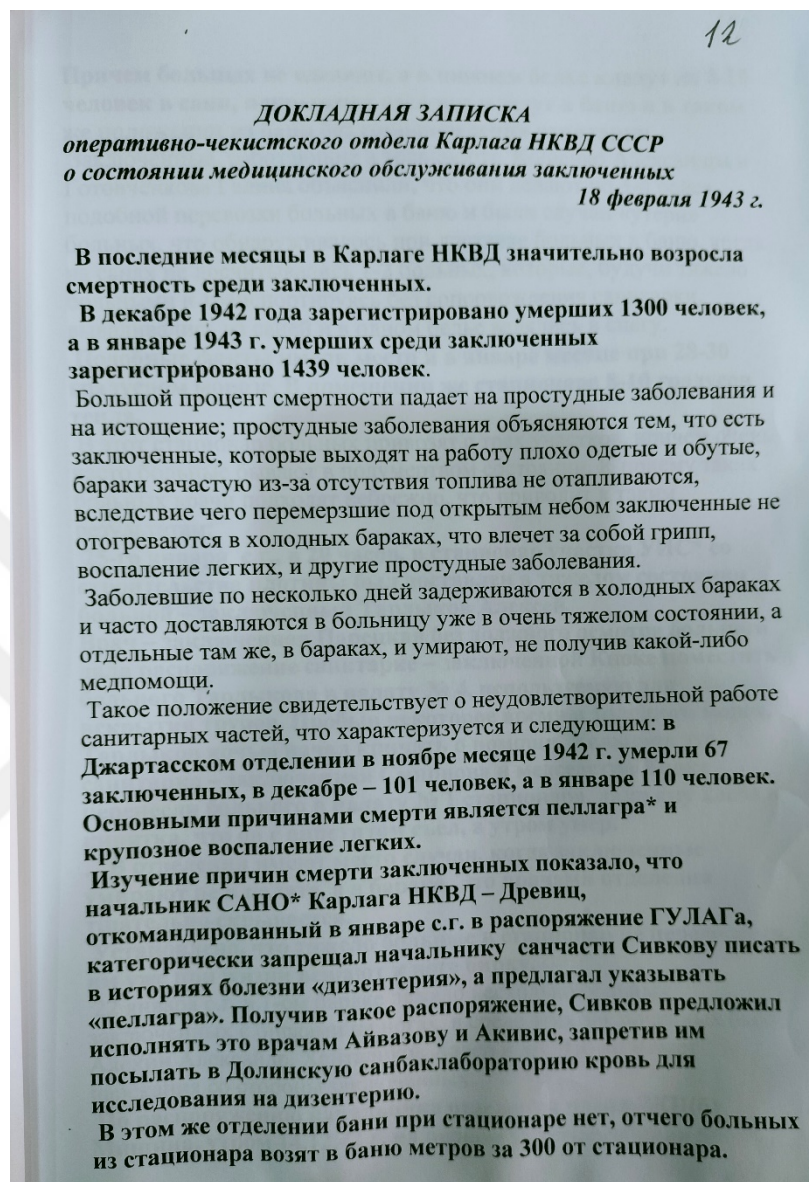
Aylar	Sayı	Aylar	Sayı
Ocak	14	Temmuz	-
Şubat	-	Ağustos	-
Mart	-	Eylül	3
Nisan	1	Ekim	1
Mayıs	4	Kasım	4
Haziran	-	Aralık	19
TOPLAM:	46		

1936'da KARLAG'daki tifüs salgını

Aylar	Sayı	Aylar	Sayı
Ocak	62	Temmuz	-
Şubat	181	Ağustos	-
Mart	14	Eylül	5
Nisan	-	Ekim	-
Mayıs	2	Kasım	2
Haziran	-	Aralık	-
TOPLAM:	266		

1933'den 1937'ye Kadar KARLAG'daki Tifüs Salgını

Yıl	Sayı	SSCB NKVD genelinde Kamplardaki hasta (tifüs) sayısı
1933	468	3037
1934	42	575
1935	46	?
1936	266	?
1937	26	?
TOPLAM:	888	?

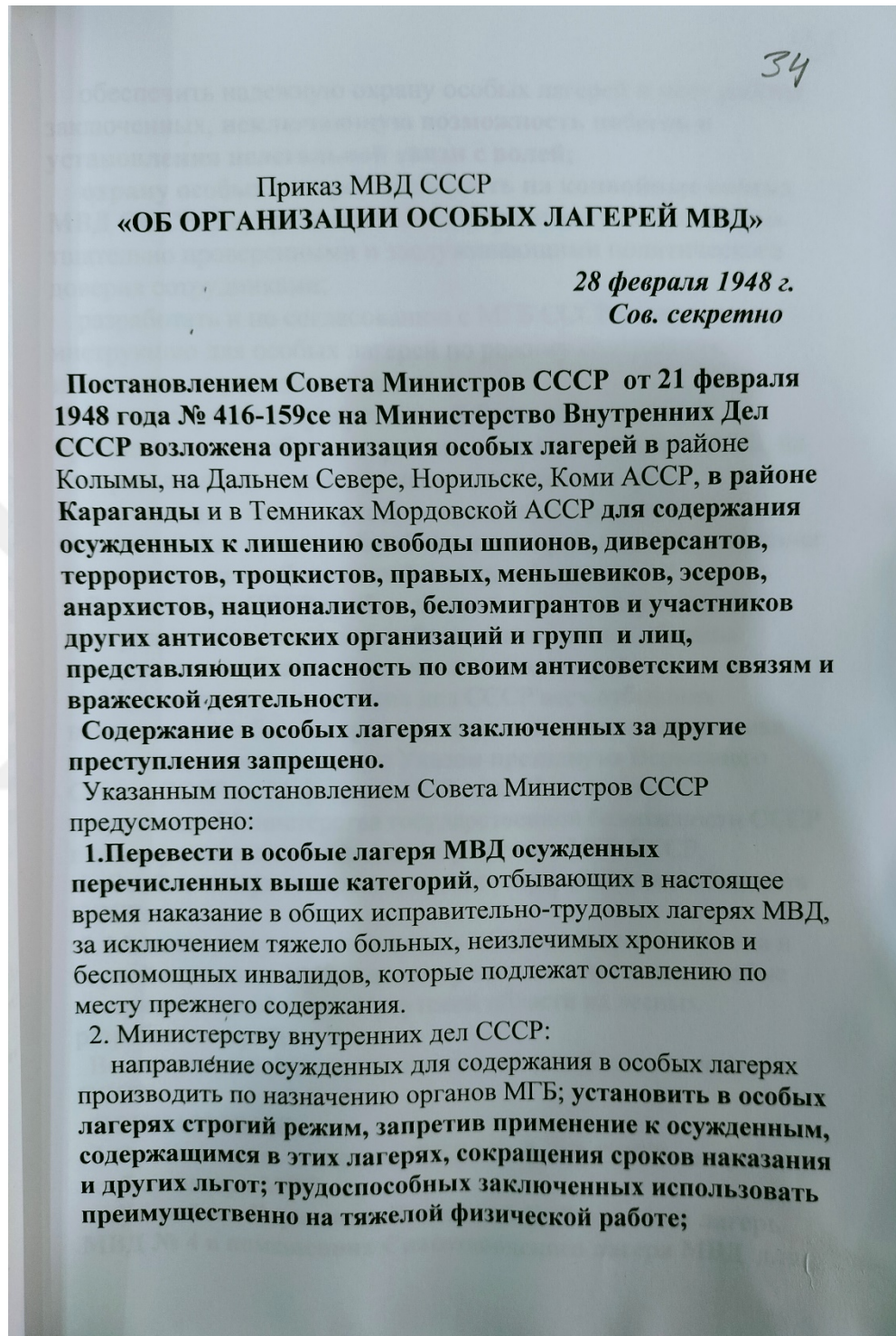
⁴²¹Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Normativniye Dokumenty o KARLAGE, Vıyavlenkiye iz Opublikovannıh İstoçnikov, Gosudarstvennih Arhivov", (15.08.1937). 1705-1-13 s. 12.

EK.12. Genel İnşaat İşleri için Tahmini Oranlar Tablosu

Deşarj	1	2	3	4	5	6	7
Katsayı	1,0	1,17	1,40	1,71	2,15	2,75	3,60
Saatına Çalışan İnşaatçılar İçin:	5-80 0,72,5	6-78 0-84,6	8-1 1-01,5	9-91 1-23,9	12-46 1-55,8	15-94 1-99,3	20-87 2-61
A/Gün Oranı B/Saat Oranı							
Metal İşçileri İçin:	6-08 0-76	7-11 0-88,8	8-51 1-06,4	10-39 1,29,9	13-07 1-63,4	16-71 2-09	21-88 2-73,5
A/Gün Oranı B/Saat Oranı							
Mesaide Çalışan İnşaatçılar İçin:	4-49 0-56	5-25 0-65,6	6-29 0-78,7	7-68 0-96	9-65 1-20,7	12-34 1-54,3	16-15 2-02
A/Gün Oranı B/Saat Oranı							
Mesaide Çalışan Metal İşçiler İçin:	4-82 0,60,2	5-63 0-70,5	6-74 0-84,3	8-24 1-03	10-36 1-29,5	13-24 1-65,5	17-33 2-16,7
A/Gün Oranı							

EK.13. Rütbelere Göre İşçi Ücretlerinin Hesap Katsayısı Tarifesi

Rütbeler	1	2	3	4	5	6	7
Tarifeler	1,0	1,17	1,40	1,71	2,15	2,75	3,60
İnşaatçılar							
Hesaplama oranları	2,28	2,67	3,16	3,90	4,90	6,27	8,21
Metal işçileri							
Hesaplama oranları	2,50	2,92	3,50	4,28	5,87	6,87	9,00
Kotanın %100 yerine getirilmesi için parasal kısım /günlük/	25	40	50	70	85	1,0	1,10
Parasal kısım katsayısı	1,0	1,60	2,00	2,84	3,4	4,0	4,40

⁴²²Gosudarstvenniy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçniy Arhiv N. O. Dulatbekova, “Normativniye Dokumenti o KARLAGE, Vıyavlenniye iz Opublikovannih İstoçnikov, Gosudarstvennih Arhivov”, (15.08.1937). 1705-1-13 s. 34.

EK.15. Stepnoy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulunduğu Suçlar

Vatana karşı ihanet	16449
Casusluk	1177
Terör	326
Teröristlerin niyetleri	119
Sabotaj	308
Zarar	39
sabotaj, bir kampta hüküm giyenler hariç	7
kaçmak için sabotaj (kampta çalışmayı reddetme)	9
Sovyet karşıtı komplolara, Sovyet karşıtı örgütlere ve gruplara katılım	997
Sovyet karşıtı ajitasyon	129
İşyan ve siyasî haydutluk	1735
Sosyal açıdan tehlikeli unsur	2
Diğer suçlar	12
Toplam	21309
Sosyal mülkün zimmete geçirilmesi	57
Kişisel mülkiyetin korunmasına ilişkin 4/06/1947 tarihli kararname	44
Devlet ve kamu mallarının zimmete geçirilmesine ilişkin 4/06/1947 tarihli kararname	506
Spekülasyon	46
Çetecilik ve silahlı soygun gözaltı merkezlerinde değil	27
Mahkumlar kamptayken işlenen haydutluk ve silahlı soygun.	3
Gözaltı merkezlerinin dışında işlenen kasıtlı cinayet.	11
Gözaltı yerlerinde işlenen kasıtlı	2
Yasadışı sınır geçişi	14
Kaçakçılık	3
Sığır hırsızlığı	45
Hırsızlar	5
Mülkiyet suçları	126
Haydutluk	17
Pasaport yasasının ihlali	3
Gözaltı ve sürgün yerlerinden kaçışlar için	6
Firar	15
Yanlış Davranışlar	4
Diğer askerî suçlar	16
Yasadışı silah bulundurma	5
Resmîve ekonomik suçlar	372
Diğer suçlar	233
Tamamı	1680
TOPLAM	22989
Özel Daire Başkanı Teğmen /Raybinin ⁴²³	

⁴²³ Osoblagi v Kazahstane..., 2014, s. 254-255.

EK. 16. Stepnoy Kampı'ndaki Mahkumların Uyrukları

SSCB Halkları	Ruslar		5406	Diğer Halklar	Anglo-Saksonlar			
	Ukraynalılar		15427		Fransızlar		6	
	Beyazruslar		1554		Almanlar		545	
	Gürcüler		145		İsveçliler, Norveçliler, Danimarkalılar			
	Ermeniler		128		İspanyollar, Portekizler			
	Azerbaycanlılar		140		İtalyanlar			
	Kazaklar		289		Lehler		373	
	Türkmenler		56		Romanyalılar		42	
	Özbekler		169		Yunanlar		20	
	Tacikler		89		Bulgarlar		34	
	Kırgızlar		42		Sırpalar			
	Tatarlar		120		Macarlar		106	
	Başkurtlar		4		Afganlar		7	
	Çuvaşlar		10		İranlılar		4	
	Moldovalılar		155		Araplar			
	Finliler ve Karelyalılar		23		Moğollar		1	
	Letonyalılar		875		Çinler		176	
	Litvanyalılar		1364		Japonlar		61	
	Estonyalılar		472		Koreliler		84	
	Yahudiler		130		Avusturyalılar		13	
	Diğer milletler	Çeçenler			110			
		Kalmuklar			22			
		Macarlar			163			
		Diğer			464			
	Toplam		27357					

EK.17. Savaş Esirleri Kampı'nın 99 Numaralı Kamp Birimlerinin Peşanyı Kampı'na Nakledilmesine Dair⁴²⁴

МВД СССР
УПРАВЛЕНИЕ
ОСОБОГО ЛАГЕРЯ № 9
г. Москва 1950
№ 400204

ЗАМ. НАЧ. ГУЛАГА МВД СССР
ПОЛКОВНИКУ тов. БУЛАНОВУ
г. МОСКВА

на № 9/0/61с от 21/1-50 года

Настоящим докладываю:
По состоянию на 1/1-50 года, на основании приказа МВД СССР № 001112 от 24/XII-49 года, переданы особому Лагерю № 9 следующие отделения Лагеря № 99 МВД:

- л/о № 7/Западный поселок/по Песчаному Лагерю проходит № 1-лимит 1300 человек.
- л/о № 8/Шахта № 26-бис/по Песчаному Лагерю проходит № 2-лимит 1000 человек.
- л/о № 9/Шахта № 20/ - по Песчаному Лагерю проходит № 3-лимит 1200 человек.
- л/о № 20/Поселок Сарань/по Песчаному Лагерю проходит № 4-лимит 1500 человек.
- л/о № 22/П. Майкудук/ - по Песчаному Лагерю проходит № 5-лимит 2000 человек.
- л/о № 12/П. Дубовка/ - по Песчаному Лагерю проходит № 6-лимит 2000 человек.

Лагерное отделение № 16 в Лагере № 99 МВД не находится, т.к. оно в марте 1949 года передано ОИТК УМВД по Карагандинской области.

Лагерное отделение № 11 находилось во временной зоне на шахте № 38; в связи с репатриацией военно-пленных и сдачей в эксплуатацию шахты № 38 - лагерное отделение закрыто.

НАЧ. УПР. ОСОБОГО ЛАГЕРЯ № 9
ПОЛКОВНИК *Борисов* /БОРИСОВ/

отпечатано 2 экз.
Экз. №1 - в адрес
Экз. №2 - в дело
Исп. Соколов
Отп. Араканцева

15.11

⁴²⁴ Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO], Liçnyy Arhiv N. O. Dulatbekova, "Dokumenty Po İstorii KARLAGa, Steplaga, Vıyavlenıye v GARF. Arhivniye Kopii s Osnovaniyami, 1934-1950", (28.01.1950). 1705-1-30 s. 3.

EK.18. 1951 Verilerine Göre Peşnıy Kampı'ndaki Mahkumların Yaşı

Yaşı	Ocak Ayı İtibariyle	Nisan Ayı İtibariyle	Temmuz Ayı İtibariyle	Ekim Ayı İtibariyle
18 ile 25 yaş arası	5963	8891	9189	8657
26 ile 40 yaş arası	7436	11668	11683	10579
41 ile 45 yaş arası	5293	7338	7347	6639
46 ile 50 yaş arası	1245	2727	2725	2541
51 ile 60 yaş arası	1121	867	845	736
60 yaş üstü	112	140	139	136
Toplam	21170	31631	31928	29288

EK.19. Peşcanıy Kampı'ndaki Mahkumların Tutuklu Bulundukları Suç Türleri

	Ocak Ayı İtibariyle	Nisan Ayı İtibariyle	Temmuz Ayı İtibariyle	Ekim Ayı İtibariyle
Ana vatana karşı ihanet	11793	18041	18059	17759
Casusluk	965	1460	1655	1471
Terör	449	681	682	276
Teröristlerin niyetleri	198	226	241	523
Yönlendirme	342	560	569	516
Zarar	17	16	16	15
Devrimci sabotaj (gecikmeli olarak çalışmayı reddettiği için).	11	11	11	11
Konrevolutionary sabotaj (çalışmayı reddetmek için)	5	-	-	-
Devrimci sabotaj (hapishaneden kaçtığı için)	22	5	4	4
Devrimci sabotaj (kampta çalışmayı reddetme ve kaçma suçundan hüküm giyenler hariç)	-	29	29	29
Sovyet karşıtı komplolara, a/s örgütlerine ve gruplarına katılım	1347	2678	2674	2887
Sovyet karşıtı propaganda	1368	2071	2087	63
İşyan ve siyasî haydutluk	2765	3733	3766	3611
Vatan haininin aile üyeleri	43	-	-	-
Sosyal açıdan tehlikeli unsur	1663	1963	1957	1872
Toplam	20988	31474	31750	29037

(Devamı)

Cezaî suçlar				
Sosyalist mülkiyetin zimmete geçirilmesi, 7 Ağustos 1932 tarihli kanun.	2	-	-	-
4 Haziran 1947 tarihli Kararname ile (Vatandaşların kişisel mülklerinin korunmasının güçlendirilmesi hakkında)	38	24Z	24	56
4 Haziran 1947 tarihli Kararname uyarınca (Devlet ve kamu mallarının zimmete geçirilmesinden doğan cezaî sorumluluk hakkında)	29	19	19	52
4 Haziran 1949 tarihli Kararname ile (Tecavüzün Cezaî Sorumluluğu)	-	4	4	-
Gözaltı merkezlerinin dışında işlenen soygunlar	-	2	2	2
Spekülasyon	9	13	16	14
Kasıtlı cinayet (gözaltı yerlerinde işlenen)	2	-	-	1
Kasıtlı cinayet (cezaevi dışında işlenmiş)	-	1	1	-
Sığır hırsızlığı	2	-	-	-
Mülkiyet suçları	8	4	12	16
Savaş suçları	-	8	13	14
Zorbalık	24	11	14	12
Yasaların ihlali ve pasaportlandırma	1	2	2	-
Yerleşime yataklık etmek, zorunlu yerleşim yerlerinden kaçmak için	1	-	-	-
Yasadışı silah bulundurma	6	1	1	1
Resmî ve ekonomik suçlar	1	32	36	32
26 Haziran ve 28 Aralık 1940 tarihli Kararnameler ile	-	1	1	-
Diğer kararnamelerle.	-	2	2	-
Diğer cezaî suçlar	60	29	27	21
Toplam	183	157	178	251
Tüm Suç Kategorilerinde Ocak Ayından Ekim'e Dek Toplam Mahkum Sayısı	21170	31631	31928	29288

EK.20. Pesçanıy Kampı'ndaki Mahkumların Uyrukları

	Ocak Ayı İtibariyle	Nisan Ayı İtibariyle	Temmuz Ayı İtibariyle	Ekim Ayı İtibariyle
SSCB'ye Bağlı Uyruklar				
Ruslar	3991	6676	6626	5974
Ukraynalılar	9734	15105	15402	14227
Belarustlular	959	1622	1626	1463
Azerbaycanlılar	105	119	119	112
Gürcüler	149	180	180	176
Ermeniler	-	252	249	243
Türkmenler	25	31	27	29
Özbekler	28	139	137	123
Tacikler	29	32	32	27
Kazaklar	192	226	224	196
Kırgız	-	13	13	1
Finliler veKarelyalılar	49	49	48	48
Moldavyalılar	115	148	146	124
Litvanyalılar	1849	2453	2451	2181
Letonyalılar	998	1332	1318	1225
Estonyalılar	669	774	767	762
Tatarlar	107	125	123	113
Başkurtlar	14	16	16	16
Yahudiler	168	220	220	221
Diğerleri	843	351	318	149
Toplam	20023	29863	30042	27410

(Devamı)

Diğer ülke vatandaşları				
Almanlar	-	530	463	424
Lehler	605	786	727	686
Romenler	36	47	22	23
İranlılar	-	-	-	25
Afganlar	-	-	-	4
Moğollar	-	-	-	-
Çinliler	26	29	-	33
Japonca	7	10	-	17
Koreliler	9	11	3	11
Yunanlılar	8	11	11	1
Türkler	1	9	-	4
Diğerleri	445	141	10	-
Toplam	1147	1574	1236	1228
Toplam	21170	31437	31278	28638
Vatansız yabancılar				
Almanya	11	26	70	69
Japonya	6	7	17	17
İtalya	1	1		1
Finlandiya	-	-	-	1
Yugoslavya	-	-	-	7
Türkiye	1	1	4	4
Yunanistan	-	-	-	1
Afganistan	1	-	-	-
Avusturya	-	-	16	15
İran	5	5	25	25
Macaristan	20	62	144	147
Çin	17	18	31	30
Bulgaristan	-	-	-	5
Romanya	6	10	25	23
Polonya	22	32	58	56
Çekoslovakya	3	13	17	16
Diğer ülkeler	3	11	5648	
Vatansız	-	-	181	185
Toplam	96	194	650	650
Toplam	96	31631	31928	29288

EK.21. Peşaný Kampı'ndaki Mahkumların Mevcut ve Planlanan İşçigücü Sayısı

	Tesisin Kapasitesi	Mevcuttak i İşçi Sayısı	İşveren İsmi	Mevcut Tesislerde ki İşçi Sayısı	Hazırlanma kta Olan Tesislerdeki Gerekli İşç Sayısı	Artık İşgücü (Kullanılma mış İşçi Gücü)
1	13 00	51 7	Molotovgol Trust ve Hromjilstroy	-	800	240
2	10 00	-	Kirovugol ve Promzhilstroy	-	640	-
3	12 00	11 32	Leninugol ve Promzhilstroy	55 0	200	210
4	15 00	12 56	Karagandajilstr oy	75 0	-	450
5	20 00	21 36	Ayrıca Karagandajilstr oy	40 0	150	1050
6	20 00	21 50	Saranşahstroy	50 0	1100	-
	90 00	71 92		22 00	2890	1950

EK.22. Peşcanıy Kampı'ndaki Kullanılan ve Kullanılmayan İşçigücü

Aylar	Yapılmayan İş Miktarı	Yapılmakta Olan İş	Ortalama Tamamlanma %si	Kişi Bazında Saat Başına Kazanç
Haziran	5915	355	112,8%	19-20
Temmuz	5974	9675	102,8%	21-39
Ağustos	6827	8989	102,1%	21-89
Eylül	5882	16430	107,2%	20-70
Ekim	5592	9866	113,2%	-
Kasım	4266	8733	110%	20-83
Aralık	3966	8667	108,8%	20
1952 Yılı İçin Toplam	4342	9471	106%	20

EK.23. Lugovoy Kampı'ndaki Mahkum ve Engelli Mahkum Sayısı

Aylar	Toplam mahkum sayısı	Engelli kişi sayısı
Haziran	32503	8127
Temmuz	31774	8127
Ağustos	31029	8007
Eylül	30388	6898
Ekim	30131	6805
Kasım	29940	6784
Aralık	29910	6806
1952 Yılı İçin Toplam	32041	6857

EK.24. Lugovoy Kampı'nın Mahkum Yerleşkeleri ve Transfer Tarihleri

Konum	Getirilmesi Planlanan Tahmini İşçi Sayısı	Tahmini Transfer Edilme Tarihleri- Tahmini Transfer Edilecek Mahkum Sayısı
Dolinskoye köyüne doğru Karabas istasyonundan 7 km uzaklıkta,	3.000 kişi	Tamamı 1 Şubat 1950'te
Dolinskoye köyüne doğru Karabas istasyonundan 6 km uzaklıkta	4.000 kişi	1.000 kişisi Nisan'da 1.000 kişisi Mayıs'ta 2.000 kişisi Haziran'da
Karaganda demiryolu hattı üzerindeki Karabas istasyonu	2.000 kişi	Tamamı Nisan 1950'te
Karabas istasyonuna 6 km mesafede	2.000 kişi	1.000 kişisi Haziran'da 1.000 kişisi Temmuz'da
Dolinskoye'ye 2.5 km mesafede	2.000 kişi	500 kişisi Haziran'da 1.000 kişisi Temmuz'da 500 kişisi Ağustos'da
Karabas istasyonundan 22 km, Dolinskoye köyünden 31 km	2.000 kişi	500 kişisi Haziran'da 1.000 kişisi Temmuz'da 500 kişisi Temmuz'da olmak üzere
Toplam	15.000 kişi	

EK.25. Lugovoy Kampı Mahkumlarının Uyrukları

Uyruk	Sayı	Diğer Uyruklular	Miktar	Vatansızlar	Sayı
Ruslar	2374	Almanlar	333	Lehler	10
Ukraynalılar	3410	Lehler	275	Yugoslavyalılar	3
Belaruslular	333	Romenler	32	İngilizler	-
Azerbaycanlılar	49	İranlılar	-	Çekler	7
Gürcüler	55	Afganlar	1	Amerikalılar	-
Ermeniler	99	Moğollar	-	Macarlar	46
Türkmenler	39	Çinliler	47	Çinliler	12
Türkmenler	66	Japonca	25	Bulgarlar	4
Tacikler	23	Koreliler	20	Türkler	1
Kazaklar	161	Yunanlılar	5	Arnavutlar	-
Kırgızlar	19	Türkler	1	İranlılar	3
Finliler ve Karelyalılar	15	Diğerleri	181	Yunanlar	-
Moldavyalılar	177	Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kişiler:		Afganlar	1
Litvanyalılar	729			Diğerleri ülkeler	31
Letonyalılar	573	Almanlar	48	Toplam	198
Estonyalılar	509	Japonlar	19	Vatandaşlığı olmayanlar	43
Tatarlar	78	İtalyanlar	-	Toplam	241
Başkurtlar	3	Romenler	11		
Yahudiler	109	Finler	1		
Diğerleri	299	Fransızlar	1		

EK.26. Lugovoy Kampı'ndaki Mahkumların İşgücü Dağılımı/Meslekleri ve İş Durdurmanın Sebepleri

İşin Kesinti Tarihi	İşçi Sayısı ve Uzmanlık Alanı	İşin Durma Süresi	İşin Durma Sebebi
08.03.1950	No. 11, No. 12, No. 44: 47 erkek, marangoz	10 saat	Malzeme eksikliği
	29 ila 39/260 kişi, kazıcılar	10 saat	Sıcaklık durumu
09.03. 1950	No 44/25 erkek, marangoz	10 saat	Malzeme eksikliği
10.03.1950	No. 61: 64 kişi, çatı ustaları ve sıvacılar	10 saat	Malzeme eksikliği
11.03.1950	No. 4: 20 erkek, kazıcılar	10 saat	Bir iş cephesinin olmaması
	No. 2: 7 kişi, sıvacılar No. 42: 28 erkek, marangoz No. 78: 13 erkek, soba işçileri No. 61: 4 erkek, sıvacılar No. 63: 20 erkek, soba işçileri	10 saat	İnşaat malzemesi eksikliği
13.03.1950	No. 26: 28 adam, marangoz	10 saat	İnşaat malzemesi eksikliği
	No. 63: 25 erkek, duvarcı ustası	10 saat	
	No. 45: 26 kişi, sıvacılar	10 saat	
	No. 22: 15 erkek, marangoz	10 saat	
	No. 78: 29 kişi, soba yapımcıları	10 saat	
	No. 49: 24 erkek, marangoz	10 saat	
	No. 77: 28 erkek, marangoz	10 saat	
	No. 63: 15 erkek, soba işçileri	10 saat	
	No. 2: 26 kişi, sıvacılar	10 saat	
	No.61: erkek, ressam	10 saat	
	No. 29 ila 40 ve 51: 363 adam, kazıcılar	10 saat	Ulaşım eksikliği
	No. 79: 30 erkek, sıvacılar	10 saat	
	No. 43: 60 erkek, sıvacılar	10 saat	İnşaat malzemesi eksikliği
14.03.1950	No.43: 60 erkek, kazıcılar	10 saat	Ulaşım eksikliği
	No. 43: 920 kişi	4 saat	Sıcaklık durumu
Toplam arıza süresi - 2002 adam/gün.			

EK.27. Dal'niy Kampı'ndak Mahkumların Uyrukları

№	SSCB Halkları	1953 yılı					
		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Haziran	Temmuz
1	Ruslar	507	498		485	474	467
2	Ukraynalılar	1022	1015		1005	994	984
3	Belaruslular	104	104		103	102	99
4	Gürcüler	18	18		18	18	17
5	Ermeniler	24	24		23	23	21
6	Azerbaycanlılar	25	23		21	21	20
7	Kazaklar	53	53		52	52	52
8	Türkmenler	7	7		7	7	7
9	Özbekler	41	41		40	37	37
10	Tacikler	16	16		15	14	14
11	Kırgızlar	3	3		3	3	3
12	Tatarlar	28	28		27	27	27
13	Başkırtlar	1	1		1	1	1
14	Çuvaşlar	2	2		2	2	2
15	Moldavyalılar	29	29		29	29	28
16	Finliler ve Karelyalılar	5	5		5	5	5
17	Letonyalılar	204	204		204	203	201
18	Litvanyalılar	179	179		177	174	174
19	Estonyalılar	136	135		132	131	129
20	Yahudiler	23	23		23	23	21
21	Mordva	15	15		15	14	14
22	Çeçenler	12	12		12	11	11
23	Kabardinler	12	12		12	12	12
24	Diğerleri	32	31		31	29	29
Toplam		2498	2478		2442	2406	2374

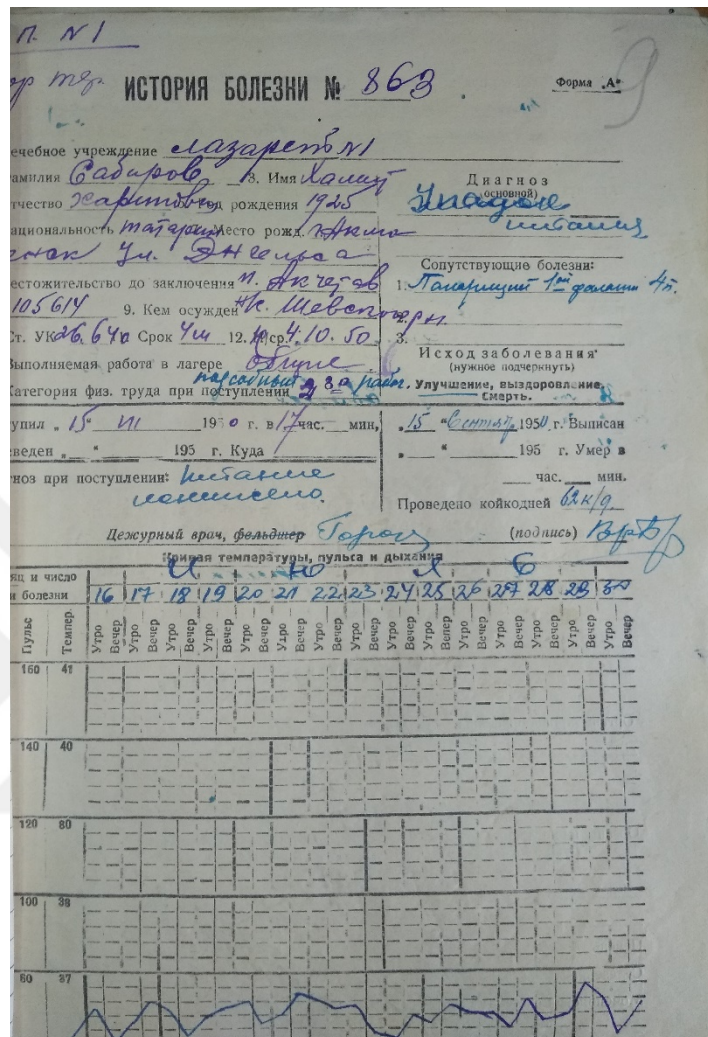
(Devamı)

Diğer Halklar							
1	Frasızlar	1	1		1	1	1
2	Almanlar	87	86		84	84	79
3	Lehler	72	71		70	70	69
4	Romenler	5	5		5	5	4
5	Yunanlılar	1	1		1	1	1
6	Bulgarlar	7	7		6	6	6
7	Macarlar	31	31		31	30	3
8	Türkler	4	4		4	4	3
9	İranlılar	1	1		1	1	
10	Çinliler	10	10		10	10	2
11	Japonlar	6	6		6	6	2
12	Koreliler	6	6		6	6	6
13	Avusturyalılar	4	4		4	4	4
14	Yugoslavlilar	2	2		2	2	2
15	Çekoslovakyalılar	7	7		7	7	7
Toplam		244	242		238	237	189
Genel toplam:		2742	2720	2702	2680	2643	2563

EK.28. Dal'niy Kampı'ndaki Mahkumların İşgücünün Kullanımı

Aylar	Toplam Mahkum Sayısı	Engelli Mahkum Sayısı
Haziran	3.074	220
Temmuz	3.041	237
Ağustos	3.017	191
Eylül	2.997	193
Ekim	2.904	187
Kasım	2.790	172
Aralık	2.790	172
Sonuç	20.675	1.376

Örnek 1⁴²⁵

⁴²⁵Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] “Otčetniye Kartočki Ob Učastii Voenno-plennih Na Stroitel'stve Predpriyatiy i Narodnogo Hozyaystva,” (01.01.1949). 410-5-53. s. 9.

ИСТОРИЯ БОЛЕЗНИ № 1014

Формы № 1

Л/94 105685

Лечебное учреждение Лазарет Бараненского отделения

Имя В. И. МОСИН 3. Имя Владимир Диагноз (основной) 82

Фамилия Александров 5. Год рождения 1931

Национальность Русский 7. Место рожд. Рязанская

Восовский р-н

Содержательство до заключения К. Карганова

9. Кем осужден № 247. Ст. 10-14

УК 26.6.40 11. Срок Чел. 12. Н/ср. 24.6.50

Полняемая работа в лагере 3/рай

Категория физ. труда при поступлении 2/5

Исход заболевания (нужное подчеркнуть)
 Улучшение, выздоровление, Смерть.

Принят 28 Вечер 1950 г. в час. мин. 22 Вечер 1950 г. Выписан

Умер 28 Вечер 1950 г. Куда Упавок ипподром

Проведено койко-дней 25 к/д

Дежурный врач, фельдшер (подпись) В. И. Мосин

Кривая температуры, пульса и дыхания

Темпер.	Утро	Вечер	Утро	Вечер	Утро	Вечер	Утро	Вечер	Утро	Вечер	Утро	Вечер	Утро	Вечер	Утро	Вечер	Утро	Вечер
60	41																	
40	40																	
20	40																	
00	38																	
0	37																	

⁴²⁶ Gosudarstvennyy Arhiv Karagandinskoy Oblasti [GAKO] "Otchetnyye Kartočki Ob Učastii Voenno-plennih Na Stroitel'stve Predpriyatiy i Narodnogo Hozyaystva," (01.01.1949). 410-5-53. s. 37

EK.30 Lugovoy Kampı'nda 15 Mayıs 1951 Raporuna Göre Mahkumların Durumu⁴²⁷

Fiziksel Durum	En Ciddi Derecedeki (Cinayet Gibi En Ağır Suçları veya Tekraren Ciddi Suçları İşleyenler) Ağır Ceza Mahkumlarının (Katorjane) Sayısı	Genelde Siyasî Suçlardan Hüküm Giyen Ağır Ceza Mahkumlarının (Politiceskiye Katorjane) Mahkum Sayısı	Hafif ve Orta Suçlardan Hüküm Giyen Mahkum Sayısı	Toplam Engelli Mahkum Sayısı
Kategori I:				
Erkekler	44	6	243	293
Kadınlar	28	2	-	30
Toplam	72	8	243	323
Kategori II:				
Erkekler	2.407	1039	528	3.974
Kadınlar	910	125	-	1.035
Toplam	3.317	1.164	528	5.009
Engelli Çalışanlar:				
Erkekler	1.989	660	23	2.672
Kadınlar	468	105	-	573
Toplam	3.335	967	17	4.319
Genel Toplam	9.181	2.904	811	12.896

⁴²⁷ Osoblagi v Kazahstane..., 2014, s. 552-553.

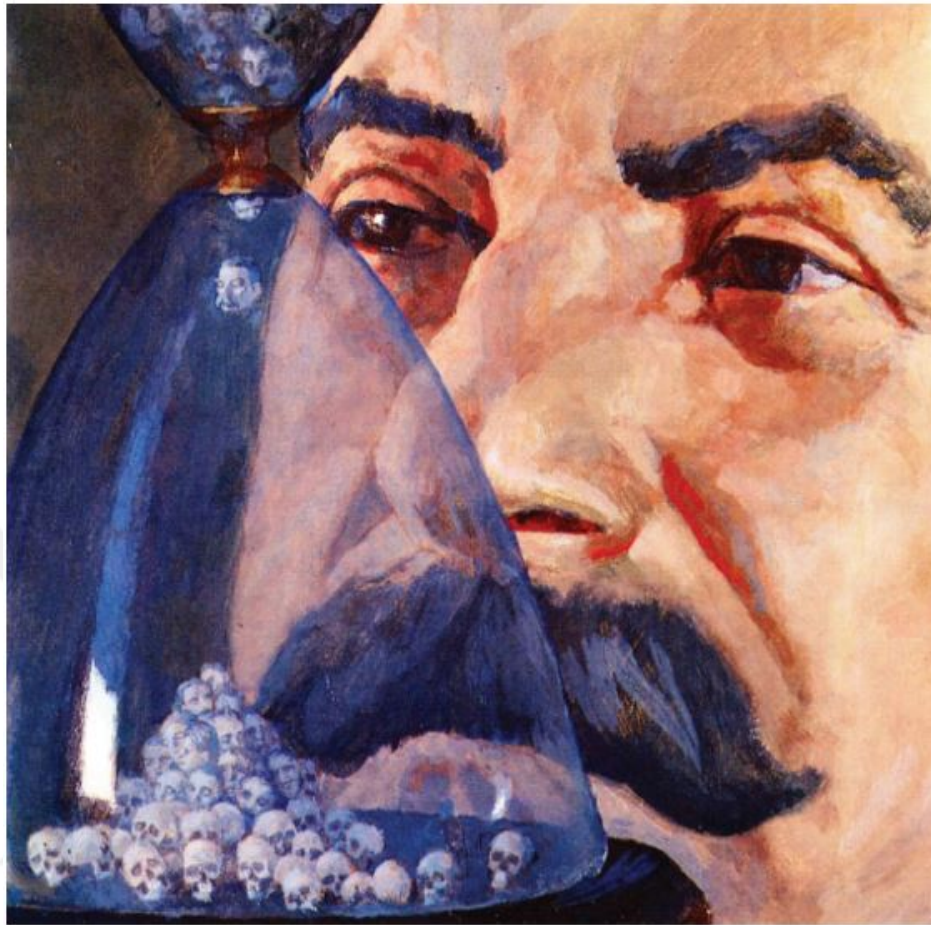
ЕК.31. Belomorkanal adlı tablo⁴²⁸

Ил. 1. Белов П.А. Беломорканал. 1985. Картон, темпера, гуашь. 24 x 35,4 см.
Государственный музей истории ГУЛАГа, Москва

⁴²⁸Podlednov, D.D. ve Kazantseva, E.D. (2023). “Fenomen Postpamyati i Yego Estetika Na Primere ‘Antistalinskogo Tsikla’ Petra Belova”, *Hudojestvennaya Kul'tura*, 3(46), s. 211.

EK.32. Kum Saati adlı tablo⁴²⁹

Ил. 2. Белов П.А.
Песочные часы. 1987.
Картон, темпера,
гуашь. 37,2 × 39,5 см.
Государственный
музей истории
ГУЛАГа, Москва

⁴²⁹Podlednov, D.D. ve Kazantseva, E.D. (2023). “Fenomen Postpamyati i Yego Estetika Na Primere ‘Antistalinskogo Tsikla’ Petra Belova”, *Hudojestvennaya Kul'tura*, 3(46), s. 211.

EK.33. Kantinde adlı tablo⁴³⁰

⁴³⁰Stupova, E.V. ve Saprikina, M.I. (2020). "Otgoloski Lagernogo Proşlogo v Jivopisnih Rabotah", Vserossiyskaya Nauçno-Praktičeskaya Konferentsiya "DİSK-2020". Sbornik Materiakov Vserossiyskoy Nauçno-Praktičeskoy Konferentsii v Ramkah Vserossiyskogo Foruma Molodih İssledovateley, 24-26 Noyabrya 2020 g., Çast' 4, Moskva, s. 54.

EK 34. Çingotniki (Kampta Çinga Hastalığına Yakalananlar)⁴³¹

⁴³¹Stupova, E.V. ve Saprikina, M.İ. (2020). “Otgoloski Lagernogo Proşlogo v Jivopisnih Rabotah”, Vserossiyskaya Nauçno-Praktičeskaya Konferentsiya “DİSK-2020”. Sbornik Materiakov Vserossiyskoy Nauçno-Praktičeskoy Konferentsii v Ramkah Vserossiyskogo Forumu Molodih İssledovateley, 24-26 Noyabrya 2020 g., Çast’ 4, Moskva, s. 55.

Özgeçmiş

Adı Soyadı. : Arailym Sadykova
Yabancı dil. : Rusça, İngilizce.
Doğum Yeri / Yılı. :
E-Posta. :
ORCID Numarası. :

Eğitim bilgileri:

2005-2009, Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi, Tarih fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, Lisans.

2015-2017, el-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Tarih fakültesi, Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Anabilim Dalı.

2019-2025, Anadolu Üniversitesi, Edebyat Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı.

Mesleki Deneyim:

2009-2011. M. Beisebayev Talgar Tarım İşletmeciliği ve Yönetimi Koleji, Tarih ve sosyal bilimler öğretmeni.

2011-2015. Almatı, 89 No'lu Orta okulu, Tarih öğretmeni.

2016-2017. Almatı Tıp Koleji, Tarih öğretmeni.

2017-2018. Kazakistan Cumhuriyeti, Eğitim ve Bilim Bakanlığı, RNPÇ "Okulyk", Tarih bilimleri Uzmanı.

Yayınlar:

A. Sadykova, "Sovyet Dönemi Kazakistan'ında Çalışma Kamplarındaki Baskıcı Politika", 19-22 Eylül 2019 tarihleri arasında Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve Türk Ocakları Balıkesir Şubesi, "Milli Mücadele'nin 100. Yılında "Kuvayı Milliye Şehri Balıkesir" Uluslararası Sempozyumu".

A. Sadykova, " 'Pravda' Gazetesinin kaynaklarına göre Türkiye Cumhuriyeti'nin SSCB ile ekonomik ilişkileri", 7. Uluslararası Öğrenci Bilimler Kongresi. *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. 15-17 Aralık, 2023, İstanbul.*